

BİLİMSEL EKSEN

SCIENTIFIC AXIS - НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН

Yaz-Sonbahar/Summer-Autumn/ ЛЕТО-ОСЕНЬ 2018 • Yıl/Year/Год 9 • Sayı/Number/Число 24

DÖRT AYDA BİR YAYIMLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

Sosyal Bilimler

FOUR MONTH INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Social Sciences

РЕФЕРИРУЕМЫЙ ЖУРНАЛ ИЗДАВАЕМЫЙ ОДИН РАЗ В ЧЕТЫРЕ МЕСЯЦА

Гуманитарные Науки

ISSN: 1309-5811

Sahibi / Owner / Хозяин

Hayrettin İVGİN

Kültür Ajans Tanıtım ve Organizasyon Ltd. Şti. - Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar-ANKARA

Tel: 0090.312 4259353 – bilimseleksendergisi@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Md./ Associate Editor

Ответственный секретарь

Saliha Sinem İVGİN

Editörler Kurulu/ Editorial Board/

Руководитель работы

Hayrettin İVGİN

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Genel Koordinatör / Director / Директор

Hayrettin İVGİN

Redaktör/Redacteur/Редакция

Osman BAŞ – Ayşe İKİZ

Yayın Kurulu/Editorial Board/Редколлегия

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY ▪ Dr. Yaşar KALAFAT ▪ Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU

Prof. Dr. Taciser ONUK ▪ Prof. Dr. İsmail PARLATIR ▪ Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU

Nail TAN ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Yazışma Adresi / Correspondance Adres / Адрес издательства

Kültür Ajans Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 66/7 Bakanlıklar/ANKARA-TÜRKİYE

Tel.: 0090.312 425 93 53 (PBX) - Fax: 0090.312 419 44 43

E-mail: bilimseleksendergisi@gmail.com

www.bilimseleksen.com

Fiyatı / Price /

Стоимость

20 TL (Yurt içi / Domestic)

20 \$ / 15 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Abone Bedeli / Subscption Price/ Стоимость

подписки

80 TL (Yurt içi / Domestic)

80 \$ / 60 Euro (Yurt dışı / Abroad)

Baskı Tarihi/ Press Date/ Год Издания

28 Mayıs 2018

Baskı / Pres / Типография

Atalay Matbaası

Kapak Resmi:

Ahmet Yesevi Türbesi Bronz Kapı Süslemesi

Temsilcilikler / Representative / Представители

■
AZERBAYCAN

Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE

e-mail: gabdullazade@rambler.ru Tel: 00994506737860

■
NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ

Akd. Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU

e-mail: ebulfezamanoglu@yahoo.com Tel: 00994503218726

■
KAZAKİSTAN

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

e-mail: zharkyn1123@mail.ru Tel: 0077057129963

■
KAZAKİSTAN

Doç. Dr. Bakıtgul KULCANOVA

e-mail: bahit777@mail.ru Tel: 00787017314047

■
TÜRKMENİSTAN

Wezir AŞİRNEPESOW

e-mail: wezdip@gmail.com Tel: 0099365681139

■
KOSOVA

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ

e-mail: trhafiz@yahoo.com Tel: 0038129231108

■
RUSYA FEDERASYONU

Prof. Dr. Elfina SIBGATULLIONA

e-mail: alfine2003@yandex.ru Tel: 0079153847317

■
ÖZBEKİSTAN

Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV

e-mail: juliboy2@gmail.com Tel: 00998933420044

■
ÖZBEKİSTAN

Doç. Dr. Tahir KAHHAR

e-mail: tahirkahhar@gmail.ru Tel: 00998712241310

■
GÜRCİSTAN

Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ

e-mail: roinkav@rambler.ru Tel: 00995599588461

Bilimsel Eksen dergisinin yayın ilkelerine göre yazılarını yayımlatmak isteyenler,
yazışma adresine veya temsilcilerimize başvurmalıdırlar.

Articles submitted for publication will comply with the Publication Policy and the Submission Instructions for
manuscripts. For publication you can refer to adres or to our representative

Желающим публиковаться в журнале **Вселенная Культуры** следует оформлять материалы в соответствии
с требуемыми правилами и обратиться к указанному адресу или к местным представителям журнала

Danışma Kurulu
Advisory Board
Консультативный Совет

- Akd. Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Akd. Prof. Dr. İsmayıl HACIYEV (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Naçıvan Bölmesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet Bican ERCİLASUN (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL (Cumhuriyet Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali AKAR (Muğla Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali DUymAZ (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK (Necmettin Erbakan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Amanjol KALISH (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Asker KARTARI (Kadir Has Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Aynur KOÇAK (Yıldız Teknik Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Bereket KARİBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Celil Garipoğlu NAGİYEV (Bakü Devlet Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Atatürk Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Esmâ ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversite/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Gülnaz ABDULLAZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Haluk AKALIN (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail GÖRKEM (Erciyes Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. İsmail PARLATIR (Ankara Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Juliboy ELTEZAROV (Semerkant Devlet Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
- Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Karadeniz Teknik Üniversitesi/TRABZON)
- Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Maarife HACIYEVA (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Madiyar ELEUOV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Mahir NAKİP (Çankaya Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK (Hitit Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Meherrem KASIMLI (Azerbaycan Milli İlimler Akademisi/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Mehmet AÇA (Balıkesir Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi-/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Metin ERGUN (Gazi Üniversitesi, Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muhtar KUTLU (Ankara Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Muxtar KAZIMOĞLU (AMEA Folklor Enstitüsü/AZERBAYCAN)
- Prof. Dr. Mustafa CEMİLOĞLU (Uludağ Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nabijan MUHAMETHAN (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
- Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT (Niğde Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nebi ÖZDEMİR (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Necati DEMİR (Gazi Üniversitesi/TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN (Ankara Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
- Prof. Dr. Nikolos AKHALKATSI (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
- Prof. Dr. Nimetullah HAFİZ (Piriştina Üniversite Em. /KOSOVA)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Hacettepe Üniversitesi/TÜRKİYE)

- Prof. Dr. Reşat GENÇ (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Prof. Dr. Sagıngali AYDARBAEV (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU (Selçuk Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Suphi SAATÇI (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tacida HAFİZ (Piriştina Üniversitesi. Em./KOSOVO)
Prof. Dr. Taciser ONUK (Gazi Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Telgoja JANUZAKOV (Ahmet Baytursunuly Dil Bilimi Enstitüsü/KAZAKİSTAN)
Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Tülay ER (Başkent Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Umay GÜNAY (Girne Amerikan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. İsmail ÖZTÜRK (Dokuz Eylül Üniversitesi. Em./TÜRKİYE)
Prof. Dr. Zharkynbike SULEİMENOVA (University Kazmkpu/KAZAKHSTAN)
Prof. Dr. Züfar SEYİTJANOV (El-Farabi Üniversitesi/KAZAKİSTAN)
Doç. Dr. Bakıtgül KULCANOVA (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. İryna M. DİRYGA (Ukrayna Bilimler Akademisi/UKRAYNA)
Doç. Dr. Habiba MAMEDOVA (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Hasan ADIGOZELZADE (Üzeyir Hacıbeyli Bakü Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Kenan KOÇ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Ranetta CAFEROVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Tahir KAHHAR (Devlet Cihan Dilleri Üniversitesi/ÖZBEKİSTAN)
Doç. Dr. Meral OZAN (Bolu İzzet Baysal Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Vasili MOSİAŞVİLİ (Samtskhe Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Veli AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Yalçın ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Doç. Dr. Züleyxa ABDULLA (Üzeyir Hacıbeyli Müzik Akademisi/AZERBAYCAN)
Dr. Öğr. Üyesi Doğan KAYA (Cumhuriyet Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Hanzade GÖZELOVA (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KILDIROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI (Dokuz Eylül Üniversitesi Em./TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Zülfikar BAYRAKTAR (Gediz Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Mitat DURMUŞ (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Yaşar KALAFAT (Araştırmacı-Yazar/TÜRKİYE)

Dil Danışmanları/Foreign Language Consultants/Советники по иностранным языкам

- Prof. Dr. Makbule SABZİYEVA (Anadolu Üniversitesi/TÜRKİYE)
Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ (Samtskhe-Javakheti Devlet Üniversitesi/GÜRCİSTAN)
Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN (Kars Üniversitesi/TÜRKİYE)
Doç. Dr. Veli AŞKAROĞLU (Ardahan Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Gül Mukerrem ÖZTÜRK (Rize RTE Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Reşide GÜRSER (Ankara/TÜRKİYE)

Not : Ada göre Alfabetik olarak sıralanmıştır.
Note : It is arranged in accordance with an alphabetical order.
К сведению : Следует в алфавитном порядке

Bilimsel Eksen Dergisi'ne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı abonedir.

•

Ministry of Turkish republic Culture and Tourism is a subscriber to Scientific Axis Magazine

•

Министерство Культуры и Туризма Республики Турция является абонентом на журнал «Bilimsel Eksen» («Научный Меридиан»)

İÇİNDEKİLER/ CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Editör'den/From The Editor/ От Редактора Hayrettin İvgin/Prof. Dr. Erdoğan Altınkaynak.....	7
65 Yıl Önce Bir Lisenin Öğretmenleri ve Bazılarına Takılan Adlar 65 Years Ago, A High School's Teachers And Their Nicknames Учителя И Их Прозвища В Одном Из Лицеев 65 Лет Назад Prof. Dr. Saim Sakaoglu.....	9
Balkanlar'da Bektaşilik Bektashism in Balkans Бекташия На Балканах Prof. Dr. Nimetullah Hafız.....	18
Türk Dili ve Kültürünün Zenginliği The Richness Of Turkish Language And Culture Богатство Тюркского Языка И Культуры Prof. Dr. Tuncer Gülensoy.....	29
Berceste Aynasında Kağızmanlı Hıfzı'nın Şiirleri Poems Of Kağızmanlı Hıfzı (Hıfzı From Kağızman) On The Mirror Of Berceste (The Verse With High Art Value) Стихи Кагызманылы Хифзи В Свете «Берджесте» Nail Tan.....	48
Pir-i Türkistan Işığında Halk İnançları-Tasavvuf-Mitoloji Bağlantısı Üzerine Düşünceler Some ideas About Folk Belief- Mysticism-Mythology Connection With The Light Of Pir-i Turkestan Размышления О Связи Народных Верований-Суфизма-Мифологии В Свете Пири Тюркистан Dr. Yaşar Kalafat.....	56
Afyonkarahisar-Emirdağ Gülnazik Ağıt-Türküsü ve Varyantları Afyonkarahisar-Emirdağ Gentle Rose (Gülnazik) Elegy- Folk Song And Variants Афйонкарахисар-Эмирдаг: Плач Гюльназик И Его Варианты Hayrettin İvgin.....	67
Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Yalın Şiirin Temelini Atanlardan Tecer'in Şiir Dünyasına Geniş Açıdan Bakış The Wide Overview Of The Poetry World Of Tecer, Who Created The Basics Of Simple Poetry Of Republican Period's Turkish Poetry Оценка Поэтического Творчества Теджера Как Поэта Республиканского Периода Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı.....	80

Tür ve Şekil Penceresinden Ozan Şahinî

Poet Şahinî In The Terms Of Genre And Form

Творчество Озана Шахини С Точки Зрения Жанра И Формы

Dr. Öğr. Üyesi Doğan Kaya 93

Farsça'nın Fonemler Sisteminde Diftong Sorununa Bir Bakış

A View Of The Issue Of Diphthong Problem In The Persian Language

Некоторые Замечание О Дифтонгах Персидского Языка

Esmethanım Mehmetova 121

Özbek Türkçesinin Oş Ağzı ve Türkiye Türkçesindeki Alkışların Mukayesesi

A Comparison Between Oş Dialect Of Uzbek Language And Praises (Alkış) In Turkish

Сопоставление Восхвалы В Турецком Языке И Ошском Дialeкте Узбекского Языка

Erdi Erbeden 129

Romantizmin Ayak İzleri: Albrecht Dürer'in "Arco Vadisinden Görünüm"

Yapıtı Üzerine Bir Değerlendirme

Footprints Of Romanticism: An Assesment Of Albrecht Dürer's

"Arco Vadisinden Görünüm" (View From Arco Valley) Work

Следы Романтизма: Анализ Произведения Альбрехта Дюрера

«Взгляд На Долину Арко»

Ayça Yılmaz 140

Tarihi İpek Yolu, Ticaret ve Kültür Yolu

Historical Silk Road, Trade And Culture Road

Исторический Шёлковый Путь – Путь Торговли И Культуры

Necdet Bayraktaroğlu 148

About Vuqar Ahmed's Life, Works And Bibliography

Vuqar Ahmed'in Hayatı, Ürünleri ve Bibliyografyası Hakkında

Vüqar Əhməd'in Həyatı, Yaradıcılığı, Biblioqrafiyası Haqqında

Жизнь, Творчество И Библиография Вугар Ахмеда

Dilber Rzayeva 155

Cennetin Plastik Anahtarları: Pasajlar

Heaven's Plastic Keys: Passages

Пассажи – Пластиковые Ключи Рая

Cumhur Okay Özgör 170

Kitap Tanıtımı/ Book Launches / Знакомство Книги

Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği

The Issues From South Turkestan To Turkey And Turkish Culture Identity

«Южный Тюркистан, Его Проблемы И Проблема Тюркского

Самосознания В Турции»

Esma Nisa Altun 175

EDİTÖRDEN

Saygıdeğer Okuyucularımız,

Bilimsel Eksen dergisinin 24. sayısını sizlere ulaştırmış bulunuyoruz. Dergimiz 9. yılının ortasında yaşamını sürdürüyor.

Bu sayımızda toplam 14 makale yer alıyor. Bir yazı da “Kitap Tanıtımı”dır.

Derginin bu sayısında; Prof. Dr. Saim Sakaoglu, Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Nail Tan, Dr. Yaşar Kalafat, Hayrettin İvgin, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yardımcı, Dr. Öğr. Üyesi Doğan Kaya, Esmethanım Mehmetova, Erdi Erbeden, Ayça Yılmaz, Necdet Bayraktar, Dilber Rzayeva, Cumhur Okay Özgör’ün yazıları yayımlanıyor.

Ayrıca Esma Nisa Altun’un da bir kitap tanıtım yazısı yer alıyor.

Bu yazıları derginin web sitesinden (www.bilimseleksen.com) okuyabilir ve indirebilirsiniz.

Dergimize bilimsel makale göndermek isteyenler, her sayımızın sonunda yer alan Türkçe, İngilizce ve Rusça “Yayın İlkeleri”ne göre makalelerini hazırlayıp kurallara uygun bir şekilde göndermelidirler.

Dergimizin bu sayısının bilim dünyasına hayırlı-ugurlu olmasını diler, selam ve saygılar iletiriz.

Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editör

FROM THE EDITOR

Our Esteemed Readers,

We share the 24th issue of Scientific Axis magazine with you. Our magazine continues to survive in the middle of its 9th publishing year.

There are a total of 14 articles in this issue . An article is a “Book Introduction”

In this issue of the magazine the articles of Prof. Dr. Saim Sakaoglu, Prof. Dr. Nimetullah Hafız, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Nail Tan, Dr. Yaşar Kalafat, Hayrettin İvgin, Dr.Lecturer Mehmet Yardımcı, Dr. Lecturer Doğan Kaya, Esmethanım Mehmetova, Erdi Erbeden, Ayça Yılmaz, Necdet Bayraktar, Dilber Rzayeva and Cumhur Okay Özgör are published.

In addition, there is a book introduction of Esma Nisa Altun in this issue of the magazine.

You can read and download these articles from the website (www.bilimseleksen.com).

Those who want to send scientific articles to our magazine should prepare their articles according to the Turkish, English and Russian "Publication Principles" that are written at the end of each issue and we gently ask them to send their works in accordance with the rules.

We wish that this issue of our magazine will be auspicious to the world of science, and we send you greetings and respects

Hayrettin İVGİN

Editor

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editor

ОТ РЕДАКТОРА

Уважаемые читатели,

Перед вами 24-ый номер Журнал «Научный Меридиан», которому в этом году исполняется девять лет.

Номер содержит 14 научных статей и статью-обзор книги. В этом номере журнала вы познакомитесь с исследованиями Проф.Др. Саима САКАОГЛУ, Проф.Др. Ниметуллаха ХАФЫЗА, Проф.Др. Тунджера ГЮЛЕНСОЯ, Наиля ТАНА, Др. Яшара КАЛАФАТА, Хайреттина ИВГИНА, Ст. Пр. Мехмета ЯРДЫМЧЫ, Др. Догана КАИ, Эсметханым МЕХМЕТОВОЙ, Эрди ЭРБЕДЕНА, Айчи ЙЫЛМАЗ, Неждета БАЙРАКТАРОГЛУ, Дильбер РЗАЕВОЙ и Джумхура Окая ОЗГУРА.

Автором статьи-обзор книги является Эсма Ниса АЛТУН.

Со статьями вышеназванных авторов можно познакомиться также на веб-сайте журнала (www.bilimselksen.com)

Желающим опубликовать статью в нашем журнале следует оформить своё исследование в соответствии с требованиями, изложенными на турецком, английском и русском языках в конце выпуска.

Желаем вам успехов в научной деятельности и надеемся, что наш журнал внесёт свою лепту в научный мир.

Hayrettin İVGİN

Editör

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editör

65 YIL ÖNCE BİR LİSENİN ÖĞRETMENLERİ VE BAZILARINA TAKILAN ADLAR

65 YEARS AGO, A HIGH SCHOOL'S TEACHERS AND THEIR NICKNAMES

УЧИТЕЛЯ И ИХ ПРОЗВИЩА В ОДНОМ ИЗ ЛИЦЕЕВ 65 ЛЕТ НАЗАД

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU*

ÖZ

Konya Lisesi, ülkemizin en eski liselerinin başında gelmektedir. 1889 yılında eğitim-öğretime açılan okulumuz çeşitli adlardan sonra günümüzde, bağlı bulunduğu ilçeden ötürü Meram Konya (Anadolu) Lisesi olarak bilinmektedir. Okul, halen lise seviyesinden öğretim yapmakta ise de bir zamanlar ilin iki ortaokulundan biri de onun bir parçası olarak hizmet vermekteydi. Öğrencisi olduğum 1951-1959 ders yıllarında ortaokul ve lise bir arada idi.

İlkokul yıllarımızda nedense öğretmenlerimize ad takma geleneği yoktu, belki de bizim okulumuzda bu yola başvurulmuyordu. Ancak daha ortaokula başlamamızın ilk haftasında, sınıfımızdaki ikinci yıllarını okuyan birkaç arkadaşımız öğretmenlerimize bir yıldan beri söyledikleri adları bizlere de öğretiverdiler.

Yıllar geçtikçe daha çok öğretmenle tanıştık, öğrencisi olduk ve yine kıdemli öğrencilerden onların takma adlarını da öğrendik. Adlar son derece farklı açılardan konulmuştu ve çoğunluğu ilgi çekici özelliği olan adlardı. Bu adların konulma yöntemlerini başka okullarda da görebiliriz. Ancak içlerinde o kişiye özgü olan adların da olacağı unutulmamalıdır. Onlardan bazılarını özetimizde de hatırlatmak isteriz: Keton, Mösyö Dimdik, Caval, Karabiber, Gardiyan, Pisbiyık, Şıtok, vb.

Bildirimizde bu adların konulmalarının hikâyeleri dile getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Konya Lisesi, öğretmen, öğrenci, takma adlar, hatıra

* Selçuk Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Em. Öğr. Üyesi. Konya/TÜRKİYE
(saimsakaoglu@hotmail.com)

ABSTRACT

Konya High School is one of the oldest high schools in our country. Our school was opened in 1889, after various names, today is known as Meram Konya (Anatolian) High School because of its district. While the school was currently teaching at high school level, at one time, one of the two middle schools of the province served as part of it. Between 1951 and 1959, when I was a student, middle school and high school were together.

In our primary school years there was no tradition of naming our teachers, perhaps our school was not resorting to this. However, in the first week of our secondary school year, a few of our friends who were studying the second year of our class taught us the nicknames that they had been calling the teachers for a year.

Over the years we had met with more teachers, and had also learned their nicknames from senior students. The names had very different characteristics and also were the most interesting features. We can also see the ways of calling these names in other schools. However, it should not be forgotten that there would also been names that were unique to that person. We want to remind some of them in our summary: Keton, Mösyö Dimdik, Caval, Karabiber, Gardiyan, Pisbıyık, Şitok etc. In our paper, stories of these names will be voiced.

Key words: Konya High School, teacher, student, nicknames, memories.

İlkokul yıllarım Konya Hâkimiyeti Milliye İlkokulu'nda, 1946-1951 yılları arasında akıp gitmişti. Bu beş yıl içinde bir öğretmenin, Zekiye İzgi'nin öğrencisi olmuştum. Ama bazı derslerimiz için iki ayrı öğretmen de bizim iki ayrı dersimize gelmişti: Ali Rıza Nalçacı din derslerimizi, Muzaffer Erkoçak da yazı derslerimizi vermişlerdi. İlk yıllarda hiçbir öğretmenimizin adından başka bir adının, kısacası başkaları tarafından takılan bir adının olduğunu bilmiyorduk. Bu konular o yılların, televizyon değil radyoyu bile tanımamış masum ilkokul çocuklarının işi bile değildi. Yıllar ilerleyip de Erkoçak öğretmenimiz haftada bir gün derslerimize gelmeye başlayınca arkadaşlarımız arasında öğretmenimizin başka bir adla da anıldığını işitmeye başlamıştık. O ad *Kümük* idi ve ben bu kelimenin anlamını bilmiyordum. Meğer öğretmenimize eskiler burun yapısından sonra bu adı takmışlar. Onun öğrencisi olmayanlar adını bilmiyor ama anıldığı anlarda ise *Kümük* diyorlardı. Beş yıl içinde okulumuza gelen veya okulumuzdan ayrılan birkaç öğretmenle birlikte neredeyse 20'ye yakın öğretmenimizi ad olarak biliyordum. İşte benim öğretmenlere takılan adlarla tanışmam böyle olmuştu.

1951-1952 Öğrenim Yılı'nda Konya Lisesi'nin orta kısmına kaydolmuştum. Bütünüyle ortam değişmişti. Önlük yoktu, yaka yoktu, tahta çantalar yoktu, vb. Sınıfımızda birkaç da kıdemli arkadaşımız vardı. Birinci sınıfı çok sevmiş olmalı ki bir daha okuyacaklardı. İşte onlar deneyimlerini konuşturarak artık adlarına hoca demeye başladığımız öğretmenlerimizin varsa öbür adlarını da söylemeye başlıyorlardı. Sadece bizim öğretmenlerimiz değil, derslerimize gelmeyen öbür öğretmenlerin varsa, onların da anlarını tekrarlar olmuşlardı.

Yıllar yılları kovaladı ve ben 1958-1959 Öğrenim Yılı'nın sonunda diploma almaya hak kazandım. İşte aradaki yıllar boyunca hocalarımıza bizlerden önce takılan adları, ister istemez kullanmaya başladım. Bunlar genelde incitici olmayan adlandırmalardı. Zaten incitici olanları varsa biz de onları hafifleterek vermeye çalışacağız.

Bu hocalarımız arasında başka okullardan gelenlerin yanında asıl mesleği öğretmenlik olmayanlar da vardı. Bazı hocalarımızın adlarını ve soyadlarını hatırlayamadım. Bunların çeşitli sebepleri var. Her biri ile ilgili açıklamalar yapılırken bu durum belirtilecektir. Hemen hatırlatıverelim, öğretmenlerimizden ikisinin iki ayrı adı vardı; onlara da yerine gelince işaret edilecektir.

Okulumuzun öğretmenleriyle ilgili bu adlandırmaları kendi çapında bir değerlendirmeye, sınıflama diyemeyeceğimiz bir bölümlenmeye göre sunmak istiyoruz. Belki başka bir değerlendirici farklı bir yolu izleyebilir.

I. Ad ve soyadı ile ilgili olanlar:

A. Doğrudan adı kullanılan öğretmenler:

1. *Ali Nail* / Ali Nail Gökbudak. Tarih ve ortaokulda yurt bilgisi öğretmenimiz.

Ancak ilk adının farklı söylendiği de görülür.

B. Adları farklı şekilde söylenen öğretmenlerimiz:

1. *Fıyık* / Faik Ürel. Matematik öğretmenimiz.

2. *Omar* / Ömer Faruk Mesci. Matematik ve astronomi öğretmenimiz.

C. Soyadlarıyla anılan öğretmenlerimiz:

1. *Çörüş* / Ayşe Oğuz Çörüş. Türkçe öğretmenimiz.

2. *Köroğlu* / Hüseyin Köroğlu. Fizik öğretmenimiz.

Ç. Adının kısaltması ile anılan öğretmenimiz:

1. *Sebo* / Sabahattin Şengün. Beden eğitimi öğretmenimiz.

İkinci bir adı daha vardı: bk. Gardiyan

II. Bazı kelimelerle ilgili olan adlar.

A. Bir Kelimeyi farklı şekil de söyleyen öğretmenlerimiz:

1. *Caval* / Cevval. Mahmut Havfi Kendi. Coğrafya öğretmenimiz.

2. *Şitok* / Stok. ? - ?. Millî Güvenlik öğretmenimiz olan üsteğmen.

B. Adı, ders konusu olan bir kelimedenden kaynaklanan öğretmenimiz.

1. *Keton*. ? - ?. Öğretmen olmayan bir TCDD kimyageri.

C. Kelime yazdırılırken söylenen bir söz öbeği,

1. *Rayting* (Writing) *yazıdır yazış*: İbrahim ? İngilizce öğretmenimiz.

2. Vakta ki...: Ali Nail Gökbudak. Tarih öğretmenimiz

Ç. bk. V.C.1 ve VI. A. 1.

III. Renklerle ilgili olan adlar:

A. Kara:

1. *Kara Oğlan* / Mustafa Özden. Matematik öğretmenimiz.

2. Kara Biber / ? - ? . Fransızca öğretmeni

B. Sarı

1 *Sarı Kız* / Sıdika Akbaba. Kimya öğretmenimiz.

IV. Vücut yapısından kaynaklanan adlar

A. Boy

1. *Mösyö Dimdik* / ? - ? Boyu oldukça uzundu.

B. Yüzü

1. *Coni* / Behzat Üner. Yüzü bir batılınınkini andırıyordu. Coğrafya Öğretmenimizdi.

C. Bıyık

1. *Pisbıyık* / Raşit Usman. Türkçe öğretmenimizdi.

V. Davranış biçimi yönünden

A. Yürüyüş içiminden

1. *Robot* / Ziya ? Kimya öğretmenimizdi.

B. Sertliğinden

1. *Gardiyan* / Sabahattin Şengün. Beden eğitimi öğretmenimiz.

İkinci bir adı daha vardı. bk. Sebo,

C. Farklı davranışlarından

1. *Keş Gündüz* / Gündüz Gürgen. Türkçe öğretmenimiz

VI. Notu sebebiyle

A. Notun kıtlığı

1. *Sıfırcı Fehime* / Fehime Birekul. Biyoloji öğretmenimizdi.

VII. Sebebini bilemedim.

1. *Cemile* / Nezahat Erdem. Matematik öğretmeni

2. *Sesa* / Mustafa Yenisey. Fransızca öğretmeni.

Burada adları anılan öğretmenlerden; Mustafa Yenisey, ? - ? (Karabiber) Fransızca öğretmeni oldukları için öğrencileri olamadım. Ayrıca ? - ? (Mösyö Dimdik) de dersimize gelmeyen öğretmenlerdendir.

Bu arada öğrenciliğim dönemimde öğretmenim olanları derslerimize göre sıralamak istiyorum.

Türkçe: Ayşe Oğuz Çörüş, Raşit Usman, Gündüz Gürgen

Edebiyat Kompozisyon: Handan Gürses, Kemal Or, Tahir Mıhçı (Avukat), Cahit Öztelli

Tarih: Ali Nail Gökbudak, Razi Çeviker, Ferruh Senan

Yurt Bilgisi: Ali Nail Gökbudak

Coğrafya: Müzeyyen Erensoy, Mahmut Havfi Kendi, Behzat Üner

Psikoloji: Semahat Ertunç, ? Erinanç

Felsefe grubu (Felsefe, sosyoloji, mantık): Semahat Ertunç

Sanat Tarihi: Erdoğan Munis, Ayten Eğdemir

Resim: Nurhayat Uybadın-Evci, Ayten Eğdemir

Müzik: ? - ?, Şadiye Akın, Cevat Çangatin

Beden Eğitimi: Suada Uçarar, Rahmi Karluk, Sevim Çoker, Sabahattin Şengün

İngilizce: ? - ? (Rayting), Perihan ?, Ayten Özer, Mukbil Ertunç

Fizik: Azize Şahin (ortaokul 2-3), ? - ? (subay)

Hüseyin Köroğlu, Mehmet Çelik (fizik, son'da),

Kimya: Sıdika Akbaba, Ziya ?, ? - ? (Keton)

Matematik: ? - ? (eczacı, kitabımızın bir bölümünün sonunda veriler tarih bilgisini de öğretmişti. *El- Harizmî* adını ilk defa o zaman işitmiştim.), Şükran Gözen

Cebir Geometri: Nezahat Erdem, Ömer Faruk Mesci

Astronomi: Ömer Faruk Mesci

Tabiiye: Nermin Ertürk

Biyoloji Fahri Ulusoy, Fehime Birekul, ? -? (veteriner, Konya Harası'ndan geliyordu.)

Millî Güvenlik: M. Altan, ? -? (Şitok)

Gerek ad takılan, gerekse ad takılmayan öğretmenlerimizin bazılarıyla ilgili kısa bilgileri de eklemek istiyorum.

Ayten Özer: Konya Lisesi'nin ilk İngilizce öğretmenidir.

Fehime Birekul: İstifa ederek ayrılmış, Deniz Kuvvetleri'nde görev almıştı.

Ali Nail Gökbudak: Benim mezuniyetimden ve Selman Erdem'in İstanbul'a tayininden sonra müdür olmuştur.

Rayting (İngilizceci): Ortaokul birinci sınıfta hocamız oldu ve sınıf arkadaşımız Cankut'un eniştesi idi.

Faik Ürel: Oğlu Erol da sınıf arkadaşımızdı.

Nezahat Erdem: Müdürümüz Selman Bey'in eşi idi.

Razi Çeviker: Eşi Peykan Hanım da okulumuzun Almanca öğretmeni idi.

Sabahattin Şengün: Daha sonraki yıllarda önce okulumuzun müdürü, sonra da ilimizin Millî Eğitim Müdürü oldu.

Semahat Ertunç: Öğretmenimiz Mukbil Ertunç'un eşi idi.

Nermin Ertürk: Eşi de okulumuzun felsefe öğretmeni Selahattin Ertürk idi.

Ömer Faruk Mesci: Yeğenleri Kadir ve Aytekin sınıf arkadaşımızdı.

Şadiye Akın: İlkokulda beni beş yıl okutan öğretmenim Zekiye İzgi'nin kardeşi idi.

Cahit Öztelli: Ticaret Lisesi öğretmeni idi. Kızı Neş'e son sınıfta arkadaşımızdı.

Mehmet Çelik: Ticaret Lisesi öğretmeni idi.

Müdürlerimize gelince... Ben ortaokula başladığımda **Samih Atademir** (1950-1953) müdürümüz idi. Daha sonra **İbrahim Cengiz** (1953-1954) ve **Selman Erdem** (1954-1959) müdürlüğümüzü yaptılar. Atademir Bey, Ankara'da müfettiş olarak görevlendirildi. Cengiz Bey, valinin isteklerini yerine getirmediği için Sivas Lisesi'ni müdür olarak gönderildi. Ben üniversiteyi bitirdiğim zaman o, Orta Öğretim Genel Müdürü idi. Erdem Bey ise İstanbul Pertevniyal Lisesi Müdürlüğüne

getirilmişti. O da, ben üniversiteyi bitirdiğimde Öğretmen Okulları Genel Müdürü idi.

Bu öğretmenlerimizden bazıları da, yıllar sonra benim de mezun olacağım İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirmişlerdi: Fehime Birekul, Ali Nail Gökbudak, Ömer Faruk Mesci, Nezahat Erdem, Selman Erdem, Hüseyin Köroğlu.

Yıl 2017... Bu öğretmenlerimden acaba hayatta olanı var mı? Evet, sadece iki öğretmenim hayatta... Ortaokul matematik öğretmenin Şükran Gözen ile tabiiye öğretmenin Nermin Ertürk... Şükran Hanım İzmir'de yaşıyor, Nermin Hanım ise Ankara'da... Son aylarda kendilerini telefonla arayıp görüşmek istedim. Ancak konuşmamıza rağmen beni hatırlamaları elbette mümkün olmayacaktı. Teşekkür ettiler, ben de ellerinden öptüğümü söyledim.

Öbür öğretmenlerimden de bazı kısa çizgileri de sunmak isterim.

Türkçe öğretmenin Gündüz Gürge'n'i Konya'ya geldikten bir süre sonra evinde ziyaret etmiştim, ancak bir süre sonra vefat haberini iletiler. 22 Eylül 1990'da toprağa verdik. Ölümünden sonra bir yazı kaleme alarak son öğrencilik görevimi de yerine getirmeye çalışmışım: "Hocam Gündüz Gürge'n'in Ardından", *Yeni Konya*, 26 Eylül 1990.

Hüseyin Köroğlu ömrünün son yıllarında beş ciltlik Türk edebiyatı tarihi yazdığı için sık sık görüşürdük. Fakülteye gelirdi, ben de evinde ziyaret ederdim, belgeleri birlikte değerlendirirdik. 02 Mart 2013 tarihinde vefat etti. Sağlığında ve ölümünden sonra hakkında pek çok yazım yayımlandı. Okulumuzla ilgili kitabının tanıtmasını da ihmal etmemiştik: "Konya Lisesi Tarihi ve Dr. Hüseyin Köroğlu", *Konya Postası*, 15 Ocak 1992).

Benim berberim Rüştü Bey belirli aralıklarla Sebahattin Şengün'ü evinde tıraş etmeye giderdi. Sağlık haberlerini ondan alırdık. Dağ gibi bir beden eğitimi öğretmenin eve mahkûm edilmesine çok üzülyorduk. Birkaç arkadaşım ile buluşup ziyaretine gidelim derken ölüm haberini almıştık.

Ve iz bırakan öğretmen ve müdürlerinden Selman Erdem'i de 17 Kasım 2012'de kaybettik. Eşi iki yıl dersimize gelmişti. Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğüne kadar yükselmişti. Şimdilerde ayağa düşen ders kitabı yazmanın ciddi bir iş olduğu o dönemlerde liseler için bir de felsefe kitabı yazmıştı.

Ayten Eğdemir, Ömer Faruk Mesci, Mustafa Özden genç yaşta kaybettiklerimizden. Yakın zamanda vefat edenlerin arasında Mukbil Ertunç, Fehime Birekul ve Nurhayat Evci gelmektedir.

Ve sırada bazı öğretmenlerimle ilgili hatıralar...

1983-1987 yılları arasında bir dönem Konya milletvekili olan Kemal Or Bey ile bir defa TBMM'ndeki makam odasında görüşmüştük. O dönemde Millî Eğitim Komisyonu başkanı idi. Fakültesinin ortak bir sorunu için arkadaşlarıyla birlikte Ankara'ya giden eşim öğretim görevlisi Yurdanur Sakaoğlu ekip sözcüsü olarak kendisini tanıttınca Sayın Or eşime,

"Siz bizim Saim'in nesi oluyorsunuz?" diye soruvermiş.

Kemal Bey okulun ilk birkaç haftasında ders işlemedi ve bize âdeta küçük bir şiir antolojisi kazandırdı. Batı'dan ve Türk dünyasından şiirler yazdırdı. C. Baudelaire, Paul Verlain, Ali Şir Nevâî hatırlayabildiklerim arasında. Batılı şiirleri

çevirenler arasında Sabahattin Eyüboğlu, Orhan Veli Kanık gibi adları hatırlıyorum. Baudelaire'den *İçe Karanış*, Verlaine'den *Şiir Sanatı* hatırlayabildiğim şiirler... *Şiir Sanatı* 'ndaki şu mısralar o günlerde sınıfımızın ortak dili gibi idi:

*Musiki, her şeyden önce musiki,
Onun için tekli mısradan şaşma.*

...

Nevâî adını da ilk defa duyuyorduk. Ondan kalan bir beyit ve bir kelime...

*Bahar boldu vü gül meyli kılmadı könlüm
Açıldı gönçe vü lakin açılmadı könlüm*

Kelimeye gelince, galiba şöyle olacaktı: *minim* veya *menim*...

Elbette üzerinden tam 60 yıl geçen bu şiirleri aslına sadık kalarak verememiş olabilirim. Yanılmayı payımın sorumlusu zaman'dır.

O şiir defterime ise daha sonra başka yöntemlerle devam edip gerçek bir antoloji sahibi olacaktım.

Yıllarca sonra Konya Ansiklopedisi'nde **Kemal Or** maddesini (c. 7) ben yazacaktım.

Benim, aslında içimde az da olsa var olan edebiyat sevgimi, Kemal Bey'in bu uygulaması üst seviyelere tırmandırdı. Tok sesiyle okuduğu şiirler bütün sınıfı büyüler gibi oluyordu. Fuzulî'nin şu musammat gazelini takti' ile okuyacaktık ve ancak beş hata yapma hakkımız vardı. Altıncı hatada yerimize oturuyorduk.

*Beni candan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı*

Teneffüs saatlerinde sınıfımız be gazelin usulüne uygun okunması için az mı prova (!) yapmadı ki.

Bendeki edebiyat zevkini farklı bir açıdan geliştiren başka bir öğretmeni kız daha vardı: Cahit Öztelli. Haftada altı saat dersimize gelen Öztelli bizlere çok farklı şeyleri öğretmişti.

Lise ikideyiz... O yıllarda edebiyat ve fen kolları altıncı sınıfta seçilirdi. Matematik öğretmenimiz Nezahat Hanım'ın dersindeyiz. Öğretmenimiz tahtaya bir formülü yazıyor. Ancak sınıfın benim tarafından gelen bir ses onu rahatsız etti ve hemen arkasını dönerek bana seslendi:

“Çabuk, numaranı söyle...”

Tam anlamıyla ‘Hoppalaaa’ denilecek bir durum. Numaramı vermedim. Öğretmenimizin ısrarı üzerine ben de karşılık olarak numaramın not defterinde yazılı olduğunu söyledim. Çünkü öğretmenimiz o sesi çıkaranın benim olduğumu sanıyor. Asla görmesi söz konusu değil. O sesi, benim ön sıramda oturan arkadaşımız T. T. çıkarmıştı. Ben onun adını vermedim ama sesin de bana ait olmadığına ısrar ettim.

Öğretmenimiz, müdürümüz Selman Erdem'in eşi idi. Sınıfımızla müdür odası aynı katta idi. Ben, olacakları tahmin ettiğim için sınıftan ayrılmadım. Nitekim biraz sonra bir görevli gelerek beni müdür beyin çağırdığını söyledi. Gittim. Selman Bey beni tepeden tırnağa süzdükten sonra şu soruyu sordu:

“Derste ne oldu? Anlat bakalım.”

Sakin bir tavırla olayı aynen anlattım. Ve ekledim:

“Öğretmenimizi rahatsız eden sesi çıkaran arkadaşım gelip durumu açıklamak istiyor. Benim o sesle ilgimin olmadığını size söylemek için sınıfta bekliyor.”

Sonra ne mi oldu? Bana bundan sonra daha dikkatli olmamı söyleyip odadan çıkabileceğimi söyledi. Kısacası bizim T. T., öğrenci deyişiyle ‘idareye çağırıldı.’

Bu olay, kırk küsur yıllık öğretmenliğim süresince nasıl bir öğretmen olmam gerektiği konusunda bana ışık tutmuştur.

Lise ikide okurken bir siyasi kazaya kurban gidiverdim. Hikâyesi uzun. 5-C’de okuyorum. Üç dersten bütünlemeye kaldım: Fizik, kimya ve biyoloji. Kimya’dan geçmem mümkün değil. Bu sebeple naklimi Ankara Gazi Lisesi’ne aldır-dım. Sınavlara orada gireceğim. Çünkü sınavlar sözlü oluyordu. Ancak 1958 seçimleri öne alınınca iktidar açık bir af çıkarıverdi: Ortaokullarda üç, liselerde dört dersten fazlasından zayıfı olanlar sınıfta kalıyordu. Bu kural kaldırıldı, 12 dersten bile kalanlar sınava girecekti. Ve sınavlar sözlü değil yazılı olacaktı. Kısacası bizim Ankara’ya naklimiz boşa gitti. Sıra arkadaşım başka bir ilin valisinin oğlu idi ve kaydını o ile aldırıp on kadar dersin hepsinden geçiverdi. Ben ise Gazi’de okutulan ders kitaplarının farklılığından kaynaklanan sebeplerle iki dersten başarısız olarak sınıfta kalmış oldum!

Devamını anlatmak daha uzun olacak ama şu birkaç cümle ile özetleyebilirim. Bir yıl önce 2 not ortalamasıyla bütünlemeye kaldığım biyoloji dersimin öğretmeni (Sıfırcı) Fehime Birekul’dan tekrar yılında, hayatında pek az öğrencisine verdiği yıldızlı onu almıştım. Almıştım ama sınıfın başa güreşen öğrencilerinden biri yedi’de kalınca fena halde üzülmüştü..

Öğrencilerin kısaca ‘Askerlik’ adını verdiği Milli Savunma (sonradan Güvenlik olmuş) dersimizin kitabında bir dizgi hatası sonucu Rus İhtilali’nin tarihi 1917 yerine 1919 olarak yazılmıştı. Öğretmenimiz olan albaya bu durumu açıklayınca tatsız olmasa bile sevimsiz bir ortam ortaya çıktı. Oysa o yılın tarih kitabında zaten hepimiz bu olayın 1917 olduğunu öğrenmiştik ama işin ukalalığı bana kalmıştı! (Sonrana öğrendiğime göre bizim sınıf ben uyarımasa idim 1919’da karar kılacakmış.)

Ne mi yaptım? Hemen Milli Eğitim Bakanlığı’nın ilgili birimini öğrenip bir dilekçe ile kitabın yayıncısını öğrendim. Onlara bir mektup yazarak bilgi istedim. Ne mi oldu? Elbette beni haklı bulacaklardı da bir itirafta da bulundular. Kitabım ilk baskısı bu yıl yapılmış. Zaman darlığı sebebiyle yeterince düzeltme yapılamamış. Bu tür başka gözden kaçmaların olduğunu da eklediler.

Haziran ayı geldi. Bütün derslerden başarılı olanlar bile yine bütün derslerden çoğu sözlü olmak üzere sınava girecekler. Milli Savunma sınavı da sözlü... Peki, benim cebimde ne vardı, biliyor musunuz? Kitabın yazarlarından gelen mektup! Ola ki sınavda bir aksilik olur diye, muska taşır gibi taşıyorum. Sonuç, bitirme sınavlarında üç dersten on puan almıştım: Felsefe, Sanat Tarihi ve Milli Savunma...

Sözümüzü bitirirken bir de arkadaşlarımıza takılan adlardan birkaçını hatırlatıverelim de bir hesaplaşma yapılmış olsun. Ancak bu işi yaparken bir ad gizleme

yolunu da tutacağız: *Bîmâr* (NT, Fuzulî'nin şiirinden, sürekli hasta gibi idi.), *Tito* (TK, her halde fiziki benzerlikten olmalı), *Şempanze*, (A?, fiziğinden dolayı olabilir mi?), *Lady Godiva* (EK, O yıllarda oynayan bir filmin kahramanına benzediği için), *Molnar* (NE, Fenerbahçe'nin Macar çalıştırıcısına benzediği için), *Tipik* ve *Fırça* (BE, davranışlarından ve saçının tipinden ötürü), *Teksir Makinası* (HK, yurt dışındaki öğrencilerin adreslerini birden fazla arkadaşına verdiği için) ve başkaları daha var ama gel de hatırla... Bir de adlarıyla değil de soyadlarıyla da anılanlar vardı: *Pala*, *Aton*, *Öztelli*, *Yürük*, *Mihoğlu*, vb.

Son olarak işittiğimiz zaman bayağı yadırgadığımız adlar vardı. Bunların bazıları günümüzde de yadırganacak türden ve özellikleri olan adlar olmalı: *Verda*, *Janset*, *Mine*, *Beril*, *Esin*, *Mergen* (kardeşi de *Ediz* adını taşıyordu ve o dönemde *Ediz Hun* diye biri yoktu.) Bunlardan sadece sonuncusu erkek arkadaşımıza aitti.

Acaba günümüzde bu işler (!) nasıl yürüyor?

BALKANLAR'DA BEKTAŞİLİK

BEKTASHISM IN BALKANS

БЕКТАШИЯ НА БАЛКАНАХ

Prof. Dr. Nimetullah HAFIZ*

ÖZ

Osmanlıların Balkanlara yerleşmesiyle bu topraklarda Türk kültürüyle birlik-te İslamiyet de yayılmaya başlamıştır. Beş yüzyıl içinde Balkanların şehir ve köylerinde sayısı bugün dahi bilinmeyen nüfus, Müslümanlığı kabul etmiştir. Binlerce cami, hamam, köprü, kervansaray vb. eserler yapılmıştır. İslamiyet içindeki tarikat ve mezhepler de Balkan halkları arasında çeşitlenmiştir. Nakşibendi, Mevlvî, Kadîri, Rifaî, Bektaşî vb. tarikatlar kendi tekkelerini kurmuşlardır. Kendi ayinlerini serbestçe yapmışlar, inançlarını sürdürmüşlerdir.

Balkanlarda en çok Bektaşî tarikatı gelişmiştir. Bu yazıda, Bektaşîliğin Balkanlarda yayılması nedenleri, nerelerde hangi tekke ve türbelerin bulunduğu incelenmektedir. Özellikle Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan topraklarındaki Bektaşî türbe, tekke ve hankahlar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Bektaşilik, Sarı Saltuk, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya.

ABSTRACT

With the settlement of the Ottomans in the Balkans, Islam diffused along with Turkish culture in these lands. Within five centuries the number of towns and villages in the Balkans and even today the unknown population has accepted to be Muslim. Thousands of works such as mosques, baths, bridges, caravanserais etc. were made. The sects and religious order in Islam were also diversified among the Balkan peoples. The sects such as Naqshbandi, Mawlawi, Kadîri, Rifaî, Bektashi etc. established their own dervish lodges. They made their own rituals freely and maintained their beliefs.

The Bektashi sect was most developed in the Balkans. In this article, the reasons why the Bektashism spread in the Balkans, where the lodge and the species are found are examined. Especially Bektashi mausoleums, tekke and hankahs in the territories of Bulgaria, Romania and Greece are revealed.

Key words: Balkans, Bektashism, Sari (Yellow) Saltuk, Bulgaria, Greece, Romani

* Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi (BAL-TAM) Başkanı. Prizren/KOSOVA (trhafiz@yahoo.com)

Osmanlıların Balkanlara yerleşmesiyle buralarda kendi kültürel ve sosyal eserleriyle birlikte İslâmiyet de yayılmaya başlamıştır. Kurulan yeni eserler günümüze dek devam etmiş ve korunmuştur. Böylece beş yüzyıl içinde bugünkü Balkanların şehir ve köylerinde tam sayısını bilmediğimiz insanlar Müslümanlığı kabul etmiş, binlerce cami, hamam, köprü, kervansaray yapılmış ve tüm tarikatlar aynı şekilde buranın halkı arasında yayılmıştır. Şöyle ki bu yerlerde diğer Osmanlı objelerinden başka, yüzlerce tekke, dergâh inşa edilmiş ve bunların çevrelerinde sayısız türbeler yaptırılmıştır. Nakşibendî, Mevlevî, Kadiri, Sa'dî, Rifâ'î, Bektâşî... gibi tarikatlar kendi tekkeleri çerçevesinde 1912 yılına dek serbestçe kendi ayinlerini yapmış, törenlerini, gelenek ve göreneklerini sürdürmüşlerdir. 1912 yılından sonra Osmanlıların Balkan yarımadasının birçok yerlerinden geriye çekilmelerinden sonra bu yerlerde cami, hamam vb.gibi öteki Osmanlı objeleriyle birlikte tekke ve türbeler de hemen hemen büsbütün yok olmuşlardır. Diğer yandan bu çeşit objelerle ilgili kitabe ve bu objeler çevresinde yazılan yazma eserler de kaybolmuştur. Bu yüzden buralardaki tarikatlerin tarihi kısırlaşmıştır. Fakat bugünkü Bosna-Hersek, Makedonya ve Güney Sırbistan'daki Kosova Bölgesi'ndeki Müslüman ahalisinin yardımıyla bu eserlerin büyük bir kısmı kurtarılmıştır. Son zamanlarda tüm Balkanlarda ve hatta diğer memleketlerde bu konu ile ilgilenenlerin sayısı gittikçe çoğalmaktadır. Fakat ne yazık ki bu tarikatlerle ilgili diğer bilgiler büyük güçlüklerle elde edilmektedir.

Zamanla az çok edindiğimiz bilgilere göre, Balkanlar'daki tüm tarikatlerin nerelerde kurulduklarını; onların kültürlerini, felsefî düşüncelerini ve edebiyatlarını ne kadar genişlettiklerini anlıyoruz. Ama bu yazımızın amacı Bektaşilikle ilgili olduğu için öteki tarikatleri bir yana çekerek yalnızca Bektaşiliğin Balkanlara nasıl geldiği, ne şekilde veya nereye dek yayıldığı konusu üzerinde durmaya çalışacağız. Fakat burada Türk aşiretlerinin Anadolu'ya yerleşmeğe başladıkları zamandan, İslamiyeti kabul etmelerinden önce beraberlerinde getirdikleri din, öncesi eski put-perest görüş, ayin, itikat, gelenek ve görenekleri üzerinde durmak düşüncesinde değiliz, çünkü bu oldukça geniş konulu ve geniş anlamlı konudur. Bektaşilik hakkında kesin olarak gereken derli toplu ve yeterince kesin bilgiler üzerinde günümüze kadar durmuş ve incelemiş de değiliz. Bu nedenle biz burada Balkan devletlerinde Bektaşiliğin ve onların inşa etmiş oldukları zaviyeleri (tekkeleri), türbeleri ve mümkün olduğu kadar bu tekkeler çerçevelerinde yetişmiş olan ve miras olarak yeni kuşaklara ve bilim dünyasına eserler bırakan Bektaşî yazarları ve eserleri hakkında, bunların yavaş yavaş ve ne şekilde yayıldıklarını, Anadolu'da olduğu gibi buralarda da zaman zaman nasıl himaye edildiğini ve günümüze dek ne şekilde yokolma durumuna geldiklerini ve bazılarının ne şekilde günümüze dek korunabildiklerini izah etmeğe çalışacağız.

Balkanlar'da tasavvuf konusunda geniş bir bilgi vermek kolay değildir. Tasavvufun gerekli olduğu kadar anlatılması için ve ondan sonra Anadolu yoluyla Türk aşiretlerinin Balkanlar'a nasıl, ne şekilde ve nereye kadar yerleştiklerini ve sonra bunların genişleyip günümüze kadar korunan ve devam ettirilenleri ve bunların karakteri hakkında bilgi vermek için ancak bunların objeleri dede, baba ve müridleri hakkında kesin olarak bilgi ve belge derlemekle bu yazılı eserlere ve

yazılı belgelere dayanmakla üzerlerinde durmamız gerekir. Çünkü, önceden söz ettiğimiz gibi, bugünlerde bu objelerin yüzde sekseni yıkıktır. Yazma eser gibi belgeler ise yakılıp yok olduklarından bunların gerektiği kadar aydınlatılmaları gayri mümkündür. Ama nedense şimdiye dek, gerek Bulgaristan'da gerek eski Yugoslavya'da yayınlanan kimi eserlere ve aynı şekilde yıllardır bunların ardını takip ederek elde ettiğimiz kimi mecmua, cönk ve diğer yazılı belgelere dayanarak hiç olmazsa bu sorunu az çok mümkün olduğu kadar olup bitenleri aydınlatmaya çalışacağız.

Balkanlar'a Bektaşiliğin yayılması iki yönden gelen akınlarla yapılmıştır. Osmanlı tarihi boyunca tüm Balkan ülkelerinde şu Bektaşî tekkeleri inşa edilmiştir.¹

Bulgaristan'da :

Tasavvuf, Balkanlar'ın Osmanlı Devleti tarafından alınmasından, yani XIII. yüzyıldan itibaren Bulgaristan'a yerleşmesinden sonra başlar. Bunun hakkında Bulgaristan Türkoloğu Dr. Riza Mollof'un kaydettiği gibi Balkanlar'da yerli Türk aşiretleri veya Bogomilizm gibi heretik mezheb taraftarları ile münasebetleri; yeniçerilerin Bektaşilik mezhebiyle bağlılığı nispetinde Bektaşî tarikatı sarayın Müslümanlaştırma gibi bir temessül siyasetinde rol oynamıştır. Böylece kısa bir süre içinde Bulgaristan'ın birçok şehir ve köylerinde şu Bektaşî tekkeleri inşa edilmiştir:

Yazımızın ilk sayfasında söz ettiğimiz gibi Bektaşilik Sarı Saltık'la Balkanlar'a ilk olarak XIII. yüzyılda Bulgaristan şehir ve köylerine yerleşmeye başlayan tarikattir. En az sürdürbildiğimiz araştırmalarımız sayesinde Bulgaristan'da şu tekkelerin inşa edildiğini bilmekteyiz:

- Demir Baba Tekkesi,
- Mustafa Baba Tekkesi,
- Ak Yazılı Sultan Tekkesi,
- Kızana Tekkesi,
- Demirhanlı Ali Baba Tekkesi,
- Gazi Sultan Elmalı Baba Tekkesi ve Hızır Baba Tekkesi.

Romanya'da:

Bir sürü eserlere ve söylentilere dayanarak uzun süre ilgilendiğimiz Türk fetihlerinden önce bile bildiğimiz kadarıyla Sarı Saltık adında bir zatın Balkanlar'a İslamiyet'i yaymak için Romanya'ya geçerek Babadağ'da etkinliklerde bulunduğu bilinmektedir. Bir sempozyuma katıldığımızda Babadağ'ı ve orada Sarı Saltık'ın türbesini ziyaret etmiştik. Ondan sonra bu kişi ilgimi çekti ve bu nedenle mümkün olduğu kadar Sarı Saltık'la ilgili araştırmalar yapmaya giriştik. Bu araştırmalarımıza dayanarak, günümüze dek yayınlanan eserleri bir araya getirdik ve bu eserlerde verilen bilgiler sayesinde, Sarı Saltık'ın Balkan ulusları arasında oldukça sevilmiş olduğunu ve bu nedenle onun ölümünden sonra Balkan ülkelerinin kimi şehir ve köy halkı onun bu yerleri ziyaret ettiği sıralarda buralarda öldüğü söylenmektedir. İşte bu söylentiler sayesinde Balkan ülkelerinin birçok şehir ve köylerinde "Sarı Saltık Türbesi" adıyla anılan türbeler bulunmaktadır.

¹ Bulgaristan'da Bektaşilikle ilgili daha geniş bkz.Riza Mollov, Edebi Makaleler, Narodna Prosveta Devlet Neşriyatevi, Sofya, 1958, s.107-116.

Sarı Saltık Müslüman aleminden başka Ortodokslar arasında da Sarı Saltık'ın Hristiyanlığın yayılmasında misyonerlik yaptığı ve bu yerlerde öldüğü bilinmektedir. Bu nedenle Hristiyanlar da bu görevde iken öldüğü inançlarıyla bazı kiliselerinde kabirleri bulunmaktadır. Örneğin; başta Romanya'da ondan başka Kafkasya'da, Korfu adasında "Sen Spiridon", Makedonya'nın Ohri'deki "Sen Naum" manastırında bulunmaktadır. Arnavutluk ve Kosova'da yaşayan müslümanlar arasında buna benzer Sarı Saltık kabirleri bulunmaktadır. Onlar da Yakova ile İpek Arasındaki köyde, İpek, Kruya, Prilepe Kosova ile Arnavutluk ve Kosova'yı ayıran Paştrik dağında ve hatta Bosna Hersek'in Mostar şehrinden on kilometre uzaklığındaki Blagay köyünde bulunmaktadır.

Balkanlara Bektaşiliğin XIII. yüzyılda Dobruca'ya ilk Selçuk kolonizasyonu ile geldiğini gösteren menkıbeler vardır. Bu menkıbelerde, Sarı Saltık Dede adında mitolojik karakteri haiz şahsiyetin de Balkanlara geçtiğinden bahsedilir. Kimi araştırmacılar Sarı Saltık Dede'nin Tatarlar arasında misyonerlik yaptığını, kimileri onun Ahmet Yesevi ile Hacı Bektaş Veli'nin müridi olduğunu ileri sürmüşlerdir.² Fakat her şey rağmen Sarı Saltık Dede'nin İslam misyoneri olup olmadığı, Balkanlarda tarikat kurup kurmadığı veya nasıl mezhep kurduğu gibi meseleleri tasdiklemek (aydınlatmak) kolay bir iş değildir. İşte bu yüzden daha sonraları buralara yerleşen Bektaşiler arasında Sarı Saltık Dede'nin şöhret kazandığı görülecektir.

Bulgaristan'daki Bektaşiler arasında geçenlere dek Sarı Saltık Dede'nin Ahmet Yesevi Horasan, Hacı Bektaş Veli silsilesinden olduğunun belirtilmesi, onun kullandığı tahta kılıç vb. gibi atrübütlerin Bektaşilikte de aynen bulunması gibi şeyler, Sarı Saltık'a ait birkaç menkıbenin zamanla yeni bir kült halini alan Demir Baba'ya atfedilmesi, Bulgaristan'ın kuzey-doğu bölgesinde yaşayan bazı Aleviler arasında bugün de söylenilen zikir ve dualarda diğer azizlerle birlikte halâ Sarı Saltık'ın da anılması hep buna delâlet eder. Şüphesiz ki bu seyir içinde Bektaşiliğe, Sarı Saltık'ın ismiyle ilgili olarak aynı bölgede daha önceden mevcut bir tarikatın hulûl etmiş olduğu da ileri sürülebilir.³

Bulgaristan'da yerleşen Bektaşiler bu yerlerin Osmanlı devleti tarafından ele geçirilmesinden sonra bugünkü Yugoslavya toprakları ile çeşitli ilişkiler nedeniyle Niş, Lesltovaç, Belgrat, Üsküp ve Sarayeva gibi şehirlere kadar nüfuzlarını genişletmişlerdir. Böylece Sarı Saltık'ın kültü Yugoslavya bölgelerini de kapsamıştır. Şöyle ki Bektaşiliğe bağlı olan Sarı Saltık'ın Yugoslavya'da da bazı söylentilere göre Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlara yayılışından epey önce İslamiyeti Balkanlarda yaymağa çalıştığı söylenmektedir. Fakat M. Tayip Okiç, "Sarı Saltık'a Değgin Bir Fetva" adlı yazısında Topkapı Sarayı'ndaki Revan Kütüphanesinde 1612 numaralı "Saltıkname"yi göstermektedir.⁴ Bunların kayıtlarına göre Sarı Saltık Balkan ulusları arasında sevilmiş, ölümünden sonra da kent ve köy halkı ona hep saygı göstermiştir. Müslümanlardan başka Ortodokslar da Sarı Saltık'ı kendi

² Aynı eser, s.112-113.

³ Aynı eser, s. 113.

⁴ Bknz. M. Tayip Okiç, *Sarı Saltık'a Değgin Bir Fetva*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1., Sayı 1, s.48-53.

dinlerinin yayıcısı olarak kabul ettiklerinden kendi aralarında kabrinin olmasını istemişler ve böylelikle bazı köy ve kentlerde hatta kiliselerde Sarı Saltık'ın mezarının bulunduğu inanılmıştır. Bugünlerde Kafkasya'da, Romanya'da kabri bulunduğu söylenen Sarı Saltık'ın kabrine aynı şekilde Yugoslavya'da Arnavut ve Türk halkları İpek, Kruya, Prilepe, Paştrik Dağında da Sarı Saltık'ın kabri bulunduğu inanırlar. Ortodoksların söylediklerine göre ise Ortodoksluğu yaydığından dolayı Sarı Saltık'ın Korfu adasındaki Sen Spiridon ve Ohri'deki Sen Naum Manastırlarında mezarları bulunduğunu görmekteyiz.⁵

Yunanistan'da

Balkanlar'da Bektaşilik'in yayılmasının ikinci fakat en geniş yolu Osmanlıların bu yerleri fethetmeleriyle yayılmasıdır. Bu da Çelebicilerce ileri sürülen Kadıncık Ana'dan doğduğu ve ancak tekke yetiştirmesi olduğu kaynaklarla belirlenen Timurtaş (Seyyid Ali Sultan, Hızır Lâlâ)'ın Yunanistan'da ilk Bektaşi tekkesi kurmasıyla başlar. Seyyid Ali Sultan, bugün Yunanistan'da bulunan Dimatoka kentine yerleşerek, orada kendi adıyla anılan ve şöhreti çok uzaklara yayılan bir dergâh kurmuştur.⁶

Seyyid Ali Sultan XIV. yüzyılda yaşadı. Onun hayatıyla ilgili yazılan eser "Vilâyetname-i Seyyid Ali Sultan"dır. Bu kitap günümüze dek bulunamamıştır. Bu zat Bektaşiliği Bulgaristan, Yunanistan ve Macaristan'a dek yaymıştır. Dimatoka'daki tekkesinde "Kızıl Deli" adıyla da anılmaktadır.

Seyyid Ali Sultan bir Bektaşi misyoneri olarak Balkanlara ilk gelişinde, önce Bulgaristan'da, ondan sonra Yunanistan'da sözünü ettiğimiz Dimatoka kentine yakın Kırca Ali köyünde tekke kurar. Böylece bu tekke daha sonraları büyük bir otorite sağladıktan sonra en büyük Bektaşi merkezi olmuştur.⁷

Fatih Sultan Mehmed'in Sırbistan'ı fethi sırasında esir ettiği Sırp prensiyle hemşiresini Dimatoka'ya göndererek burada Seyyid Ali Sultan prensesle evlenir ve bu evlilikten Balım Sultan dünyaya gelir. Balım Sultan da Bektaşiliğin en büyüklerinden yani ikinci Bektaşi piri olduğu bilinmektedir. Balım Sultan başta Arnavut halkı olmak üzere tüm halklar arasında son derece sevilmiş bir zat olmuştur.⁸

Daha sonraları bu tekke Balım Sultan, Vahdeti Dede, Seyyid Mustafa Dede, Kara Ali Dede, Sadık Abdal Baba ve diğer Bektaşi büyükleri yerleşmiş ve Balkan yarımadasının öteki kent ve köylerine Bektaşiliği yaymışlardır.

Balım Sultan Dimatoka'da doğar ve küçük yaşlarında iken Seyyid Ali Sultan tekkesine sık sık giderek orda okullarını bitirir. İlk önce mücerred ondan sonra

⁵ Bkz. Dr. Haşan Kaleşi, *Arnavut Söylentilerinde Sarı Saltuk*, Sesler III, Üsküp, Şubat 1937, Sayı 13, s. 43—60; Haşan Kaleshi, *Albanische Legenden um Sarı Saltuk*, Actes du Premier Congres International des Etudes Balkaniques et Sud—Est Europeennes, VII, Sofia, 1971. 817—819 (815—828); Dr. Şefket Plana, *Kosova Türbeleriyle İlgili Eşfaneler*, Çevren, XII. Priştine, Eylül—Ekim 1985, Sayı 49, S. 18—19 (17—22).

⁶ Bkz. Enver Behnan Şapolyo, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1334, s. 300,

⁷ Bkz. Baba Recepti, *Misiticizma islame dhe Bektashizma*, Waldon Press, İne 216, 1970, s. 103—382,

⁸ dipnottaki eser, s. 320.

baba ve dede olur. Balım Sultan Dimatoka'dan sonra Mısır ve Irak'da (Kerbelâ'da) iki tekke daha açmıştır.⁹

Balım Sultan'ın bu kadar sevilmesiyle Rumeli'de Bektaşilik daha büyük bir hızla yayılır. Günümüze kadar yapmış olduğumuz araştırmalar sayesinde Romanya'da, Bulgaristan'da, Sırbistan'da, Makedonya'da, Kosova'da, Yunanistan'da, Arnavutluk'da, Bosna'da ve daha sonra da Macaristan'da henüz tam sayısı kesinlikle bilinmeyen Bektaşi tekkesi inşa edilmiştir. Fakat bizim konumuz Balkanlar'da Bektaşi tekkeleri olduğu olduğu nedeniyle bu yerlerde yüzyıllar sırasıyla Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Bosna Hersek ve Macaristan'da tek aldığımız konu çevresinde inşa edilen Bektaşi tekkelerini zikretmeye çalışacağız.

Bu tekeden başka Yunanistan'da Makedonya hududuna yakın bir Bektaşi tekkesinin daha bulunduğunu öğrendik. Bunu geçenlerde İstanbul'da İsmail Turan adında bir Bektaşide Bektaşilikle ilgili bir mecmuanın izine girmemizle anladık. Kardeşi Süleyman Turan'dan işittiğimize dayanarak Gevgeli'ye bağlı olan ve bir saatlik uzaklıkta bulunan Karasina köyünde Kunduralı Deli Dede namıyla mâruf bir türbe ve bu türbenin yanında Deli Dede Tekkesi adıyla bilinen Bektaşi tekkesinin mevcut olduğunu anladık. Onun dediğine göre muharrem ayında Gevgeli'den, Üsküp'den, İştîp'den, Köprülü'den ve Kalkandelen'den meşhur Bektaşi babaları gelir, bu yerleri ziyaret ederlermiş. Bu meşhur Bektaşiler arasında Seferî Ali Dede ve Şükrü Baba'nın bulundukları bilinmektedir. Bu tekke 1920 yıllarına kadar faalmiş. Karahasanlı Bektaşi dedesi Veysi Dede o yıllarda Türkiye'ye göç etmiş, böylece bu tekke o yıldan sonra babasız kalmıştır.

Tam eski Yugoslavya memleketine gelince, Osmanlı hükümdarlığı devrinde bu ülkede de birçok Bektaşi tekkesi vardı. Ancak günümüze kadar bu konu üzerine bir inceleme yapılmadığından, buradaki Bektaşiliğin gelişmesi ve genel olarak tarihi bilinmemektedir. Yalnız şimdiye dek yaptığımız araştırmalara ve elde ettiğimiz yazma kaynaklara dayanarak onun tarihine yakın bir yolla Bektaşi tekkesinin bu yerlerde nasıl genişlediği, onun nerede ve kimin tarafından inşa edildiği, hatta hangi babaların ne zaman ve nerede çalıştıklarını göstermeye çalışacağız.

Yukarıda belli ettiğimiz gibi Yunanistan'daki Dimatoka ve ondan sonra daha birkaç Bektaşi tekkesinin kurulmasıyla eski Yugoslavya'da da Bektaşiliğin yayılmaya başladığı söylenebilir. Halvetî ve Rifâî tarikatından sonra bu yerlerde en çok genişleyen Bektaşi tarikatı olmuştur. En eski ve ilk Bektaşi tekkesinin Sersem Ali Baba tekkesi adıyla anılan Kalkandelen tekkesidir. Sersem Ali Dede de öteki Bektaşi dedeleri gibi en büyük figürlerinden biridir. XV. yüzyılda Balım Sultan döneminde doğdu. Tahsiline sıralı devam eder ve çalışkanlığı yüzünden Sultan Süleyman zamanında vezir olur. Vezir iken tasavvufu da oldukça ilgilenir. Daha sonra Balım Sultan'la görüşür ve ondan sonra vazifesinden el çekmeye karar getirir ve Hacı Bektaş'a giderek bütün gönlüyle el alır. Bununla ilgili çok ilginç bir söylenti vardır. Vezirlik görevini terk etme kararını Sultan'a bildirince Sultan ona söz geçiremeyip sonunda "Mademki sersemsin (budalasın), hadi git!" demesiyle adı da

⁹ 7. dipnottaki eser, s. 179.

“Sersem” kalır.¹⁰ Fakat bu tekkeyi inşa eden Sersem Ali Baba değil, Abdurrahman Paşa’nın babası Recep Paşa’dır. Postnişini olduğu için “Sersem Ali Paşa Tekkesi” adıyla anılmaktadır. Mütevelliler Bektaşilere karşı bir tutum takınınca bu tekke daha Osmanlılar döneminde kapanmıştır. Bu tekke Rumeli’de en büyük ve en güzel tekkelerden biri idi. Sema ve odaları oldukça büyüktü. Tavan ve çardakları sanat yönünden çok değerliydi. Daha sonraları bir zamanlar bu tekkede Harabati Baba postnişin olduğundan “Harabati Tekkesi”, Harabati Baba Tekkesi” adlarıyla da anılmaktadır. Kendisi şairdi de. Kimi nefesleri kimi cönk ve mecmualarda bulunmaktadır. Harabati Baba bu tekkeyi zengince donatmıştır. Fakat bugün bu tekke bir turistik lokanta ve kahvehanesine dönüştürülmüştür. Tekke etrafında Sersem Ali Baba, Harabati Baba ve tekkenin kurucusu Kalkandelenli Recep Paşa ve daha birçok bilinmeyen kişilerin kabirleri bulunur.

Bu tekke sadece büyüklüğü ve güzelliğiyle anılmış değildir, bu tekke Balkanlar’da en zengin tekkelerden de biri sayılır. Her halde kurucusu olan Recep Paşa’nın vakfettiği zenginliğindendir. Bunu geçenlerde birinden elde ettiğimiz vakıfnamesinin kopyesinden anlamaktayız. Bu vakıfnamede, Rumeli eyaletinde Üsküp sancağı dahilinde Kalkandelen kazasında Üsküp mutassarrıfı beylerbeyi soyundan gelen Hasan Paşazade devleti Recep Paşazade’nin bu hayratı vakfettiği ve aynı olarak 97 kitap, 750 koyun, 40 öküz, 12 domuz, 41 inek, 12 manda, 15 küçük ve 90 büyük kazan, 15 büyük tencere, 31 karavana, 91 sahan, 19 kapaklı tas, 12 sini, 17 bakraç, 7 ter balta ve 22 sandık perinçirak vakfettiğini anlamaktayız.¹¹

Kalkandelen’de Bektaşilikle ilgili daha bir ilginç söylenti yaşamaktadır. Sersem Ali Baba’nın kul ve müritlerinden aynı şekilde Bektaşî olan Harabati Baba, Koyun Baba, Yarar Baba ve Ballı Baba adındaki dört arkadaşıyla yola düşer ve en sonunda Kalkandelen’e varır. Koyun Baba Şipkoviça (Donyopoloşki bölgesinde)’da Kızıl Baba Kiçevo’ya, Yarar Baba Poro’ya (Kalkandelen yakınlarında), Ballı Baba ise Sofya’ya varırlar ve hepsi oralarda birer tekke kurarlar. Bu söylenti gerçekten bir söylentidir, iyi ama elimizde daha kimi yazı ve notlara dayanarak bunların hemen hepsi bu yerlerdeki Bektaşî tekkelerinde Bektâşî babası gibi çalışmışlardır.¹² Fakat ne yazık ki bunlar hakkında gerektiği kadar bilgimiz yoktur.

Kalkandelen tekkesinden sonra geniş bilgimiz olan Köprülü’de Bektâşî tekkesidir. Bu tekkenin adı da Hacı Baba Tekkesi’dir. Bu tekkeyi inşa eden ve şeyhlik görevinde bulunan Bektaşîlerin büyük şairlerinden biri olan Hacı Baba’dır. Sadettin Nüzhet Ergün “Bektaşî Şairleri” kitabında İstanbul’da Basri Baba adında bir Bektaşîde bulunan bir kâğıt parçasına dayanarak Kruya’da (Arnavutluk) Mehmet Ali adında birinde Şemimi Baba’nın asıl adı Cemaluddin olduğunu, ilk önce müderris, ondan sonra Bektaşî olduğunu ve Köprülü’de Hatem Haydar Baba ile birlikte bir tekkede oturup kaldığını ileri sürmektedir.¹³

¹⁰ Bu efsane *Turističko—ugostitel’ski objelct Arabat Baba teke* — Tetovo adlı Turistik broşüründen alınmıştır.

¹¹ Bu bilgiler Recep Paşa’nın vakıfnamesinin kopyesinden elde edilmiştir.

¹² Bkz. Aydın Oy, *Kalkandelen’de Harabati Baba Tekkesi*, Çevren, VII, Priştine, Aralık 1980, No. 4, s. 24.

¹³ Daha geniş bkz. Sadettin Nüzhet Ergün, *Bektaşî Şairleri*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.

Sultan Murat II. tarafından Bektaşiliğin dağıtılmasından altı ay önce Köprülü'de Bektâşi tekkesinde Sali Baba postnişin idi. Bektaşiliğin parçalanma günü geldiğinde Sali Baba tekkenin tüm dervişlerini tekkede toplayarak: “Dostlarım, Pirimizden işaret var ki yakınlarda perişan olmamızın zamanı gelecektir. İşimiz oraya geldi mi Korça yakınlığında Plas beylerine misafir olunuz. Çünkü onların hemen hepsi bizim evlâtlarımızdandır. Onlar, orada sizi her bakımdan koruyacaklardır. Sizinle Derviş Hasan’ı da alacaksınız ve durum düzelinceye kadar Elbasan yerlerinde kalacaksınız”, der ve hepsi birlikte Elbasan’a giderler. Bu tekkenin son şeyhi Hasan Baba idi. Bu nedenle bu tekke Hasan Baba Tekkesi olarak da anılır.¹⁴

Yukarıdaki söylentiye dayanarak diyebiliriz ki Kırcaova’da (Kiçevo’da) gerçekten bir tekke kurulmuştur. Fakat bu tekkeyi Kızıl Baba değil Hızır Baba inşa etmiştir. “Kızıl Deli” Seyyid Ali Sultan’ın başka bir takma adıdır. Bu ad karışımı her halde ondan gelmektedir. Bu tekke çok büyük ve çok güzel bir Bektaşî tekkesi idi. Tekkede büyük Bektaşî şairi Bosnevî nefeslenmiş ve burada İsmail Baba’dan el almıştır.

Bu tekkelerden başka Makedonya’nın Debre şehrinde Ali Baba Tekkesi’nin, İştîp’de ise Türk yönetiminin sonlarına doğru İnşa ettirilen “Kır Tekesi” ve “Yusuf Baba Tekesi” adıyla anılan ve 1929-30 yıllarında kapandıktan sonra yıktırılan tekkelerin bulunduğu bilinmektedir. Bunlarla ilgili başka bilgimiz yoktur. Kanatlarda da bir tekkenin bulunduğu bilinmektedir ama bugün bu tekkenin kimin tarafından yaptırıldığını, adının nasıl olduğunu bilen yok.¹⁵

Bektaşiliğin Yunanistan’dan Yugoslavya’nın eski Makedonya bölgesine kadar nasıl genişlediğini kısaca gördük. İşte bu biçimde tekke ve babalardan nefeslenerek ve el alınarak Bektaşilik Sırbistan’a da girmiştir ve yayılmıştır. Bulgaristan ve Sırbistan öteki Balkan memleketlerinden bağımsızlıklarına daha önce kavuştuklarından o sürelerde tekkelerin hemen hepsi harap edilmiş ve onlar hakkında tarihatlarla ilgili bilgiler uzaklaştırılmıştır. Fakat gene kimi yayınlanmış eserlere dayanarak ve bu yerleri ziyaret edip araştırarak bazı Bektâşi tekkelerinin izine rastlayabildik. Böylece Amerika Birleşik Devletleri’nde yayınlanan “Misticizma İslame the Bektashizma” adlı kitaba dayanarak Leskovça’da (Leskovac) bir tekkenin bulunduğundan haberdar olduk. Tekkenin adı henüz bilinmemektedir. Fakat XIX. yüzyılda Leskovikli Baba Abidin, Leskovik’deki bu tekkenin inşasıyla bir şiir yazmıştır. Bir de Fraşır’da doğan ve 1835 yılında ölen Nasibi Tahir Baba’nın da yaşamının sonlarında Leskovik’e geçtiğinden ve oradaki tekkede barındığından bilgi edindik.¹⁶

Leskovik’den başka Niş, Belgrat ve Novi Pazar şehirlerinde birer Bektaşî tekkesinin bulunduğunu ve buralarda Bektaşiliğin sürdürüldüğünü işittiğimiz halde bu

¹⁴ 7. dipnota bkz. s. 380.

¹⁵ Yugoslavya’da Bektaşî tekkeleri hakkında daha geniş -bkz. Dr. Nimetullah Hafız, *Yugoslavya’da Bektaşî Tekkeleri*, Çevren IV., Priştine, Eylül 1976, No. 11, 57—67, ve *Hacı Bektaş Veli, Bildiriler, Denemeler, Açık oturum*, Hacıbektaş Turizm Derneği Yayınları; Ankara, Ocak, 1977,-s.-30—40

¹⁶ Bunun hakkında daha geniş bilgi için 7. dipnota, bkz., s.268—269

tekkelerden maalesef başka bir bilgi elde edemedik. Nedense Sırbistan'ın güneyinde Kosova Eyaletindeki Yakova ve Prizren şehirlerinde Bektaşilik en çok kök salmıştır. Yakova'daki tekke halen çalışmaktadır. Onun korucusu oradaki Sadî tarikatının şeyhi Şemsettin Baha'dır. Şemsettin Baba daha sonraları Bektaşî olmuş ve böylece tekkesini de Bektaşî tekkesine çevirmiştir.

Bunun ölümünden sonra bu tekkede postnişin ilk önce Abdülgani Baba, ondan sonra Prizrenli Hacı Adem Baba olmuştur. Bunların ölümünden sonra bu tekkenin şeyhi Adem Vechî Baba XIX. yüzyılın en değerli babalardan biri idi. 1841 yılında Yakova'da doğdu. Okullarını bitirdiği zamanlarda bu tekkede Prizrenli Hacı Adem Baba bulunuyordu. Okurken sık sık Bektaşî tekkesini ziyaret ederdi ve böylece bu tarikata karşı ilgisi artar ve 19 yaşında iken, yani 1860 yılında Prizrenli Adem Baba Arnavutluk'da Melçana Tekkesi'ne iki yıllık gittiğinde tekkeyi yetişen ve dervîşi olan Adem Vechî Baba'ya teslim eder. Orda rahatsızlandığı zaman Fraşer'deki Baba Aluş'la yerlerini değiştirirler. Bir gün Baba Aluş izniyle Mekke'yi, Medine'yi, Kerbela'yı, Necef'i, Filistin'i, İran'ı ve hatta Hindistan'ı ziyaret eder, Mekke'ye gittiğinde hacı olur. Dönüşünde Baba Aluş onu Prizren'e gönderir ve dini görevinden başka 1887 yılında Abdül Fraşeri yönetmenliğinde "Prizren Birliği" adında siyasi hareketin görevini de verir. Böylece Şeyh Adem Vechî Baba bu Birlik'in hareketine büyük emeği geçer. Bundan başka Hacı Adem Vechî Baba 1921 yılında kurulan "Cemaat-ı İslâm" gibi Prizren'deki her dini birliklerine Bektaşî tarikati tarafından üye olarak katılmıştır. 1922 yılında yeniden "baba" olarak Yakova'ya gider ve 1927 yılında orada ölür.¹⁷

Hacı Adem Vechî Baba'nın ölümünden sonra bu tekkenin şeyhi Kâzım Baba olmuştur. Bu yüzden bu tekke "Kazım Baba" adıyla da anılır. Kâzım Baba Yakova'da doğdu. Babasının adı Selim'dir, Üsküp'de Dar'ul-Mualiim okulunu bitirdikten sonra, Yakova'da öğretmenlik yaptı. 1926 yılında Amavutluk'a giderek orada hem öğretmenlik hem de daha sonra Kırıl Zogu'nun ünlü savaşçısı olan Bayram Suri'ye sekreterlik yaptı. 1928 yılında "derviş", üç yıl sonra, ise yani 1931 yılında "baba" oldu, Kruy, Elbasan ve Tomor'da şeyhlik yaptıktan sonra II. Dünya Savaşı'nda Kalkandelen'e gelerek orda bir süre şeyh olarak kaldı. Halk Kurtuluş Savaşı'ndan sonra (1944) Bektaşî şeyhi olarak Yakova'ya taşındı ve orda 1981 yılına kadar babalık yaptı. 15 Kasım 1981 tarihinde orda öldü. Şimdilik onun yerine Baba Tayyar geçmiş bulunmaktadır.

Tekke büyük ve örekçiliğiyle ilginçti. Tekkenin sağ tarafında bir türbe de bulunuyordu. Bu türbede Şemsettin Baba, Abdülgani Baba ve Hacı Adem Baba diye üç Bektâşî medfundu. Bunu kapı önünde bulunan kitâbesi de göstermektedir:

Şemsüddin Baba bu dergâhı küşat etmiş idi
Nice devrân küşe-i vahdette kılmış inzivâ
Hacı Bektâş Veli erkân ile irşâd edüp
Bunca sâhib-dil muhibbler buldılar kurbet-lika'
Merhûm oldu Şemseddin Baba yerinde pûst-nişîn
Sıbt'ül-ekrem Abdülgani Baba kaldı rehnümâ

¹⁷ Adem Vechî Baba hakkında daha geniş 7. dipnotundaki yazının s. 339—341 ve 15. dipnottaki yazının s. 62—63. bkz.

Der-saâdet'de vefat etmiş bu zât-ı pür edeb
Teşrîf eti Prizrenli el-Hâcc Adem Baba
Hazret-i pîr dergâhında perverde olmuş idi
Pak mücerred olup an taallukat-i ma-sivâ
Hâl-ı himmetin açup bu menzile etti nüzûl
Dergâha ziynet veren bu pöst-nişîni sâlise
Dıyyk u teng gayet idi bu dergâh-ı sırr-ı ilâha
Tevsî' ü terfî edüp Adem Baba kân-ı vefî
Himmeti-i pîr ile tecdid eyledi bu tekkeyi
Yakova şehrinde oldu mürşid-i müşkil güşâ
Târih-i tecd'id-i dergâh söyle Vechî derdmend.¹⁸

Bu tekkelerden başka Kosova'da Evliya Çelebi'nin "Seyahatname"sinde Tito Mitroviçası'nda Mustafa Baba Tekkesi'nin, Kaçanik'de Kırklar'da kırk Bektaşî'nin gömülü bulunduğunu ve Dupniça'da Husam Dede tekkesinin var olduğunu görmekteyiz. Ama bu tekkeler hakkında bugüne dek başka bilgi edinemedik.¹⁹

Bektâşilik Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin birçok şehirlerinde de genişleyerek bu yerlerde de birer Bektaşî tekkesi inşa edilmiştir. Fakat Yugoslavya'nın Makedonya ve Sırbistan Cumhuriyeti'ne nazaran daha azdır. Bir de bu yerlerde kurulan ve çalışan, tekkeler hakkında bilgimiz birkaç misli daha azdır. Evliya Çelebi'nin Balkanlarla ilgili kıymetli "Seyahatnâme" adlı eserine dayanarak Çayniça şehrinden geçerken Gazi Murat Baba Tekkesi'nin bulunduğu işaret etmektedir.²⁰

Bundan başka Sarayevo'da da bir Bektâşî tekkesinin bulunduğu, tekkeyi inşa eden Selâhuddin Baba olduğu ve çok önceleri bu tekkenin yok olduğu bilinmektedir. Bir de Murat Sertoğlu'nun "Bektâşilik Nedir" kitabına dayanarak Banyaluka'da da bir Bektâşî tekkesinin bulunduğunu öğrendik.²¹ Fakat bununla ilgili de başka bilgi edinemedik. Bir kez de Sarayevo'dan Mostar'a giderken "Bektaşeviç" soyadında bir Hersekliyle karşılaştık. Onunla yürüttüğümüz konuşmadan Konyiç'de daha birkaç "Bektaşeviç" soyadlı ailenin yaşadığını öğrendik. Onlardan iki aile Sarayevo'ya taşınmış. Daha sonraları onlarla da tanıştık. Onların söylediklerine göre, bunlar Üsküp'den Bektaşî olarak geldiklerini ve hatta burada bir Bektâşî tekkesini kurduklarını bildirdiler. Fakat hangi tekke olduğunu ve bu tekkeyi hangi babanın yürüttüğünü henüz öğrenemedik. Bundan başka Tuzla, İzvomik ve Gradişka'da birer tekkenin bulunduğunu izah edenler var. İyi ama bu tekkelerle de ilgili henüz kesin bir bilgiye sahip olamadık.

Prof. Şakir Sikiriç de bir eserinde Mostar şehri yakınlığında Blagay'da bir Bektâşî tekkesinin bulunduğunu göstermektedir.²² Hatta bazı söylentilere göre bu

¹⁸ Bkz. 15. dipnot, S. 67.

¹⁹ Evliya Celebi, *Putopis*, -s. 267, 278, 298.

²⁰ Aynı eser, s. 397—398.

²¹ Murat Sertoğlu, *Bektâşilik Nedir*, İstanbul, 1969, s. 317.

²² Blagay'daki Bektaşî tekkesi için bkz. Saçir Sikiriç, *Derviş kolostorok es szent sirok Boszniaben*. Turan, Budapest, 1918,

tekkede Bosnavî mahlâslı Bektâşi şairinin yetiştiğini ileri sürmektedir. Fakat bizim edindiğimiz bilgilere göre onun, XIX yy.'da doğmuş, önceden belli ettiğimiz gibi Kırçova'da Hazır Baba Tekkesi'nde nefeslenmiş ve sonra İsmail Baba'dan el almıştır.

Balkanlar'da Bektaşiliğin yayılmasıyla ilgili elde ettiğimiz bilgiler bu kadar. İleride, bu konunun daha aydınlanacağına ve böylece buradaki Bektâşilikle ilgili daha geniş bilgilere sahip olacağımıza inanmaktayız.

TÜRK DİLİ VE KÜLTÜRÜNÜN ZENGİNLİĞİ

THE RICHNESS OF TURKISH LANGUAGE AND CULTURE

БОГАТСТВО ТЮРКСКОГО ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY*

ÖZ

Türk dili eski ve zengin bir dünya dilidir. Çince, Hintçe, İngilizce'den sonra dünyada en çok konuşulan dil Türkçe'dir. Tarihi bilgilerimize göre ; Hunlar, Avarlar, Sabirler, Sakalar, Peçenekler, Kumanlar, Kıpçaklar, Oğuzlar gibi büyük Türk kavimleri tarafından konuşulmuştur.

Tarih sahnesine çıktıklarından bu yana, maden ve demiri işleyerek dünyanın en uygar devletlerini kurmuşlar, hayvancılık ve tarımda gelişmişlerdir.

Bu makalede Türklerin; İç Asya'da yaşayan kavimleri, Kuzey Karadeniz'de yerleşmiş olan Saka Türkleri, Orta Asya'da yaşayan Toharlar, Köktürkler, Uygurlar anlatılmakta özellikle konuştukları Türk dilleri irdelenmektedir. Bu Türk kavimleri ve diğer Türk soylu toplulukların inandıkları dinler, sanatları, efsaneleri, yazma eserleri, inanışları adet ve gelenekleri de kısaca ve derli-toplu anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, Türk kültürü, Türk kavimleri, Türk eserleri.

ABSTRACT

The Turkish language is an old and rich world language. The most widely spoken language in the world after Chinese, Hindi and English is Turkish language. According to our historical information; great Turkish people such as Huns, Avars, Sabirs, Sakhalars, Pechenegs, Cumans, Kipchaks, Oghuzs talked this language.

* Emekli Öğretim Üyesi. Türkolog. Ankara/TÜRKİYE
(t.gulensoy@gmail.com)

Since they came to the stage of history, they had built the most civilized states of the world by working mines and irons, they had developed farming and agriculture.

In this article, the people who have been living in Central Asia, the Sakha Turks settled in the North Black Sea, the Tohars, the Kokturks and the Uyghurs living in Central Asia are explained and the especially the Turkish dialects are examined that they talk. Religions, arts, myths, writings, beliefs, customs and traditions that these Turkish tribes and other Turkish noble communities beliefs are also briefly and comprehensively told.

Key words: Turkish language, Turkish culture, Turkish tribes, Turkish works.

Türk dilinin eskiliği ve zenginliği yalnız Türkologlar tarafından değil, öteki Dünya dilleri ile ilgilenen dilbilimciler tarafından da kabul edilmektedir. Türkçe, Çince, Hintçe ve İngilizceden sonra en fazla kişi tarafından konuşulan dildir. Tarihî bilgilerimize göre *Hunlar (Hiung-nu'lar)*, *Avarlar*, *Sabirler*, *Sakalar*, *Peçenekler*, *Kuman-Kıpçaklar*, *Oğuzlar* gibi büyük Türk kavimleri tarafından konuşulmuş, eldeki bilgilerimize göre de VIII. Yüzyılda **Yenisey** ve **Orhun** yazıtlarındaki örneklerinde görüldüğü gibi “**Bengü taşlar**”a kazılmıştır.

Adında ilk defa “**TÜRK**” sözcüğü (sıfatı) bulunan Köktürk devleti uzun yıllar İç Asya’da hüküm sürmüş, **Bilge Kağan**, **Kültigin** adlı “kağan” kardeşlerin başkanlığını yapan **Bilge Tunyukuk** zamanında en görkemli çağını yaşamış, bu arada kendinden sonraki Türk nesline granit ya da mermer sütunlara “*Köktürk yazıtsı*” ile kazılmış **yazıtlar** bırakmışlardır.

Köktürklerin tarih sahnesinden çekilmeleri yine bir Türk kavminin eli ile olmuştur. Onları da başka bir Türk kavmi ortadan kaldırmış, ama Türk adı hiçbir zaman tarih sahnesinden silinmemiştir. Biz, şimdilik Orta Asya’daki bu hüznü duruma noktayı koyarak, bütün Türk dünyasına şöyle bir temas edelim. Çünkü, Türk deyince yalnız Anadolu ya da İstanbul Türkü akla gelmemelidir. *Türk*, *Orta Asya’da*, *Sibirya’da*, *İran’da*, *Doğu Rusya’da*, *Batı Türkistan’da*, *Çin’de*, *Mezopotamya’da*, *Kafkaslarda*, *Batı Trakya-Balkanlar-Rumeli-Basarabya-Romanya-Kırım-Karadeniz’in kuzeyindeki “Deşt-i Kıpçak”ta*, *Tataristan* ve *Başkurdistan’da*, en az KIRK kadar Türk kavim ve kabilesi yaşamaktadır.

Türkler bu geniş coğrafyada “*Şamanizm (Kök Tengri inancı)*, *Budizm*, *Nesturizm*, *Brahmanizm*, *Hinduizm*, *Hristiyanlık*, *İslâmiyet*” gibi semavî ya da öğreti dinlerine inandılar; bu daireler içinde “*Köktürk*, *Uygur*, *Mani*, *Brahmi*, *Süryani*, *İbrani*, *Arap*, *Kiril* ve *Latin alfabeleri*”ni kullanarak binlerce yazılı belge, taş, maden ve ağaç kabukları üzerine kazılmış yazıt bıraktılar.

Türkler tarih sahnesine çıktıklarından itibaren demiri tanımış ve işlemişlerdir. Türklerin en büyük destanı olan “**Ergenekon destanı**” onların demir dağı eriteyerek Ötüken’e çıkışlarını ve yeryüzüne dağılışlarını anlatır. Türkler İç Asya’da “**Al-**

tındağ (Ektag)” adı verilen bölgede otururlardı. Türk kağanı kocaman bir çadır (yurt) içinde, süslü ve som altından yapılmış bir taht üzerinde otururdu. Onun yanında “**Katun**”u yer alırdı. Bu muhteşem tahtın tekerlekleri olup, gerektiğinde at koşulabiliyordu. Köktürkler topraklarına gelen elçilerini en görkemli törenlerle karşılar, onlara kendi yaptıkları özel bir şarabı ikram ederlerdi. Kağan çadırının içi ipek halılar ile döşenir, etrafına heykelcikler konurdu. Çadırın ortasında içleri şarap dolu altın güğümler ve ibrikler bulunurdu. Çadırın direkleri de altın kaplamalı, kerevetlerin üzerindeki yastıklar altın işlemeli olurdu. Bu çadır sarayın dışındaki avluda gümüş sahanlar, gümüş tepsiler, gümüş heykelcikler gibi hep gümüş eşya yüklü arabalar bulunurdu. Yukarıda bahsettiğimiz bu görkemli zenginlik, Bizans, Çin, Hint ve İran’dan gelen elçilerin gözlerini kamaştırmış, onları hayran bırakmıştır.

Köktürk halkı da **Orhon** ve **Selenge** ırmaklarının kenarlarındaki geniş otlarlarda *sığır*, *at* ve *koyun* otlatarak oradan oraya göçer, kışları sıcak, yazları serin keçe çadırlarda (yurt) yaşarlardı. Bu yurtların içi fevkalâde güzel döşenir, yerlerde koyun yününden dokunmuş halılar ile mavi-kırmızı renkli aplikelerle süslenmiş **keçe (kiyiz)**ler serilirdi. Çadırın ortasındaki **ocak (otçak/Kırgız: kolomto)** hem çadırı ısıtır, yurdun (*boz üy/ak üy*) tepesindeki “**tündük**” (< tün+lük) adlı delikten gökyüzüne süzülen ocağın dumanı da o çadırdaki hayat olduğunu belirtirdi. Eski Türkler savaşa giderken yurt içinde o ocağı tüttürecek en küçük erkek çocuğunu bırakırlar, onun adına da **Otçigin** “ateş prensi” derlerdi. Bugün Anadolu ağzlarında ve bazı Türk boylarında yaşayan “**Ocağı tütesice**” duası bu gelenekten kalmadır. Bugün bazı köylerde gördüğümüz yıkılmış ve ocağı sönmüş, terkedilmiş kerpiç evler bana bu yurt geleneğini hatırlatır.

Hun, Peçenek, Kuman-Kıpçak, Köktürk ve Oğuz erkeklerinin *saçları uzun* olur, havada serbestçe dalgalanırdı. Bugün Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’teki “**Uluttuk Müze**” (Millî Müze)de bulunan *yedi örgülü uzun saçlı-şütük sakallı-kulağı küpeli* Kırgız erkek büstü bize eski Türk tipini anlatır. Eski Türkler (Hunlar ve Köktürkler), Çinlilerin tersine **elbiselerinin düğmelerini sola ilikler**lerdi. Gençlere çok değer verirler, yakınlarından birisi ölünce **yas** tutarlar, suratlarını bıçaklarla çizereklerdi. Ölen kişi bey ise onu toprağa gömerler, savaşta kaç düşman öldürdü ise mezarına ve çevresine “**balbal**” adı verilen insan figürlü taş dikerlerdi. Bazı Türk kahramanlarının mezarları (kurganları) çevresinde 100, hatta 1000 **taş baba** (balbal) heykeli bulunmuştur.

Köktürk kağanı Altay dağlarının eteklerinde, “**Ötüken Yış**” (Ötüken dağı/ormanı) ta bulunurdu. Kağanlık zamanında, bu dağdaki mağaralardan birisi, atalardan kalma bir ziyaret yeri idi. Köktürk kağan ve soyluları her yıl bu mağaraya giderek at, sığır ve koyun kurban ederler, bu kurbanları **gök** ve **yer ruhlarına adan-lardı**. Burada yapılan törenleri Türklerin **kamları** yönetir, **Köktengri**’ye dualar ederlerdi. Kamlar (şamanlar) gelecekte haber verirler, hastalanan kişileri sağaltırlar, obada yaşayan insanların “**Köktengri**” ile olan ilişkilerini sağlardı. Kamların giysileri de özel olur, pek çok yerinde püsküller ve küçük çanlar bulunurdu. Ellerindeki defin derisi üzerine “hayat ağacı” motifinin yanında “insan” figürleri de bulunurdu. Kam, sağ elindeki tokmak ile bu defa ritimle vurur, gökyüzüne bakarak

“Tengri”yle konuşurdu. Altay dağlarındaki kamlar (şamanlar) arasında kadınlar da bulunurdu. Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi’nde görevli bulunduğum 1998-2000 yılları arasında Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne öğretim görevlisi olarak aldığımız kadın şaman “Sınaru”, sonradan Müslümanlığı kabul etmiş bir Altay Türkü idi.

Köktürkler, Batı Köktürk İmparatorluğu zamanında Talas ve ili vadisinden yalnızca batıya doğru önüne geçilmez bir şekilde yayılmakla kalmayıp, bazı kabileleriyle Turfan’a da sokulmuşlardı.

Köktürklerden sonra Turfan vadisine Uygurlar sahip olmuşlardır. Uygurlar, Türklerin ilk yerleşik boyudur. Bu boyun bazı kabileleri, Çin tarihçilerinin yazdıklarına göre, An-si ve Tibet’e doğru göçmüşlerdi. Eski Uygur medeniyetinin mirası Turfan’daki Uygurlara kalmış, bu miras Moğol istilâsına kadar sürmüştür. Uygurlar, Budizm’i kabul ettikten sonra savaşçı özelliklerini kaybetmişler, Tarım havzasındaki dinlerin sadık müminleri arasında, sanatlarını, yazılarını, kitap basıcılıklarını geliştirmişler, günümüze kadar gelebilen “Uygur El Yazmaları”nı yazmışlardır. Bu yazma ve basma eserlerin büyük bir bölümü “şariat”la ilgili mukaddes metinlerin Sanskritçe, Toharca, Çince, Tibetçe gibi dillerden tercümeleri olup, pek çoğu yırtık pırtık ve sayfaları eksiktir. Bugün Alman kütüphanelerinde yar alan “*Türkisch Turfan Texte*” ya da “*Berliner Turfan Texte*” adlı Budist Uygur el yazmaları bu dönemlerden kalmadır. Bu konuya ileride yeniden değinilecektir.

İç Asya’da Yaşayan Kavimler ve Dilleri:

Hotan, İpek yolu boyuna düşen bir İç Asya devleti idi. Buranın yerli halkı “ipekçilik”i çok eskiden öğrenmişler, ipek böceği için dut ağacı yetiştiriyor, elde ettikleri ipek ipliğinden değerli kumaşlar dokuyor, bunları çeşitli boyalarla renklendiriyorlardı. Fakat, Avrupalı gezgin bilim adamları Hotan halkının kimler olabileceğini bilmiyorlar, onların **TÜRK** olabileceklerini de hiç akıllarına getirmiyorlardı. VII. Yüzyılın ortalarında Hindistan dönüşü Hotan’dan geçerek Çin’e giden Budist hacısı Hüan-dzang, buradaki zenginliği görünce hayran olmuştu. Onun kaydettiğine göre burada yüz kadar manastır vardı ve beş bin kadar da keşiş yaşamakta idi.

Sakalar ve Sakaca:

Dandaülik adlı örende yapılan kazılar sırasında, bir manastır içinde, kâğıt üzerine Brahmi alfabesiyle yazılmış “*kütük hâlinde sayfalar üzerine yazılmış*” Budizm konulu metinler buldular. Bu metinler bulunduğu zaman hangi dille yazılmış olduğu uzun zaman tartışıldı ve sonunda **SAKA** denilen dille yazılmış olduğu kabul edildi.

Hotan’ın çeşitli bölgelerinde A. Stein tarafından yapılan kazılarda, bir bölmenin içinde, birbiri üzerine düzgünce yığılmış mektup veya resmi yazılar olduğu anlaşılan “ağaç levhalar” buldular. Bu mektuplar ve resmi yazılar, ağaç levhalar birbiri üzerine kapanacak biçimde çift olarak yapılmış, asıl yazılacak şey alttaki levhanın iç yüzüne getirilmişti. Üstteki levha günümüzdeki “zarf” yerine kullanılıyordu. Bu zarfın üzerinde gönderenin ve alıcının adları yer alıyor, mektup zarfı “kil mühür” ile kapatılıyordu. M.S. I. Yüzyılda yazıldığı bilinen bu mektupların dili Sanskritçeye yakın olan **Prakritçe** idi.

Toharlar ve Toharca:

Turfan, Hotan ve Hoça (Kuça/Koço) yörelerinde kazılar yapan A. Stein, Le Coq, Bartus gibi Avrupalı bilim adamları, kazılardan elde ettikleri malzemelerin dilini inceledikleri zaman buralarda oturan “kumral saçlı ve mavi gözlü” insanların farklı bir dil kullandıklarını anladılar. Sonraları **Toharca** adı verilen bu dilin Turfan ve Kuça taraflarında da çeşitli lehçeleri konuşuluyordu. Bu Hint-Avrupalı kavim İslâm ordularının İç Asya’yı istilâlarından çok önce, kuzey Asya’dan buralara akıp gelen çeşitli Türk kavimleri ile kaynaşıp Türkleştiler.

Köktürkler ve Köktürkçe:

Tarihlerin yazdıklarına göre, Orta Asya’nın Orhun ve Selenge ırmakları boyundan kopup Talas ve İli vadisinden de batıya doğru bir Türk boyu yayılmakta idi. Köktürkler adı verilen bu Türk kavminin bazı boyları Turfan’a kadar sokulmuşlar, hatta daha ileride Dun-huang’a ulaşmışlardı.

Tarihte ilk kez “TÜRK” adını kullanan Köktürkler, Orhun vadisinde **Kültigin** ve **Bilgekağan**, bugünkü Ulanbator şehrine 46 km. uzaklıktaki vadide vezir **Tuñukuk (Tonyukuk)** için birer “*bengü/menggü taş*” kazdırmış ve diktirmişler; bu taşlarda yaptıkları savaşları, günlük hayatlarını ve kendilerinden sonra geleceklere öğütlerini anlatmışlardır. Yapılan çeşitli araştırmalar sonucunda bu tür yazıtların tam adedi bulunmuş, Prof. Dr. Osman F. Sertkaya yapılan bir dökümü **Dil Araştırmaları** adlı bilimsel derginin III. Cildinde yayımlanmıştır.

Uygurlar ve Uygurca:

Köktürklerden sonra Turfan vadisine Uygurların sahip olduklarını görüyoruz. Yüz yıl kadar Orhun vadisinde hüküm süren Uygur devleti, 840 yılında Kırgızlar tarafından yıkılınca, Uygurlar da daha ötelere, An-si, Tibet ve Turfan yörelerine göç ettiler. İşte Turfan ve yöresinde yaşayan Uygurlar bu eski Uygurların torunlarıdır. Bugün Avrupa, Çin, Japonya ve Amerika kütüphanelerinde yer alan “*eski Uygur yazmaları*” bu devirlerden kalmadır. Tarihçiler, Turfan Uygurlarının ataları kadar olmasa da *sanat, yazı bilgileri* ve *kitap basıcılığı* alanlarında İç Asya’nın en kültürlü kavimleri arasında yer aldığını yazarlar.

Turfan Uygurlarının müneccimlerinin devlet yönetimindeki rolleri ilgi çekicidir. Uygurlara gelen yabancı devlet elçileri, Uygur müneccimleri tarafından tespit edilen en uğurlu günden **7 gün** sonra kağanın huzuruna çıkartılırlardı. Bu tür kabul törenlerinden birinde, yanında oğulları ve baş adamları bulunan Uygur Kağanı elçiyi YÜZÜ DOĞUYA DÖNÜK olarak kabul etmişti. Kağanın tahtının yanında yer alan bir Uygur çalgıcısı elindeki değneği tınlayan bir taş vuruyor, bütün teşrifat işleri bu tınlamaya göre yapılıyordu. Kabulden sonra verilen şölende seçme yemek ve içkiler ikram edilmiş, Uygur çalgıcı ve ozanları yemek boyunca kopuz çalıp “yır” söylemişlerdi. Ertesi sabah, Kağan, oğulları, kızları ve ailesi elçi ile birlikte sandalla gölde gezdirilmiş, kıyıda yine müzik çalınmıştı.

Çin kaynaklarının belirttiğine göre Uygurlar anlayışlı, doğru sözlü, namuslu insanlardır. Altın, gümüş ve bakır eşya yapmakta gayet usta olup, **yü taşı** (*yeşim ve nefritin bir türü*) işlemeyi çok iyi bilirdiler. Uygurların en fakirleri bile et (at eti,

koyun, ördek ve kaz eti) yemekleri yerlerdi. Bugün de Asya ülkelerinin pek çoğunda *şaşlık, mantı, lağmen* gibi etli yemekleri en iyi yapanlar Uygurlardır.

Uygur topraklarında buğday, arpa, darı gibi tahıl ürünleri ile *üzüm, elma, dut, erük* (kayısı), *kavun, karpuz* gibi meyveler çok yetişirdi. Ülke o kadar zengindi ki sansar ve samur derisi, beyaz aba, ipekten dokunmuş işlemeli kumaşlar çok boldu. Bu kumaşlar öteki ülkelere satılıyordu.

Uygur erkekleri ata biner, ok ve yaylarını yanlarında taşırlardı. Kadınları “**dobba**” adı verilen işlemeli başlıklar giyerler, saçlarını uzatırlardı. Eski Uygurların bir özelliği de, İslâmiyetten önce *toprak tanrısına kurban* adamları idi. *12 hayvanlı Türk takviminden* başka Çin takvimini de kullanırlardı.

Gezmeyi çok seven eski Uygurlar, seyahate çıktıkları zaman mutlaka yanlarında *kopuz, dombra, yatugan, surnay, daire* (bir tür def) gibi musiki aletleri bulundurlardı. Bugün de musiki ile uğraşan Uygurlar çoktur. *Mugam* adı verilen Uygur klasik şarkıları çok sesli olup çok sayıda musiki aleti ile seslendirilirler.

Sarı Uygurlar:

Kansu (Gan-su)’nun en batı kesiminde, Hami çölünün güney, Tsaydam (Çaydam)’ın kuzey tarafında yaşayan Uygurlara Moğollar zamanından beri “Sarı Uygur” (Sarıg Uygur/Yögur) adı verilmektedir. Bugün de Su-cov ve Gan-cov yörelerinde yaşamaktadırlar.

Sarı Uygurlar eskiden Çin, Moğol ve Tangutlarla birlikte yaşamışlar, fakat hangi kavim ile birlikte oldularsa onların içinde eriyip kaybolmuşlardır. O yüzden eski tarihlerinin belli başlı olaylarıyla birleştirilecek bir şeyleri kalmamıştır. Efsaneleri yoktur, masal bilmezler, kendi dilleri ile türkü söyleyemezler. Eski Budiazmle ilgili inançlarını korumuşlar ve bu bölgede yayılmış olan “Lamaizm”e katılmışlardır.

Uygurlar ve Budizm:

Eski Turfan Uygurları dindar birer Budist idiler. Buda’nın öğretilerine inanırlardı. Şehirde elli kadar Budist tapınağı vardı. Bunlardan pek çoğu Buda’ya inanan Uygurlar tarafından yaptırılmıştı. İslâmiyet öncesinde Turfan’da **Mani** dininin tapınakları da vardı. Din adamları İranlı olan bu dine eski Uygurlar da bir zaman inanmış, maniheist metinler yazmışlardı.

Turfan, Koço, Yar-hoto, Murtuk (bu şehrin yakınındaki Bezeklik’te) ve Tuyuk’ta yapılan kazılarda bulunan Budist sanatı ile ilgili eserler, Bezeklik tabloları, eski Uygur yazısı ile yazılmış eski Uygurca yazmalar ve basmalar Avrupa müzelerinin en kıymetli hazineleridir. Eski Uygur yazmaları Turfan vadisinde yaşamış olan Uygurların eski Budist Türk edebiyatı ile ilgili olup, Sanskritçe, Toharca, Çince ve Tibetçeden Uygurcaya nakledilen çevirileridir.

Uygurların eski Budist edebiyatı ile ilgili yüzlerce eser tercüme ettiklerini ve bunları eski Uygur yazısı ile kâğıt üzerine yazarak kitaplaştırdıklarını biliyoruz. Bu konunun uzmanlarından Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya, Prof. Dr. Şinasi Tekin, Prof. Dr. Semih Tezcan, Prof. Dr. F.Sema Barutçu-Özönder gibi Türk dilcileri

müstakil eserler ve makaleler yayınlamışlardır. Sertkaya'nın konu ile ilgili geniş bir bibliyografya çalışması vardır.

Eski Uygur edebiyatının en hacımlı eseri “*Altun Yaruk*” (Altın Işık) sutradır. Türkiye’de de yayınlanan bu eserin Uygurca bir kopyası sarın Uygurlar tarafından XVII. Yüzyılda yapılmıştır.

Budizm Uygurlar aracılığı ile XIII. Yüzyıldan itibaren Moğollar arasında da yayılmıştır. Moğol dilinin Budist sözcük hazinesi Uygurca alıntılarla doludur.

Öyle ki Budizmle ilgili Moğol dinî kitaplarının sonuna düşülmüş olan bir not-tan

Moğol Budistlerinin din dilinin Uygurca olduğu anlaşılmaktadır. Moğollar içinde yaşayan Uygur bilginleri (aydınları) ve bitikçileri pek çok dinî eseri Moğol-caya çevirmişlerdir.

Çin’de hüküm süren Külüg Han zamanında da Uygur din adamları ve siya-setçileri Moğol sarayında imparatorun yanında hizmet vermişlerdir. Uygurları çok sevmesinden dolayı Külüg Han’a tarihçiler tarafından “Uygur Hükümdar” sıfatı verilmiştir.

Moğolların en eski yazılı eseri olan “*Monggol-un Niguça Topçıyan/Moğolların Gizli Tarihi*”nden sonra XVI. Yüzyılda yazılmış olan “*Altan Topçı*” Budizm tesiri ile doludur. Coğrafya-kişi ve yer adları ile Budist tanrıları eserde belirgin olarak görülmektedir. Bu eser Tuncer Gülensoy tarafından Türkçe-ye tercüme edilmiş ve yayınlamıştır (Ankara 2008)

Uygurlar ve Maniheizm:

M.S. III. Yüzyılda yaşamış olan Babilli Mani, temeli dualizm ile İranlı Zerdüş ve bazı Hristiyan unsurlarını da katarak bir din ortaya atmış ve akidesinin ilânı ve yayılması için de kilisesini kurmuştu. IV. Yüzyılda *Maniheizm* Batıda, Afrika’da ve Küçük Asya’da oldukça yayılmış, Hristiyanlığın varlığını da tehlikeye düşürmüştü. Fakat, çok geçmeden İran’da gözden düşen Mani ve keşişlerinin büyük bir bölümü İç Asya’ya kaçarak dinlerini bu coğrafyada yaymaya başlamışlardır.

VIII. yüzyılda güçlerinin doruğunda bulunan Orhun bölgesi Uygurları Çin’in başkenti Lo-yang’a kadar gelmişlerdi (762). Uygur Hükümdarı Böğü (Buku) kağan Çin’in başkentinde Maniheizmi öğrenmiş, Orhun nehri yakınındaki sarayına (ordosuna) dönerken, beğendiği bu dini Türk halkına da öğretmek için yanında dört Mani keşişi de götürmüştü. Orhun Uygurlarının hakimiyeti altında bulunan göçebe Türk ve diğer kavimler, kağanlarının bu isteğine uyarak Maniheizmi kabul ettiler. Çin’in istilasını ile burada kalan Uygurlar da Lo-yang maniheist kiliseini kurdular (768).

Kırgızlar 840 yılında Orhun Uygur devletini yıktıktan sonra, bütün Maniheist kiliseleri yakılıp yıkıldı, resimleri yakıldı; yalnız başkentte yetmiş Maniheist rahi-besi kesilerek öldürüldü.

Böğü Kağan Maniheizmle ilgili bilgileri, bugünkü Moğolistan’ın Karabalgasun şehri yakınlarındaki Karakurum (Harhurım)’da Orhun yazısı ile taş a oyduarak bir anıt haline getirdi ve diktirdi. Yüzyıllar sonra kırılmış ve parçalanmış

bir durumda bulunan bu yazıttan başka Çince ve Soğtça yazılmış iki yazıt daha vardı.

Uygur Maniheizt metinlerinin en sağlam kalmış olanı “**Huastuanit**” adlı günah çıkarma kitabı idi. Bu eser TDK tarafından da yayınlanmıştır.

Mani Sanatı:

Maniheizmin de Budizm sanatı gibi kendisine özgü bir sanatı vardı. Mani'nin kendisi de ünlü bir ressam idi. Müslümanlar tarafından da takdir gören Mani'nin ressamlağı ve sanat duygusu Maniheizme de damgasını vurmuştu. Mani yazmaları en iyi mürekkeple en kaliteli beyaz kâğıt üzerine, en dikkatli yazı ile yazılmış; din konulu olanları minyatürlerle de süslenmişlerdi.

Turfan kazıları sırasında ele geçirilen Uygur Maniheizt Türk sanatının en güzel parçaları ipek üzerine boyanmış resimlerdir. Bu resimlerin hemen hepsinde maniheiztler beyaz giysileri ve özel Maniheizt başlıkları ile görülürler. Bu tablolar-dan birisinde yer alan Mani'nin başının üzerindeki bir hâle ve çevresindeki papaz-lar Onu kutsallaştırmaktadır.

Bin Buda Mağaraları:

Bin Buda mağaraları (Çincesi: Çien-fodung) Uygur Türk edebiyat ve sanatının en kutsal yerlerinden birisidir. Bin Buda Mağaralarının bulunduğu Dun-Huang, Tanğ-ho ırmağının batısında, Kansu (Gan-su) adlı Çineyaletinde, Hami'ye giden büyük kervan yolunun, çölün beri tarafındaki son Çin konaklama yeri olan An-si'den Güney doğuya düşer

Çin tarihlerinden öğrendiğimize göre, Dun-huang M.Ö. 111 yılında Çin imparatorlarından birisi tarafından, Tibet'e gitmekte olan yolu tutmak amacıyla askerî garnizon olarak yaptırılmıştır. Çok eski zamanlarda bu mağaralara Budist keşişler yerleşmişler, bu keşişler ibadetlerini buralarda yaptıkları gibi sanat eserlerini de bu mağaraların duvarlarına çizerek ortaya koymuşlardır. Bu duvar resimlerinden biz eski Uygur Türklerinin giyim-kuşam, süslenme, sosyal hayat, musikî, musikî aletleri hakkında çok geniş bilgiler öğrenmekteyiz. Uygur Türklerinin yüz ve vücut yapıları, göz biçimleri hakkında da çok zengin antropolojik bilgiler elde etmekteyiz.

Bu mağaralarda ele geçirilen zengin yazma ve sanat eserleri yüzlerce yıl burada yaşamış olan Budist rahipler tarafından biriktirilmiş; XI. Yüzyılda Tangutların baskısından kaçarlarken de bu yazma ve eserleri mağaralardan birisinin içine taşımışlar ve ağzını da duvarla örmüşlerdir.

1907 yılında A. Stein buraya gelip araştırma yapmaya başladığında, mağaraların bekçiliğini Tangut **Vang dav-şı** adlı bir “Taoist” rahip yapmakta imiş. Bu rahip, mağaralardan birisinde bir araba yükü “Çin yazı işaretleri ile yazılmış” fakat Çince olmayan eserler bulunduğunu öğrenen A. Stein, ondan ancak bir tomar örnek alabilir.

Daha sonra A. Stein, Vang dav-şı'ya bu yazmaların ne kadar önemli olduğunu anlatarak onu ikna etmesi sonucunda içi hazineyle dolu bu mağaraya girmeyi

başardı. İçinde yürümek değil, kımıldamanın bile zor olduğu bu mağarada yığın yığın tomarlar, deste deste el yazmaları üst üste konulmuştu.

Bu mağaranın içinde ele geçirilen eserler arasında, artık tarihe karışmış Orta Asya

Kavimleri ile onların dillerinin hepsinden örnekler vardı: Çince evrak tomarları, eski Uygurca yazmalar, oyma Köktürk yazısı ile yazılmış belgeler, Tohrca, Kuça, Saka, Soğd ve Tibet dilleri ile yazılmış yığınlarla belgeler... Depremler ve tabii afetler, yangınlar, fırtınalar ve define avcılarının elinden kurtulabilmiş olan bu

Eserler bütün dünya medeniyet tarihi için birer hazinedir.

Bu bakımdan Türk ve Orta Asya halklarının torunları A. Stein'e kurtardığı bu tarihî belgeler için ne kadar teşekkür etse azdır. **24 yazma eser+5 sandık resim ve işlemeyi** Londra'ya götürmüştür.

A.Stein'den sonra bu bölgeyi ziyaret eden Fransız bilgini P. Pelliot, Bin Buda mağaralarında kalan binlerce yazmayı ve eserleri gözden geçirmiş, bunlardan büyük bir kısmını Fransa'ya götürmüştür.

Daha sonraki yıllarda Çin Hükümeti Dun-huang'daki bu keşifleri öğrenmiş, geride kalan bütün yazma ve resimleri Pekin'e taşıtmıştır. Fakat bu taşınma sırasında yazmaların büyük bir bölümü çalınmış ve kaybolmuştur.

Stein ve Pelliot'dan sonra buralardaki yazma eserlerden pek çoğu eski eser kaçakçılarının eline geçmiş, onlar da A. Stein'in üçüncü seferinde pek çoğunu Ona satmışlardır. Bin Buda mağaralarının koruyucusu Vang dav-şısı da daha önce sakladığı çok sayıdaki eserleri de büyük paralar karşılığı satmıştır. A. Stein bu son seyahatinden Batıya **5 sandık el yazması** ile dönmüştür.

Dun-huang'da bulunan yazmalar için Macar bilim adamı L. Ligeti: *"Turfan'da bulunan Uygur Budist basma kitapları ise Dun-huang'da bulunan basma eserler yanında gerçekten solda sıfır kalır. Bin Buda mağaralarında bulunan İ.S. 868'den kalma ağaç levhalar yardımı ile basılmış Çin tomarı, zaman bakımından yalnız Turfan basmalarını geçmekle kalmayıp bugün için Çin kitap basıcılığından bize kalmış olan en eski eserlerden birisidir."* (**Bilinmeyen İç Asya**, s. 266) Dun-huang'da yalnız Budistliğin değil, Maniheizmin de umulmadık yeni eserleri ele geçmiştir.

Bögü (Buku) Kağan Efsanesi:

Moğol çağının tanınmış İranlı tarihçisi Cüveynî, Bögü (Buku) Kağanla ilgili şu efsaneyi anlatır: *"Uygurlar, Karakurum adlı bir dağdan kaynakarak doğan Orhun nehri kıyısında yerleşik yaşarlarmış. Bu Uygurların iki kabilesi varmış. Daha sonraları nüfusları çoğalan Uygurlar, beşyüz yıl sonra Buku Kağan'ı kendilerine han seçmişler. Bu efsane şöyledir: "Tolga (Tula) ve Selenga ırmaklarının birleştiği deltada Kumlancu adlı bir yer vardır. Bu yere yakınında yan yana iki ağaç büyür. Bunlardan biri **fistuk** ağacı olup her zaman servi gibi yemyeşil olan çam ağacına benzer. Diğeri de **ak çam** ağacıdır. Bu iki ağacın arasında bakıldığında küçük bir tepe görünürmüş. Günlerden bir gün bu tepeliğin üzerine **gökten***

bir ışık vurmuş. Bu ışığın vurmasından sonra tepe her gün büyümüş ve bir gün yarılmış. O tepenin üzerinde **beş küçük çadır** oluşmuş.

Çadırların her birinin altında **beş küçük erkek çocuk** yatıyormuş. Uygurlar, **gökten inme** olduklarına inandıkları bu çocuklara saygı ile itaat etmişler ve en küçükleri olan **Buku tekini** de kendilerine kağan seçmişler.

Buku tekin Buku Kağan unvanını aldıktan sora Uygurları adaletli ve akıllıca yönetmiş. Ona bu semavî görevinde **üç kuzgun** yardımcı olmuş. Dünyadaki dillerin hepsini bilen bu üç sadık kuzgun, yeryüzünde her ne olursa Buku Kağana haber verirlermiş. Bir gece Buku Kağan düşünce bir **“gök ruhu”** görür. Bu gök ruhu onu **Kut Dağı’na** götürür. Buku Kağan bu düşü yedi yıl, altı ay ve yirmi iki

Gece boyunca devamlı görür; o **“gök ruhu”** da her seferinde Buku Kağan ile görüşür. En son gece ona **“Bütün dünyaya sahip olacaksın!”** diye söyler ve ayrılır. Buku Kağan uyanınca ordusunu toplar ve dört kardeşinin komutası altında onları Moğollar, Tangutlar, Kırgızlar ve Kataylar üzerine gönderir. Dört kardeş de verilen görevi yerine getirir, kazandıkları savaşlardan bol ganimet ve çok sayıda esirle Orhun vadisine dönerler; orada Ordu-Balık adlı şehri kuararlar.”

Buku Kağan daha sonra bir düş daha görür. Bu düşünde karşısına başında beyaz kurdellâlar bulunan beyazlar giymiş; elinde çam ağacına benzer bir **yü taşı** bulunan bir adam çıkar. Bu adam yü taşınu Buku Kağan’a vererek **“Bu taşı yanından hiç ayırmazsan, dünyanın dört bucağındaki halkları hâkimiyetin altına alabilirsin!”** der. Aynı gece baş veziri de aynı düşü görür. Buku Kaan sabah olunca ordularını toplayarak Batıya doğru sefere çıkar ve geniş bozkırları, yemyeşil otlakları ve şarıl şarıl akan gür ırmakları görünce buraya yerleşerek Balasagun (Guz-Balık) şehrini kurar. Orduları da dünyanın dört bir tarafına ulaşarak bütün kavimleri egemenlikleri altına alır. Yeryüzündeki bütün hükümdarlar Buku Kağan’ın ordasına gelerek hediyelerini, vergilerini verirler, bağlılıklarını belirtirler.

Böylece üzerinde hayat bulunan bütün dünyayı hâkimiyeti altına alan Buku (Böğü) Kağan da Orhun vadisindeki sarayına geri döner.”

Turfan’da yapılan kazılar sırasında Murtuk adlı yerde, Uygurlar tarafından yazılmış pek çok **“el yazması”** eser bulunmuştur. Pek çok sayfası yıpranmış, kenarları yıpranmış, mürekkeplerinin rengi kaybolduğu için pek çok yeri silinmiş, başı ve sonu eksik, sol yandan ciltli bir eserin içindeki hikâye Böğü Kağan ile ilgilidir.

Budist Uygur yazmalarının içi birbirinden çok farklı **“motif”**lerle doludur: **“Şehzade, Nirvana, saadet verici cevher/çintamani, yırtıcı kuşlar, balıkçılar-avcılar-kuşçular, at-öküz-koyun-domuz; insan yutan deniz canavarı, denizdeki koca korkunç dağlar, deniz cinleri, ejderlerin kıralı, gemi, kör dümenci, yedi gün yolculuk, gümüş ada dağı, gümüşten toprak ve kum, Altın dağ, mavi lotus çiçeği, (lotus çiçeğinin her birinin içinde) zehirli bir yılan, ejderler k**

ralının mücevherli şehri ve sarayı, yedi sıra hendek, dört kız, mücevher ip, kapının bekçileri, dört dilber cariye, gümüş ip, güzel sekiz kız, altın ip, bir ejderin sırtına binerek okyanusa gitmek, bir koruyucu melek” gibi motifler, yaşayan Türk masallarının pek çoğunda da yer alır.

Köktürk ve Uygurlarda Kam (Şaman)lar:

Eski Türkler **Tanrı (Tengri/Kök Tengri/ Müngge Tengri)** adını verdikleri yaradana inanırlar, bütün iyilik-kötülük, gece-gündüz, ışık-karanlık, yağmur-kar, şimşek-yıldırım gibi güçlerin bu “**Tengri**” tarafından yönetildiğine inanırlardı. Tanrı ile aralarındaki ilişkiyi de kadın ya da erkek **KAM** (şaman) adını verdikleri

Ruhanî insanlar (büyücüler ?) aracılığı ile yürütürlerdi. Kamlar **yada taşı** (yağmur taşı) ile yağmur yağdırır, bütün hastalıkları sağaltır (tedavi eder), savaşa çıkılacak zamanı bile kağana bildirirlerdi. Kamlar bütün iyi ve kötü haberleri yıldızlara bakarak haber verirdi. Koyunları uyluk kemikleri ile fal bakıldığı olurdu. Bu yüzden kesilip yenilen hayvanların kemikleri etrafa atılmaz, çoğu zaman toprağa gömülür ya da saklanırdı. Bu töre Kırgızlarda halâ yaşamaktadır.

Kurganlar:

Türklerin Orta Asya ya da İç Asya adı verilen geniş coğrafyada, Köktürk devletinin kurulduğu VIII. Yüzyıldan itibaren, en az 1200 yıl yaşadıkları, adları değişse de, çeşitli coğrafyalarda sanat eserleri, tarımla ilgili sulama kanalları, saraylar-hanlar-hamamlar yaptıkları, yazıtlar ve yazma eserler bırakmışlardır. Günlük hayatta kullandıkları yurtların içindeki *halı-kilim-torba-heybe-çuval* gibi yün dokuma eşyaları ile yine yünden dokunan *keçeler* (Kırgızca: *kıyız*) onların hayvanlarının yününden ve kılından da yararlandıklarını da gösterir. **Pazırık** adlı Hun kurganında ele geçirilen geyik ve ay figürleri ile applike edilmiş ve bilim literatürüne “**Pazırık halısı**” olarak geçen halı dünyanın en eski Türk halısıdır. Bu konuda yapılan bilimsel çalışmalar bu Türk halısının ipliği, boyası ve dokuma tekniği hakkında geniş bilgiler vermektedir. Kurgan sözcüğü de Türkçe “**korugan** (< korugan)”dan gelmektedir. Savaşta ya da normal olarak ölen Türk beyleri ve ileri gelenleri için gömme törenleri yapılır, yas tutulurdu. Kurganın içi derince kazılır, esas mezar, hırsızlara karşı başka bir bölümde olurdu. Buraya, ölen kişi, en sevdiği atı, eyer-üzengi gibi at koşumları, öteki dünyada kullanması için topraktan yapılmış kaplar içinde çeşitli yiyecekler, halı ve keçe eşyalar koyarlardı.

Ölü Gömme:

Ölen kişi küçük ya da büyük kabir çukuruna yatık, oturur vaziyette, (eski Uygurlarda olduğu gibi) ayakta ve yüzü dünya yönlerinden birisine dönük olarak gömülürlerdi. Bu tür ölü gömme geleneğinin bugünkü Kırgızlar arasında da yaşadığı tespit edilmiştir. Ölen kişi yıkanıp kefenlendikten sonra basit bir mezara gömmezler; mezar çukurunun dibinde yana doğru bir koridor açarlar, ölüyü oturur vaziyette, yüzü doğuya doğru dönük olarak bu koridora yatırırılar. Moğollarda olduğu gibi önce bu koridorun ağzına kapatırlar, sonra boş kalan mezar çukurunu doldururlar.

Bugün yakını ölen bir Kırgız için çok masraflı bir tören düzenlenir. Evin önüne kurulan ölü çadırının üzerinde ölen kişinin fotoğrafı asılır. Taziye gelen erkekler, bu resmin önünde ağıt yakarak onu yüceltirler, sonra da başka bir yerde kurulu çadır içinde “**ölü aşı**” yiyerek, dualar ederler. Ölü aşı için birkaç at, koyun ve sığır kesilerek etleri kazanlarda kaynatılarak pişirilir, pilav ve “**nan**” (ekmek)

eşliğinde yenilir. Kırgız mezarları da küçük birer anıt gibidir. Ölen kişini zenginliğine göre süslü ve görkemli olur. Günümüzde hemen her mezarın taşı üzerine mermerle işlenmiş fotoğraf yer almaktadır. [Böyle bir törene, 1999 yılında Bişkek'te oturduğum evin önündeki alanda rastlamıştım. Karşı komşumuzun ölümü üzerine yukarıda anlattığım tören düzenlenmişti.]

Doğu Türk kabilelerinde ölen kişi mezara oturarak değil yatık olarak konulur. Ölünün başı kuzeye, ayakları güneye doğru olur. Koridorun ağzı da pişmiş tuğla ile kapatılır.

Mezarlar:

Moğollarda ölü gömüldükten sonra mezarının yeri kimsenin bilemeyeceği şekilde kaybedilmeye çalışılır. Bunun için de ölen kişi kimsenin aklına gelmeyecek ıssız yerlere gömülür, gizli tutulurdu. Zengin mezarları, heybetli kurganların içinde değil, onların daha da altlarında bulunurdu.

Bugün Moğolistan coğrafyasında, içleri mezar hırsızları tarafından soyulmuş, üzerlerinde 1,5-2 metrelik granit kayalar bulunan Kıpçak ve Hun mezarları bulunmaktadır. Bunlardan pek çoğunu, **Karakurum (Harhurım)** ve **Gurvan-Nor (Dört Göl)** bölgesindeki ziyaretlerim sırasında gördüm. Moğol tarihçiler de bu kurganların Hun ve Kıpçaklara ait olduğunu belirtirler.

Bu mezarlar yüzyıllar boyunca hırsızlar tarafından soyuldukları için hazineler hemen hemen yoktur. Ancak, birkaç parça altın eşya, altın rozet, tabuta çakılmış süslü ve taşlı, boncuklu birkaç altın levha bulunmuştur. Kırgızistan millî müzesinde bu tür kıymetli parçalar çok korumalı odaların içindeki çelik kasalarda saklanmaktadır. 2000 yılı Temmuzunda Türkiye'ye dönerken elimde bulunan 40 kadar etnografik malzemeyi bu müzeye armağan etmiştim. Müze müdürü de beni ve eşimi bu hazinenin bulunduğu odaya götürerek eski Kırgız şaheserlerini göstermişti. Bizim gördüğümüz altın mask levha, bilezik, yüzük, kolye ve öteki süs eşyaları kataloglarda yer almaktadır.

Çin tarihlerinin yazdıklarına göre, VIII. Yüzyılda Orhun boyunda yaşayan Köktürklerin ölülerini gömmeyip yakarlarmış. Ölen kişi yakılırken, atı ve kullandığı eşyalar da ateşe atılmış. Eğer ölen kişi kağan ya da bey ise kayaya oyulan bir yazıtla hayatı ebedileştirilirdi. İşte Köktürk yazıtları adını verdiğimiz Kültigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk bengu taşları ile 60 kadar yazılı taş bu tür anıtlardandır. Yine Çin tarihçileri, ölen kişinin yakılıp gömüldüğü mezarın üzerine küçük bir tapınak yapıldığını, bu tapınağın duvarlarında ölen kişinin sureti, hayatının önemli olayları bu duvara resmedilirdi. Bu anıt mezarların etrafında da balbal ya da taş baba adını verdiğimiz insan şeklindeki heykeller yer alırdı. Orta Asya'da yüzlercesi bulunan ve günümüzde Moğolistan, Kızıl, Tuva, Altay ve Kırgızistan müzelerini süsleyen bu balbalların pek çoğu tahrip edilmiştir.

Mezarlardan Çıkarılan Malzemeler:

Eski Türk mezarlarından, kurganlardan ve Pazırık kurganından çıkarılan etnografik malzemeler çok farklıdır: (çok az miktarda) *demir eşya, üç yüzlü ok uçları, içi kırmızı dışı altın yıldızlı lâkalı fınanlar, ipekli kumaşlar, Çin nakışlı*

yün dokuma örtüler, Noin-ula kumaşları (bu kumaşların üzerlerindeki geyik-grif, geyik-yak resimleri ilgi çekicidir. Grifin saldırışı üzerine yere çöken geyiğin tasvirinin yüzündeki ifade sanatçıları şaşırtacak derecede canlıdır.), halı ve keçeden yapılmış örtüler; iki meşin yastık ile birer karın, göğüs ve sağrı kayışlarından oluşan eyerler (eyer örtülerinin süs konuları İskit-Sibiryâ sanatının bilinen motifi olan geyik ve griflerle süslüdür), tunctan ya da demirden yapılmış gemler; süslü meşin örtü ve yele örtüleri: at maskeleri (bu maskelerden bazılarında üzerinde, dinî bir inanışı ifade eden, boynuz yerine kanatlar konmuş Ren geyiği kafası, ayı resmi; tahta kalıp üzerine çekilmiş meşin kalkanlar; iki tekerlekli ölü arabası; ölünün ahirette yemesi için içi erzak doldurulmuş çuvalar; üzerleri İskit-Sibiryâ üslûbu hayvan motifleriyle süslü ağaç yontmaları; at iskeletleri.

Tanınmış Türkolog W. Radloff, Abakan yöresinde yaptığı kazılarda

“Demir devri”ne ait büyük çapta kurganlar bulmuştı. Bu kurganların içindeki çukurlarda ele geçirilen kemiklerden, ölülerin iki ya da üç sıra halinde birbiri üzerine gömüldüğünü tespit etmişti. Çukurun kenarları taşla örülmüş, araları da tahta çitlerle ayrılmış, üzeri de kayın ağacı kabukları ile örtülmüştü. Bu mezarların içinde çok sayıda hançer, bıçak ok ve mızrak uçları bulundu.

Balballar/Taşbabalar-Taş Nineler. (Bu Heykellerdeki Türk Tipleri):

Köktürkler döneminde ölen Alplerin mezarları yanına, öldürdükleri her düşman için, perdahlanmış beyaz mermer ya da granit taştan yontulmuş “balbal” adı verilen taş heykeller dikilmiştir. (bkz. *Balbal heykelleri*.)

Balballardan çoğunun saçları arkadan **iki örüklü** (Kırgızistan Millî Müzesi’ndeki bronz büstün saç 7 örüklüdür).

Heykellerin **bıyıkları** Türk tipinde olup, aşağı doğru düşüktür.

Sakal genellikle “şütük” adı verilen tipte olup, çene üzerindedir.

Kulaklarındaki **küpeler** şekil bakımından bir halka ve bu halkaya asılı bir askıdan ibaretti. Göktürk çağı heykellerinin aslıları oldukça uzun idi. Küpelerin ucunda bir de kıymetli bir taş tasviri bulunmaktadır.

Göktürk çağına ait hemen bütün taş heykeller, SAĞ ellerinde o devrin özelliklerini gösteren (farklı stilde yapılmış) bir **KADEH (ayağ)**, bazen **kuş** ya da **mendil** tutarlar; SOL ellerinde de uzun bir **KILIÇ**ın kabzasını ya da küçük bir **KAMA** tutarlardı.

Balbalların üst giyimlerinin beli üzerinde Göktürk devrinin özelliklerini gösteren madenî plakalarla süslü bir **kemer** ve bu kemerdan aşağıya sarkan küçük süslerden oluşan püsküller (saçaklar) bulunurdu.

Balbalların pek çoğunun başında bulunan **şapka (doppa)**ların üst ve yanları süslü idi.

Köktürk dönemi eski Türk giyim-kuşamı bugün Moğollar tarafından millî kıyafet olarak yaşatılmaktadır. Moğol kadın ve erkeğinin kaftanı, şapkası ve çizmesi çok süslü kumaştan yapılır. Uzun olan kaftan belden uzun bir kuşak ile sarılır. Erkekler bu kuşağın bele gelen tarafına, sapı “at başı” oyulmuş bir “kıl kaşağı” koyarlar. Ayaklarına giydikleri koncu süslü, ucu yukarı kalkık çizmeler giyim-

kuşamı tamamlar. Bu çizmeler “Moğol güreşçileri” tarafından güreş esnasında da giyilir.

Türkler “Tarım havzası”nda, Turfan’da, ziraatle de uğraşmışlar, bugün bile şöhreti bulunan üzüm, kayısı, erik, kavun, karpuz gibi mevsimlik meyve ve sebze yetiştirmişlerdir. Eskiden, seralarla üretim yapılmadan önce, Haziran-Temmuz aylarında olgunlaşarak yenilebilecek duruma gelen meyve ve sebzelere “**Turfan-da**” adı verilirdi. Bu sıfat, o tür meyve ve sebzelerin ilk olarak Turfan şehrinde yetiştirilmesinden dolayı bu ad verilmiştir.

Batıya Götürülen El Yazmaları, Süs Eşyaları ve Kültür Malzemeleri:

Türklerin yazıt, yazma ve oyma eserleri ile etnografik malzemelerinin zenginliğini ve çeşitliliğini anlatmak için ciltler dolusu eser yazmak gerekir. Rahmetli Prof. Dr. Bahattin Ögel’in dokuz ciltlik “*Türk Kültür Tarihine Giriş*” ile kalın bir ciltlik “*Türk Kültürünün gelişme Çağları*” ve “*Hun Tarihi*” adlı eserleri bu konunun ilk başvuru kitaplarıdır. Yine rahmetli Türk kültür ve sanat tarihçisi Dr. Emer esin’in “*Türkistan Seyahatnâmesi*” ile İslâmiyetten önceki Türk kültürünün eserleri tanıtan hacimli araştırmalarını da gözden kaçırmamak gerekir. Ne yazık ki, Türkiye’de Sakalar, İskitler, Sibiryâ Türk sanatları ile ilgili zengin araştırma eserleri yayınlanmamıştır. Ruslar tarafından yapılan bu tür yayınların bir an önce Türkçeye tercüme edilerek Türk gençliğine tanıtılması gerekmektedir. Orta Asya bugün bile eski Türk (*Köktürk yazıtları/yazmaları, Karahanlı ve Harezmi yazmaları, Çağatay yazmaları, eski Uygur yazma ve tahta kalıp basmaları*) eserleri ile doludur. Moğolistan Millî Müzesi’nde yer alan yüzlerce Türk eseri gözler kamaştırmaktadır. 2006 yılında İstanbul’da Sabancı Müzesi’nde açılan Cengiz Han sergisinde bizlere sunulan *Köktürk hazinesi* ve yazma eserler unutulacak gibi değildir.

Bin Buda Mağaralarında Bulunan Resimler:

Dun-huang’da bulunan ipek üzerine boyanmış din konulu Tanrı resimleri, mitolojik levhalar gibi sanat eserleri, Bin Buda mağaralarını ziyaret eden Budist hacıların armağanları ya da adakları olarak toplanmıştır.

Bu mağaralarda ele geçen resimlerin pek çoğu o devre göre taşrada yaşayan yerli küçük ustaların zevkini yansıtmaktadır. Buna rağmen bu eserler çok eski çağlara ait olduğu ve başka örnekleri bulunmadığı için son derece değerlidir.

Mağaraların bütününe ya da yalnızca koridorunu ve büyük odaların duvarlarını kaplayan tempa boyasıyla yapılmış “freskler” (duvar resimleri) hep Budist konuludur. İpek veya kâğıt üzerine yapılmış küçük resimlerde din dışı başka konulara da bulunmaktadır.

Buradaki Budist resimlerinde, genellikle Çinli sanatçılar tarafından yapıldığı için Çin tesiri görülür. Çin tesirinin yanında “Hindistan gubta ilhamlarının izleri” ile “Gandhara sanatının izleri”ne de rastlanır.

Budist sanatçı duvar ya da ipek üzerine fresk ve resim çizerken kendi geniş hayalinin ürünlerini aksettirmiştir. Duvarlarda genellikle **Dünyayı Koruyan Tanrı**

Lokapala'nın resmi bulunur. **Kuzey Kırallı Vayśravana** bir elinde *teber*, öteki elinde de *minyatür bir tapınak* tutar. **Güney Kırallı Virupakṣa**'nın elinde mutlaka bir *kılıç* bulunur. **Doğu Hükümdarı Dhritaraṣṭra**, ülkesini *ok* ve *yayla* korumaktadır. **Batı hükümdarı Virudhaka**, ülkesine yaklaşmak isteyen kötü ruhları elindeki *gürz* ile korkutur.

Mitolojik hayallere uygun olarak yapılan Budist resimlerinde “*Lotus çiçeği*”, “*taht üzerinde oturan Buda*”, Buda'nın etrafında “*Amitabha'nın batı cennetinin sevilen üç bodhisatvası*” ve “*küçük rütbeli tanrılar*” görülür.

A.Stein'in ele geçirdiği koleksiyon içinde bulunan bir resimdeki taraçanın çıkartmasında *altı musikici* ile altı dans eden *altı kadın* figürleri vardır. Taraçanın sağ ve sol tarafında suda yüzen lotus çiçekleri üzerinde cennete girmiş yeni doğan çocuklar vardır. Bu figürler “*cennet saadeti*”nin Budizm inancındaki sembolleridir.

İç Asya'da Konuşulan Diller:

Orta Asya ya da İç Asya'da yaşayan Türk kavimleri ile öteki kavimler Türkçenin (Köktürkçe, Uygurca, eski Kırgızca vb.) yanında *Saka dili* (Khotan'da), *Sanskritçe*, *Prakritçe* (Sanskritçeye yakın), *Tokharca* (Turfan ve Kuça taraflarında da bunun çeşitli lehçeleri konuşuluyordu), *Soğdca*, *Moğolca*, *Tangutça* (1900 yılındaki Bokser isyanı seferleri sırasında Tangut yazılı, bir Budist eserinin tercümesi olan Tangutça ilk kitap ele geçirilmiştir), *Cürçice* (Cürçiler Kitayları koverak kuzey Çin'i ele geçirmişlerdi [1115-1234]. Cürçiler Çin yazısına benzer, “küçük Cürçi” adı verilen içinden çıkılmaz bir yazı kullanmışlardır. Cürçilerden günümüze birkaç yazılı taş kalmıştır. Bu tuhaf yazının okunması , oyazının anahtarı olan Cürçice-Çince sözlük sayesinde olmuştur.), *Tibetçe* ve *Çince* konuşup yazmışlardır.

1725 yılında Poltova'da yapılan İsveç-Rus savaşı sırasında esir alınıp Orta Asya'ya sürülen **Johan von Strahlenberg** adlı bir İsveçli subay, Moğolistan'ın Orhun vadisinde dolaşırken Bilge Kağan ve Kültigin yazıtlarını görür. Fakat bu yazıtların ne ve kimlere ait olduklarını bilmediği için kalıplarını çıkararak saklar. Esaret dönüşü memleketinde verdiği konferanslar ile bu yazıtları tanıtır. Önceleri kimliği bilinmediği için “*Run*” (gizli) adı verilen bu yazı, 1893 yılında Danimarkalı **W. Thomsen** ve ardından da Alman asıllı Rus dilcisi **W. Radloff (Radlova)** tarafından *Türk, Tengri, Kültigin* vb. adları çözülerek deşifre edilir. Bu keşif hem Türk dilinin tarihi eskiliği ve zenginliği, hem de kültürü için yeni bir milâd olmuştur.

Aynı tarihlerde Orta Asya , Çin ve Tibet'e yapılan araştırma ve keşif seyahatleri sırasında bulunan ya da gömülerden çıkarılıp Avrupalılara satılan bazı antik yazıt, yazma ve etnografik eserler Batılıları bu coğrafyaya yöneltir. Bir İngiliz subayı olan **Bower**, Kuça'nın kuzeyinde Şahyar'da, Sanskrit dili ile kayın ağacı kabuğu üzerine yazılmış bir el yazması bulur. 1893 yılında Tibet'e yaptığı seyahatte Tibetli eşkıyalar tarafından öldürülen **Dutreuil de Rhins** adlı bir seyyahın sandığından da, Kotan bölgesinde kumlar altından bulunmuş, yine bir *kayın ağacı kabuğuna yazılmış 2000 yıllık başka bir el yazma* parçası çıkar.

Bu tarihî buluntular Avrupalı bilim adamlarının dikkat ve ilgisini çeker; pek çok bilim adamı ve gezgin çeşitli tarihlerde Orta ve İç Asya'ya ilmî seyahatler düzenlerler. Bu seyahatleri sırasıyla görelim:

Macar A. Stein: Viyana'da, Almanya'da ve Londra'da okuyan bu genç Macar arkeolog, İngiliz hükümetinin hizmetine girerek, resmi bir görevle kuzey Hindistan'a gitti. 1897 yılında **Dutreuil**'in bulduğu kayın ağacı yazmasından haberi olan Stein, 29 Mayıs 1900 tarihinde Hindistan'dan yola çıkarak *Karakorum* (Moğolca: Harhorum) ve *Pamir* üzerinden *Kaşgar*'a ulaşır. Burada hazırladığı kervan ile *Taklamakan çölünün* kumlarını aşar ve *Yarkent*, *Kargalık*, *Kotan*, *Keriya*, *Niya* ve çöldeki kumlar altına gömülmüş eski şehir örenlerine uğrar. Buralardan ele geçirdiği çok zengin yazma, yazıt, antika eser, arkeolojik ve etnografik malzemeyi **12 sandık** içine doldurarak, 29 Mayıs 1901 tarihinde Kaşgar üzerinden Londra'ya gönderir. Yüzlerce yıl kumlar ve toprak altında kalan bu zengin malzeme, Türk dili ve kültür tarihi için çok önemli bir keşiftir.

Bu ilk seferinin ardından yine hazırlıklara başlayan A. Stein, malzeme ve maddî açıdan daha zengin bir kervan düzerek *Yarkent* üzerinden *Lob-nor'a*, *Tarım nehrine* ve oradan da çöldeki *Lau-lan örenlerine* ulaşır. Daha sonra kuzey doğuya yönelerek, Çinlilerin Hun Türklerinin saldırılarına karşı çektikleri ve yüz binlerce insanın (esirin) hayatına mal olan Çin Settine ve bir zamanlar **Cang Çien** ve Budist hacısı **Hüan-dzang**'ın geçtiği meşur *Yü-men kapısını* bulur.

Stein, yakın dostu L. Loczy'den yerini öğrendiği *BİN BUDA MAĞARALARINI* da arayarak bulur ve buradan hiç beklemediği zenginlikte sanat ve edebiyat eserleri ele geçirir.

Daha sonra Dun-huang'dan ilerleyerek An-si vadisine iner; oradan Hami, Turfan, Karaşar, Korla ve Kuça'ya geçerek buralarda araştırma yapar. Buradan kızgın kumlarla kaplı Taklamakan çölü içine girerek, çöl içindeki vâha örenleri üzerinde çalışır; sonra güneye dönerek, batıya kıvrılır ve çölü selâmetle geçip Kotan'a ulaşır. Fakat, dönüşte yine Taklamakan'a girerek, çölü bu kez kuey-güney yönünde geçerek, topladığı eserlerle Yarkent'e ulaşır ve oradan da Hindistan'a döner.

Stein bu ikinci seyahatinden de **96 koca sandık** tutan bir koleksiyonla Londra'ya döner.

Stein'in üçüncü araştırma gezisi daha teferruatlı olarak düzenlenir. Hindistan'ın Srinagar kasabasından yola çıkılarak, yalçın dağların uçurumlu, kar ve buzla kaplı geçitleri üzerinden Kaşgar'a ulaşılır. Buradan Maralbaşı'na kadar doğru yoldan ilerler. Yine Taklamakan çölüne girerse de bu defa çölü kuzey-güney yönünde ikiye ayıran Kotan-derya ırmağı boyunca kuzeyden güneye doğru ilerler. Bu çok yorucu yolculuğu sırasında Mazartag tepesinde, vaktiyle Tibetlilerin elinde olan küçük bir kale örenine rastlar. Bu örenin çöplüklerindeki süprüntülerden çok zengin malzemeler ele geçirir. Mazartag'dan güneye inerek kotan şehrine ulaşır. Oradan doğuya doğru ilerleyerek Çerçen'e ve Miran'a varır. Miran eski el yazmaları ve kitapların bulunduğu bir şehirdir. Stein burada Türk dili bakımından çok değerli eserler ele geçirir ki bunlardan birisi de *Orhun yazısı* ile kaleme alınmış bir **ful kitabıdır**.

İlk iki seyahatinde tanıştığı yerli kabile şefleri ve yardımcılarının sayesinde 18.000 km. yol dolaşır. Bu defa Londra'ya götürdüğü el yazma *eserler*, *antikalar* ve *arkeolojik malzemeler* **182 sandık** dolusudur.

A.Stein'in ekibi hiç durmadan çalışır. Yanında getirdiği Hintli haritacılar bölgenin haritalarını çıkarırken O da eski heykelleri, kabartmaları toplar. Sayıları yüzleri, binleri bulan bu antika değeri çok yüksek eserleri sandıklara doldurup develere yükleyerek Kaşgar'a gönderir. 1914 yılı şubat ayında da hava çok soğuk olmasına rağmen Miran'dan yola çıkar. Yolu üzerinde rastladığı örenlerde bir çok küçük kale bulur. Bu kalelerin içindeki odalardan, Semerkant taraflarından getirilmiş pek çok ev eşyası, çeşitli dokumalar, rengârenk ipekli Çin kumaşları, ağaç üzerine ve kâğıda oyulmuş Soğdça yazılı belgeler ile eski paralar ele geçirir.

Rus Berezovski, Oldenburg, Kozlov'un Seferleri:

Almanlardan sonra bu coğrafyaya Rusların da ilmî seferleri oldu. Rus bilgini Berezovski Kuça vadisini; Rus Bilim Akademisi'nin genel sekreteri Oldenburg Karaşar ve Turfan örenleri ile eski eserlerini araştırdı. Fakat Ruslar, A. Stein kadar değerli malzeme ve yeni belgeler bulamadılar. İyi bir coğrafyacı olan Kozlov, Etsin-gol'un doğusunda bulunan Kara-khoto örenlerini ilk defa açarak eski Tibet eserlerini dünyaya tanıttı.

Fransız P. Pelliot'nun Seferi:

Fransız asıllı Sinolog P. Pelliot, eski Çin dilini çok iyi bilen, o zamanlar için artık ölü dil haline gelmiş bazı kavimlerin dillerinin yazılı belgelerinin de çözebilen gerçek bir uzman idi. O coğrafyada ele geçirdiği Uygur, Tohar, Soğd ve Tibet yazılı belgelerini tarihliyor ve Çin yazı tomarlarının hangi imparatorluk döneminden kaldığını tespit edebiliyordu. Onun bu özelliğini çok takdir eden Türk tarihçisi B. Ögel "*Pelliot diyorsa, doğrudur!*" diye eserlerine not düşüyordu.

Pelliot, A. Stein'den sonra Dun-huang Bin Buda Mağaralarını araştıran ve Stein'in bıraktığı tomar ve yazılı belgeleri de toplayarak bir araya getiren bilim adamıdır. Dikkatle seçilen ve bir araya getirilen bu belgeler bugün Paris'te Nationale Bibliotheque ve Londra'da British Museum'da bulunmaktadır.

Japon Otani ve Tachibana'nın Seferi:

Batılı bilginlerden sonra Japon şarkiyatçılar (doğu bilimciler)dan Otani ve Tachibana da İç Asya'ya bilimsel seyahatler düzenlediler. Fakat, bu Japon bilginlerinin elde ettikleri yazılı belgelerin büyük bir bölümü şimdiye kadar yayınlanmadığı için Japonların sandıklarının sayısı ve içindekilerin neler olduğu bilinmemektedir.

Alman Grünwedel ve Huth'un Seferleri:

Alman Budist sanat tarihi uzmanı Grünwedel ile Tibetçenin seçkin uzmanı Huth, Kasım 1902-Mart 1903 tarihleri arasında Turfan vahalarında çalıştılar ve çok kısa zamanda elde ettikleri **46 küçük sandık** malzemeyi Berlin'e gönderdiler.

Almanlar bu ilk seferden sonra Le Coq ile ikinci (1904-1905); Grünwedel ve Le Coq ile üçüncü (Aralık 1905-Haziran 1907); 1913 yılında da dördüncü seferlerini yaptılar. Bu dördüncü seferde elde ettikleri yazılı belgeler ve sanat eserlerini **156 koca sandık** içinde Kaşgar'a, oradan da I. Dünya Savaşı patlamadan bir hafta önce Rus sınırından geçirip Batıya ulaştırdılar.

Amerikalı Ressam Roerich Ve Ailesinin Seferi:

Amerikalı bir ressam olan Roerich, eşi ve oğlu ile farklı bir keşif seyahati yaptılar. Tibetçeyi öğrenmek için iki yıl Darciling'de kaldılar. Daha sonra pek çok şehir ve örenleri gezerek buralarla ilgili 500 kadar tablo yaptı. Oğlu genç Roerich ise bu gezi sırasında Tibetlerin Budizmden önceki dinleri olan **Bon** dini ile ilgili bir kervan yükü tutan Tibetçe yazılmış mukaddes kitap elde etti ve bunları Batıya ulaştırdı.

Bu bilim adamlarının örenlerden çıkardıkları, yollardan topladıkları, mezar hırsızlarından satın aldıkları sanat kalıntıları, yazılı belgeler ve paralardan eski **Uygur** medeniyetinin yanında **Tohar** ve **Soğd** kavimlerinin eserlerini de ortaya çıkardılar. Ayrıca, o zamana kadar pek bilinmeyen Budizm ve Maniheizm gibi dinlerin mukaddes kitapları ile artık tarihe karışmış dinlerin yazılı belgelerini ele geçirip, dünya kültür ve dinler tarihine büyük katkıda bulundular.

Bu seferlerin bir özelliği de İç Asya'da yaşamış Türk ya da başka ırktan kavimlerin kullandıkları 24 çeşit yazı ile, 17 ölü dilin ortaya çıkarılmasıdır.

Eski Yazma Eser Sahteciliği:

"Bilinmeyen İç Asya" adlı eserin yazarı Macar L. Ligeti, eserinin bir bölümünde (s.230), yazma eser sahteciliğinden bahsederek, şunları anlatıyor: "İ. Akhun oralara gelen Avrupalıların bu bir işe yaramaz eski yazılı kâğıtlar için ne kadar çok paralar sokağa atıklarını görünce hemen bu çok kâr vadeden işe sarılmıştı. Fakat bu kıymetli malları uzak örenler arasında araştırıp ele geçirmek için bir sürü zahmete katlanmak da hiç işine gelmediğinden daha kolay yolunu bulup bunları kendisi yapmaya başlamıştı. Ama bu da az zahmetli değildi, onun için bundan da usanarak kendi uydurduğu harflerle çiziştirilmiş yazılar imaline başvurdu. Bu sahte yazıları kendi eliyle yazarken kullandığı kâğıdı da ona göre hazırlama işini ihmal etmiyordu. Önce nebati bir boya kâğıda eski bir renk veriyor, yazı bittikten sonra kâğıt yapraklarını ateşe tutarak islendiriyor ve kâğıtları da bir araya dikme işi tamamlanınca sayfalar arasına ince kum saçıyordu. Bu antikalara karşı olan istek o kadar fazla idi ki, İ. Akhun artık çok yorucu bulmaya başladığı el yazısı sahtekârlığını da bırakarak daha verimli ve kolay olan, ağaç levhalar üzerine baskı işine geçti." Fakat, yazma eserler uzmanı A. Stein bu sahtekârlığı fark edince İ. Akhun'un da iş bitti, Çinliler bu adamı hapse attılar.

Bugün Orta Asya, Köktürkler ve eski Uygurların tarihleri ile ilgili yayınlar oldukça fazladır. Son yirmi yıl içerisinde genç Türk bilginleri tarafından kaleme alınan tarihî eserler yabancılar için de kaynak niteliğindedir. 6-7 sene önce kaybettiğimiz Rus+Yakut Türkü değerli bilim adamı, yakından tanışım ve imzalı eserlerine sahip olduğum Dr. Eleonora Novgoradova'nın Almanca olarak yayımlanmış

“Moğolistan’daki Türk Kaya ve Duvar Resimleri” adlı büyük boy renkli eserin ardından Türk bilim adamları tarafından yazılan resimli eserleri unutmamak gerekir. TİKA’nın desteği ile yapılan kazılar ve bilimsel araştırmalarla artık Orta Asya’yı adım adım tanımış bulunmaktayız.

Rahmetli Prof. Dr. Bahattin Ögel, Prof. Dr. Osman F. Sertkaya ve Ben 1987 yılının Eylül ayında Moğolistan’a giderek Ulanbator ve yöresinde araştırmalar yapmış, Tunyukuk anıtını da ziyaret etmiştik. 1990 ve 1995, 2002, 2005 yıllarındaki ziyaretlerimde de Bilge Kağan ve Kültigin anıtları ile Orhun vadisini görmüş, o kutsal taşlara yüz sürmüştüm. Şimdi artık o coğrafyaya giderek Moğolca, Altay Türkçesi, Tuva Türkçesi, Hakas Türkçesi öğrenip eserler veren genç Türkologlarımız bulunmaktadır.

BERCESTE AYNASINDA KAĞIZMANLI HIFZI'NIN ŞİİRLERİ

POEMS OF KAĞIZMANLI HIFZI (HIFZI FROM KAĞIZMAN) ON THE MIRROR OF BERCESTE (THE VERSE WITH HIGH ART VALUE)

СТИХИ КАГЫЗМАНЛЫ ХИФЗИ В СВЕТЕ «БЕРДЖЕСТЕ»

Nail TAN*

ÖZ

Her şairin şiirlerinde çok beğenilen, sanat değeri yüksek bazı mısra, beyit veya dörtlükler vardır. Bunlar ezberlenir veya hatırdadır. Edebiyatta “berceste” terimiyle ifade edilirler. Hatta, bir şiirin tamamı “berceste” olabilir. Gökyay’ın “Bu Vatan Kimin?” şiiri gibi.

Konuşma veya yazma sırasında duygu ve düşüncüyü güçlendirmek, desteklemek amacıyla sık sık berceste şiir parçalarına başvururuz. Vecize/özdeyişin şiir sanatındaki karşılığıdır berceste.

Bildiride Kağızmanlı Hıfzı’nın şiirlerinden bizce berceste mısra, beyit ve dörtlükler seçilip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Berceste, Kağızmanlı Hıfzı, dörtlük, beyit, mısra.

ABSTRACT

Each poet’s poems have some verse, couplet or quatrain with high art value. These are memorized, or remembered. They are expressed in the literature as “berceste (The verse with high art value)”. Also whole poem can be a “berceste (The verse with high art value)”. As Gökyay’s “Bu Vatan Kimin? (Whose is This Homeland?)” poem.

In order to strengthen and support emotions and thoughts during a speech or writing, we frequently consult to the poetry parts of berceste (The verse with high

* Kültür ve Turizm Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Em. Genel Müdürü.
Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

art value). Berceste (The verse with high art value) is the counterpart of the aphorism/saying of the poetry art.

On the report; verse, couplet and quatrain from the poems of Kağızmanlı Hıfzı will be chosen and evaluated.

Key words: Berceste (The Verse with High Art Value), Kağızmanlı Hıfzı (Hıfzı from Kağızman), quatrain, couplet, verse.

GİRİŞ

Farsça kökenli bir edebiyat terimi olan, zaman zaman aşırı beğenme ifadesi olarak günlük hayatta da kullanılan “berceste” genellikle; 1. Sağlam, 2. Seçilmiş, beğenilmiş, 3. Güzel, hoş, latif, 4. Sanat değeri yüksek, 5. Kolayca hemen hatırlanabilen, yüksek anlam taşıyan şiir veya söz anlamındadır (Çağbayır 2016: II/661). “Berceste mısra” ise tek başına yetebilen, seçkin ve güzel söylenmiş mısra demektir (Çağbayır 2016: II/661).

Edebiyat kavram ve terimi olarak berceste başlangıçta tek mısrayı ifade ederken zamanla anlam genişlemesi olmuş; beyit, dörtlük hatta şiirin tamamı da kapsamına girmiştir. Bildirimize konu olması, bu anlam genişlemesi dolayısıyladır. Yakın dönemde yayımlanmış, tanınmış edebiyat bilginlerince hazırlanmış, en geniş ve ayrıntılı edebiyat terimleri sözlüğünden aktardığımız şu satırlar, bildirimizin hareket noktasını oluşturmaktadır: “Edebiyatta; gerek bir şiire bağlı gerek bağımsız olsun, öz ve güzel anlamlı, kolayca anımsanabilen, sağlam kuruluşlu mısralara ‘mısra-ı berceste’ veya ‘şeh mısra/şah mısra’ denir. Divan şairleri, sıradan gazel veya kaside yazmak yerine berceste şiir söylemeyi önemsemişlerdir. Koca Ragıp Paşa’nın (1693-1763); ‘*Eğer maksûd eserse, mısra-ı berceste kâfidir*’ mısrası bu düşüncüyü çok güzel ifade etmektedir. Ancak berceste mısra yazmak şairin isteğine bağlı olmayıp aradan zaman geçmesi, güzel söz / vecize ve atasözlerinde olduğu gibi sık sık anımsanması, tekrarlanmasıyla ortak zevkin bir parçası olması gerekir. Recaizade Ahmet Cevdet *Zînetü’l-mecâlis* (Meclislerin Süsü) adını verdiği şiir mecmuasında 1067 berceste mısrayı bir araya getirmiştir.

Berceste terimi, güzel ve eşsiz bir kaside, gazel ya da herhangi bir şiir ve söz için de kullanılır: Şiir-i berceste, beyt-i berceste, fıkır-i berceste gibi.

Berceste mısra örnekleri:

O mâhiler ki deryâ içredir, deryâyı bilmezler

Hayâlî (ö. 1557)

İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar

Yahya Kemal Beyatlı (1884 – 1958)

Modern Türk edebiyatında şiir anlayışı değiştiği için berceste mısra söyleme sanatı ortadan kalkmıştır. Son berceste mısra örnekleri Yahya Kemal ve Mehmet Âkif’in şiirlerinde bulunmaktadır.” (Aynur 2001: I/405-406).

Sözlükte berceste maddesini yazan Hatice Aynur'un son paragraftaki görüşüne katılmıyoruz. Yeni Türk Edebiyatı şairleri; birlik, ikilik, üçlük adını verdikleri şiirler yazıp yayımlamışlardır. Şair Talat S. Halman ilk aklıma gelen isim oldu.

Divan edebiyatı uzmanı Prof. Dr. İskender Pala da, mısra dışında berceste beyit ve dörtlülükler bulunduğunu belirtmektedir (Pala 1989: I/144).

Divan şiirlerinde, şiirin en güzel beytine “beyt-i berceste” denildiği gibi “şah beyit” de denilir (Pala 1989:II/365). Sadece “mısra-ı berceste” amacıyla yazılanlara, bağımsız anlamında “âzâde” denildiği de görülür. “Âzâde” aslında bir şiire ait olmayan vezinli tek mısradır. *Türkçe ağızında annemin süütüdür/* Yahya Kemal Beyatlı, gibi (Pala 1989:I/107-108).

Recaizade Ahmet Cevdet'in (ö. 1831) berceste mısraları biraraya getirdiği *Zînetü'l-mecâlis* eserinin yanında berceste beyitleri topladığı *Nevâdurü'l-âsâr fî mütâlâ'ati'l-eş'âr / Seçme Beyitler* eseri de vardır. Her iki kitap da Latin harflerine aktarılmıştır (Abdulkadiroğlu, Sarı: 1994, 1998).

Özetle söylemek gerekirse, her şairin sanat gücünü yansıttığı, halkın beğenip ezberlediği veya hatırında kalan, konuşma ve yazılarında duygu ve düşüncelerini desteklemek amacıyla kullandığı bazı mısra, beyit, dörtlülük veya şiirleri vardır. Söz gelimi; Fuzulî'nin *Su Kasidesi*, Bakî'nin *Mersiye'si*, Yahya Kemal'in *Sessiz Gemi* ve *Rindlerin Ölümü*, Mehmet Âkif'in *İstiklal Marşı* ve *Çanakkale Şehitlerine* ve Orhan Şaik Gökay'ın *Bu Vatan Kimin* şiirleri berceste şiirdir. Berceste mısra ve beyitlerin sayısı ise çok fazladır. Berceste beyitlerin en meşhurlarından biri Muhibbî mahlasıyla şiirler yazan Kanunî Sultan Süleyman'a (1495-1566) aittir:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

Kağızmanlı Hıfzı ve Berceste

25 yaşında Ermeniler tarafından şehit edildiği, henüz olgunluk dönemi şiirlerini söyleyemediği, diğer âşıklar gibi diyar dolaşamadığı, usta âşıkları sık sık dinleyemediği, bir usta âşığa uzun süre çıraklık etme şansını yakalayamadığı hâlde, yine de Hıfzı'nın sanat değeri oldukça yüksek, berceste terimiyle değerlendirilebilecek şiir, dörtlülük, beyit ve mısraları / dizeleri vardır ve bunların sayısı az değildir. Mevcut şiirleri, bugün için 46 kadardır.

Bilindiği gibi, âşık tarzı şiir geleneğinde birim dörtlüktür. Beyit ve mısra divan edebiyatına göre, bu şiir geleneğinde önemini yitirmiştir. Bu özelliği dikkate alarak biz değerlendirmemizde dörtlülükler ağırlık vereceğiz, ancak bazı beyit ve mısralara da berceste aynasını tutmaktan geri kalmayacağız.

Hıfzı'nın şiirleri içinde bizce “berceste şiir” nitelemesini *Çiçekler* şiiri hak etmektedir. Bu şiirden sonra *Sefil Baykuş*, *Turnalar*, *Seher Yelleri*, *Dilber*, *Derd-i Gamın Binasıyım*, *Gönül*, *Beddua*, *1915 Ağıtı*, *1915'te Gelen Orduya* ve *Pervane Nâra Düşer mi?* şiirleri dikkati çekmektedir.

a. Berceste şiir

Çok beğendiğimiz, berceste diye nitelendirdiğimiz, şehit âşığı, diğer halk şairlerinden sanat yönünden az çok farklı kılan, 25 dörtlülükten oluşan (keşke 15 dörtlülük olsaydı) *Çiçekler* şiirinden seçtiğimiz şu yedi dörtlülük, şiirin sanat değerini gözler önüne sermeye yetmektedir (Küçük 2007:32-35).

Seherde ağladı, rahmet elendi
Güzel gözlerinde yaş danelendi
Ögle güneşinde pervalendi
Az kaldı eşkımdan yana çiçekler.

Saf tutmuş namaza kıyam ediyor
Yel estikçe secdesine gidiyor
Susadıkça âb-ı rahmet yuduyor
Gözün dikmiş asumana çiçekler.

Yetiş Lokman Hekim büyüdü yara
İlm-i hikmet gerek yaramı sara
Çiçekten buldular ölüme çare
Bir destesi bin dermana çiçekler.

Murgular içinde perlenir gezer,
Döşürür desteyi ilacı düzer
Kiminin kökünden akar sim ü zer
Değer bin cevheri dane çiçekler.

Kimi açmış kimi tomurcuk olmuş
Kiminin derdi var sararmış solmuş
Kimi sergerden boynunu burmuş
Kimi dönmüş yay kemana çiçekler.

Harareten sarhoş olmuş bayılmış
Yanağına çise düşmüş ayılmış
Gökteki yıldızlar yere yayılmış
Ziynet vermiş bu cihane çiçekler.

Kimisi piyale billûrî fülful
Ne güzel yakışır süsüne sümbül
Kimisi ağarmış, kimisi kızıl gül
Kimi benzer mor reyhana çiçekler.

b. Berceste dörtlükler

Hıfzı'nın şiirlerinden seçtiğimiz ve Sait Küçük'ün kitabındaki yayım sırasına göre verdiğimiz şu dörtlükler âşığın sanat gücünü, yeteneğini ifade etmektedir:

Sefil turnam bizim dilden anlamaz
Ağırdır gövdesi dala konamaz
Şahandan hayfeder, yere inemez
Eyler dil şehrinin talan turnalar.

Turnalar/36

Gönül şüphelendi seher yelinden
Belki eser gece zülf-i telinden
Hıfzı, bir haber sor canan elinden
Nâme dolandırır seher yelleri.

Seher Yelleri/41

Kesti bedenimi, kanı kuruttu
Deşti yüreğimi, hicran yürüttü
Eti yağı dirhem dirhem eritti
Eyleyen cismimi talan bu mudur?
Serimi Sevdaya Salan Bu mudur/45

Kâfir isen o dine de gireyim
Mümin isen gel murada ereyim
Bir kez gül cemalin göster göreyim
Uyan gözlerine kurban olduğum.
Uyan Gözlerine Kurban Olduğum/52

Dost bağından elma gibi al beni
Ya da kes elinle dal ve dal beni
Saçın gibi dal gerdana sal beni
Uyan gözlerine kurban olduğum.
Uyan Gözlerine Kurban Olduğum/52

Benim derdi derunumu
Ben bilirim, Mevla bilir.
Bir canım var, kaç yaram var
Ben bilirim, Mevla bilir.
Mevla Bilir/53

Bu dünyaya gelen netmiş
Melûl gelmiş, mahzun gitmiş

Belalı başımdan taş eksik değil
Gözlerimden kanlı yaş eksik değil

Beni menekşe zannetmiş
Boynumu büktüğüm yerler.
Gezdiğim Yerler/54

Ağrı Dağı gibi kış eksik değil
Bu fani dünyaya geldim geleli.
Avcıya Sesleniş/57

Mâşuk şirin sudur, âşık balıktır
Ne kadar nûş etse bağı yanıktır
Ah bu nasıl seldir, ne bulanıktır
Hudâ ben bir mâhi, sana sığındım.
Sana Sığındım/64

Gâhi neşve bilmez, gâhi yücedir
Gâhi bezirgândır, gâhi hocadır
Gâhi zulmatlı kara gecedir
Gâhi nuru verir rihâre gönül.
Gönül/67

Kaşlar kalem hatt-ı ra'ya benzemiş
Ela gözler güzel ha'ya benzemiş
Cemali cim gibi aya benzemiş
Çalmış ak buluttan beyazı dilber.
Dilber/69

Yanağı gülistan, sinesi bostan
Vermez bu ayvayı bağ-ı Hindistan
Yüz bin Mısır, Bağdat, çöl Arabistan
Değer bin baharı bin yazı dilber.
Dilber/69

Aşkla fakire gül desem gam gelir
Gel diyende nazlı yâra kem gelir
Üstümüze günden güne zem gelir
Derd-i gamın binasıyım, aslıyım.
Derd-i Gamın Binasıyım/70

Gönül gurbet elde hacılık nedir?
Sılayı rahmeyle vatan var imiş.
Heman Mekke'de mi varmış Beytullah
Her kanda arar isen hemcivar imiş.
Vatan Özlemi/72

Her sevda serime konmaz
Aşkım cehennemdir sönmez
Ben dönsem de gönül dönmez
Dönmek dindara düşer mi?
Pervane Nâra Düşer mi?/73

Hiç çekmem cevri ü cefa
Hastayım ey bîvefa
Ağzın şerbeti şifa
Dök fincanıma yâr yâr.
Kıyma Canıma Yâr Yâr/75

Kılıçtır pençemiz, kalkan kolumuz
Gaziler hû çeker, sağ ve solumuz
Melekler müzeyyen, bekler yolumuz
Şehitler cennete mihmandır bugün.
1915'te Gelen Orduya/89

Kara günler geçer, açılır eyyam
Kars ile Kağızman kurtulur tamam
Şad olur, sevinir hep ehl-i İslam
Albayrak elinde arslandır gelen.
Âl-i Osman'dır Gelen/91

Kimi yağa bala indirmes başı
Kimisine vermez doyunca aş
Kimisi beğenmez kutnu kumaşı
Kimine vermez keteni dünya.
Bu Dünya/95

Eski sözdür; "Arsız güleğen olur."
Hıfzı gibi dertli söylegen olur
Her başa bir bela geleğen olur
Durma dertli diller, söz eyyamıdır.
İlkbahar/816

Son dördlüğün (eyyamıdır redifli) bulunduğu şiirden, Sait Küçük kitabının inceleme bölümünde söz ettiği hâlde (s.20), şiirler kısmında şiirin tamamına rastlanmamıştır. Bu yüzden Mehmet Karsaklı'nın (Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu) makalesinden alınmıştır (Karsaklı 1964: 816).

c. Berceste beyitler, ikilikler

Seçtiğimiz örnekler müstakil beyit veya ikilik olmayıp dörtlüklerin iki mısra-sından meydana gelmektedir. Bu şekilde de ezberlenir veya kendiliğinden hafızala-ra yerleşebilir. Bir bölümü, yukarıdaki dörtlüklerin içinde de yer almaktadır.

Bu geniş dünyada yerim dar oldu
Konup da yüzemem göllerim yoktur.
Sefil Baykuş/30

Bedenimde çok yaralar açıldı
Kemer bağlayacak bellerim yoktur.
Sefil Baykuş/30

Bara düşmüş fidan idim bağlarda
Felek çok budadı, dallarım yoktur.
Sefil Baykuş/30

Nebatat her gece düşer zahmete
Seherde gark olur nem-i hikmete
Seher Yelleri/41

Muhabbet ilminde, kafes-i gamde
Hıfzı, seni esir alan bu mudur?
Serimi Sevdaya Salan Bu mudur?/46

Çağırır turnalar, bahar yaz mıdır
İndirdin başıma kar eylen eylen.
Yâr Eylen Eylen/47

Kâfir ise o dine de gireyim
Mümin isen gel murada ereyim
Uyan Gözlerine Kurban Olduğum/52

Beni menekşe zannetmiş
Boynumu büktüğüm yerler.
Gezdiğim Yerler/54

Götürüp yârime versem
Menekşedir yâr çiçeği.
Kar Çiçeği/59

Mağrıptan maşrığa azm-i râhım var
O yâr nerelidir, ben de oralı.
Avcıya Sesleniş/57

Dermansız dert olmaz, sabreyle gönül
Geçer bu ah ü zâr, böyle de kalmaz.
Ağlama Gözlerim/62

Gel Hıfzı, gümanın kesme Mevla'dan
Bu çark-ı berkarar böyle de kalmaz.
Ağlama Gözlerim/63

Gâhi örümcekten ince tel olur
Resenden / zerreden kırılır müdara gönül.
Gönül/66

Heman Mekke'de mi varmış Beytullah
Her kande arar isen hemcivar imiş.
Vatan Özlemi/72

Sılada sevdiğim dolukmuş ağlar
Vatandan ayrılmak çetin kâr imiş
Vatan Özlemi /72

Gönül yücelenme kabre değersin
Bir avuç topraktır, yerin alçaktır.
Uyan Ey Gözlerim/77

Ömrüm bir bahardır, cismim bir yaprak
Bir gün gazel olur, döker el firak.
Uyan Ey Gözlerim/77

Ne kadar okursa Rabbiyesir'i
Bulamaz derdine derman fakir.
Fakir/81

Malsız kotan sürer, tohumuz eker
Düşünde tığı eder, harmanı fakir.
Fakir/82

Hıfzı, bu fakirlik demirden yaydır
İndullahta zengin fakire taydır.
Fakir/82

Kimisi beğenmez kutnu kumaşı Aşkından titrer vücudu, ağaçlar gazeli döker
Kimine vermez keteni bu dünya. Mest olur dalı budağı, bir zaman üryane gezer.
Bu Dünya/95 *Divan/97*

Ehl-i aşklar bu dünyada gam yüküne hâmil gerek
Kendine âşık diyenler, müride de âmil gerek
Divan/97

Âşk-ı sâdık gerektir, mâşuk yolunda can vere
Çağlanır çeşme ve çaylar, durmayıp akarlar nere?
Divan/97

Âdulara ayan oldum, her hâlim yaman gösterir
Bilen olmaz ne hâldeyim, neleyim zaman gösterir.
Divan/97

ç. Berceste mısralar / dizeler

O yâr nerelidir, ben de oralı
Avcıya Sesleniş/57

Otlar kalem olsa tamam etmiyor
Nideyim/58

Her bir günün var çiçeği
Kar Çiçeği/59

Mâşuk şirin sudur, âşık balıktır
Sana Sığındım/64

Tarar, bulut eyler ayazı dilber
Dilber /69

Çalmış ak buluttan beyazı dilber
Dilber/69

Derd-i gamın binasıyım, aslıyım
Derd-i Gamın Binasıyım/70

Vatandan ayrılmak çetin kâr imiş
Vatan Özlemi/72

Aşkım cehennemdir sönmez
Pervane Nâra Düşer mi?/73

Her taşı bin gamdan yaptık binalar
Divane Gönül/76

Gönül yüceleme kabre değersin
Uyan Ey Gözlerim/77

Çalar ağzı ile kemane fakir
Fakir/81

Malsız kotan sürer, tohumusuz eker
Fakir/82

Selviler secdeye varmış, hoş kaddi yay keman olmuş
Divan/96

SONUÇ

Henüz 25 yaşında iken, daha sanatının olgunluk dönemini göremeden aramızdan ayrılan Kağızmanlı Âşık Hıfzı, ardında sıradan bir halk şairi olmadığını gösteren güzel şiirler bırakmıştır. Bu sıradan dışı gerçekliğin altında, bâdeli âşık olmasının rolü büyüktür. Birçok halk şairinin 25 yaşına kadar söylediği şiirler ya çok azdır ya da bu derece güçlü değildir. Berceste olarak niteleyip sizlere sunduğumuz mısra, beyit ve dörtlüklerin onun sanat yeteneğini, gücünü yeterince ortaya koyduğuna inanıyoruz. Şehit oluşunun 100. yıl dönümünde onu rahmet ve minnetle anıyoruz. Mekânı muhakkak cennet olacaktır!

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aynur, Hatice (2001), *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Ankara, C I, s.405 – 406, AKDITYK AKM Yayını

Çağbayır, Yaşar (2016), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2016, 10 Cilt, Ötüken-TİKA Yayını.

Karsaklı, Mehmet F. (1964), “Kağızmanlı Hıfzı”, *Türk Dili*, C 13, S 155, 8/1964, s.815-817.

Küçük, Sait (2007), *Kağızmanlı Hıfzı / Hayatı Sanatı Şiirleri*, Ankara 150 s., Ürün Yayınları.

Pala, İskender (1989), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 2 C, 544 s., Kültür Bakanlığı Yayınları:1019.

Recaizade Ahmed Cevdet (1994), *Zînetü'l-mecâlis*, (bs. haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu), Ankara 240 s.

----- (1998), *Nevâdiru'l-âsâr fî mütâlâ'ati'l-eş'ar / Seçme Beyitler*, (bs. haz. A. Abdulkadiroğlu – M. Sarı), Ankara, 416 s.

Turan, Metin (1996), “Kağızmanlı Halk Ozanlarının Ortak İzlekleri Üzerine Bir Deneme”, *Folklor Edebiyat*, S 8, 9-10/1996, s. 105-113.

PIR-İ TÜRKİSTAN IŞIĞINDA HALK İNANÇLARI-TASAVVUF-MİTOLOJİ BAĞLANTISI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

SOME IDEAS ABOUT FOLK BELIEF- MYSTICISM MYTHOLOGY CONNECTION WITH THE LIGHT OF PIR-I TURKESTAN

РАЗМЫШЛЕНИЯ О СВЯЗИ НАРОДНЫХ ВЕРОВАНИЙ-СУФИЗМА-МИФОЛОГИИ В СВЕТЕ ПИРИ ТЮРКИСТАН

Dr. Yaşar KALAFAT*

ÖZ

Biz makalemizde tasavvuf-halk inanmaları ilişkisinden yola çıkıyoruz. Halk inançlarının Türk kültürlü halkların coğrafyasında, Türk kültürlü halklar arasında kültür kodları oluşturduğunu açıklıyoruz. Halk inançlarının sadece ve muhakkak sıradan ve tesadüfî uygulamalar olmadıkları, kendi zeminlerinde bir tefekkür ürünü olduklarını anlatıyoruz.

Halk inanmaları mutlaka mitolojik bir bağlantıları olan, arkaik dönemin inançlarının da izlerini taşıyan inançlardır. Halk inançları aynı zamanda tasavvufun halk inanç ortamına yansımaları özelliği de taşırlar. Bu nedendir ki, onlar için halk sofizmi de denir. Özetle halk inançları, yeni kültürel düşünce ufuklarına her an yelken açmaya müsait kültür ortamlarıdır. Bu ortamların dümencileri halk inançlarının götüreceği limanın rotasını belirler.

Bu noktada halk inançlarının mitolojik boyutu önem kazanır. Özetle, halk inançlarının tasavvuf bağlantısı gibi halk inançlarının mitoloji bağlantısı da vardır. Halk İnançları, tasavvuf-mitoloji ilişkilendirmesinde, kültürel hayatın sürekliliği noktasında köprü konumundadır. Yazılı kaynakların ve arşiv belgelerinin yanı sıra, yaşayan halk kültürü-halk inançları kültürü de başlı başına bir kültür kaynağıdır.

Türk dünyası mitoloji dökümleri giderek zenginlik kazanırken mevcut çalışmaların nitelik ve nicelik tespiti de yapılamamıştır. Bu konuda ortak metot ve

* Halk Bilimi Araştırmaları Kültür ve Strateji Derneği. Ankara/TÜRKİYE
(yasarkalafat@gmail.com www.yasarkalafat.info)

teori de geliştirilememiş iken, bu alanda çalışma yapan kurum ve araştırmacı potansiyeli de yeterince bilinmemektedir.

Halk inanç kültürü potansiyeli Türk kültür dünyası itibariyle incelenip yeni bir mayalanma vasat ve vasıtası oluşturulabilir. Halk inançları ve mitoloji çalışmalarında geline noktanın tespiti ve bu iki disiplinin tasavvufi düşünce bağlantısı belirlendikten sonra, asrın Yesevi anlayışı ile kuşandırılmış sosyal bilimci kadroları metot ve teori noktasında zorlanmayacaklardır.

Halk inançları tamamen ve mutlaka Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli tasavvufi inanç anlayışlarının izdüşümü konumunda değildirler. Ancak onların atmosferinden de tamamen bağımsız değildirler. Bu incelenip işlendiği nispette, küresel güçlerin kültürel stratejileri karşısında, kültürel ve fikrî mirasımıza sahip çıkılmasında, alternatif sunabilecek bir ortalama oluşturabilir.

Biz, bu ihtiyacın karşılanması adına, makalemizde halk inançları ve mitoloji alanlarında durum tespiti yaparak ilk adımı atmaya çalışıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Halk inançları, mitoloji bağlantısı, tasavvuf, Türk kültür coğrafyası.

ABSTRACT

In our article we are on the path of the connection of mysticism-folk beliefs. We explain that folk beliefs constitute cultural codes between Turkish cultured peoples in their geographies. We tell that the beliefs of the people are not only ordinary and coincidental practices, but a product of contemplation of their own territories.

Folk beliefs are beliefs that have absolutely mythological connections and also have traces of the beliefs of the archaic period. At the same time, folk beliefs feature a reflection on mysticism and folk belief. For this reason they are also called folk sophism. In short, popular beliefs are cultural environments that are ready to sail into new horizons of cultural thought. The helmsmen of these environments determine the route of the port where the folk beliefs will take.

At this point, the mythological dimension of folk beliefs gains importance. Shortly, as there are mysticism connection of folk beliefs, there are also mythological connections. When the folk beliefs are associated with mysticism and mythology, they are like a bridge to the continuity of cultural life. In addition to written sources and archival documents, living folk culture and folk belief culture are also the source of culture in their own right.

While the mythological breakdowns of the Turkish world have become increasingly rich, the quality and quantity of existing works have not been determined. As the common method and theory can not be developed in this respect, it is also not well known that the potential institution and researcher working on this field.

Culture of folk belief; When examined as a Turkish culture world, a new fermentation medium and means can be created. After the determination of the point reached in folk beliefs and mythological studies and the connection of mystical thought of these two disciplines have been determined, the social

scientists who have been established with the understanding of the century's Yesevi ideas will not be forced to the point of method and theory.

The folk beliefs are not completely and certainly under the projection of Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli mystical beliefs. But they are not completely independent of their atmosphere. This can be seen as an alternative to the cultural strategies of global powers, which can be offered as an alternative to embracing our cultural and intellectual heritage.

In order to meet this need, we are trying to take the first step in the article by determining the situation in the fields of folk beliefs and mythology

Key words: Folk beliefs, mythology connection, mysticism, Turkish cultural geography

GİRİŞ

Kültürel ve fikri mirasa sahip çıkabilmek milletler için millî varlığı kurtarma, kalkındırma ve koruma mecburiyetidir. Bu gerçek, bu birbirinden kopuk olmayan belirtilen eylemler için, tehdidin taraflarının bilinmesini gerektirir. Daha evvel söz konusu mirasın tanımının yapılması gerektirir. Millî varlığın idamesinde alanlarına göre istihbarat; Askeri istihbarat, Biyografik istihbarat, Ekonomik istihbarat, Coğrafi istihbarat, Siyasi istihbarat, Bilimsel ve teknik istihbarat, Ulaşım ve iletişim istihbaratı, Siber istihbarat ve enformasyon savaşı gibi 8-9 ana konu başlıkları da gündemde iken¹ fikrî ve kültürel hayatı da kapsayan Bilimsel ve teknik istihbarat, bu anılan alanların da belirleyicisidir. Milletler kendilerine ait olanın yeniden inşasına lüzum görürlerken, miraslarının geçirdikleri evreleri ve çöküş sürecinde mirasları üzerindeki emel ve iddiaların neler olduklarını da bilmek durumundadırlar. Milletler ailesinde bu pay kapma ve varlığını koruyarak geliştirme savaşı hep olmuştur ve olmaya devam edecektir.

METİN

Bu noktada fikri ve kültürel miras arayışının ihtilaflı taraflarının belirlenmesi gerektirir. Bize göre ihtilaf ülke içerisinde birlikte yaşayan halklar arasında veya aynı kültür coğrafyasının halkları az-çok kültür akrabası da olan komşu ulusları arasında da değildir. İhtilaf, halklarıyla birlikte bölge uluslar ile Batı emperyalizmi arasındadır.

Bu genel tespitin yanısıra, Türk kültür hayatı, batı Türklüğü itibariyle, mitoloji çalışmaları alanında, İran mitoloji çalışmalarının, (aynı coğrafyaya farklı kültürel kimlikler adına yöneldiği için) hedeflerinin tehdidi altındadır². Batı Türklüğü Anadolu ve yakın çevresi ile (Türk motif kataloğu da çıkarılamadığı için) İran'ın bu konudaki millî çalışmalarının hedefi kapsamındadır.

¹ Ümit Özdağ, **İstihbarat Teorisi, Kripto Yayınları**, Ankara, 2008.

² Yaşar Kalafat, "Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri Kültür Strateji Ortaklıklarına Dair Tespitler", **VII. Uluslararası Atatürk Kongresi, 13-16 Ekim 2015, Gence-Azerbaycan**

Türk milletinin, millet hayatı birlikte yaşanan halkların, kültürel haklarını yok sayma anlayışından hareketle esaslandırılmamıştır. Halklar kültürel hayatlarını sürdürürlerken, birlikte ortak sentezi de oluşturmuşlardır. Bu teşhis tasavvuf için böyle iken, mitoloji için de doğal olarak az-çok böyledir. Tasavvufun ve mitolojinin millisi ihtiyatlı bir anlatımı gerektirir.

Açıklamamızın ilk bölümü ilişkilendirmek gerekir ise, Türklüğü yönelik tehdidi; hedefi, amacı, kurumları ve organları ile tanımak gerekecektir. Arayışı içerisinde bulunduğumuz, kültürel ve fikri mirasa karşı çıkma hareketine karşı, ülke içerisinde ve dışındaki soydaş ve bilhassa akraba toplulukların tepkisi ölçülebilmelidir.

Bütün bunlardan evvel, Türklüğün sağlıklı bir tanımını yapılabilirdir. Türklüğün bir ırk veya kavim olma sürecini aştığı, onun bir kültür, yaşam biçimi olduğu gerçeği bilinerek, etnik milliyetçiliğin kapıları Türklük adına hareket edebilen kesimlere de kapatılabilmelidir.

Milletlerin kültürel hayatları, millî kültür kökleri üzerine inşa edilebildiği hallerde ve nispette kalıcı ve millî olur. Hiçbir bitki başka bir kök üzerinde yeşermez. Başka bir binaya ait temelin üzerine kurulmuş binayı, o temeller çekemeyebilirler. Halk bilimi, ait olduğu halkın asırlar boyu edindiği deneyimlerin kaynağıdır. Bu deneyimler ve birikimler birlikte yaşanan halklarla edinilmiştir.

Konunun fikrî ve kültürel boyutuna geçmeden evvel, hukukî ve dış siyasi boyutuna değinmek yerinden olabilir.

Bu noktada, milli devlet kültür sınırları ve milli devlet siyasi sınırları anlayışlarının, millilik noktayı nazarından, bölge milli devletleri ile birlikte düşünülmeli ve paylaşılabilmelidir. Bölge devletleri tanımı, Türkiye için yakın komşuları kapsarken, bu tanım diğer Türk devletleri için de geçerli olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti de, çağdaş diğer ülkeler gibi tek halklı bir ülke değildir. Kültürel kimlikleri farklılıklar da arz edebilen halklardan oluşmuştur. Türkiye’de az sayılı halklar olarak yaşan toplumların, yakın sınır komşusu olan devletleri vardır. Bu durum, halkların bölgeye dağılımı bakımından Türkçe ana dilli halkı için olduğu gibi komşu ülkeler için de geçerlidir.

Halkların kültürleri ile yaşamaları onların demokratik hakları ve onlara bu hakkın sağlanması da yönetimlerin görevleridir. Bu hak ve görev anlayışı milletlerin millî devlet ve millî sınır, millî beka hedefleri ile çelişmemelidir. Bölgesel veya süper güçlerin, emperyalist emellerle ihtilaf çıkararak menfaat sağlama imkânları ellerinden alınabilmelidir. Böylece, millî sınırlar içerisindeki etnik ihtilafın giderilmesi, bölge ülkelerinin, ülkeler arası ihtilafını da ortadan kaldırmış olacak, bölgesel bir fikri ve kültürel miras kurtarılmış olacaktır. Bölge ulus devletleri ulusal kültürel kimliklerini korurlarken, bölgesel de olabilmeleri ihtiyacının bir gerçek olduğunu yok saymamış olacaktır.

Çok sayıda, az nüfuslu halk topluluklarının bünyelerinde barındıran ulusların bu etno-sosyal yapısını emperyalizm, onların küçültülmelerinde bir stratejik veri olarak kullanmaktadır. Toplumlarının sosyal bünyesi çok çeşitli halklardan oluşan milletler bu yapısal özelliklerini büyüme ve bölgesel güç olma istikametinde kullanabilirler. Bu gücün güdücüsü halkların kültür miraslarındaki ortaklıktır. Bu ortak-

lığın tespitine yolun kapatılmaması halinde milliliğin ve bölgeselliğin birlikte var olabilecekleri görülecektir. Bölge halklarının siyasi sınırları onları fiziksel olarak ayırmış olsa da, onlar halk kültürlerinde % 80'lere varan ortaklıklar yaşamaktadırlar. Mirası parçalayarak büyütmek, çok kere eşit kullanarak büyütmekten daha zordur ve büyük ölçüde dışa bağımlılığa yol açar.

Uluslararası ilişkilerde kültür de bir stratejik objedir ve özünde halk kültürü vardır³.

Bu noktada, kültürel ve fikri mirasa sahip çıkabilmek, bölgesel bir siyasi iradeyi, bölge aydınının ortak arayışını gerektirmektedir.

Konu zihniyet olarak ele alındığında;

Türkiye Türk aydını, Türkiye için Türkolog dökümünün tespitini yaparken, Türkoloji'nin konu başlığı olarak, uluslararası ilişkiler, diplomasi, insan hakları gibi çalışma alanının genişletilmesi ile yetinilmeyip, Türkolog'un çalışma sahasına, birlikte yaşanan ve anadili Türkçe olmayan halklar da girebilmelidir. Zira sahip çıkılmak istenilen fikri ve kültürel mirasın mimarları, sadece Türk dilli halklar değildi ve varis olunmak istenilen bu miras dil, edebiyat ve yalın tarihten de ibaret değildi.

Türkiye için geliştirilen bu şablon diğer Türk devletleri ve giderek, gerektiğinde onların da yakın bölge halklarını da kapsayabilecektir.

Konu, kültür coğrafyasının farklı siyasi sınırlar içerisinde halklar açısından düşünülünce, mirasın parçalanılarak paylaşılması değil, büyütülerek sahiplenilmesi durumu gündeme gelecektir.

Bu arayış milli olmanın ötesine geçip evrensel olabilmenin yollarını açabilir.

Biz, gerek Anadolu Türk kültür coğrafyasında ve gerekse genel Türk kültür coğrafyasında değişebilen ana dillere ve anadan olma dinlerin farklılık göstermesine rağmen, tasavvuf-halk inanmaları ilişkilerinin yeni ve bereketli bir çalışma alanı oluşturabileceği kanaatini taşıyoruz⁴.

Halk bilim çalışması için tasavvuf-halkbilim ilişkilerini, kültür bazında incelemek ve oluşacak kültür kodlarından hareketle, halklar arası kültürel akrabalığı tesis edebilmek, tasavvuf bilgini desteği olmaksızın yeterli olmamaktadır. Aynı teşhis halk bilim-mitoloji ilişkilendirmeleri için, giderek arkeoloji ve filoloji desteği için de geçerlidir.

Âşık Veysel'in şiirlerindeki toprak kültüründe, tasavvuf-mitoloji bağlantısı aranırken, toprağın haber götürdüğü, toprağa emanet edildiği, insanı toprağının çekebildiği, toprağın kabul etmeyebileceği, toprağın sadakat timsali olduğu, Toprağın yar olduğu, toprağın bağrına bastığı, toprağın cömert olduğu, toprağa yemin edildiği, toprağın mühürlenebildiği, toprağa kurban-saçı yapıldığı, toprağın aç göz-

³ Yaşar Kalafat, Ortak Türk Kültüründe Önemi Yeterince Kavranılamamış Bir Köprü; Halk İnanmaları Kültürü", Yeni Türkiye, **Türk Dünyası Özel Sayısı I** S. 53, Temmuz-Ağustos 2013, s.1049-1050

⁴Yaşar Kalafat, "Türk Kültürlü Halk veya Türk Kültür Coğrafyasına Dair", **10. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk ve Kardeşlik İşbirliği Kurultayı: Konuşma Bildiri, Tutanaklar ve Karar Metinleri (18-20 Eylül 2006, Antalya)**, Ankara, 2007 s. 34-47

leri doyurduğu, toprağın hakkı olduğu, toprağın son gidilecek yer olduğu, tespitleri yapılabilmektedir.⁵ Bu devamlılık ruh/iye konusu ve diğerlerinde de vardır⁶.

Türkiye’de dağınık ve birbirinden kopuk kültür şölenlerinde ele alınan halk bilimi çalışmaları ve lisans çalışmalarının büyük çoğunluğu ortak amaca yeterince yönlendirilememiş iken, Türk fikri ve kültürel mirasına sahip çıkılmasının yollarının, izlenilen milli stratejileri gereğince, ilim adına koyulan engellerle kesildiğinin dahi takibi yapılamamaktadır⁷.

Türk devletlerinin eğitim ve kültür politikalarında mitoloji alanında olduğu gibi halkbilimi alanında da dökümü çıkarılamamış be Türkolog bankası kurulamamış, ortak terminoloji geliştirilememiş ve ortak bir metot da belirlenememiştir⁸.

Halk inançları çalışmalarımızın bize verdiği sonuçlara dayanarak, Halk inançlarının Türk kültürlü halkların coğrafyasında, Türk kültürlü halklar arasında, kültür kodları oluşturduğunu açıklayabiliyoruz. Halk inançlarının sadece ve muhakkak sıradan ve tesadüfî uygulamalar olmadıkları, kendi zeminlerinde bir tefekkür ürünü olduklarını da anlatabiliyoruz.

Türk kültür coğrafyasında farklı dillere ve dinlere mensup olunmasına rağmen halk kültürü ürünlerinde ortaklıkların tespit edilebilmesi millî olanın ötesine geçilebilip evrenseli yakalayabilmenin yolunu bulabildiği kolaylaştırır. Bu arayış biçimi millî olanın önünü kesici değil, milliliğe yerel şartlarında yaşama şansı verici özellikte olacaktır.

Halk inanmaları mutlaka mitolojik bir bağlantıları olan, arkaik dönemin inançlarının da izlerini taşıyan inançlardır. Halk inançları aynı zamanda tasavvufun halk inanç ortamına yansması özelliği de taşırlar. Bu nedendir ki, onlar için halk sofizmi de denir. Özetle halk inançları, yeni kültürel düşünce ufuklarına her an yelken açmaya müsait kültür ortamlarıdır. Bu ortamların dümencileri halk inançlarının götüreceği limanın rotasını belirler.

Bu noktada, halk inançlarının mitolojik boyutu önem kazanır. Özetle, halk inançlarının tasavvuf bağlantısı gibi halk inançlarının mitoloji bağlantısı da vardır. Halk İnançları, tasavvuf-mitoloji ilişkilendirmesinde, kültürel hayatın sürekliliği noktasında köprü konumundadır. Yazılı kaynakların ve arşiv belgelerinin yanı sıra, yaşayan halk kültürü-halk inançları kültürü de kültürel ve fikri miras konusunda başlı başına bir kültür kaynağıdır.

Türk Dünyası mitoloji dökümü giderek zenginlik kazanırken mevcut çalışmaların nitelik ve nicelik tespiti de yapılamamıştır. Bu konuda ortak metot ve teori de geliştirilememiş iken, bu alanda çalışma yapan kurum ve araştırmacı potansiyeli de yeterince bilinmemektedir.

⁵ Yaşar Kalafat, “Mitoloji-Tasavvuf İlişkilendirmesinde Âşık Veysel’de Toprak”, **Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu 24-25 Mayıs 2015 Sivas**

⁶ Yaşar Kalafat, “Mitolojik Dönemden Günümüze Türk Halk İnançlarında Ruh ve Soğan-ı/Allahuekber Millî Ruhu”, **Uluslararası Sarıkamış Sempozyumu 83-5 Ocak 2013, Sarıkamış**), Nagihan Çetin ile birlikte)

⁷ Nimet Yıldırım, **İran-Mitoloji**, Pinhan, İstanbul, 2012

⁸ Yaşar Kalafat, “Günümüz Türk Kültür Dünyasında Mitoloji Çalışmaları”, **Türk Yurdu Dergisi**, Şubat, 2016, S. 342, s.69-74

Halk inanç kültürü potansiyeli Türk kültür dünyası itibariyle incelenip yeni bir mayalanma vasat ve vasıtası oluşturulabilir. Halk inançları ve mitoloji çalışmalarında geline noktanın tespiti ve bu iki disiplinin tasavvufi düşünce bağlantısı belirlendikten sonra, asrın Yesevî donu ile kuşandırılmış sosyal bilimci kadroları metot ve teori noktasında zorlanmayacaklardır.

Halk inançları tamamen ve mutlaka Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli tasavvufi inanç anlayışlarının izdüşümü konumunda değildirler. Ancak onların atmosferinden de tamamen bağımsız değildirler. Bu vasat incelenip işlendiği nispette, küresel güçlerin kültürel stratejileri karşısında, kültürel ve fikrî mirasa sahip çıkılmasında, alternatif sunabilecek bir vasat oluşturabilir.

Kültürel ve millî mirasın sahiplenilip ihya edilmesi sürecinde halk hikmeti kavramını merkeze alıp, halk inanmaları çalışmalarındaki bazı tikanıklardan hareketle çözüm aranabilir mi? halk hikmeti ve halk inançları kavramlarının içeriği karşılaştırılabilir mi?

Halk hikmetinin vasatı ve vasıtalrı, bu arada doğuş ve gelişme şekliyle ilgili açıklamalar, halkbiliminin halk inançları alt dalı ile yakından ilgidir.

Halk hikmetinin tanımı, “insanlığı meydana getiren tüm bilimleri ve sanatları kendisiyle kazandığımız yetidir. Hikmet iyi ile kötünün bilgisidir. Tanrı tarafından esinle bildirilen sonsuz şeylerin bilimidir.”⁹ şeklinde yapılmakta ve amaç da en yüksek iyiye sevk etmeye yönelik bilgileri öğretmek”¹⁰ olarak açıklanmaktadır.

Bu hikmetin, filozofların hikmeti olmayıp, halkın hikmeti olduğuna da vurgu yapılmaktadır. Bu açıklamadaki, “filozofların değil halkın” vurgusu bizi, halk inançları çalışanı olarak özellikle ilgilendirmektedir.

Hikmetin tarihi, yazıya dökme döneminden evvel başlatılıp, içeriği halkın yaşayış ve düşünüşü olarak verilmektedir. Keza açıklamada da “halk” ortak nokta vurgusu vardır.

Halk hikmetinin kaynağının, halk ve zamanın olayları ve filozofların esoterik hikmetlerinin kaynağı ise bir anlamda halk hikmeti olduğunu açıklamaktadır¹¹.

Halk hikmetinin insan ırkının duygusu, esoterik hikmetin ise insan aklı olduğuna belirtmektedir¹².

Halk hikmetinin ifade vasıtasının adetler, gelenekler, mit ve ayinlerle ilgili uygulamalar olduğunu açıklamaktadır. Bu açıklama da halk hikmetinin vasıtalrı ile halk sofizminin alanlarını örtüştürmektedir.

Altay halk hikmetini **Kamlık, Kut kavramı, Dede Korkut ve Kutadgu Bilig** bağlamında açıklamaktadır¹³.

Halk inançları vaaz edilen dinlerden tamamen ayrı ve tamamen aynı değildir. Halk inanmaları, bazen hâkim dinin rûknünü, halkın anladığı şekli ile de içerirler. Bazen bir takım dinî yasaklara rağmen, hâkim dinin yanı sıra, varlıklarını sürdürür-

⁹ Sema Önal, “Altay Türklerinde Halk Hikmeti” **Altay Sempozyumu**, 20-22 Temmuz 2015 Antalya www.yasarkalafa.info

¹⁰ Sema Önal, **a.g.e**

¹¹ Sema Önal, **a.g.e**

¹² Sema Önal, **a.g.e**

¹³ Sema Önal, **a.g.e**

ler. Bu özellikleri ile bunların bidat hurafe, şirk de içerdikleri olur. Halk hikmeti ile halk inançlarının en bariz farklılığı bu nokta olmalıdır.

Bununla beraber, halk inançlarının bu özellikleri de Türk kültürlü halklar veya Türk kültür coğrafyasında adeta bir kültür kotu oluşturmuştur. Bunlar, kültürler arası akrabalıkta, benzeşme örnekleri oluştururlar. Milletlerin, toplumların, halkların geriye dönüş tarihlerinde, araştırmacıya ciddi ipuçları verirler.

Halk inanmaları, sadece yalın dinî uygulamalar olmayıp, bilhassa sözlü kültüre yansışıları ile bir anlayışı, yorumu da yansıtırlar. Bir sofistlik boyut içerirler. Bu, bilinen anlamı ile tasavvuf değildir, ancak ondan tamamen de bağımsız değildir. Biz bu tespiti bir dönem halk sofizmi ve bazen de halk tasavvufu diye adlandırdık. Ancak halkın tasavvufî kültürü, yüksek tasavvuf seviyesinde olmasa da, halk seviyesindeki tasavvuf ile halk inançları da tamamen aynı değildi. **“halk hikmeti”** adlandırması bu noktada arayışımıza ne derece cevap olabilir, hususu bu güzergâhta tartışılmaz mı?

Bir dönem, bir kısım halk inançlarının, ‘dinler tarihi boyunca tebliğ görevi almış ilahi uyarıcıların sünnetullahından arta kalan ve algılanabilen hususlar olduğu’ üzerinde durduk¹⁴. Acaba halk inançlarında şirk olarak kaşımıza çıkabilen tespitler, zamanlarının anlayışı ile mi ele alınıyorlardı?

Batının bir kısım dinler tarihçilerinin din sayısını çoğaltıp dinleri ilkel dinler ve ilkel olmayanlar olarak ayırmalarında siyasi oryantalizmin izleri aranamaz mı? Allah indinde bir tane idi ve o da Hz. Âdem ile başlatılan İslam’dı. Bu tespiti halk inanmalarındaki bulgulardan hareketle doğrulayabiliyoruz. Dünyanın çok farklı yerlerindeki bir kısım sunaklardaki mahiyet aynılığı tesadüf mü idi?

Bilgi kaynağı noktasın konu ele alınınca, halk inançları çalışmalarında kaynak, büyük ölçüde halkın kendisidir. Halk kendisine kaynaklık yaparken sözlü kültür iletişim vasıtalarından yararlanmakta, duymak, görmek suretiyle yakın uzak çevresinden beslenmektedir.

Bunun derinliklerinde dinî kitaplar, destanlar ve benzerleri vardır. Halk Âşığı da halk inançları çalışmacısı için bir kaynaktır. Halk aşığına kaynaklığı, içinde yaşadığı halk yapar. Halk kendisinden derlenmiş halk kültürü verilerini, halk aşığının sözünden sazından tekrar alır ve bu döngü sürer.

Bu döngüye paralel ve formatı oldukça farklı ve fakat tamamen de ayrı olmayan bir de Hak Âşığı vardır. Tasavvufun söylemini halka taşıyan daha ziyade bu alanın erleridir. Bunların söylemleri daha imbiçten geçirilmiş hurafe, bidat ve şirk türü tutumların kapsamına girebilecek söylemden çok daha arındırılmıştır. Hem halk aşığı ve hem de hak aşığında Dede Korkut’tan izler bulmak zor değildir.

Bu noktada halk hikmeti tanımlaması halk inançları vasatında yapılan arayışta, işin neresindedir?

Şu açıklamayı hemen yapmak gerekir. Halk inançları araştırma alanı efsaneler, masallar, hikâyeler, özlü sözler, tekerlemeler, ninniler, alkış ve kargışlar vb. halk edebiyatının bir alt dalı mıdır? Halk inançları; halk bilimin halk tababeti, halk

¹⁴ Yaşar Kalafat, “Gayp Semasından İndirilmiş Tek Din İslam’ın Tezahür Biçimleri İle Türklük Dönemi ve Karşılaştırmalı Halk İnançları”, www.yasarkalafa.info

mutfağı, halk oyunları, çocuk oyunları, halk el sanatları, halk hekimliği vb. halk inançlarının birer dalı mıdır?

Halk hikmeti üst başlığı için, halk biliminin içeriğinin bilinmesi neden önemlidir?

Dinlerin isimleri değişse de, uzun ömürlü büyük milletlerin hayatındaki dinî tabakalanma, halkların geriye dönüş tarihinin inşasında önemli yer tutmaktadır. Halk inançları; halk bilimin halk tababeti, halk mutfağı, halk oyunları, çocuk oyunları, halk hekimliği muhakkak bir boyutları ile inanç içermektedirler. Bu örtülü inançlar halk kültürü vasatlarında birbirlerinden bağımsız değildir. Geçmişe giden yolda bunların arasındaki ilişkiler ışık tutucu olabilmektedir. Çocuk oyunları, sakladıkları sırlarla milletin hafızasında keşfedilmeği beklemektedir. Düğün bayraklarında veya gelin Kofilerinde bulunan telekler, bir dönemin muhtemelen ongun kuşları idiler¹⁵. Bunlar, düğün bayrağında ve kofide yer alırlarken Kut'u simgeliyorlardı. Uygur genç kız kalpağına baykuş teleği takarken bahtının açılacağına inanırken, Türkmen ailenin, damına konmuş baykuştan kaçınmasının bir izahı olmalıydı.¹⁶

SONUÇ

Kültür ve fikrî mirasa sahip çıkarak, Türk fikir ve kültür hayatını ihya etme girişimleri arasında halk inançları vasatında yapılacak çalışmalar da yer alabilir.

Kültür ve fikrî mirasın sahiplenilip ihya edilmesinde “Türk” adına yüklenen anlamın tekrar aslına dönüştürülmesi gerekebilecektir. Bu yapılabildiği durumda Türklüğün anlamı Türkiye’de ve diğer Türk devletlerinde birlikte yaşanan halk itibariyle de, Türklerin azınlık olarak yaşadıkları ülkelerde de konumu güçlenecektir.

“Türk kültürlü halklar” ve “Türk kültür coğrafyası” anlayışları, Türk devletlerinde ilgili mevzuatın çıkmasını gerektirirken, bu anlayış mukabiliyet esas alınarak ilgili sair bölge ülkelerinde de benimsenebilmelidir.

Sosyal bilimlerin alanındaki ilmi disiplinlerin, Türk kültür coğrafyası ve Türk kültürlü halklar arasında koordineli çalışabilmeleri için, ön şartlar arasında Türko-log dökümünün çıkarılması, Türko-logi’nin iştigal konuları bakımından çalışma alanının genişletilmesi, alanla ilgili edebiyatın duyurulabilip, ortak mesleki dilin ve ortak metodların geliştirilmeleri gerekmektedir, kanaatindeyiz.

¹⁵ Yaşar Kalafat, “Türk Kültüründe Halk İnançlarından Mitolojiye: Kuş”, **Kaşgarlı’nın Tarihçi Torunu Reşat Genç Armağanı**, (Editör: Mehmet Şahingöz), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2015, s. 395-406 (Yılmaz Bilen ile birlikte)

¹⁶ Yaşar Kalafat, “Anadolu Türkmen/Oğuz Feslerinde Mitolojik İzler Aranabilir mi? (Sıraçlar-Tülekler-Abdallar-Salurlar-Dadaliler-Bektikler)”, **Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri/5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2014i Ankara)**, (Editörler: Tufan Gündüz-Mikail Cengiz), Ankara 2015, s. 643-661

KAYNAKÇA

Yaşar Kalafat, “Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetleri Kültür Strateji Ortaklıklarına Dair Tespitler”, **VII, Uluslararası Atatürk Kongresi, 13-16 Ekim 2015, Gence-Azerbaycan**

Yaşar Kalafat, “Türk Kültürlü Halk veya Türk Kültür Coğrafyasına Dair”, **10. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk ve Kardeşlik İşbirliği Kurultayı: Konuşma Bildiri, Tutanaklar ve Karar Metinleri (18-20 Eylül 2006, Antalya)**, Ankara, 2007 s. 34-47

Yaşar Kalafat, “Türk Kültüründe Halk İnançlarından Mitolojiye: Kuş”, **Kaşgarlının Tarihçi Torunu Reşat Genç Armağanı**, (Editör: Mehmet Şahingöz), Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2015, s. 395-406 (Yılmaz Bilen ile birlikte)

Yaşar Kalafat, “Türk Kültürlü Halklarda Yarış-Pir-Ruhî İlahî Mitolojik Bağlantısına Dair”, **Anadolu Kültür Coğrafyasında Manevi Mimarlar ve Halk İnanmaları**, Berikan yayınları, Ankara, 2013, s. 179-194

Yaşar Kalafat, “Mitoloji-Tasavvuf İlişkilendirmesinde Âşık Veysel’de Toprak”, **Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu 24-25 Mayıs 2015 Sivas**

Yaşar Kalafat, “Mitolojik Dönemden Günümüze Türk Halk İnançlarında Ruh ve Soğanlı/Allahuekber Millî Ruhı”, **Uluslararası Sarıkamış Sempozyumu 83-5 Ocak 2013, Sarıkamış**), Nagihan Çetin ile birlikte) www.yasarkalafa.info

Yaşar Kalafat, “Günümüz Türk Kültür Dünyasında Mitoloji Çalışmaları”, **Türk Yurdu Dergisi**, Şubat, 2016, S. 342, s.69-74

Yaşar Kalafat, “Türk Halklarının Doğal Köprüsü Halk İnançları”, **Türk Kültürü Paneli (17-19 Mayıs 2004)**, Editör: Alpaslan Ceylan), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2004, s. 135-142

Yaşar Kalafat, Ortak Türk Kültüründe Önemi Yeterince Kavranılamamış Bir Köprü; Halk İnanmaları Kültürü”, Yeni Türkiye, **Türk Dünyası Özel Sayısı I S. 53**, Temmuz-Ağustos 2013, s.1049-1050

Yaşar Kalafat, “Gayp Semasından İndirilmiş Tek Din İslam’ın Tezahür Biçimleri İle Türklük Dönemi ve Karşılaştırmalı Halk İnançları”, www.yasarkalafa.info

Yaşar Kalafat, “Türk Dünyası Arasında Halk İnançları Kültürel Köprüsü”, Türk Kültürü Sempozyumu (17-19 Mayıs 2004, Erzurum) www.yasarkalafa.info Yaşar Kalafat, “Anadolu Türkmen/Oğuz Feslerinde Mitolojik İzler Aranabilir mi? (Sıraçlar-Tülekler-Abdallar-Salurlar-Dadaliler-Bektikler)”, **Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri/5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (21-23 Mayıs 2014i Ankara)**, (Editörler: Tufan Gündüz-Mikail Cengiz), Ankara 2015, s. 643-661

Yaşar Kalafat, “Aras Kültür Akıbalığında Yazılı Kaynaklar ve Önemi”, **II. Uluslararası Ahlat-Avrasya Kültür ve Sanat Sempozyumu**, Yayına Hazırlayanlar; O.Belli-V.E.Belli, İstanbul, 2013, s.523-524

Yaşar Kalafat, “Beş Mininci İlinde Türkolog Gözüyle Nahcivan”, **Nahcivan: İlk Yaşayış ve Şehir salma Yeri Kimi, Beynelxalq Simpoziumu** 20-24 Temmuz 2011, Nahcivan, Nisan 2012, s. 286-289

Yaşar Kalafat, “Azerbaycan-Türkiye Kültür İlişkilerinde Mitoloji Çalışmalarının Önemi”, **I. Uluslararası Türkiye Azerbaycan İlişkileri Sempozyumu, 12-14 Mayıs 2016, Kastamonu** www.yasarkalafa.info,

Yaşar Kalafat, “Süper ve Bölgesel Güçler Genelinde Türkiye-Kafkasya Etno Sosyal Yapısal Özellikler ve jeokültürel Boyut”, **II. Kars Kent Kurultayı (24-26 Eylül 2004, Kars) Kafkasya’da Ortak Geleceğimiz**, (Editör: Oktay Belli), İstanbul 2007, s. 164-167

Yaşar Kalafat, “Halkbiliminin 40. Yılında Türkiye Türkoloji’sine Stratejik Bakış, **VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (30 Eylül-04 Ekim 2013, İstanbul)**, Bildiri Kitabı-III (yayına Hazırlayanlar: Mustafa Özkan-Enfel Doğan) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 2014, s. 617-626

Yaşar Kalafat, “Bölgesel İstikrarda Türk Halk Kültürünün Yeri ve Önemi”, **Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine/Metinler (25 Nisan 2006, Bakü/Azerbaycan)**, Bakü 2006 s. 563-565

Yaşar Kalafat, “Halk Tasavvufu veya Tasavvuf-Halk İnançları İlişkilerine Dair”, **Bursa’da Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3 (3. Bursa Düünden Bugüne Tasavvuf Kültürü Sempozyumu, 22-24 Ekim 2004, Bursa)**, Yayına Hazırlayan: Hasan Basri Öcalan), Bursa, 2004, s.37-40

<http://araznews.org/tr/?p=1081> **İran, Türkçülük’i Tehlike Olarak Sundu**, 24 Mayıs 2016, <http://www.yenidenergenekon.com/1387-iran-alpaslan-turkesi-tehlike-olarak-sundu>,

Sema Önal, “Altay Türklerinde Halk Hikmeti” **Altay Sempozyumu (20-22 Temmuz 2015 Antalya)** www.yasarkalafa.info

Ümit Özdağ, **İstihbarat Teorisi**, Kripto, Ankara, 2008, s. 66-121

Nimet Yıldırım, **İran-Mitoloji**, Pinhan, İstanbul, 2012

AFYONKARAHİSAR-EMİRDAĞ GÜLNAZİK AĞIT-TÜRKÜSÜ VE VARYANTLARI

AFYONKARAHİSAR-EMİRDAĞ GENTLE ROSE (GÜLNAZİK) ELEGY- FOLK SONG AND VARIANTS

АФЙОНКАРАХИСАР-ЭМИРДАГ: ПЛАЧ ГЮЛЬНАЗИК И ЕГО ВАРИАНТЫ

Hayrettin İVGİN*

ÖZ

Türk türkü literatüründe bir Gülnazik Ağıt Türküsü ve bunun bir hikâyesi bulunmaktadır. Ağıt-türküsünün hem sözlerinin, hem de hikâyesinin varyantları pek çoktur. Yurdun çeşitli yerlerinden pek çok araştırmacılar tarafından, “Gülnazik”, “Nazik”, “Nazife Hanım”, “Nazik Gelin”, “Atina’nın Urganı”, “Atina” gibi çeşitli adlarla derlenmiştir.

Ağıt-türküsünün konusu ve olayı, Yunanlıların İzmir’i, Ege Bölgesini ve İç Anadolu’nun kimi yerlerini işgali sırasında ortaya çıkmıştır. Bir Yunan subayı işgal bölgesi içindeki bir köyde yaşayan Gülnazik’i zorla kendisine eş alır ve Atina’ya götürür. Üç çocuğu olur, yedi yıl sonra bir gemiyle Türkiye’ye gelir. Gemide iken üç çocuğunu da denize atar.

Bu olay; Anadolu’nun pek çok yöresinde ağıt biçiminde hikâyeleştirilerek anlatılır.

Manisa-Simav, Konya-İlgın, Kayseri-Gesi, Edirne-Uzunköprü, Balıkesir-Dursunbey, Kütahya-Tavşanlı, Çorum-Ankara, Sivas-Zara, Denizli-Çal, Kütahya-Gediz, Eskişehir-Sivrihisar gibi yerlerde bu ağıt-türkünün varyantları ortaya çıkar.

Bu ağıt türkünün; Afyonkarahisar-Bolvadin, Afyonkarahisar-İscehisar ve Afyonkarahisar-Emirdağ varyantları da derlenmiştir.

Bu araştırmada Afyonkarahisar’dan derlenen bu varyantlar anlatılmakta ve yurdun diğer yörelerinin varyantlarıyla karşılaştırılmaktadır.

Varyantlar iki yönüyle karşılaştırılmaktadır: (a) Ağıt-türkünün sözleri, (b) Ağıt-türkünün hikâyeleri.

Anahtar Kelimeler: Gülnazik Ağıt-Türküsü, Bolvadin, İscehisar, Emirdağ.

* Halk Bilimi Araştırmacısı. Ankara/TÜRKİYE
(hayrettinivgin@gmail.com)

ABSTRACT

In Turkish folk literature, there is a Gülnazik Elegy-Folk Song (Gülnazik Ağıt Türküsü) and its story. There are many variants of both the words and the story of elegy-folk song. It has been compiled by various researchers from various parts of the country in various names such as "Gülnazik (Rose Gentle)", "Gentle (Nazik)", "Gentlewomen of Nazife (Nazife Hanım)", "Gentle Bride (Nazik Gelin)", "Robe of Athens (Atina'nın Urganı)", "Athens (Atina)"

The subject and the event of elegy-folk song were emerged during the Greek occupation of some places of İzmir, Aegean Region and Central Anatolia. A Greek officer forced Gülnazik to get marry with him, who lived in a village in the occupied territory, to and took her to Athens. She had three children, seven years later, came to Turkey with a ship. When she is on board, she threw three children into the sea.

This event; in many regions of Anatolia, is narrated by elegy.

Variants of this elegy-folk song emerges in some places such as Manisa-Simav, Konya-Ilgın, Kayseri-Gesi, Edirne-Uzunköprü, Balıkesir-Dursunbey, Kütahya-Tavşanlı, Çorum-Ankara, Sivas-Zara, Denizli-Çal, Kütahya-Gediz, Eskişehir-Sivrihisar.

Also the Afyonkarahisar-Bolvadin, Afyonkarahisar-İscehisar and Afyonkarahisar-Emirdağ variants of this elegy-folk song were compiled.

In this study, these variants compiled from Afyonkarahisar are described and compared with the variants of the other regions.

The variants are compared in two ways: (a) The words of elegy-folk song, (b) The stories of elegy-folk song.

Key words: Rose Gentle (Gülnazik) Elegy-Folk Song, Bolvadin, İscehisar, Emirdağ.

Türk türkü literatüründe bir Nazik ağıt türküsü bulunuyor. Türkiye'nin değişik yörelerinde bu ağıt türkünün pek çok varyantları ve de değişik anlatılan hikâyeleri bulunuyor. Genelde bu Nazik türküsünün adlandırılması da değişiklik gösteriyor.

I. Dünya Savaşından sonra başlatılan Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan ordusunun işgaline uğrayan Ege Bölgesinde yaşanan trajedilerin sonunda ortaya çıkan bir ağıt-türküdür Nazik türküsü.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşında yenik düştü. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi (Ateşkes Antlaşması) imzalandı. Sadece Anadolu toprakları değil, Sevr Antlaşmasının hükümlerine göre bütün Osmanlı Devleti toprakları galip ülkeler (İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunanistan) tarafından işgal edildi. Yunanlıların payına İzmir ve çevresi yani Ege bölgesi düştü. Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir limanına asker çıkarmalarıyla fiilen işgal başladı. Bu işgal; Büyük Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nı başlatması ve zaferle sonuçlanması tarihi olan 9

Eylül 1922 tarihinde Yunanlıların denize dökülmeleri ile bitti. Bu işgal 3 yıl 3 ay 24 gün sürdü. Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra Afyon ve çevresini Fransız ve İtalyan birlikleri işgal etmişti. Bunlar 17 Mart 1920 tarihinde Afyon'dan ve çevresinden çekildiler. Ama 10 gün sonra Yunanlıların işgaline (27 Mart 1920) uğradı. Yunanlılar bu işgalde fazla tutunamadılar. 08 Nisan 1920 günü şehri terk ettiler. Bunun sebebini anlatmayacağım ama Afyon ikinci kez 13 Temmuz 1921 tarihinde Yunanlılar tarafından yeniden işgal edildi. Ne zamana kadar? Büyük Taarruzun başladığı günden bir gün sonraya 27 Ağustos 1922 tarihine kadar.

Demek ki Yunanlılar Afyon çevresinde toplam 1 yıl 2 ay 18 gün kaldılar.

Resmi kayıtlara göre bu süre içinde Yunan işgal güçleri Afyon'da gasb, soygun, tecavüz gibi yüzlerce saldırıda bulundular. İşgal ettikleri kent ve köylerde evlere ve halkın mallarına zorla el koydular. Büyük baş, küçük baş ve kümes hayvanlarının hiç birini bırakmadılar. Ya telef ettiler ya da birliklerin ihtiyacı için el koydular. Şirin görünmeye çalıştılar ama zulüm ve baskıdan hiç el çekmediler. Yenilerek bu topraklardan ayrılırken akla hayale gelmeyen zulümler yaptılar. Geride yıkılmış, yanmış evler; öldürülmüş kadınlar, çocuklar yaşlı insanlar bırakıp gittiler.

Afyon'un Yunanlılar tarafından işgali sırasında yaşanan olaylar arasında Gül Nazik'in acıklı hikâyesi de anlatılır ve türküsü ortaya çıkar.

Konu buraya gelmişken şunu söylemek isterim: Gül Nazik hikâyesinin ve türküsünün Afyon'da kesin geçtiği yeri söylemek mümkün değildir.

1940 doğumlu Afyon merkezde yaşayan 2002 yılında 62 yaşında olan kaynak kişi Fethiye Bayrak'ın anlattığı Gül Nazik türküsünün varyantı ve hikâyesi şöyledir. Burada yer ve zaman net belli değildir. Yer Afyon ve çevresi, zaman, Yunan işgali dönemi.

“Yunan işgali döneminde Afyon'un köylerinin birinde Gül Nazik 14 yaşında güzel bir kızdır ve köyün yakışıklı bir delikanlısıyla evlendirilir. Düğün günüdür. Gül Nazik'i damat evine taşıyan düğün alayı yoldadır. Yörenin adetine göre, düğün alayı önce mezarlık ziyareti yapar. Mezarlık köyün dışındadır. Bu arada Yunan işgal birlikleri de oradadır. Başlarındaki Yunan komutan (Yunan subayın rütbesi şimdi bile bilinmiyor) düğün alayındaki gelin Gül Nazik'i zorla kaçıtır ve onu Yunanistan'a (Atina'ya) götürür. Yine Gül Nazik'le zorla evlenir. Çocukları olur. Ancak Gül Nazik Atina'da durmak istemez, bir yolunu bularak 15 yıl sonra kaçır ve memleketine döner.” (Oğuz, 2003; 134-35)

Kaynak kişinin anlattığı hikâyenin türkü metni aşağıdadır. Bu bir ağıttır.

Atina hanım oldu

Sebebim imam oldu

Ben köyümden çıkalı

Yedi yıl tamam oldu

*

Yumurtanın kulpu yok

Gözlerimde uyku yok

Sür kayıkcı kayığı

Hiç Yunan'dan korkum yok

*

*Yumurtanın sarısı
Yere düştü yarısı
Onbeşime girmeden
Oldum Yunan karısı*

*

*Atina'dan hopladım
Şalvarımı topladım
Nazik kaçmış dediler
Çarşafıları yokladım*

*

*Atina'nın hamamı
Nasıl çıkar dumamı
Nazik'in çocukları
Balıkların kurbanı*

*

*Atina'da bir Nazik
Kolları altın bilezik
Ahmet de olmasaydı
Kurtulamazdın sen Nazik (Oğuz, 2003: 135)*

Bu varyantın hikâyesinde, ağıtın sözlerinde geçen bazı unsurlar yer almıyor. Meselâ; “Sebeğim imam oldu” Bu İmam kimdir? “Ben köyümden çıkalı/Yedi yıl tamam oldu” deniliyor. Ama hikâyede bu süre 15 yıl olarak anlatılıyor. “Nazik’in çocukları/Balıkların kurbanı” bunun da hikâyede karşılığı bulunmuyor. Ahmet kimdir? Hikâyede yeri yok.

Aslında bütün konuların cevabı; Gül Nazik ağıtının diğer varyantlarının sözlerini ve de hikâyesini dinlediğinizde/okuduğunuzda ortaya çıkıyor.

Selahattin Erenoğlu’dan 2014 yılında dinleyen şu anda Avusturalya’da yaşayan İbrahim Kazal’ın anlattığı Atina Türküsü adlı ağıtı, yine İbrahim Kazal’ın 1979 yılında şimdi rahmetli olan Mahir Sakı’dan dinlediği türkü ve hikâyeyi bizi de Ömer Mazi’nin anlatımıyla dile getireceğiz. Bu ağıt-türkünün, Emirdağ Suvermez* köyünde 1955-1965 yılları arasında 10 yıl sağlık memurluğu yapan Mahir Sakı bu köye ait olduğunu ifade etmiştir. (<http://www.afyonbasin.com>)

Şimdi Atina Türküsü’nün hikâyesini Ömer Mazi’nin ağzından dinleyelim:

“Olay, Yunan’ın Afyon yöresini işgal ettiği zamanlarda meydana geliyor. Emirdağ’ın Suvermez köyünde dünyalar güzeli 15-16 yaşında bir kız vardır. Güzelliği dillere destan, kızın güzelliğini gören bir daha gözlerini alamıyor. Bakan dönüp bir daha bakıyor.

* Emirdağ’ın eski adı Aziziye’dir. 18 Temmuz 1931 tarihinde adı Emirdağ olarak değişmiştir. Suvermez köyünün kayıtlarda adı Suvirmez’dir. Emirdağ’a 6 km. uzaklıktadır. Köyün halkı Musluca Aşiretindendir. Bu aşiret Türkmen taifesindendir. 1528 yılında Barçınlı kasabasına bağlı bir köydür. 1921 yılında nüfusu 850 iken göçverme sonucu 2016 yılında bu nüfus 278’e düşmüştür. (Türkmen 2018: 269-276)

Zalim Yunan'ın işgal ettiği yerlerden birisi de Emirdağ'ın Suvermez köyü. Yunan askerleri köyde ne kadar ev varsa, ahır, samanlık, ekmek odası her yeri ararlar. Önemli ve değerli gördükleri ne varsa savaş ganimeti olarak el koyarlar.

Evlerin birinde değerli hiç bir şey yoktur. Aile kıt-kanaat geçinen bir garip köylü ailesi. Tek varlıkları çocukları. Çocuklarından biri dünyalar güzeli Gülnazik. Adı gibi gül bir kız. Daha 15-16 yaşında.

Gülnazik'in ailesi, Yunan askerleri kızlarına göz koymasın diye yufka yaptıkları ocağın bacasının içine gizli bir bölme yaparlar. Gülnazik o bölmenin içine gizlenir. Kızın bir hafta yeme içme ihtiyacı azık olarak yanına konulur. Kızın üzerinden duvar örülür ve saklanır. Duvar sıvayla kapatılır.

İşgalci Yunan subayı ocaklığa girdiğinde bakar ve ocağın önünün yeni sıvanmış olduğunu görerek yıktırır ocağı. Gizli bölmenin içinde altın, mal-mülk beklerken dünyalar güzeli Gülnazik'i görünce kıza aşık olur. Kızın güzelliğinden Yunan komutan neredeyse yere yıkılacak. Dizlerinin bağı çözülür.

Aile şaşkınlık ve panik içinde gözyaşı dökmeye başlar. Yunan komutan dünyalar güzeli Gülnazik'i kolundan tutar ve yanında götürmeye karar verir. Kıza aşık olmuştur. Gülnazik bir yandan; anası, babası, kardeşleri diğer yandan feryat-figan çılgınlıkları duvarlarda yankılanır.

Ama Yunan komutan hiçbirine aldırılmaz. Gülnazik'i kolundan çekerek ve sürükleyerek alıp götürür. İlk fırsatta kızı Yunanistan'a gönderir.

İşgal biter, Yunan arkasına bile bakmadan kaçır ve Afyon'dan çıkmak zorunda kalır. Kaçarken arkasında ne varsa yakıp yıkar.

Yakılan yıkılan ne varsa onarılır. Ama Emirdağ'ın Suvermez köyünde Gülnazik'in ailesinin dünyalar güzeli Gülnazik'in kaybının telafisi yoktur.

Aile yıllarca kızlarının hasretiyle yanıp tutuşur. Derken yıllar geçer. Yunan subay kaçırdığı Gülnazik ile Atina'da evlenir. Üç çocukları olur. Bir süre sonra Yunan subay hayatını kaybeder.

Gülnazik vatan ve aile hasretine daha fazla dayanamaz. Savaş ganimeti olarak kaçırıldığı Yunanistan'dan bir gemiyle Türkiye'ye doğru denize açılır.

Gülnazik gemiden, "Ailem bu çocukları Yunan ve Hristiyan diye kabul etmezler" düşüncesiyle çocuklarını denize atmayı tasarlar. Ama bir türlü buna cesaret edemez.

Gece hava karardığında yanında çocukları, güverteye çıkarır. Gözlerinden sicim gibi yaş gelir. Yüreği yanar ama yine de çocuklarını Ege'nin karanlık sularına bırakacaktır.

Bunu anlayan çocuklar Gülnazik'e yalvarmaya başlar. "Ne olur yapma anne! Anne atma bizi denize. Götür bizi Türk dedemize" diye yalvarırlar.

Gülnazik kafasına koyduğunu yapar, çocuklarını bir bir denize atar. Egenin karanlık sularında çocukların çığlığı bir-kaç kez kulaklarında yankılanır. İki elini bağrına bastırarak kaçır, kamarasına uzaklaşır."(<http://www.afyonbasin.com>)

Bu olay üzerine yakılan Atina Türküsü adlı ağıt-türküünün sözleri aşağıdaki gibi söylenmiştir. Söyleyen, derleme yapılan kişi İbrahim Kazal'dır.

Otomobil boyandı
Atina'ya dayandı
Allı kızı görünce
Kâfir Yunan dayandı
Allı turnam allı turnam
Ben Atina'da durmam
**

Atina'nın hamamı
İçindedir dumanı
Kimsecikten şüphem yok
Öldürsünler imamı
Allı turnam allı turnam
Ben Atina'da durmam
Yumurtanın sarısı
Yere düştü yarısı
Atina'ya gideli
Oldum Yunan karısı
Turnam al beni turnam
Ben Atina'da durmam
**

Top zülüfler yanımda
Tecellim var alnımda
Çocuklarımı sorarsan
Bahıkların yanında
Turnam al beni turnam
Ben Atina'da durmam
**

Atina'nın üzümü
Ben tutmadım sözümü
Çocuklarım atarım
Yumdum iki gözümü
Turnam al beni turnam
Ben Atina'da durmam
**

Yumurtanın kulpu yok
Gözlerimde uyku yok
Çek kayıkçı kayığın
Yunanlıdan korkum yok
Turnam al beni turnam
Ben Atina'da durmam
**

Atina'nın urganı
Kalın olur yorganı

Üç çocuğumu sorarsan

Balıkların kurbanı

Turnam al beni turnam

Ben Atina'da durmam (<http://www.afyonbasin.com>)

Bu varyantta görülen husus, hikâye ile sözler arasında çakışmaların çok az olmasıdır. Meselâ; “Otomobil boyandı/Atina’ya dayandı”, “Atina’nın hamamı”, “Atina’nın üzümü”, “Atina’nın urganı”, “Turnam al beni turnam”

Hikâye ile sözlerin uyuştugu çakışmalar var. Meselâ; “Oldum Yunan karısı”, “Çocuklarımı sorarsan/Balıkların yanında”, “Çocuklarım atarım/Yumdum iki gözümü”, “Üç çocuğum sorarsan/Balıkların kurbanı”

Ama, “Kimsecikten şüphem yok/Öldürsünler imamı” dizelerinde “imam”ın kim olduğu belirsizliğini koruyor.

Gülnazik ağıt-türküsunün Afyonkarahisar’ı ilgilendiren başka bir varyantı da İscehisar ile Bolvadin ilçelerinden birine bağlı bir köye ait. Bu varyantta köyün adı belirtilmiyor.

Mehmet Bilgehan Merki’den alınan bilgiye göre, köyde çeşme başında su dolduran Gül Nazik adlı kızı düşman askerleri görür. Bu kız dikkati çekecek kadar güzeldir. Askerler bu kızı komutanlarına anlatırlar. Yunan komutan da Gül Nazik’i görür o da kızın güzelliğinin büyüüne kapılır. Kızı elde etmeyi aklına koyar.

Gül Nazik durumu anlar, bu Yunan komutanın kadını olmayı istemez. Köy işgal altındadır. Ne yaparlar? Kız bir samanlıkta saklanır. Durumu öğrenen Yunan subayı köy muhtarını çağırır. “Eğer kızı bana vermezseniz köyü tamamen yakarım” diye tehdit eder. Köyün yok olmasını istemeyen muhtar, Gül Nazik’in saklandığı yeri söyler. (<http://mehmetbilgehanmerki.blogspot.com.tr>)

Hikâyenin bundan sonrasını İscehisar Seydiler beldesinde yaşayan 90 yaşındaki Ayşe Çakmak, çocukluğunda öğrendiklerini şöyle anlatır.

“O zamanlar Gül Nazik için ağıtlar söylenirdi. Benim annem-babam da anlatırdı. Köye gelen Yunan askerleri Gül Nazik’i istemişler, saklandığı yeri çaresizlikten anlatan muhtardan öğrenmişler.

Saklandığı yerde Yunan askerleri tarafından bulunan Gül Nazik, Yunan subayına götürülür. Yunan subayı da onu Atina’ya götürür. Orada evlenirler. Yabancı ellerde kimsesiz ve çaresizdir. Aradan yedi sene geçer. Bu süre içinde iki çocuğu olur (Bu anlatımda çocuk sayısı ikidir. Başka anlatılarda 3 ve 4 çocuk olduğu söylenir.) Gül Nazik bir gün çocuklarını da beraberine alır, bir kayıkçı ile anlaşarak denizde gezme bahanesiyle denize açılırlar. Tekne sahilden biraz açıldıktan sonra elbisesinin altında sakladığı bıçağını çeken Gül Nazik kayıkçıya Türkiye’ye gideceğini söyler. O sırada, ben bu Yunan çocuklarını istemiyorum diyerek iki çocuğunu da denize atar. Türkiye’ye ulaşmayı başarır. Tabiki tekne içindeki denizde olan olayları ve faciaları bilemiyoruz. Gül Nazik kendi cehenneminden kurtulmuş ve ülkesine dönmüştür. Çocuklarına yönelik olan bu gaddarca davranışın sebebini kendinden başkası bilemez belki de yaşadığı cehennemi hatırlatacak bu hatıralardan kurtulmak istemiştir belki de...”

(<http://mehmetbilgehanmerki.blogspot.com.tr>)

Bu hikâyeyi şu anda Kütahya İl Jandarma Komutanlığında Şube Müdürü olan Yarbay Barış Kaya Taş, benim isteğim üzerine sordu, soruşturdu ve derledi.

Bana bir metin olarak getirdi. Bu anlatının yani ağıtın sözleri yoktu.

Bu Gül Nazik ağıt türkünün Anadolu'nun pek çok yerlerinde varyantları bulunuyor. Türkünün çıkış yeri belli değil. Her şehir bu ağıt türkünün ortaya çıkış yerinin kendi şehirleri olduğunu iddia etmektedir.

Türkünün Manisa'da bir varyantı derlenmiştir.

Manisa'nın üzümü

Hakk'a saldım özümü

Nazik Nazik genç ömrüne yazık

Yavruları atarken

Yumuverdim gözümü

Nazik Nazik her yanlarım ezik

diye başlıyor. (<http://www.facebook.com/Cografyanin.Muzigi>)

Konya-İlgin'da Fethiye Korkmaz'dan derlenen ağıt-türkü şöyle başlıyor.

Yumurtanın kulpu yok

Gözlerimde uyku yok

Sür gemici gemiyi

Krallardan korkum yok

Nazik Nazik genç ömrüne yazık (<http://www.facebook.com/Cografyanin.Muzigi>)

Macar Müzikolog Bela Bartok 1936 yılında Çorum'un Alaca ilçesinde başka bir varyant derliyor.

Sivrisarı'nın altı

Gelinler esir aldı

Atina'dan gelmezdim

Ahmet Bey sebep oldu

Nazik gül memeler ezik

Nazik üç yavruya yazık

İki kıtadan oluşan ağıt-türkünün ilk kıtasının sözleri yukarıdaki gibidir.

(<http://www.facebook.com/Cografyanin.Muzigi>)

Balıkesir-Dursunbey'den derlenen Nazik ağıt-türküünün varyantı iki kıta ve bir kavuştağı var. Birinci kıta ve kavuştağı şöyle:

Atina'da köşeli

İçi mermer döşeli

Tam yedi yıl oldu

Ben Yunan'a düşeli

Turnam turnam

Ben Atina'da durmam (<http://mehmetbilgehanmerki.blogspot.com.tr>)

Sivas-Zara'dan da bir Nazik türküsü Nurşen Sarıca tarafından derlenmiş. Üç kıtadan oluşan oluşan ağıt-türkünün birinci kıtası ve kavuştuğu şöyle:

*Makinanın koluyum
Hem sağı hem soluyum
Ne ağlıyon Gül Nazik
Ben padişah oğluyum
Nazik ettin bana yazık*

(http://www.turkuler.com/nota/ezgi_makineni_koluyum.html)

1966 yılında Kütahya'nın Aslanapa'ya bağlı Bayat köyünde değişik bir Gül Nazik ağıt-türküsü varyantı derlenmiştir. Olayın Gediz ve Emet yöresi köylerinin birinde cereyan ettiği anlatılıyor. Hikâyesi de var ağıt-türkünün. Mustafa Yeşil adlı birisi derlemiş. Daha sonra 2014 yılında Ali Günhan yazıya aktarmış. Bana da 2017 yılı içinde Kütahya'da İl Jandarma Komutanlığında Şube Müdürü olan Yarbay Barış Kaya Taş yazılan bu metinleri ulaştırdı.

Türkü üç kıtadır. Birinci kıta Gül Nazik'in ağzından, ikinci kıta Yunan subayının ağzından, üçüncü kıta Nazik'in ağabeyinin ağzından söyleniyor. Birinci kıtanın sözleri şöyledir:

*Pencereden bakarsın
Halkalı şeker atarsın
Girme kâfir koynuma
Gâvur gâvur kokarsın*

*Durmam, durmam
Yunan sende durmam* (Günhan, 2014: 1)

Kütahya Simav'da derlenen bir Nazife Hanımın Ağıtı var ki bu ağıta Atina'nın Urganı türküsü de deniliyor. Cihan Pala ve Ertuğrul Erdoğan'ın derledikleri ağıt-türkünün bir hikâyesi ve yedi kıtası bulunuyor.

Türkünün ilk kıtası şöyledir:

*Atina'nın urganı
Telli midir yorganı
Mükelleften kurtulan*

Çifte kesin kurbanı (Pala-Erdoğan, 2007: 132-133) ve (Pala-Erdoğan, 1991: 94)

Uşak'ın Yukarıkaracahisar köyünde, Sadi Gürcan ve Recep İnan'dan Mehmet Karadedeli Atina ezgisini notaya almıştır. Yirmiyedi kıtadan meydana gelen ağıtın birinci kıtası şöyle başlıyor. Her kıtanın sonunda kavuştuk (nakarat) bulunuyor.

*Atina'nın urganı
Kalın olur yorganı
Üç yavrumu sorarsan
Balıkların kurbanı*

Turnam ben buralardan durmam (Karadereli, 2015: 3)

Derlemeci ve araştırmacı Cumali Sayar bu ağıt türkünün başka bir varyantını Eskişehir’de derlemiştir ve notaya almıştır. Türkünün adı sadece Naziktir. Beş kıtadan oluşan ağıt-türkünün ilk kıtası şöyledir:

Atina’nın urganı

Telden dökme yorganı

Üç kuzuyu sorarsan

Ettim balık kurbanı

Nazik Nazik

Gül ömrüme yazık. (Sayar, 2013: 39)

Sivas’ın Koyuncu Köyünden derlenen “Nazik Kızın Ağıtı”ndan söz edeceğim. 11 Kasım 1992 tarihinde Demet Can’ın, annesi Ayşe Can’dan derlediği 18 kıtalık bu ağıt, Kültür Bakanlığı İstanbul Türk Halk Müziği Korosu Şefi Uğur Kaya tarafından 22 Kasım 1992 yılında notaya alınmıştır.

Onsekiz kıtalık ağıtın her kıtasının sonunda dördlük olarak nakarat da bulunuyor. Ağıtın ilk kıtası şöyledir:

Bahçemizin al gülü

Ötmez daha bülbülü

Kurdelemi alırken

Yunan tuttu kolumu

Durmam ben buralarda durmam

Durmam ben Yunan elde durmam

Düştüm Yunan eline gül benizin bozuk

Geçirme güzelliğini Yunanla yazık (Can, 1992: 39)

Ağıt türkünün varyantları bu kadar değil. Elimizde Eskişehir’in Sivrihar Elekli köyünde derlenmiş Gülnazik anlatısı ve ağıt sözleri bulunuyor.

Ferya Çalış, Milli Folklor dergisinde bu derlemeyi yazı halinde yayımladı. (Çalış, 2002: 132, 139)

Ferya Çalış’ın Eskişehir-Sivrihisar Elekli köyünden derlediği Gülnazik anlatısı ve ağıt sözleri, Dr. Merdan Güven tarafından da Türküler Dile Geldi adlı kitabında yayımlanmıştır. (Güven, 2009: 452-453)

Elimizde Denizli-Çal varyantı da bulunmaktadır. Ağıt-türkü, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Özkan tarafından 1943 doğumlu Hatice Gençtürk’den Denizli-Çal’da derlenmiştir. (Gültekin, 2013: 18)

Halil İbrahim Şahin, bu ağıt-türkünün diğer varyantların karşılaştırılmasını Milli Folklor Dergisinde yayımlanan yazısında yapmıştır. (Şahin, 2004: 80-88)

Kütahya-Simav’la ilgili derlemelerinde bulunduğu bu Gülnazik anlatısının Simav’a ait olduğunu, olayın Simav merkezde yaşandığını Yazar Alahattin Gürırmak, İzmir’in Haber Bilgi Sitesi (kentyasam.com)’da 07.08.2013 tarihinde yayımlamıştır.

Bu yazıda, “Atina’nın urganı telli midir yorganı” diye başlayan Gülnazik türküsünün sözleri veriliyor ve olayın öyküsü anlatılıyor. (<http://www.kentyasam.com>)

Ağıt-türkünün Kayseri-Gesi Kayabağ (eski adı Dersiyak), Edirne Uzunköprü, Edirne Meriç, İpsala ve Enez’den de elde edilen varyantları da bulunuyor.

SONUÇ

Gülnazik ağıt-türküsü ortaya çıkış yeri Afyonkarahisar’ın Emirdağ ilçesinin Suvermez köyü müdür? Yoksa Afyonkarahisar İscehisar ile Bolvadin arasında düşman işgaline uğramış köylerden biri midir? Ya da Yunan orduları tarafından işgal edilen Batı Anadolu’nun herhangi bir köyü ve kasabası mı bu olaya maruz kaldı? Bunları kesin söylemek mümkün değil.

Gülnazik ağıt-türküsü ile ilgili olarak Afyonkarahisar’a ait yaptığımız literatür araştırmasında; Ömer Faruk Yıldızkaya’nın “Emirdağ Yöresi Türkmen Ağıtları” kitabında (Yıldızkaya, 2018: 1-416), Nazım Bursalıoğlu’nun “Afyonkarahisar Yöresi Türküleri” adlı kitabında (Bursalıoğlu 1993: 1-176) bu ağıt-türküye rastlamadığımızı belirtmek isterim.

Gülnazik ağıt-türküsünün sözleri incelendiğinde görülecektir ki sözlere devşirme dördlükler, mani sözler ve mısralar girmiştir. Bir örnek verilmesi gerekirse;

Yumurtanın kulpu yok yok

Gözlerimde uyku yok

Sür gemici gemiyi

Hiç kimseden korkum yok

diye nakaratı olan Antalya-Elmalı yöresinin bir türküsü var. “Meşelidir Engin Dağlar Meşeli” adıyla da bilinen bu türküyü Emin Aldemir Hüseyin Aldemir Hüseyin Avni adlı bir kaynak kişiden derlenmiş ve notaya almış. İşte bu türkünün nakaratları, Gülnazik ağıt-türküsünün bazı varyantları sözleri arasına girmiştir. Oysaki bu Antalya-Elmalı yöresi türküsünün oynak ve kıvrak bir melodisi bulunuyor. Şahsen ben bu türküsünün nakaratlarının, Gülnazik ağıt-türküsünün sözleri arasına nasıl girdi, merak ediyorum.

Antalya’ya ait “Meşelidir Engin Dağlar Meşeli” türküsü iki dizesi olan üç benden oluşuyor. Nakaratı da iki dördlükten (mani) ibarettir. Nakaratın ikinci dördlüğü şöyle:

Yumurtanın sarısı

Yere düştü yarısı

Sarısında fayda yok

Kaç gel gece yarısı

Bu nakarat dördlük de Gülnazik ağıt türküsünün sözleri arasında bulunuyor.

İkinci merak ettiğim ve de hayret ettiğim husus şudur: Gülnazik ağıt-türküsünün bazı varyantlarının nasıl olur da Yunan işgaline uğramamış, hattâ hiç işgal görmemiş Anadolu topraklarında ortaya çıkar? Meselâ; Konya-İlgın, Çorum-Alaca, Sivas-Zara, Sivas-Koyuncu Köyü, Edirne-Enez, Kayseri-Gesi, Edirne-Uzunköprü vb.

Diğer bir husus, Gülnazik ağıt-türküsünün varyantlarının pek azında ezgilerin olmasıdır. Ezgisi derlenmiş ve notaya alınmış 3-4 varyant ancak bulunuyor. Şarkı ve türkü olarak okunan Gülnazik adlı ezgiler yok değil. Bunlardan birisi; Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinde İsmail Kara'nın "Kiraz Fadimem/Gül Nazik" adlı bir kaseti bulunuyor.

Nedime Birses'in taşplağa okuduğu "Manisa'nın Üzüümü" Gül Nazik Türküsü;

Manisa'nın üzüümü

Hakk'a saldım özümü

Nazik Nazik genç ömrüme yazık

diye başlıyor ve şarkı formundadır. (<https://www.youtube.com>)

Sanatçı Fatma Parlakolda bu şarkıyı "Nazik Türküsü" adıyla CD'lere okumuştur. (<https://twitter.com/Fatma-parlakol>)

Yapım ve yönetimini Aynur Özdemir'in yaptığı 2015 yılında Polatlı'da üretilen "Nazik'in Türküsü" adlı 16 dakikalık belgeselde türküyü Zeynep Telli seslendiriyor. Bu belgeselde Gülnazik olayı, Polatlı'nın İner köyünde, Sakarya Meydan Savaşı sırasında geçiyor. (<https://www.youtube.com>)

Ağıt derlemelerinde üç unsur mutlaka olmalıdır. (a) Söz, (b) Ezgi, (c) Hikâye.

Afyonkarahisar Gülnazik anlatmalarında hikâye ve söz unsurları bulunuyor ama ezgisi henüz derlenmiş değildir. Hatta bu ortaya çıkan varyantların (çeşitlemelerin) Afyonkarahisar'a ait olup olmadığı da henüz kesin olarak belirlenmiş değildir.

Ama şu söylenebilir: Gülnazik ağıt-türküsünün izleri Afyonkarahisar ilimizin sınırları içinde de bulunmaktadır. Bundan sonrası; derlemecilerin, yorumcuların, konservatuvarların işidir.

KAYNAKLAR

A. Kitaplar ve Dergiler

1) BURSALIOĞLU, Nazım; *Afyonkarahisar Yöresi Türküleri (Türkü-Öykü-Açıklama-Notalar)*, 2. Baskı, Antakya, 176 S.

2) ÇALIŞ, Ferya, "Eskişehir'in Yunan İşgali ve Gülnazik Türküsü", *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 54, Yaz 2002, Yıl: 14, Cilt: 7, s. 132-139.

3) Demet CAN, "Nazik Kızın Ağıtı", *Kızılırmak Dergisi*, Sayı: 11, Kasım 1992, Sivas, s. 39-40.

4) GÜLTEKİN, Yrd . Doç. Dr. Mustafa, "Halk Anlatılarının Teşekkülünde Geleneğin Rolü : Naziğim Destanı ve Gülnazik Türküsü Örneği", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: ½, Yıl: 2013, s. 15-24.

5) OĞUZ, Ahmet; "Yunan İşgâlinin Kültürel Etkisi: Nazik Türküsünün Afyon Varyantı", *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 57, Yıl: 15, Bahar 2003, s. 131-135.

6) PALA, Cihat-Ertuğrul ERDOĞDU, *Doğası Tarihi ve Folkloruyla Simav*, Simav Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, Ahmet Matbaası, İzmir-2007 (Nisan), s. 132-133.

7) PALA, Cihat-Ertuğrul ERDOĞDU, *Doğası Tarihi ve Folkloruyla Simav*, Simav İlçesi Halk Eğitimi Hizmetlerini Geliştirme ve Folklor Araştırma Derneği Yayınları No: 1, Ankara 1991, s. 94.

8) ŞAHİN, Halil İbrahim, “Türk-Yunan İlişkilerinin Sözlü Geleneğe Yansımasına Bir Örnek: Atina Türküsü”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 62, Yaz 2004, s. 80-88.

9) TÜRKMEN, Şükrü, *Belgelerle Emirdağ*, 2. Baskı, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayınları: 3, Ankara 2018 (Mart), s. 269-276.

10) YALDIZKAYA, Ömer Faruk (2018); *Emirdağ Yöresi Türkmen Ağıtları*, 2. Baskı, Emirdağ Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2018 (Şubat), 416 S.

B. İnternet

1) <http://www.afyonbasin.com>

2) <http://www.mehmetbilgehanmerki.blogspot.com.tr/2015/05/koy-halki-icin-kendini-feda-eden-gul.html>

3) <http://www.facebook.com/Cografyanin.Muzigi>

4) http://www.turkuler.com/nota/ezgi_makinenin_koluyum.html

5) <http://www.kentyasam.com>

6) <http://www.youtube.com/watch?v=LugGbw3sOE>

7) <http://www.twitter.com/fatma-parlakol>

8) <http://www.youtube.com/watch?v=IKB3i=moBaE>

9) <http://www.kentyasam.com/alahattin-gurirmak-yazar-66.html>

10) <http://www.kentyasam.com/atinadan-donen-gelin-yhbidty-3318.html>

C. Notlar-Tutanaklar-Kaset-Belgeler

1) GÜNHAN, Ali (2014), “Durmam Yunan Sende”, Yrb. Barış Kaya Taş tarafından Hayrettin İvgin’e Aralık 2017 ayı içinde gönderilen iki sayfalık derleme.

2) KARADEDELİ; Mehmet: Atina Türküsü/Nazik Gelinin Ağıdı (Nota-Söz), Uşak’tan TRT Repertuvar Kurulu’na gönderilen Atina Türküsü (Nazik Gelinin Ağıtı) notası, sözleri, kısa öyküsü (16.02.2015 tarihli Repertuvar Kurulu Tutanağı)

3) KARA İsmail; Kiraz Fadimem/Gül Nazik, Tuncil Müzik Yapım, Tavşanlı A-4

4) MAZİ, Ömer; “Emirdağlı Gülnazik’ten Atina Türküsü”, Selahattin Erenoğlu’nun Saklı Türküler’e (Kubilay Dökmetaş’a) ilettiği (15 Şubat 2016 tarih-22.00 saat) Youtube gönderisi

5) SAYAR, Cumali: Nazik (Nota-Söz), Eskişehir Yenikent’ten TRT Repertuvar Kurulu’na gönderilen Nazik türküsü notası, sözleri ve hikayesi (05.12.2013 tarihli Repertuvar Kurulu Tutanağı)

**CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE
YALIN ŞİİRİN TEMELİNİ ATANLARDAN
TECER'İN ŞİİR DÜNYASINA GENİŞ AÇIDAN BAKIŞ**

**THE WIDE OVERVIEW OF THE POETRY WORLD OF TECER, WHO
CREATED THE BASICS OF SIMPLE POETRY OF REPUBLICAN
PERIOD'S TURKISH POETRY**

**ОЦЕНКА ПОЭТИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА
ТЕДЖЕРА КАК ПОЭТА РЕСПУБЛИКАНСКОГО
ПЕРИОДА**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YARDIMCI*

ÖZ

Cumhuriyet sonrası edebiyatı incelerken, asıl üzerinde durulması gereken sanatçılar,

Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dıranas, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl Kısakürek gibi Cumhuriyet kurumlarında eğitilmiş sanatçılardır.

Bu dönemde Türk folkloru, halk edebiyatı aydınların ve yazarların daha dikkatini çekmezken Tecer ona layık olduğu ilgiyi gösteren ilk sanatçı olmuştur. Bu ilginin en önemli işareti 1931'de Türkiye'de ilk kez Sivas Halk Şairleri Bayramı'nı düzenlemesidir.

Millî Edebiyatımızla başlayan halk şiirimizin özelliklerinden, yerli kaynaklarımızdan yararlanarak, şiirimizin aruzdan heceye geçişinde önemli rol oynayan, Halk Edebiyatı'na, folklorla yönelme hareketinin modern örneklerini en başarılı biçimde Anadolu motiflerinden, günlük yaşantıdan büyük ölçüde yararlanan Ahmet Kutsi Tecer'in verdiği görülmektedir.

İlk şiirlerini 1921'de Yahya Kemal'in çevresindeki gençlerin çıkardığı Der-gâh dergisinde, 1924-25'te Milli Mecmua'da, 1930-1932'de Tanpınar'la çıkardığı Görüş dergisinde yayımlamış; Halay şiirinde süslü sözlerle sanat yapma telaşı gütmeyen, Anadolu manzaralarını ve Anadolu yaşayışını coşkulu bir dille işlemiş, halk şiirini örnek alıp:

* Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Fakültesi Em. Öğretim Üyesi. İzmir/TÜRKİYE
(zileli.yardimci@gmail.com)

Yiğitler silkinip ata binende

Köroğlu'nun ruhu canlanır bende

biçiminde dizelerle örülü “Bağlamacıya” şiirinde görüldüğü gibi halk şairi olmadığı halde halkın şairi olup yeni bir duyuş ve anlatım tarzı getirmiştir.

İçtenlikli, duygusal yönü ağır basan memleket şiirleriyle tanınan, sanatını tek başına kuran, hececilere bağlanmayan, heceye yeni ses ve söyleyiş olanakları getiren, memleketçi, ulusçu yolu izleyen Tecer’in şiir serüveni için Konur Ertop’un: “*Ayrıntıya değil öze önem verilmiştir. Teşbih, mecaz, istiare ve sıfatlar pek azdır. Bu yanıyla şiirimizi Orhan Veli yeniliğinden önce yalınlaştıranların başında gelir.*” biçimindeki saptaması bizim görüşümüzle örtüşmekte olup oldukça önemli bir yargıdır.

Halk şairleriyle fazla içli dışlı olması, halk şiiri tarzında şiirler yazmasına neden olmuş, hatta Şemsi Yastıman’ın Tecer’e dört dörtlükten oluşan Tecer’i öven güzelleme tarzında 11’li hece ölçüsüyle yazdığı şiir mektubuna, aynı biçimde, koşma ile cevap vermiştir.

O, içtenlikli, duygusal yönü ağır basan memleket şiirleriyle tanınmıştır. *Anadoludan Bir Parça* şiirinde olduğu gibi, memleket görüntülerinin öne çıktığı *Toprak Cenneti, Deniz, Tabiat Odam* gibi şiirlerinde doğa mistisizmi görülür.

Sivas’ta Tecer’in ilk adımını attığı ve bir gelenek haline getirilmeye çalışılan Sivas Halk Şairleri Bayramı’nın ilki 5 Kasım 1931’de, ikincisi 30 Ekim 1964’te, üçüncüsü de 4 Temmuz 1967 yapılmıştır. Uzun ömürlü olamayan bu gelenek birincisinde Âşık Veysel’i, ikincisinde Ali Tozkoparanı üçüncüsünde de Şah Tur-na’yı Anadolu âşıklar kervanına katmıştır. İlk kez Tecer vasıtasıyla Sivas’ta başlatılan Âşıklar Bayramı ya da etkinliği ileriki yıllarda Konya, Erzurum, Kars gibi yörelere de örnek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yalın şiir, Ahmet Kutsi Tecer, Cumhuriyet Dönemi, Anadolu motifleri.

ABSTRACT

When it is been examining post-republic literature, the main artists to focus on are such as Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dirhanas, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nâzım Hikmet and Necip Fazıl Kısakürek who were trained in Republican institutions

In this period; while Turkish folklore, folk literature intellectuals and writers were not paying more attention, Tecer had become the first artist to show that it was worthy of it. The most important sign of this interest is the regulations of the Sivas Folk Poetry Festival in 1931 for the first time in Turkey.

It is seen that Ahmet Kutsi Tecer, who had played an important role in the transition of our poetry from aruz prosody to modern syllabus by taking advantage of the features of the popular poetry that started with our local sources and had benefited from the modern examples of the folk literature movement in Anatolian motifs.

He published his first poems in the Dergâh magazine published by the young people around Yahya Kemal in 1921, then in 1924-25 in the Milli Mecmua, and in

1930-1932 in the *Görüş* magazine that he published with Tanpınar. In Halay poetry, without the hustle of making art with figurative words, he explained the Anatolian landscapes and the Anatolian life with an exuberant language. As seen this example of “Bağlamacı” poetry:

Yiğitler silkinip ata binende (When the brave shrugged and settled on horseback)

Köroğlu'nun ruhu canlanır bende (Köroğlu's spirit is alive in me)

even though he was not a folk poet, becoming the poet of the public, he brought a new style of feeling and expression.

For the poetic adventure of Tecer, who is known for his sincere, emotional, dominant country poetry, and had founded his art alone, and also was not abided by syllabus, and brought new voice and speech possibilities, followed by the nationalist path, Konur Ertop's this determination overlaps with our view and is a very important judgement: “Attention was given to substance, not to detail. There are few prophecies, metaphors, figurative expressions and adjectives. In this regard, he comes one of the first people for the simplification of our poetry, before the innovation of poet Orhan Veli.”

Being too close to folk poets had caused to be written his poetry in folk poetry style, and also Şemsi Yastıman's poetry letter written to Tecer is in the style of 11-syllable, in the style of beautifying praising Tecer, composed of four quadrants. Tecer responded with running, in the same way as this letter.

He is known for his sincere, emotional country poetry. As in the poem of *Anadoludan Bir Parça* (A Piece From Anatolia), nature's mysticism can be seen in poems like *Toprak Cenneti* (Earth Paradise), *Deniz* (Sea), *Tabiat Odam* My Nature Room that the hometown images have come to prominence.

In Sivas, which was done for the first time by Tecer and was tried by him to be a tradition of Sivas Folk Poetry Festival was held on November 5, 1931, the second on October 30, 1964, and the third on July 4, 1967. This tradition, which was not long lasting, carried the caravan of Anatolian ashiks for the first time the Ashik Veysel, Ali Tozkoparan in the second, and Shah Turna in its third time. Initiated in Sivas for the first time by Tecer, the Festival or Ashiks' activity had become an example in many places in the past years such as Konya, Erzurum and Kars.

Key words: Simple poetry, Ahmet Kutsi Tecer, Republican period, Anatolian motifs.

Millî Edebiyat sanatçıları kendilerinden önceki edebi akımlardan farklı bir anlayışla eserler verirken, bunlardan kendilerine özgü bir şiir kuran birkaç önemli sanatçı dışında, genellikle kendi edebiyat anlayışlarına uygun önemli bir başarı gösterememişlerdir.

Bu dönemde şekil bakımından milli edebiyat sanatçılarına bağlı, fakat öz açısından daha orjinal olan Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Mu-

hip Dranas, Necip Fazıl Kısakürek, ve Nâzım Hikmet Ran gibi şairler Cumhuriyet devri sanatını temsil etme ve daha sonraki kuşakları etkileme görevini yapmışlardır.

Tanpınar'ın şiiri, Millî Edebiyat'ta gördüğümüz memleketçi şiir anlayışıyla, Servetifünun Edebiyatı'yla başlayan ve Meşrutiyet devri şairlerinden Âkif, Haşim, Yahya Kemal ve daha sonra Faruk Nafiz'de rastladığımız realist üslûpla manzara tasvirleri, yani kelimelerle resim yapma anlayışının derin izlerini taşır.

Çağdaşlarından Ahmet Muhip renkli bir duyarlılıkla romantik, Nâzım Hikmet yeni bir tarz içinde hitabet yüklü ve coşkun, Necip Fazıl eşya ve olayların ötesini kurcalayan eda ile dizeler kurarken Tanpınar, Avrupalı bir kültürle plastik bir zevke dayalı memleketçi şiirler yazmıştır.

*Bursa'da eski bir cami avlusu,
Küçük şadırvanda şakırdayan su.
Orhan zamanından kalma bir duvar...
Onunla bir yaşta ihtiyar çınar
Eliyor dört yana sakın bir günü.
Bir rüyadan arta kalmanın hüznü içinde
Gülüyor bana derinden.
Yüzlerce çeşmenin serinliğinden
Ovanın yeşili göğün mavisini
Ve mimarilerin en ilahisi.*

gibi kullandığı imajlar yeni, çizdiği manzaralar ince bir estetiğin ve yerli yerine oturmuş bir tarih ve kültüre dayanmanın aydınlık huzuru içerisinde parlak ve renklidir. Necip Fazıl'da gördüğümüz ruhî burkuntu yerine onda rahatlık ve sükûnet hissi hâkimdir.

Düşünen bir başa ve duyan bir yüreğe sahip Ahmet Kutsi Tecer ise, millî folklorumuzu modern bir tarzla ve sade bir ifadeyle dile getiren:

*Tecer der, çalınır gönümde davul,
Halayda el ele babayla oğul,
Yiğitler çıkıyor meydana... savul,
Savul gam - kasavet bugün buradan!*

gibi halkçı şiirler yazmış, şiirini oluştururken halk edebiyatından, folklordan, Anadolu motiflerinden, günlük yaşantıdan büyük ölçüde yararlanmış, şiirlerinin tema yelpazesi genişlerken folklorik öğeler de artmış, şiiri tüm süslerden arındırarak, yalın şiiri oluşturmaya çalışmış, şiirin saf sesini vermek istemiştir.

*Sevmeliyiz mezar taşlarını biz.
Çünkü yalnız onlar bizi yad eder.*

deyişi, bir halk şiirinden gelen imge olup, hüznün mitini sergileyen şiirin gizemli sesidir.

Millî Edebiyat sanatçıları, Anadolu tutkusu ile kimi dernek ve dergiler etrafında toplanarak, millî öz ve biçimin hâkimiyetini sağlamak, millî tarihimize ve

folklorumuza eğilmek, şiirimize Anadolu insanı ve doğasını sokmak, konuşma dilinin edebiyatını kurmak gibi büyük görevler yüklenmişler ve bunları yetenekleri ölçüsünde başarmışlardır.

İnsana, eşyaya ve olaylara farklı bir bakış açısıyla şiirlerini kuran Nâzım Hikmet tepkisel davranan bir kuşağın öncülüğünü yapmış, günümüze kadar uzanan şiirimizin de bir bakıma kurucusu olmuştur.

1940’lardan sonra gelişen şiir, Millî Edebiyat’tan Cumhuriyet’e geçişte ondan tümüyle farklı bir çizgide gelişme göstermiştir.

Cumhuriyet sonrası edebiyatı incelerken, asıl üzerinde durulması gereken sanatçılar, Ahmet Kutsi Tecer, Ahmet Muhip Dıranas, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl Kısakürek gibi Cumhuriyet kurumlarında eğitilmiş sanatçılardır.

Bu dönemde Türk folkloru, halk edebiyatı aydınların ve yazarların daha dikkatini çekmezken Tecer ona layık olduğu ilgiyi gösteren ilk sanatçı olmuştur. Bu ilginin en önemli işareti 1931’de Türkiye’de ilk kez Sivas Halk Şairleri Bayramı’nı düzenlemesidir.

İlk şiirlerini 1921-22 yıllarında Yahya Kemal’in çevresindeki gençlerin çıkardığı Dergâh dergisinde, 1924-25’te Milli Mecmua’da, 1930-1932’de Tanpınar’la çıkardığı Görüş dergisinde yayımlamış; Halay şiirinde:

*Tutun kızlar tutun, birleşsin eller
Çalın sazlar çalın, kırılıns teller.
Dönün kızlar dönün kıvrılıns beller
Uzun, siyah saçlar tel tel çözülsün*

*Kayan yıldız gibi geceki izden,
Bakışlar saçılıns kirpiğinizden.
Etekler içinde naz eden dizden
Üzülsün bu deli gönlüm, üzülsün...*

gibi süslü sözlerle sanat yapma telaşı gütmeyen, Anadolu manzaralarını ve Anadolu yaşayışını coşkulu bir dille işlemiş, sade bir deyişle çok doğal bir söyleyiş havası içinde güçlü bir ritimle diyeceğini diyen, sanatını tek başına kuran, hececilere bağlanmayan Tecer, halk şiirini örnek alıp:

*Yiğitler silkinip ata binende
Köroğlu’nun ruhu canlanır bende*

biçiminde dizelerle örülü “Bağlamacıya” şiirinde görüldüğü gibi, halk şairi olmadığı halde halkın şairi olup yeni bir duyuş ve anlatım tarzı getirmiştir. Burada gerçekleştirilen özdeşleşme onun ruhunun mitik tarafının bir halk kahramanı ve mazlumların dayanağı bir kişilikle bileşmesidir.

Edebiyat tarihçilerinin ve halkbilim araştırmacılarının üzerinde durmadıkları önemli bir husus da Halil Bedii Yönetken’in bir radyo konuşmasında: “Onaltıncı asır sonlarında yaşamış Köroğlu’nun mevcudiyetini Ahmet Kutsi Tecer göstermiştir. Ahmet Kutsi Tecer’in bularak vaktiyle neşretmiş olduğu iki manzume sayesinde

Özdemiroğlu Osman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuyla İran harplerine iştirak ettiği anlaşılan Köroğlu adlı bir saz şairinin tarihi mevcudiyeti olduğu ortaya çıkmıştır ki bunu Evliya Çelebi seyahatnamesinde teyit etmektedir.”¹

Köprülü’nün Saz Şairleri adlı eserinde de “Onaltıncı asır sonunda yaşamış bir Köroğlu’nun mevcudiyetini Ahmet Kutsi Tecer göstermiş, Garb ocaklarına mahsus olan Geda Muslu, Çırpanlı, Armudlu, Kul Çulha’ya gelince bunlar yine Ahmet Kudsi Tecer tarafından meydana çıkarılmıştı.”² İfadesi Tecer’in âşık edebiyatına hizmetlerinin çarpıcı belgeleridir. O, Hecenin Beş Şairi’nden, Yedi Meş’ale’cilerden sonra gelen kuşağın hece veznine yeni olanaklar arayıp içtenlik ve memleket sevdası katan akımın öncüsü olmuş, babasının memleketi olan Kemaliye’nin Apçağa Köyü için yazdığı söylenen:

Orda bir köy var uzakta
O köy bizim köyümüzdür
Gezmesek de tozmasak da
O köy bizim köyümüzdür

dörtlüğü ile başlayan ve yalın şiirin temellerinden biri diyebileceğimiz şiiriyle köy ve halk karşısındaki ilgisizliği yeren bir duruş ve duyuş sergilemiştir.

Bu yeni duyuşu, modern bir söyleyişle şiirleştiren Tecer’in bir diğer özelliği de Cumhuriyet için çok sayıda şiir yazmasıdır. Atatürk ve resmî bayram günleri için yazdıklarında da öğreticilik çabası göstermeyip sanat kaygısını ön planda tuttuğu görülür. O, şairliği yanında Atatürk devrimlerinin amacına ulaşmasına da-
yanan önemli bir ideal adamıdır.

İçtenlikli, duygusal yönü ağır basan memleket şiirleriyle tanınan, sanatını tek başına kuran, hececilere bağlanmayan, heceye yeni ses ve söyleyiş olanakları getiren, memleketçi, ulusçu yolu izleyen Tecer’in şiir serüveni için Konur Ertop’un: “İlk verdiği örneklerde sevgi, ölüm, üzüntü temaları tekrarlanmıştır. Bunlar yavaş yavaş sürekli folklor arayışlarıyla zenginleşirler, halk şiirine ait anlatım özelliklerinden ve hareketli biçimlerden faydalanırlar.

Bazı yanlarıyla Valery’nin estetiğini hatırlatan bir titizlik içinde saf ve müzikal örnekler meydana getirirler. Tecer’in folklorla beslenen hece şiirlerinde klişeleşmiş ölçü ve duraklara yeni ses ve söyleyiş imkânları katıldığı görülür. Uyumlu, pürüzsüz, ince, temiz bir dil kendini belli eder. Bu şiirlerin üslûbu şaşılacak kadar aydınlıktır. Ayrıntıya değil öze önem verilmiştir. Teşbih, mecaz, istiare ve sıfatlar pek azdır. Bu yanı sıra şiirimizi Orhan Veli yeniliğinden önce yalınlaştıranların başında gelir.”³ biçimindeki saptaması bizim görüşümüzle örtüşmekte olup oldukça önemli bir yargıdır.

Kültür yoluyla şehir ve köy arasındaki duvarın kalkacağına inanan Tecer’de, Sabri Koz’un da bir yazısında belirttiği gibi, “18 yaşındayken yayımlanan ilk yazısı

¹ Halil Bedii Yönetken, (Hatıralar) Tecer İçin Radyoda Yapılan Konuşma, TFA, C. 11, Eylül 1967, s.4524

² M. Fuad Köprülü, Türk Saz Şairleri, Ankara, 1962, s. 57

³ Konur Ertop, Kaybettiklerimiz: Kutsi Tecer, Türk Folklor Araştırmaları, C.II, S. 218, Eylül 1967, s.4522.

“Selâm”dan (ben bunu bir mensur şiir olarak kabul ediyorum)* ve ölümünden sonra yayımlanan iki konuşmaya** kadar tüm yazdıklarının özüne sinmiş olan çağdaşlık, memleket sevgisi, halka ve halk kültürüne, Cumhuriyet ve onun tüm kurum ve kuruluşlarına saygı, bağlılık onun dünya görüşünün özünü teşkil eder.”⁴ Tahir Kutsi Makal’ın bir yazısında işaret ettiği gibi “Ben ömrümün sonuna kadar Anadolu’yu dinleyeceğim ve onun sesini dinletmeye çalışacağım”⁵ diyen Tecer, sözünde durmuş yaşamı boyu Anadolu’nun gür sesi olmuştur.

Halk şairleriyle fazla içli dışlı olması, halk şiiri tarzında şiirler yazmasına neden olmuş, hatta Şemsi Yastıman’ın Tecer’e dört dörtlükten oluşan Tecer’i öven:

*Ahmet adı esasında Kutsi’dir
Gönül yaylasının bülbülü Tecer
Edeb, edebiyat soydan irsidir
İmlâsı, noktası, virgülü Tecer.*

*Bu sultana derviş diyen yanılmaz
Tatlı sohbetine doyup kanılmaz
Zahitlik sözünün ismi anılmaz
Kemlik kapıları sürgülü Tecer.*

*Her kişi sevilmez bu bir muamma
Vefa um Tecer’den, hiç cefa umma
Gül-i diba başka, her gül, gül amma
Tanrı’nın sevdiği bir gülü Tecer.*

*Benzer karanlığı ışıtan aya
Verir Yastıman’ın gönlüne ziya
Hakikattir sözüm değildir riya
Mekkeb-i ebedden görgülü Tecer*

biçimindeki güzelleme tarzında 11’li hece ölçüsüyle yazdığı şiir mektubuna Ahmet Kutsi Tecer, aynı biçimde, âşıklama tarzında yine 11’li ölçü ile:

*Mektubunu aldım Şemsi Yastıman
İçinde ne güzel bir deyişin var*

* Kırkkilise [Kırklareli] 25 Ağustos 1335 [1919] tarihinde kaleme alınmış olan bu mensur şiir Bolu’da yayımlanan *Derdli* gazetesinde yer almıştır. S. 5, 13 Eylül 1335 [1919], s. 1.

** İhsan Hınçer, “Tecer’in Halkevleri Seminerindeki Konuşması”, *Türk Folklor Araştırmaları*, S. 219, Ekim

1967, s. 4548-4553; “Türk Folklorunda Sosyal Mesele” *İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisadiyat Enstitüsü*

Sosyal Siyaset Konferansları, 20. Kitap, İstanbul, 1969, s. 9-15 (ayrışım).

⁴ “Âşık Edebiyatı, Halk Kültürü Çalışmalarıyla Ahmet Kutsi Tecer”, *Doğumunun 110. Yılında Ahmet Kutsi Tecer*, Haz.: Ferhat Aslan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay. İstanbul, 2011, s. 44-49

⁵ Tahir Kutsi Makal, *Son Havadis Gazetesi*, 5 Ağustos 1967

*Tatlı dillerine olmuşum hayran
Sende çok meziyyet peşin peşin var.*

*Sohbetini sever dostlar daima
Sazınla herkese verirsin safa
Âşık Veysel gibi ustan var amma
Senin de bu yolda bir revişin var*

*Çok Âşık tanıdım kırk yıldan beri
Hepsinin başkadır şanı değeri
Gerçi bir ayarda olmaz her deri
Kösele var, şahtiyan var meşin var*

*Dostlarla çalalım felekten bir gün
Saz ile söz ile meclis düzülün
Seni dinledikçe coşsun büs bütün
Ey Semsî, Tecer'le daha işin var*

biçiminde koşma ile cevap vermiştir.

Ahmet Kutsi Tecer'in, düşündüğü, yazdığı, söylediği kendi özünden gelen duygulardır. Bu duygu ve duyusu, modern bir söyleyişle şiirleştiren Tecer'in bir diğer özelliği de Cumhuriyet, Atatürk ve resmî bayram günleri için yazdığı şiirlerinde öğreticilik çabası gütmekten sanat kaygısını ön planda tutmasıdır.

O, içtenlikli, duygusal yönü ağır basan memleket şiirleriyle tanınmıştır.

*Siz ağaçlar, elbet beni bildiniz,
Ben sizden ayrılmış yürür bir dalım.
Ey çamlar, köknarlar, ey yeşil deniz,
Ben kendi kendimi sürür bir dalım.*

gibi söyleyişleri ve

*Kıskanan o sıradağlar ve tuzlu
Göller memleketi, ey Anadolu*

biçiminde söylemlerle yüklü Anadolu'dan Bir Parça şiirinde belirtilen, memleket görüntülerinin öne çıktığı görüldüğü gibi Toprak Cenneti, Deniz, Tükenmez Gündüz, Tabiat Odamı gibi şiirlerinde doğa mistisizmi görülür. Onun köye dönük, halka eğik kimlik ve kişiliği bütün çalışmalarında ön planda tutulmuştur.

Sanatçı olarak duygu ve düşüncelerinde hep halkçı kalan, şiiri tüm süslerden arındırıp, şiirin saf sesini vermek isteyen Tecer'in şiir hakkında:

“Bizce, millî sanat fikri, sanatkâr için bir ilham ve kültür meselesidir. Kendimize dönmenin, orijinal ve öz olmanın ne demek olduğunu düşünmekle beraber, çalışmak ve araştırmak her hâlde her Türk sanatkârının, tarihimizi, mazimizi, top-

rağımızı ve bu toprak üzerindeki eserlerimizle halkımızı benliğinde hissetmesi, vereceği eserler namına bir borçtur.”⁶ dediği belirtilmektedir.

Behçet Kemal Çağlar’ın o kendine özgü üslubuyla: “Yirminci yüzyılın halk’a eren birkaç bahtiyar ve gerçek şairinin başında Kutsi vardır. Eski özenmelerini silkip atmasını, halktan yana olmakla kalmayıp yüzde yüz halktan olmasını; eski fena-filhak’lar gibi, fena-filhak olmasını öğrendi ve bunu her gerçek uygulayabilişte biz halk çocuklarının aradığı ve imrendiği adam oldu.”⁷ dediği Ahmet Kutsi Tecer’in Âşık Veysel’in keşfedilip edebiyatımıza kazandırılmasında rolü büyüktür.

Sivas’ta Tecer’in ilk adımını attığı ve bir gelenek haline getirilmeye çalışılan Sivas Halk Şairleri Bayramı’nın ilki 5 Kasım 1931’de, ikincisi 30 Ekim 1964’te, üçüncüsü de 4 Temmuz 1967 yapılmıştır. Uzun ömürlü olamayan bu gelenek birincisinde Âşık Veysel’i, ikincisinde Ali Tozkoparan’ı üçüncüsünde de Şah Tur-na’yı Anadolu âşıklar kervanına katmıştır. İlk kez Tecer vasıtasıyla Sivas’ta başlatılan Âşıklar Bayramı ya da etkinliği ileriki yıllarda Konya, Erzurum, Kars gibi yöre- lere de örnek olmuştur.

Ahmet Kutsi Tecer’e geniş açıdan baktığımız zaman Bedrettin Tuncel’in, Tecer için: “Paris Milli Kütüphanesinde çalıştığı günlerde halk edebiyatımızın bilinmeyen bir yanını yazmalardan okuyup ortaya çıkarmıştı. Hiç kimse, Yüzyıl- larca Kuzey Afrika’ya hakim olmuş, Oruç Reislerin, Barbarosların 16. Yüzyıl baş- larında İmparatorluk topraklarına kattıkları o yerlerde yaşamış Türklerin, Türk şairlerinin ‘Cezayir Türküleri’nin adını bile duymamıştı; onların sesini Kutsi du- yurdu bize.”⁸ açıklaması

*Cezayir’in ufak ufak evleri
İçindedir ağaları beyleri,
Türkçe bilmez mâni söyler dilleri,
Tunus, Tarabulus ve Cezayir of!*

biçiminde birçok örneği olan Cezayir Türkülerini ilk kez tanıtmayı onu tanımamız açısından oldukça önemlidir.

Kuzey Afrika’da yaşayan atalarımızın bıraktıkları Cezayir Türkülerini or- taya çıkarmış, buna ait yazısı Ankara’da 1928’de tek cilt halinde basılan Halk Bilgisi Mecmuası’nın 124. sayfasında “Cezayir Türk Halk Şairlerinin Şiirleri” Ahmet Kutsi başlığı ile yayımlanmıştır.

Barbaros Hayrettin Paşa tarafından alınarak Kanunî Sultan Süleyman zama- nında Osmanlı hâkimiyetine giren Cezayir, daha sonra Fransızlar tarafından (1827-1830) yıllarındaki işgâl sırasında Fransızlarla savaşan Türk askerlerinden pek çok şehit verilir. Bunlar arasında eski adı Dinar Köyü olan Yaylabağı’ndan gençler de vardır. Şehitlerin yavuklularına, ana babalarına kara haber ulaştığında bütün köylü yasa bürünür ve bu olayın onlar üzerindeki etkileri uzun zaman devam

⁶ Ahmet Kutsi Tecer, “Ahmet Muhip”, Ülkü dergisi, S. 4, s. 20, İkinci Teşrin 1941.

⁷ Behçet Kemal Çağlar, *Kutsi Can*, Türk Folklor Araştırmaları, C.II, S. 218, Eylül 1967, s.4518.

⁸ Bedrettin Tuncel, Koçyiğit Tecer’imiz, Türk Folklor Araştırmaları, C.II, S. 218, Eylül 1967, s.4520.

eder. Bu savaşlar sırasında şehit olan Mehmet adlı bir yiğidin nişanlısı kara haberi alınca aklını kaçırmış. Her gün köyün yüksek, ağaçlı tepesine çıkar, yanık sesiyle içli bir şekilde ağıt söylemiş.

Bazı ağıtlarımızın zaman içinde oyun havasına dönüştüğü bilinmektedir. Bunlardan acı bir örneği de Tecer'in ağıt olarak tanıttığı Cezayir havalarının sohbetlerde icrâ edilen müzik repertuarı içinde yer alması, Çankırı yâren sohbetlerinde, kapanış havası olarak çalınması, Ankara-Sincan yöresinde, düğünlerde ve “oturak âlemi” sırasında Cezayir en son çalınan bir ezgi olarak yayılması, Maraş'ın Göksun ilçesinde üç oyundan birinin ‘Cezayir olması, Bingöl’ün tekli oyunlarından birinin Cezayir adını taşıması kültürel değerlerimize gereği gibi sahip çıkmayışımızın delillerindendir.

Bir tezde geçen: “Kültürel Etkileşimlerle Türklerin sosyal ve kültürel kurumları Cezayir’e taşıdıkları; günlük yaşam alanları ve zaman geçirme biçimlerinin geleneksel Türk yaşamına göre şekillendiği bilinmektedir. Burada bulunan hanlar, hamamlar, vakıflar, aşevleri, oyun ve eğlence merkezleri Türk devletinde olduğu gibidir. Halkın eğlenmesi için sergilenen oyunlar arasında bulunan Karagöz ve meddâh ile, cirit ve güreş oyunları buraya Türklerle beraber gelen ve ilgi çekici oyunlardı. Benzer bir şekilde, türkî okuma, destan, hikâye ve masal anlatma söz konusu dönemde yaygın zaman geçirme biçimleriydi”⁹ ifadesi buralardaki Türk mührünün önemli kanıtlarındandır.

Millî Edebiyatımızla başlayan folklorla yönelme hareketinin modern örneklerini en başarılı biçimde Ahmet Kutsi Tecer vermiş, Anadolu ve halkı onun şiirinde yeni bir ifade tarzı bulmuştur.

Aynı dönemde Halk Edebiyatı’na, folkloruna ilgi gösteren Faruk Nafiz, entelektüel bir bakışla folklorumuza eğilirken Ankaralı Aşık Ömer adıyla Behçet Kemal Çağlar, hiçbir yeni öz katmaksızın ve Halk Edebiyatı’na tam bağlı kalarak bir form mükemmeliyeti içerisinde onu şiirleştirmiştir. Ahmet Kutsi Tecer ise folkloru, genel bir unsur olarak belirleyip ona yeni bir duyuş tarzı getirmektedir.

Aşık Veysel kitabının ön sözünde: “Her şeyin bize göresi, köküne kadar millî ve halkçı olanıdır. Eskiye yaklaşmamız da bu yüzden. Bu ne bir geriye dönüş ne bir ‘altın çağ’ hasreti, ne de bir halk aydın ikiliğidir. Olsa olsa eski Halk Edebiyatımızın kendinde taşıdığı vasıflardan ötürü duyduğumuz bir yakınlıktır.”¹⁰ deyişi ile de halk edebiyatına yakınlığını dillendirmektedir.

Şiir hakkındaki görüşünü “Bizce, millî sanat fikri, sanatkâr için bir ilham ve kültür meselesidir. Kendimize dönmenin, orijinal ve öz olmanın ne demek olduğunu düşünmekle beraber, çalışmak ve araştırmak, her Türk sanatkârının, tarihimizi, mazimizi, bu toprak üzerindeki eserlerimizle halkımızı benliğinde hissetmesi, vereceği eserler namına bir borçtur.”¹¹ biçiminde belirlediği bilinen Tecer, şiirlerinde,

⁹Houria Yekhlief (1991) Türk Hakimiyeti Devrinde Cezayir’de Kültürel ve Edebi Hayat, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi). (s.13)

¹⁰ Ahmet Kutsi Tecer, *Aşık Veysel, Deyişler*, (Kitabın önsözü), Ülkü Yayınları, Ankara 1944.69

¹¹ Ahmet Kutsi Tecer, “Ahmet Muhip”, *Ülkü* dergisi, S. 4, s. 20, İkinci Teşrin 1941.

çok doğal bir söyleyiş havası içinde, güçlü bir ritm yakalamış, sesle anlam arasındaki ilintiyi ustaca kurmuş:

*Ey rüya, ey hayal beni terketme,
Ey sabah koynunda şenim, hem zinde,
Bir şuur ışığı vurmuş perdeme
Bir bahar öğlesi gibi çimende*

biçiminde ve:

*Geceleyin bir ses böler uykumu,
İçim ürpermeyle dolar: -Nerdesin?
Aryorum yıllar var ki, ben onu,
Âşkayım, beni çağıran bu sesin.*

gibi soluklu şiirler yazmıştır.

Bedrettin Tuncel'in dediği gibi: “Şiirimizin çok tatlı bir sesi idi. Canlı, dipdiri, kır çiçeklerimiz kadar renkli, meyvelerimiz kadar lezzetli, pınarlarımız kadar duru bir dili vardı.”¹²

Bütün şiirlerinde hece ölçüsüyle yazan, şiirimizde halk dilini, halk motiflerini en iyi kullanan şairlerimizden bir olan, halkın ayağına giden, şiiri nesirden ayırmaya çalışan şair Tecer'in:

*Dal bir gün dedi ki tomurcuğuna: Tenimde bir yara işler gibisin
-Titrerim rüzgarlar keder vermesin.*

*Anneler beşikten der çocuğuna:
- Acını görmesin gözüüm alemde
Teselli demeksin bana son demde.*

*Bütün ümitleri yel alır gider
Tomurcuk açılır, sel alır gider
Anneler büyütür, el alır gider.*

Sonbahar imgesi ve hüznün miti yüklü Anneler adlı şiiri, felsefi bir görüşle halk dilini ve tecrübeyi ancak bu denli yalın ve en çarpıcı bir söylemle dillendirdiği sezilmektedir.

Özbalcı'nın işaret ettiği gibi “Şiirlerinde koşma tarzına en uygun düşen 8'li ve 11'li hece kalıplarını daha fazla kullanmıştır. Elde mevcut şiirlerinden 110 tanesi 11'li, 24 tanesi 8'li, 11 tanesi 14'lü, 6 tanesi 7'li hece kalıpları ile yazılmıştır. Çok az sayıda 9,10 ve 12'li kalıpları kullanmıştır.”¹³

Şiir tanımı için; “Şiir nağmedir, Şiir kalbden geçen bir hâdisenin lisan hâlinde tecellî edişidir; hissini birden bir lisan oluşu ve lisan hâlinde kalışdır.” diyen Yahya Kemal'in tanımının Ahmet Kursi Tecer'in şiir dünyasıyla büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Duygu olarak da Tecer'in:

¹² Bedrettin Tuncel, “Koçyiğit Tecerimiz”, TFA.Eylül 1967, s.4520.

¹³ Mustafa Özbalcı, Ahmet Kursi Tecer, Şairliği ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme, Akçağ Yay. Ank. 1998, s.119

Dalgalar, siz fakat yol gösteriniz,

Nerdedir ruhumuz için son vatan

deyişi; Yahya Kemal'in varmak istediği "*Hür maviliğin bittiği son had*" ile büyük ölçüde örtüşmektedir.

Şiirlerinde sevgi, doğa, yurt sevgisi, özlem, yalnızlık ve ölüm temi ustaca işlenmiş, kadını bir aşk metaı olarak değil de doğa ile bütünleştirerek ele almıştır. Onun aşk üzerine kaleme aldığı şiirlerinin hiç birinde cinselliğin öne çıktığı görülmez.

Güzel halay çeken güzel kucaklar,

Güzeli sevmeyen çıksın aradan!

deyişi ve:

Gönlüm senin sevginle kendi sazını çalar

gibi söyleyişlerinde temiz sevgiler sergilenmiştir.

Bütün sevgileri atıp içimden,

Varlığımı yalnız ona verdim ben,

Elverir ki bir gün bana derinden,

Ta derinden bir gün bana "Gel" desin.

deyişinin, diğer bütün sevgilere yer bırakmayacak kadar şairin içini kapladığı görülür. Bu, öylesine güçlü bir sevgi ve bağlılıktır ki gerçek aşkın en güzel biçimde dile gelişidir.

Bir şiirinde:

Severim kırların yeşil göğsünü

diyen Tecer'de doğa bütün unsurlarıyla yer alır.

Bir ömür yürüsem bitmez hasreti

Beni yalnız onlar anlar: Tarlalar...

deyişinde doğanın Tecer'i anılar dünyasına götürdüğü sezilir.

Tecer en çok yurt sevgisi ve memleket şiirleriyle tanınmış, vatan ve memleket sevgisini toprak imajı etrafında işlemiş, kendi kişiliğini yitirmeden âşıklama tarzını çağdaş şiirle kaynaştırmış şiir dünyasında halk şiiri havasını yaşatmıştır.

Hani Dadaloğlu, Kuloğlu, Muslu?

Küsmüş parmakları, sazları yash,

Çal ozanların, âşıkların nesli,

Duyur sesini eski ustaların!

deyişi ve:

Bu millet, bu insan, adı sanı Türk,

Bu toprak, bu vatan, güzel Türkeli,

Bu tarih, bu onur, bu sihirli yük,

Bu Bursa, bu Konya, bu usta eli.

gibi söyleyişler âşıklama tarzının en güzel örneklerindendir.

Yalnızlık teminin de Tecer'in şiirlerinde öne çıktığı görülür. her insanda olduğu gibi yalnızlık duygusuna kapılıp:

*Yalnızlık şifası yalan bir ilaç
Avundum boş yere yalnızlığımla*

biçiminde özgün dizeler kuran, Her Gece adlı şiirinde yalnızlığı:

*Kalbim ıssız bir diyar
Hiçbir yolcu uğramaz*

biçiminde betimleyen Ahmet Kutsi Tecer'in şiirlerine genel olarak baktığımızda; Yabancılar, Sisli Geceler, Bulutlar, Neredesin, Dost Yüzü, Keder ve Ümit gibi şiirlerinde çeşitli biçimlerde yalnızlık duygusunu işlediği görülür.

Her şair gibi Tecer de ölüm temini dizelerinde işlemiş, ölüm gerçeğine değil de öldükten sonra hemen unutulma düşüncesine kahrolup:

*Evden çıkar çıkmaz omuzda tabut,
Sen de eller gibi adımı unut.
Kapımı birkaç gün için açık tut,
Eşyam bakakalsın diye arkamdan*

biçiminde en gerçekçi sözcüklerle yüklü Besbelli adlı şiirini kaleme almıştır. Mezartaşları adlı şiirinde de:

*Bütün derdimizi alıp bağrına
Bizden yalnız onlar kalır yarına*

diyerek gerçekçi bir söylemi ustaca dizelerine aktarmıştır.

KAYNAKÇA

Ferhat Aslan (Hz.) *Âşık Edebiyatı, Halk Kültürü Çalışmalarıyla Ahmet Kutsi Tecer*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yay. İstanbul, 2011.

Behçet Kemal Çağlar, *Kutsi Can*, Türk Folklor Araştırmaları, C.II, S. 218, Eylül 1967, s.4518.

Konur Ertop, *Kaybettiklerimiz: Kutsi Tecer*, Türk Folklor Araştırmaları, C.II, S. 218, Eylül 1967, s.4522.

Mustafa Özbalcı, Ahmet Kutsi Tecer, Şairliği ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme, Akçağ Yay. Ank. 1998.

M. Fuad Köprülü, Türk Saz Şairleri, Ankara, 1962.

Bedrettin Tuncel, Koçyiğit Tecer'imiz, Türk Folklor Araştırmaları, C.II, S. 218, Eylül 1967, s.4520.

Houria Yekhlief (1991) Türk Hakimiyeti Devrinde Cezayir'de Kültürel ve Edebi Hayat, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi).

Halil Bedii Yönetken, (Hatıralar) Tecer İçin Radyoda Yapılan Konuşma, TFA, C. 11, Eylül 1967, s.4524.

TÜR VE ŞEKİL PENCERESİNDEN OZAN ŞAHİNÎ

POET ŞAHİNÎ IN THE TERMS OF GENRE AND FORM

ТВОРЧЕСТВО ОЗАНА ШАХИНИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЖАНРА И ФОРМЫ

Dr. Doğan KAYA*

ÖZ

Ozan Şahinî olarak tanınan ve bilinen Hülya Yıldırım, Sivas-Şarkışla'nın Saraç köyünde doğmuştur. Kendisi gibi eşi de ozandır. Şiirlerinin bir bölümünü "Ben Bir Dava Yolcusuyum" adlı bir kitapta toplamıştır.

Makalede Ozan Şahinî'nin farklı tür ve şekilde ortaya koyduğu şiirler anlatılmaktadır. Makalede; Esmâü'l-Hüsna, Dört Kapı-Kırk Makam, Sözlük Destan, Yaşname, Helâlleşme, İki Heceli Koşma, Dört Heceli Koşma, Sicilleme, Hayvanlar Destanı, Maniler gibi değişik türde ve biçimde şiirlerden örnekler verilerek Ozan Şahinî'nin sanat gücü ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ozan Şahinî, tür, biçim, farklı şiirler.

ABSTRACT

Hülya Yıldırım, known as Poet Şahinî, was born in Saraç village of Sivas-Sarıışla. Her husband is a poet too. Some of her poems were collected in a book called "Ben Bir Dava Yolcusuyum (I am a Litigation Passenger)".

In the article, Poet Şahinî'nin different types and forms of poetry is described. In the article; the artistic power of Poet Şahinî is presented by giving examples from different types and forms of poetry such as

Esmâü'l-Husna (Good names, the names of Allah),

Four Door-Forty Tune, Dictionary Epic, Yashnama (Age-nama), Halalization, Two-Syllable Koshma (a kind of folk poetry), Four-Syllable Koshma (a kind of folk poetry), Sicilleme (Recording), The Epic of Animals, Mâni (a kind of folk poetry)

Key words: Ozan Şahinî, genre, form, different poems.

* Cumhuriyet Ü. Türk Dili ve Ed. Bölümü Em. Öğr. Üyesi. Sivas/TÜRKİYE
(drdogankaya@gmail.com)

30 Ağustos 1956'da Şarkışla'nın Saraç köyünde doğmuştur. Asıl adı Hülya Yıldırım'dır. Dokuz çocuk ailenin üçüncü kızıdır. Babası Deliahmetler sülâlesinden Hasan, annesi ise Micikler sülâlesinden Döne'dir. Köyünü ilkokulda tamamladıktan sonra çok arzu etmesine rağmen tahsiline devam edememiştir. Çünkü babası çalışmak için Almanya'ya gitmiş, evin yükü annesi ve kızlarına kalmıştır. Ancak sonra (1990) okul dışından imtihanlara girerek ortaokulu bitirmiştir. 2. 6. 1978 günü on sekiz ay nişanlı kaldığı Âşık Emanetî ile evlenmiştir. Eşinin Ankara'da Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinde işe girmesi üzerine 1979'da Ankara'ya taşınmışlardır. 1991'de Ankara'da bir mühendislik-mimarlık bürosunda işe başlayan Hülya halen aynı yerde çalışmaktadır. Hülya'nın Serhat ve Sevilay adlarında iki çocuğu vardır.

Şiir söylemeye Emanetî ile nişanlandığı 1977 yılında başlamıştır. Eşinin şair oluşu ve saz çalması, şiire yönelmesinde etkili olmuştur. Şiirlerinde evlenmeden önceki soy ismi olan Şahin sözünü kullanmaktadır ve bu mahlası eşi vermiştir. Şahinî'nin beş yüzden fazla vardır. Şiirlerinde genellikle toplum meselelerini dile getirmiştir. Şiirlerinin bir kısmını “*Ben Bir Dava Yolcusuyum*” adlı kitapta toplamıştır.

Bu makalede Şahinî'nin farklı şiirlerini edebiyatımıza kazandırmaya çalıştık. (*Esmâü'l-Hüsna, Dört Kapı - Kırk Makam, Sözlük Destan, Yaş Name, Helalleşme, 2 Heceli Şiir Koşma, 4 Heceli Koşma, Sicilleme, Hayvanlar Destanı ve Mani-ler*)'dir.

ESMAÜ'L-HÜSNA

Allah'ın 99 isminin konu edildiği şiirdir. Şahi koşma tarzında yazdığı şiirin de bu isimleri 17 dörtlük altında toplamış, isimlerin anlamlarını zikretmiştir. Aynı tarzda Sivaslı Celal Metin (Su Baba, Divriği-Karakuzulu Köyü, 1947-) de 100 bent olarak Esmâü'l-Hüsna Şiiri yazmıştır. Her bent 5 mısradan oluşmuş ve her birinde Allah'ın bir ismi söz konusu edilmiştir.

Bismillahirrahmanirrahim

1

Tüm sıfatları kendisinde toplayan
Rahmetiyle kainatı kaplayan
Şu gönlüme iman okun saplayan
Allah'ım diyerek yalvardım sana

2

Allah'ım tenime can veren sensin
ER-Rahman, diyerek yalvardım sana
ER-Rahim, EL-Melik, yön veren sensin
EL-Kuddüs, diyerek yalvardım sana

3

ES-Selam, EL-Müm-in muradım veren
EL-Müheymin, EL-Aziz, bakmadan gören
EL-Cebbar, deyinse sevgiyi ören
EL-Mütekebbir, diyerek yalvardım sana

4

EL-Halik, EL-Bari, yüzler güldüren
EL-Musavvir, olmazları olduran
EL-Gaffar, EL-Kahhar, sabır dolduran
EL-Vahab, diyerek yalvardım sana

5

ER-Rezzak, EL-Fettah, rızık gönderen
EL-Alim, EL-Kabid, terse döndüren
EL-Basid, EL-Hafid, yakıp söndüren
ER-Rafi, diyerek yalvardım sana

6

EL-Muiz, EL-Muzil, verir zilleti
EL-Semi, EL-Basii, görür, milleti
EL-Hakem, EL-Adl, hikmet yolladı
EL-Latif, diyerek yalvardım sana

7

EL-Habir, EL-Halim, sırları bilen
EL-Azim, EL-Gafu, günahlar silen
EŞ-Şekur, EL-Aliyy'den mükafat dilen
EL-Kebir, diyerek yalvardım sana

8

EL-Hafız, EL-Mukit, azıgın salar
EL-Hasib, EL-Celil, azamet dolar
EL-Kerim, EL-Rakıb, ikram'a dalar
EL-Mucib diyerek, yalvardım sana

9

EL-Vası, EL-Hakim, hikmetin boldur
EL-Vedüt, EL-Mecid, sonsuz bir yoldur
EL-Bais, EŞ-Şehid, gaipten haldır
EL-Hakk, EL-Vekil, diyerek yalvardım sana

10

EL-Kaviyy, EL-Metin, kuvveti baki
EL-Veliyy, EL-Hamid'ın da Naki
EL-Muhsi, EL-Mubdi, Yaradan Taki
EL-Muid, diyerek yalvardım sana

11

EL-Muhyi, EL-Mümit, yoğu var eden
EL-Hayy, EL-Kayyum, dârı şar eden
EL-Vacid, EL-Macid cana yâr eden
EL-Vahid, diyerek, yalvardım sana

12

ES-Samed, EL-Kadir, gücü yetensin
EL-Muktedir, bu sinemde yatansın
EL-Mukaddim, garipleri tutansın
EL-Muahhir, diyerek yalvardım sana

13

EL-Evvel, EL-Ahir, ömrün yok senin
EL-Zahir, EL-Batın, gizin çok senin
EL-Vali, EL-Muteali, yüzün ak senin
EL-Berr, diyerekten yalvardım sana

14

EL-Tevvab, EL-Muntakim, adaletin var
EL-Afuvv, ER-Rauf, lütufların, var
EL-Malikü-l-mülk, ebediyet yâr
Zulcelal-i Vel ikram, diyerek yalvardım sana

15

EL-Muksid, EL-Cami, topladın canı
EL-Ganiyy, EL-Mugni, dağıtın sarayı hanı
EL-Mani, EL-Dar, kayıp ettirin yönü
EN-Nafi, diyerek yalvardım sana

16

EN-Nur, EL-Hadi, hidayete erdiren
EL-Bedi, EL-Baki, sonsuzluğun gördüren
EL-Varis, ER-Reşid, nizamını ördüren
ES-Sabur, diyerek yalvardım sana

17

Doksan dokuz adın tespih dilimde
Zerre’de katre’yim müspet ilimde

Yakma **Şahinî**’yi kendi külümde
Esmâ-ül-Hüsna, diyerek yalvardım sana.

12/01/2018

DÖRT KAPI

“Dört Kapı Kırk Makam” *şeriat*, *tarikat*, *marifet* ve *hakikat*i esas alan ve Alevî-Bektaşî Edebiyatında önemle üzerinde durulan inanç sistemidir. Dört kapı ve kırk makam sistemine göre kâmil insan ve kâmil toplumun var olabilmesi bu mertebelerle mümkündür. Bunun için de nefis terbiyesi, samimiyet, teslimiyet ve sadakat gerekir. Batınlığa göre *şeriat* dinin dış yüzü, *hakikat* ise iç yüzüdür. *Tarikat*, bu ikisi arasındaki yoldur. Hakikate ermiş bir kişi, şayet hakikatle şeriati birleştirebilirse *marifete* ulaşır.

Yolumuzda vardır dört ana kapı
Evvela şeriat açılmalıdır
Binalara himdir insana yapı
Evvela *şeriat* geçilmelidir

Tarikat kapısı Rahmanî oldu
Tuttuğumuz bu yol bir ince yoldu
Gönülde şeytani duygular öldü
Bunlara bir kefen biçilmelidir

Marifet kapısı vardır önünde
Eren evliyanın ruhu teninde
Hak aşıyla köze dönen sonunda
Ham has, gayrı burada seçilmelidir

Hakikat kapısı açılır sana
Kırlar makamından nasip al cana
Şahinî’m yaşama katarken mana
Hakk’ın dolusundan içilmelidir.

DÖRT KAPI - KIRK MAKAM

Şeriat kapıdan içeri girdim
Kıyas’a kıyasla doldum burada
Şeyh-ül İslâmlardan icazet aldım
İbdida imana geldim burada

Hakikata ermek benim muradım
Ufkuma meşale mürşit aradım
Meylim enbiyada kemden ıradım
Yolum kıldan ince bildim burada

Tarikata girdim tövbe etmeye
Mis pak giyinmeye saflık gütmeye
Türlü meşakkatim Hakk’a yetmeye
Acizane naçar kuldum burada

Hakk’a çunuyorum Hak’sız olamam
İbret var önümde gaflet dolamam
Dal gibi kuruyup çölde kalamam
Kendimi vahaya saldım burada

Marifetten geçip içeri girdim
Ele bele dile edebi gördüm
Benliğimi soyup bizliğe erdim
Âşıklardan âşık haldim burada

Kanaatkâr olup sabır eyledim
Ud haya içinde derdim söyledim
Zerrede katreyim umman yeğledim
Mest olup derya ya daldım burada

Arifâne oldum kırklar ceminde
Sermest içindeyim engür deminde
Özüm dâra çektim dilim yeminde
Pervaz edip sazım çaldım burada

Hakikat kapısın buldum serdedir
Gizlemem gereği gerçek birdedir
Umum kâinatın rızkı yerdedir
Bir lokma bir hırka aldım burada

İhsan ettin bize türlü cemali
Arayı arayı bulduk kemali
Sırrına agâhım mana temalı
Şahinî’m Mevla’yı buldum burada.
19 Kasım. 2017

SÖZLÜK DESTAN

Destanlar bir olay anlatmakla beraber, gerçeği tamamıyla anlatıyor denilemez. Şair, kendi muhayyilesinden ifadeler katarak destanı ahenkli ve kalıcı bir hale

getirir. Fakat hastalık destanlarında olduğu gibi bazı destanlarda olayların olduğu gibi yansıtıldığı görülür.

Sözlük destanlar veya bir başka deyişle kelimeler destanı; şairin kendi yöresine ait kelimeleri konu ettiği destanlardır.

Destanlar, dörtlüklerle vücuda getirilirler, ancak Şahinî'nin bu şiiri beyitlerden oluşmaktadır. Şiir toplam 44 beyittir.

Ağzı varken dili yoğa
“Melek” derler bizim köyde

Nazlı nazlı süzülene
“Elek” derler bizim köyde

Bayırların düzlerine
“Dölek” derler bizim köyde

Erenlerin hublarına
“Felek” derler bizim köyde

Uzun ince örüklere
“Bölük” derler bizim köyde

Ardı kesik pabuçlara
“Kelik” derler bizim köyde

Saç sakalı dökülene
“Tülek” derler bizim köyde

Tırpanların bileysine
“Yülek” derler bizim köyde

Çiçeklerin demetine
“Çelek” derler bizim köyde

Kolsuz olan giysiye
“Yelek” derler bizim köyde

Bebeklerin kundağına
“Belak” derler bizim köyde

Tavukların tüyelerine
“Telek” derler bizim köyde

Kutnu kumaş giysilere
“Kılık” derler bizim köyde

Etlі şişman çocuklara
“Bılık” derler bizim köyde

Avuca saklanan çöpe
“Bilik” derler bizim köyde

Kar beyazı çamaşıra
“İlik” derler bizim köyde

Adak adar dua eder
“Dilek” derler bizim köyde

Bir bilinmez olduğunda
“Muğlak” derler bizim köyde

Yağ basılan çiniklere
“Kulak” derler bizim köyde

Hoş sohbetli olanlara
“Gulak” derler bizim köyde

Keçilerin tiftiğine
“Filik” derler bizim köyde

Ana evladını sevse
“Melik” derler bizim köyde

Köftenin yassı haline
“Gilik” derler bizim köyde

Topukların çatlağına
“Dilik” derler bizim köyde

Göğе açık pencereye
“Delik” derler bizim köyde

Emaye den tencereye
“Çelik” derler bizim köyde

Kuzuların zillerine
“Kelek” derler bizim köyde

Çalı çilpi destesine
“Şelek” derler bizim köyde

Köyden köye haberciye
“Ulak” derler bizim köyde

Çayırılı çimenli yere
“Sulak” derler bizim köyde

Çatıdaki çörtenlere
“Oluk” derler bizim köyde

Hastalanıp dert çekene
“Soluk” derler bizim köyde

Gelişatlı irilere
“Balak” derler bizim köyde

Sakatlanıp zor gidene
“Çolak” derler bizim köyde

Seme sersem gezenlere
“Culuk” derler bizim köyde

Hot’dan sakat olanlara
“Çalık” derler bizim köyde

Kavunların ufağına
“Şalak” derler bizim köyde

İşitmenin cihazına
“Kulak” derler bizim köyde

Dağdan aşan çığırlara
“Yolak” derler bizim köyde

Miskin miskin yatanlara
“Malak” derler bizim köyde

Vurdum duymaz olanlara
“Salak” derler bizim köyde

İki yüzlü yılanlara
“Yalak” derler bizim köyde

Yaşı geçmiş bekarlara
“Kalık” derler bizim köyde

Der **Şahinî** her yüzene
“Balık” derler bizim köyde
29 Eylül 2017

YAŞNAME

Yaşname, âşıklar tarafından ortaya konulan ve insan hayatının ana rahmine düşmesinden ölümüne kadar olan safhalarının yaş kademelerine göre konu edildiği destanlara verilen addır.

Yaş Destanı, Yaş Türküsü, Ömür Destanı, Hayat Destanı, Vücutname ve Mahrasname gibi sözlerle de zikredilirler. Hemen her konuda şiirler vücuda getirmiş olan âşıklar, bu konuda da kayıtsız kalmamış, duygu, düşünce ve tecrübeleri paralelinde, insan ömrünü safha safha değerlendirmişlerdir. Edebiyatımızda 150’den fazla yaşname tespit etmiş bulunmaktayız. Âşık Edebiyatında ilk örneğine XVI. yüzyılda Azerbaycan’da yaşayan *Kurbani*’de rastladığımız yaşnameler, dörtlüklerle ve 11 hece ile “koşma” tipinde söylenmiştir.

Geldim Dünyaya

Bin dokuz ell’altı geldim dünyaya
Bir yaşına kadar süründüm yerde
İki, üç, beş derken düştüm künyeye
Gayri yavaş yavaş göründüm serde

Okula başladım **altıncı** yaşta
Sarı saçım tel tel olmuştu başta
Tir tir titreyerek donardım kışta
Demek ki o zaman büründüm derde

Yaş **on bir** olunca mektep bitirdim
Aklım fikrim dertten derde götürdüm
Boynum eğip kendim köye yatırdım
Tahsil yapanlara yerindim şarda

Nişan düğün derken **yirm’üç** yaşımda
Yarin busesini gördüm kaşımda
Farklı bir heyecan vardı koşumda
Ummanlardan daha derindim sırda

Yirmi beş demeden şehirli oldum
Havasız güneşsiz mahzen de soldum
Yaş **otuz** olunca göz gibi doldum
Aç yatıp tok kalktım gerindim burada

Yirmili yaşlarda iki fidanı
Saldım yeryüzüne yoktu güdeni
Dertlere düş oldum geçim nedeni
Nice iğne ilaç vurundum zarda

Derken yaş **otuz beş** işe başladım
Günde on üç saat evi boşladım
Karakış da soğuk hava döşledim
Yataktan kalkmaya erindim karda

Yaş **kırk beş** olunca gençliğin sonu
Yüzüm yavaş yavaş değişti donu
Ağrılar sızılar yakarken canı
Büküldü kametim direndim zorda

Yaş **elli** olunca zorlandım işte
Helâlden kazandım haram yok dişte
O zalim feleğin niyeti tuşta
Türlü cefa ile barındım şurda

Yaş **elli dört** dedi oldum emekli
Eşe dosta sofra serdim yemekli
Eşim Emanetî helal demekli
Karlı dağdan bile serindim orda

Altmış yıl **Şahinî** saydı yalları
Meçhule mi gider acep yolları
Belki kara toprak sarar kolları
Ölmeden ölümle arındım dar'da
30 Eylül 2017

HELALLEŞME

Edebiyatımızda insanların “hak yeme, hak geçirme, hak çiğneme, hakka tecavüz” kavramları kimi zaman şiirlere de konu olmuş ve bu çerçevede şiirler vücutta getirilmiştir. Bu şiirler “helalleşme” türünde isimlendirilebilir.

İslâm inancında hakkı gözetmenin, hilâl kazancın ve helalleşmenin önemli yeri vardır. Yaradan ahirette kul hakkını bağışlamanın kendisine değil ilgili kula ait

olduğu ifade edilmiştir. Bu bakımdan insanlar kul hakkını riayet etmede azami dikkat sarf etmelidir.

Hak gözetme hassasiyeti insanların kendi aralarında olabileceği gibi diğer canlılar için de aynı derecede önem taşır. Nitekim Şahinî, aşağıdaki şiirinde kendisine hakkı geçmiş olduğu düşünülen canlılarla helalleşme inancı ve düşüncesindedir.

Hakkınızı Helâl Edin

Doğduğum topraklar bastığım yollar
Hakkınızı helâl edin siz bana
Meyvesin toplarken kırdığım dallar
Hakkınızı helâl edin siz bana

Ezdiğim karınca giydiğim çullar
Bilerek bilmeden üzdüğüm kullar
Görmeden geçtiğin yetimler dullar
Hakkınızı helâl edin siz bana

Denizler deryalar bin nimet sunar
Kana kana suyun içtiğim pınar
Gövdem gölgesine serdiğim çınar
Hakkınızı helâl edin siz bana

Ruhumun gıdası sazlar âşıklar
Nefsim körlediğim türlü başaklar
Çağdan çağa nesil nesil kuşaklar
Hakkınızı helâl edin siz bana

Dünyamı ısıtan gökte ki güneş
Kollarım boynuna doladığım eş
Menzile götüren ayağımla baş
Hakkınızı helâl edin siz bana

Dokuz ay karnında gezdiren anam
Helâl et hakkını çilekeş nenem
Şu yalan dünyada ben kime çunam
Hakkınızı helâl edin siz bana

Büyüklik sizdedir affedin beni
Hoca selâ ile yumadan teni
Şahinî'm beşeri gelmeden sonu
Hakkınızı helâl edin siz bana

26/ Eylül 2017

2 HECELİ KOŞMA

Âşık Edebiyatında şiirler hece ölçüsü ile yazılır. Çağlar boyu daha çok 11 ve 8 heceli şiirler ortaya konmuştur. Ancak âşıklar zaman zaman daha az sayıda heceye sahip dördlüklerle de şiirler söylemişlerdir. Şahinî'nin de bu tarzda denemeleri vardır. Aşağıya 2 hece ve 4 hece ile koşma tipinde söylenmiş örnekleri kaydediyorum. Az heceli şiirlerde genellikle fıkri, dinî ve tasavvufî konular işlenir.

Vah Vah

Ey hak	Gör yâr
Bir bak	Kış var
Dert çok	Ev dar
Vah vah	Vah vah
Yağ es	Gül al
Hız kes	Aşk sal
Giy fes	Ne hal
Vah vah	Vah vah
Söz net	Yol ez
Ver fet	Yıl gez
Çok bet	Döl boz
Vah vah	Vah Vah

Us var
İz sür
Şahinî der
Vah vah
11 Ekim- 2017

4 HECELİ KOŞMA

Canımsın Yâr

Sevdim seni	Kadeh de mey
Üzme beni	Elimde ney
Buldum yeni	Gönlüme bey
Canımsın yâr	Canımsın yâr
Şar da eşim	Yaşam güzel
Köy de kişim	Sevdim ezel

Topla peşim Ömrüm gazel
Canımsın yâr Canımsın yâr

Harman dölek Sabır taşım
Çeci bölek Gözde yaşım
Kıymet bilek Tatlı aşım
Canımsın yâr Canımsın yâr

Tel de sazım Kaşımda yay
El de kozum Ufkumda ay
Dilde sözüm Hasretim say
Canımsın yâr Canımsın yâr

Sinemde har Gece düşüm
Yürekte nar Ettim küşüm
Ruhumu sar Yetsin koşum
Canımsın yâr Canımsın yâr

Şahinî şar
Divan'ı dar
Sırrına var
Canımsın yâr
20 Ekim 2017

SİCİLLEME

7-16 hece ile aynı kafiyeli 8 veya daha fazla dizelerden oluşan bent yahut bentlerle söylenen; nasihat, millilik, mistik ve belli bir inanç konularında söylenmesi gerekenlerin sayılıp döküldüğü şiirler.

Âşık edebiyatında yaygın olarak kullanılan nazım birimi, dörtlüktür. Ne var ki muhtelif zamanlarda muhtelif vesilelerle farklı nazım birimleriyle de yani beşli, altılı, yedili ve daha fazla dize esasına dayalı şiirler de yazılıp söylenmiştir. Bunlardan birisi de sicillemelerdir.

Sicillemeler, bent yahut bentlerle vücuda getirilir. Şayet şiir bentlerle yazılmış ise, bent sayısı, en az üçtür. Âşık isterse gücü nispetinde bent sayısını artırabilir. Şahinî'nin sicillemesi 4 heceli ve 36 dizelidir. 4 heceli sicilleme edebiyatımızda ilk örnektir.

Bağrın Taştır

Derdin aş'tır
Durma koştur
İşin yaştır

Bağrın taşır
Gönlün kıstır
Elin boştur
Nasıl ıştır
Yolun baştır
Önün duştur
Falın boştur
Bel'in kaştır
Sırma saçtır
Aşka eştir
Narhı kaştır
Huzme loştur
Ruhun kuştur
Beden tuştur
Cendek leştir
Sonun göçtür
Kapın açtır
Yoksun kaştır
Harman çeçtir
Tane seçtir
Sevdan coştur
Ortak üçtür
İşin güçtür
Çalmak suçtur
Dedim üçtür
Farzım beştir
Hakk'a eştir
Sinem döştür
Derdim deştir
Serim keştir
Gözüm şaştır
Şahinî hoştur
Allah Allah

10/03/2018

HAYVANLAR DESTANI

Destanlar, milletlerin hayatında derin izler bırakmış olayları, zaferleri, felâketleri, millî duyguları dile getiren manzum eserlerdir. Her ne kadar destanlar, manzum ürünler ise de edebiyatımızda Battalname, Danişmendname ve Saltukname gibi *mensur* destanlar da vardır

Hacim itibariyle en az 3 dörtlük, en fazla 150-160 dörtlük kadar olabilir. Destanlar koşma kafiye düzeninde kafiyelenirler. Ancak bekçi destanlarında olduğu gibi mani tipinde destanlar da yok değildir. Genellikle 11 heceli olmakla birlikte 7, 8 hatta divani tarzda söylenmiş destanlar da vardır.

Hemen hemen her konu, destanın kapsamına girer. Bu çerçevede aç gözlü, aile, atasözü, avcılık, ayran, bekçi, bereket, borçlu, deprem, dolandırıcı, dul avrat, esnaf ve meslek, eşkiya, evli-bekâr, fakirlik, gelin-kaynana... ile elifnâmeler, şairnâmeler ve yaşnâmeler söz konusu edilebilir.

Destanlar bir olayı veya durumu anlatmakla beraber, gerçeği tamamıyla anlatıyor denilemez. Şair, kendi muhayyilesinden ifadeler katarak destanı ahenkli ve kalıcı bir hale getirir. Fakat hastalık destanlarında olduğu gibi bazı destanlarda olayların olduğu gibi yansıtıldığı görülür.

Şahinî'nin hayvanlar destanı 8 heceli 19 dördlüktür.

Bir gözüm mavidir benim
Kılım çoktur örter benim
Uyuyarak geçer günüm
Vankedisi benim adım

Soba yanında yatarım
Keyfime keyif katarım
Piremi ite satarım
Mırnav *kedi* benim adım

Daldan dala uçuyorum
Kedi görsem kaçıyorum
Tüylerimi saçıyorum
Güvercindir benim adım

Ağaçları dilerim ben
Gagaları bilirim ben
Şaşanlara gülerim ben
Ağaçkakan benim adım

Karanlık yere inerim
Taşa toprağa sinerim
Her zaman ters tünerim
Yarasadır benim adım

Boyum uzun bacağım da
Tutamazsın kucağında
Afrika'nın sıcağında
Zürafadır benim adım

Siyah beyaz çizgilerim
Bunlara elbise derim
Yemeğimi dağda yerim
Zebradır benim adım

Evimi sırtıma aldım
Yorulduğum yerde kaldım
Kendimi dağlara saldım
Kaplumbağa benim adım

Dört ayak bir de başım var
Seksen doksan yüz yaşıam var
Okyanusta kardeşim var
Kaplumbağa benim adım

Her sabah öterim erken
Var mıdır benden ürken
Mutlu olun etim yerken
Çilli horoz benim adım

Tavuklar benim eşimdir
Darı ambarı düşümdür
Kırmızı ibik başımdır
Çil horozdur benim adım

Gök yüzünde katar katar
Dertler alır neşe satar
Eşini görünce öter
Allı turna benim adım

Yürüyüşüm paytak paytak
Tüylerim kar beyazı ak
Gel boynuma gerdanlık tak
Vak vak *ördek* benim adım

Doğunca hemen yürürüm
Kuyruğum yere sürürüm
Size yumurta veririm
Tavuktur benim adım

Taştan taş sekerim ben
Kar üstüne çökerim ben
Yaza hasret çekerim ben
Çil kekliktir benim adım

Güller bana hasret kalmış
Sevenler hep örnek almış
Dikenler bağrıma dolmuş
Şeyda *bülbül* benim adım

Sütüm ile beslerim ben
Möö möö diye seslerim ben
Yalar yalar süslerim ben
Sarı kızdır benim adım

Kuyruğum kıvrılır bazı
Hep kıskanır beni tazı
Benle gezer koyun kuzu
Kangal iti benim adım

Sekil sekil ayağım var
Gel sırtıma eyeri sar
Kuyruk uzun yelem de var
Doru attır benim adım

MANİLER

Mani; az sözle çok anlamın ifade edildiği, sevdâ konusu ağırlıkta olmak üzere hemen her konuda söylenmiş, 7 heceli, müstakil dörtlükten oluşan anonim şiir. Halk edebiyatımızda en çok kullanılan şekillerdendir.

Türkiye’de manilerin söylendiği çeşitli ortamlar vardır. Ramazan ayında bekçi ve helasacılar, sokak satıcıları, niyete ve fala bakan kızlar, Semaî kahvelerinde âşıklar ve mahallî sanatçılar, Hıdrellez ve Nevruza katılan insanlar, saya gezenler, imeceye, sıra gecelerine, düğünlere ve eğlencelere katılanlar vs. kendilerine daima mani söyleyebilmek için imkân bulabilmişlerdir.

Maniler müstakil dörtlükler halinde ve *a a b a* kafiye düzenindedir. İstisnai olarak dize sayısı fazla olan maniler de vardır. En çok sevdâ / aşk olmak üzere hemen her konuda söylenmiş maniler vardır.

Edebiyatımızda anonim halk şiiri olarak yerini almış olan mani şekline âşıklar ve şairler de kayıtsız kalmamış maniler vücuda getirmişlerdir. Son devirde, bilhassa millî edebiyat cereyanı çerçevesinde eser veren ediplerimiz içerisinde de mani şeklini deneyen şairlerimiz olmuştur. Söz gelişi, *Abdullah Cevdet*, *Ceyhun Atıf Kamsu*, *Faruk Nafiz Çamlıbel*, *Feyzullah Demiray*, *Harputlu Hayri Efendi*, *Ekrem Reşit*, *Deli Ozan* mahlası ile şiirler yazan *Fuat Köprülü*, *Kudret Sinan*, *Nuri Can*, *Salih Zeki*, *Yusuf Ziya Ortaç*, *Ziya Gökalp*, *Orhan Seyfi Orhon* da mani denemelerinde oldukça başarı sağlamış şairlerdir. Edebiyatımızda pek çok âşığın buna temayül ettiğini görürüz.

Şahinî’nin de çok sayıda manisi vardır. Çoğunluğu 7 heceli olmakla beraber 4 heceli olanlar da vardır.

4 Heceli Maniler (6 adet)

Gönlüm düştü
Meylim coştı
Bekle beni
Aklım şaştı

Kara kışta
Kırcı kaşta
Bekle beni
Bu genç yaşta

Dağlar beyaz
Kesti ayaz
Bekle beni
Gidek bu yaz

Sevsen canı
Versen kanı
Bekle beni
Sevgi tanı

Çayır sulak
Gelmez ulak
Bekle beni
Aşk bulak

Şahinî böyle
Derdini söyle
Bekle beni
Bizim köyle
15-06-2002

7 Heceli Maniler (77 adet)

Gökte yıldız kayıyor
Kızlar onu sayıyor
Sevdiğin çoban olmuş
Körpeleri yayıyor

Ağaçların alına
Çiçek düşmüş dalına
Sevdiğimin dilleri
Dönmüş petek balına

Nazlı nazlı bakarsın
Yüreğimi yakarsın
Gül getirdim sevdiğim
Saçlarına takarsın

Koşa koşa yorulmuş
Çok bulanıp durulmuş
Uykuda bir düş görmüş
Şahmerana vurulmuş

Yüke yığmış yorganı
Dala atmış urganı
Allah'tan da korkmamış
Afsunlamış ergeni

Oturmuş kara taşa
Elini koymuş başa
Evi barkı terk etmiş
Dönmüş yuvasız kuşa

Ay kara yıldız kara
Yüreğim sardı yara
Herhal kısmetim kesik
Bulamadım beş para

Hele bakın gelene
Gözlerini silene
Canım feda ederim
Kıymetimi bilene

Asmada salkım üzüm
Taneler düzüm düzüm
Eğer benim olursan
Gülecek garip yüzüm

Madımak biçim biçim
Kabardı geldi içim
Ben yâlden ayrılamam
Neden yüklendi göçüm

Seherde düştüm yola
Yorulup verdim mola
Çok aradım yarimi

Gözlerim dola dola
Yol olur yolak olur
Çayırılar sulak olur
Sevenler arasında
İllâ ki ulak olur

Ömrümüzün baharı
Böyle çileli geçti
Güvenemedim sana
Günler hileli geçti

Dağdan topladım hurma
Oğlan bıyığın burma
Sende gönlüm yok oğlan
Çıkıp yoluma durma

Ay yüce yıldız yüce
Adın dilimde hece
Ben yüzüne söylerim
Sevdiğim boyun cüce

Köye pınar yaptırdım
Su yolunu saptırdım
Karşıdan gelen güzel
Sana meylim kaptırdım

Sarımsak içli dışlı
Soğan yalınız başlı
Nasıl yârim diyorsun
Sevdiğin senden yaşlı

Nohut ekdim tarlaya
Zümrüt gibi parlaya
Sana intizarım var
Sevdiğin yâr horlaya

Kapı kar içeri dar
Gel sevdiğim beni sar
Al beni kucağına
Yakacakdan edek kâr

Ekmeğim yok aşım yok
Ev yapmaya taşım yok

Yalın ayak gezerim
Kollayacak eşim yok

Çarşıda gezdim yârim
Yüreğim ezdim yarım
Başıma geleceği
Önceden sezdim yarım

Gidip yoldum yemliği
Kalayladım demliği
Nazlı yârim gelirse
Kurban edem emliği

Kavut çektim taşında
Yâr oturdu başında
Öyle gürbüz yiğit ki
Bütün kızlar peşinde

Güzel kızda al yanak
Ekmeği ona banak
Karışmayın komşular
Öpe koklaya kanak

Seni böyle bilmezdim
Ağlayıp da gülmezdim
Bilse idim ölüm var
Dünyaya hiç gelmezdim

Dağlara çıkıp baktı
Bakışı beni yaktı
Kurban olayım yiğit
Meyilim sana aktı

Bu köyün yeri bayır
Mevlâ'm bizleri kayır
Bize tuzak kuranı
Sevdiği yârdan ayır

Koyun kuzu geliyor
Birbirine meliyor
Benim kötü dediğim
Benim için ölüyor

Karşıdan atlı geldi
Terkisi katlı geldi
Yâri böyle sanmazdım
Her şeyden tatlı geldi

Yollara düştüm yayan
Dayan dizlerim dayan
Sevdiğime rastlarsam
Öperim Hakk'a ayan

Uzaklardan bakarsın
Kız gönlümü yakarsın
Benim meylim sendedir
Sen kimlere bakarsın

Yeli estiren sensin
Beni küstüren sensin
Hem suçlu hem güçlüsün
Yolum kestiren sensin

Mavi gömlek dar sende
Aşk ateşi har sende
Neden ele bakarsın
Ceylan gibi yâr sende

Kuş gibi saçaklarda
Hep gözün kaçaklarda
Eğer benim olmazsan
Ecelin bıçaklarda

Entarisi karalı
Yüreciği yaralı
Sevdiğini sorarsan
Az birazcık saralı

Bostan mıyım bağ mıyım
Tepe miyim dağ mıyım
Yarimi eller aldı
Ölümüyüm sağ mıyım

Ev benim oba benim
Yanmayan soba benim
Tüm kulların içinde
Bitmeyen çaba benim

Bu gün gönlüm hoş değil
Şu yüreğim taş değil
Nerde kaldın sevdiğim
Boran değil kış değil

Hasta oldum yatarım
Dert yükledim katarım
Duyduk duymadık demen
Ben derdimi satarım

Mevsimlerden hazanı
Kara yazı yazanı
Yıllar geçse affetmem
Kuyumuzu kazanı

Dereden su çağladı
Elim kolum bağladı
Naçarlığım görenler
Benim için ağladı

Yürekte yaram çoktur
Ben gibi dertli yoktur
Kurban olam nazlı yâr
Deme bu sana haktır

Ömrümün son baharı
Böyle çileli geçti
Sevdan merhem diyorlar
Onulmaz yara açtı

Ay kara yıldız kara
Yüreğim düştü zara
Bakın hele dostlarım
Bizi ayıran para

Dalda ceviz sayılmaz
Yemeyince doyulmaz
Sahip ol sen eline
Bağbansız bağ soyulmaz

Söğütler sıra sıra
Sürüler çıktı kira
Düğün sırası kimde
Atalım yazı tura

Akranlar düştük yola
Dizildik hep kol kola
Şeme'yi aşar aşmaz
Gözümde tüttü sıra

Söyle sözün hasını
Tutma gönül yasını
Daha neler duyarsın
Sil kulağın pasını

On dört şubat gününde
Sevdiği yâr önünde
Bir yastıkta kocayın
Torunların yanında

Şu savaşı bitirin
Halka hizmet yetirin
Acıyın köylü halka
Evlere su getirin

Hizmet için geldiler
Birer koltuk aldılar
Helal kazanç dururken
Uğrun uğrun çaldılar

Yaşlıya bak gence bak
On beşlikler gonca bak
Asra meydan okumuş
Moruktaki hınca bak

Şehir bizim köy bizim
Bayraklar düzüm düzüm
ATATÜRK'ü anarken
Işıklar saçar dözüm

Gövde oldum dalım yok
Çıktım dağa yolum yok
Şu gurbetin elini
Yurt tutacak halim yok

Kuşlar ötüşür dalda
Gözlerim kaldı yolda
Ben sana varacağım
Hele bir zengin ol da

Çeşmeye vardım susuz
Mahmur gözler uykusuz
Seni severim amma
Ellerin gayet huysuz

Dağdan topladım darı
Bu kızın benzi sarı
Onu bekar sanırdım
Gurbetten geldi yâri

Yolları kapattı kar
Yolcular eyledi zar
Soğuktan üşüyorum
Gel sevdiğim beni sar

Dağların karı beyaz
Suları kesti ayaz
Sabır edip beklersen
Bende gelirim bu yaz

Sofrada pancar pezik
Yüreğim ezik ezik
Sevdiğimi almazsan
Olmaz mı bana yazık

Ateş yaktım çıradan
Kızlar geçti buradan
İçinde en güzeli
Benim olsun Yaradan

Kar çiçeği bitiyor
İbibikler ötüyor
Senin uzak duruşun
Şu canıma yetiyor

Kapısında şose var
Camlarında hasa var
Elleşip durma oğlan
Memlekette yasa var

Direği sardı asma
Dibinde yatar yosma
Gönlüm sende değildir
Boşa kendini kasma

Cigarayı telliyor
Dumanını yelliyor
Gayet kötü huyu var
Her geleni elliyor

Duramıyom derdimden
Göçer oldum yurdumdan
Ben giderim uzağa
Sakın gelmen ardımdan

Koç yiğitler geliyor
Dağı taşı deliyor
Sizi gören genç kızlar
Hakka dilek diliyor

Şu dağlara yaz gelir
Turna, leylek, kaz gelir
Ömrümü verdim sana
Canım versem az gelir

Kar yağar lapa lapa
Yollarım kaldı sapa
Terk ettin beni burda
İlahi boynun kopa

Yollarımız taşlıdır
İşlerimiz başlıdır
Bizi saran yiğitler
Biraz orta yaşlıdır

Yağan karlar eriyor
Seller sular yürüyor
Hafta geçti ay geçti
Sensiz ömrüm çürüyor

Keklik uçtu ovaya
Yumurtası tavaya
Ben seni istemiyom
Hemen girme havaya

Ocak oldu mart oldu
Gurbet eller yurt oldu
Mektupta diyemedim
Görüşmemiz şart oldu

Konakları cumbadır
Ağaçları pembedir
Böyle zenginlik m'olur
Yedikleri kömbedir

Bir kızım bir oğlum var
Budur kazandığım kâr
Babaların sorarsan
Emanetî'den bir yar

Şahinî yazar böyle
Değecek nazar böyle
Beni sessiz görende
Sevdiğim azar böyle
19.04.1999

KAYNAKÇA

- Özgür Ozan, S. 2, Temmuz 2000, s. 21.
- Nidayı Dede, *Anadolu'nun Dertli Ozanları*, Ankara, 2000, s. 173-176.
- Doğan Kaya, "Bir Âşık Ailesi: Âşık Yüzbaşıoğlu ve Ailesindeki Diğer Âşıklar", *Folklor ve Edebiyat*, S. 28, 2001, s. 81-83.
- Halk Ozanları Kültür Vakfı, *Ozanlar Vakfı Şiir Antolojisi* 2002, Ankara, 2002, s. 348-357.
- *Ozanlar Vakfı Şiir Antolojisi* 2003, Ankara, 2003, s. 410-416.
- *Ozanlar Birliği Kültür Derneği Şiir Antolojisi*, Ankara, 2005, s. 338-344.
- Şahinî, *Ben Bir Dava Yolcusuyum*, Ankara, 2005.
- *Ozanlar Birliği Kültür Derneği Şiir Antolojisi*, Ankara, 2006, s. 311-317.

FARŞÇA'NIN FONEMLER SISTEMİNDE DİFTONG SORUNUNA BİR BAKIŞ

A VIEW OF THE ISSUE OF DIPHTHONG PROBLEM IN THE PERSIAN LANGUAGE

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЕ О ДИФТОНГАХ ПЕРСИДСКОГО ЯЗЫКА

Esmethanım MEHMETOVA*

Öz

Söz konusu makalede biz Farsça'nın ünlü seslerini oluşum, türeme yerlerinin değişmezliği bakımından araştırdık. Ünlü seslerin oluşması sürecinde ağız organları bir durumdan başka duruma geçecek olurlarsa, oluşan ünlü ses diftong türetecektir.

Çağdaş Farsça dilbiliminde adı geçen araştırma alanında emekleri geçen dil bilginleri arasında diftongların varlıkları ile bağlı olmayıp da, sayı ve nitelikleri konusunda birtakım tartışmalar bulunmaktadır.

Konu ile ilgili yaptığımız deneylere dayanarak, Farsça'nın monoftong ünlülerinin hece çeşitleriyle bağlı çok seyrek hallerde değişimlere uğraması, sayı ve niteliklerini muhafaza edebilmesi kanısındayız. Araştırmalarımızdan anlaşılmaktadır ki, çağdaş Farsça'nın tek diftongu /ou/ monoftong ünlülerin adı geçen özelliklerini kendisinde yansıtabilir.

Anahtar Kelimeler: diftong, basit ses, monoftong ünlüler, diftong ünlüler, hakiki diftong, yalancı diftong

ABSTRACT

In this article, we will learn Persian language vowels, from in the point of view of the stability of the place of formation. In the process of vowel sound if the sound of the mouth is different according to the situation, the resulting vowel will be diphthong.

There are controversies about the quantity and quality of contemporary Persian linguistics among scientists in this area, but not about the existence of diphthongs.

* Bakü Devlet Üniversitesi Şarkunastlık Fakültesi Uzman-Öğretmen. Bakü/AZERBAIJAN
(h_nezakat@yahoo.com)

Experimental studies show that Persian language is slightly changed depending on the place of monophthong, the type of syllabic, preserving and maintaining its quality in every position. It is clear from the study that the only diphthong in the modern Persian language is still /ou/, and monophthong vowels can reflect this feature in itself.

Key words: diphthong, monophthong, monophthong vowels, diphthong vowels, real diphthong, false diphthong

РЕЗЮМЕ

В представленной статье мы исследуем вопрос о возникновении и произношении гласных звуков в персидском языке. Если при произношении гласного звука органы речи переходят из одного состояния в другое, возникший звук становится дифтонгом.

В современном иранском языкознании между видными лингвистами имеют место разногласия более в вопросах о количестве и качестве дифтонгов, нежели об их наличии в языке в целом.

Проведенные эксперименты показали, что гласные монофтонги в персидском языке, в зависимости от вида слога, изменяются мало и сохраняются в количественном и качественном отношении.

Из данного исследования выясняется, что единственный дифтонг современного персидского языка (ou) сохраняет в себе упомянутые качества гласных монофтонгов

Ключевые Слова: дифтонг, монофтонг, простой гласный, дифтонг гласный, дифтонг истинный, дифтонг ложный

GİRİŞ

Fars dilinin monoftong ünlü fonemlerinin sayısı, fiziksel özellikleri konusundaki yapılmış bilimsel tartışmalar ve konu üzerine belirtilmiş fikirler açıklığa kavuşmuş durumda. Bu bilim dalının uzmanı olan her kes ve araştırma yapanlar artık, fars dilindeki 6 monoftong ünlü varoluşunu kabul etmiş bulunmaktalar. Ama aynı görüşleri bu dilin diftonglarıyla bağlı söyleyemeyiz. Diftongların sayısı ve özellikleri konusu bugün bile tartışma konusu olarak kalmakta ve devam etmektedir.

Makalemizde amacımız dikkatleri bir daha diftonglar konusuna yöneltmek, konu üzerine düşüncelerimizi sizinle paylaşmaktır. Farsça'nın ünlü fonemlerini çeşitli yönlerinden bakarak araştırmak, incelemek olanağı var. İşte bu incelememizde ünlü türeme yerlerinin sabitliyi bakımından gözden geçireceğiz.

Konuya Bakış

Diftong Rusça'da “dvuglasny”, Almanca'da “diphthong”, İngilizce'de “diphthong” (Dilçilik, 2006: 213), Farsça'da واكه مركب (vake-ye - mürekkeb)

terimleriyle belirtilmekte.

“Bir morfem içinde telaffuz sırasında konuşma azası öylesine hareketlenir ki, iki tür ses duyulur” (Dilçilik,2006: 213). Diftonglar tekfonem sesler olup asıl diftongların içerikleri arasından morfoloji hudut geçmez. “Basit (monoftong) seslerin telaffuzu sırasında aktif konuşma azalarının durumu, ses konusu sesin oluşup, bitinceye kadar değişmez kalır” (Hakşinas,1378: 192). “Kimi hallerde konuşma azalarımız bir durumdan başka bir duruma geçer. Sonuç olarak, kesin değişir, forma alır, sesin tamamen değişik bir ses olarak meydana gelmesine etki yapar” (Hakşinas,1378: 195). Komponentlerin ilişkisi bakımından diftonglar ikiye ayrılır: İner diftonglar, yükselen diftonglar;

İner diftonglara Farsça'da واكه مرکب فرازين (vake-ye mürekkeb-e ferazin) terimi kullanılmaktadır. “Bu tür diftongların meydana gelmesinde dil yukarı durumundan aşağıya, daha dar durum almaya doğru hareket eder; Söz konusu diftongun türemesi sırasında ağız önceki durumundan daha kapalı duruma geçer” (Hakşinas,1378:106). İngilizcenin “sight” (ünlü); “manzara” sözcüğündeki (ai) diftongunu örnek verebiliriz. İner diftongların haliyle birinci parçası hece kurur ve vurgulu olur.

Yükselen diftonglardaysa içerdiği seslerden ikincisi hece kurma özelliğine sahip olur. Farsça'da bu tür diftonga واكه مرکب فرودين (vake-ye mürekkebe forudin) ismi verilmiştir. Söz konusu diftongların telaffuzu sırasında dil ve ağız kapalı durumunu değiştirerek açılmaya doğru hareket yapar. İngilizce'nin “here” (hie) “burada” sözcüğündeki “ie” diftongunu örnek olarak söyleyebiliriz. Bu bakımdan çeşitli dillerde diftongların değişik türleri vardır. İngiliz ve Fransız dillerinde diftongun yukarıda belirttiğimiz çeşidi çok yaygındır. A.Ahundov'un tabirince söylersek “Azerice'de diftong yok, ama bu dilde diftonga benzer sesler vardır ki, bunları diftong olarak kabul ediyorlar. Örneğin: “douğa”, “touğ” v. b. sözcüklerinde olduğu gibi (Ahundov,1984:237); Dilbilgisi kitaplarında diftongların daha iki türüne raslanmaktadır. Bunlardan biri Rusça'da “diftong instinniy”, İngilizce'de “real/ full/ diphtong”; Farsça'da واكه مرکب حقيقي (vake-ye mürekkeb-e hakiki), Azerice'de “hakiki diftong” adlandırılan türüdür. Bu, diftongların içerikleri bölünmeden, tek bir hece içinde ayrılmaz bir ses olarak kendini gösterir anlamına gelir. “Almanca'da (a -o), (a - e)” ve b. Diftongların birinci komponenti morfem kavuşmasının bir tarafında, ikinci komponentiyse ikinci tarafında gelebilir diye bir durum söz konusu değildir. Bu yüzden de bunlara gerçek diftong denir (Veyselli,2005:96). İkincisi de Rusça'da “diftong lojny”, İngilizce'de “wrong false diphthong”, Farsça'da واكه مرکب دروغی (vake-ye mürekkeb-e doruği) ve Azerice'de “yalancı diftong” ismi almış çeşididir. Gerçek diftonglara nazaran kimi dillerde yalancı diftonglara da raslayabiliriz. Bu durumda başlıca olarak ünlülere “y” yarımünsüzü birleşerek insanda diftong etkisi (izlenimi) yapar. Ama sözcükler şekil değiştirerek hal eki alırken diftongun içeriği olan ses ayrılır ve “y” sonraki heceye bağlanmış olur. Azerice'deki /ay: a – ya/, /say: sa - ya/, /yay: ya - ya/ sözcüklerini örnek olarak verebiliriz. Morfolojik bakımından bölünmezlik de Azerice'deki /ay/ birleşimine ait değil, çünkü onlar iki fonemin birleşmesinden oluşuyor. Bu nedenle de bunlara “yalancı diftong” denir (Veyselli,2005: 143).

Araştırmaların Yaklaşımı

Uzmanlar Fars dilinin ünlü seslerinin türeme yerlerinin değiştirip değişmezliğine göre مخرج صائتها (ez lehaz –e çegunegi - ye meharec - e saetha) araştırarak ünlü sesin meydana gelmesi süresinde sesi meydana getiren konuşma azalarının durum değiştirip değiştirmemesine göre onları iki gruba bölüyorlar:

a) monoftong ünlüler صائتهای ساده (saetha - ye sade)

Ünlü sesin türeme yeri, ses ağızdan çıktığı zamana kadar değişmezse, yani şekillenmesine etki yapan ağız azaları değişmez durumda kalırsa ve meydana gelmekte olan ünlü sesi değiştirmesiz monoftong sesler türer. Farsça'da altı monoftong ünlü vardır: /a/, /ə/, /e/, /o/, /u/, /i/;

b) diftong ünlüler صائتهای ترکیبی // صائتهای مرکب (saetha - ye terkibi), (saetha - ye mürekkeb);

Ünlü sesin türemesi sırasında ağız azaları durum değiştirirse (bir durumdan bir başka duruma geçerse), meydana gelen ünlü ses değeri itibariyle değişir bir ünlü olacaktır, diğer bir ifadeyle söylersek, sabit olmayan mahreç özülüne sahip sesler “diftonglar” adlanır.

Günümüz Farsça'nın dilbiliminde bu konuda düşünce ifade eden bilginler diftongların mevcut olup olmaması konusunda değil, onların sayısı ve değerleri (niceliği) konusunda tartışmalar yapmışlardır. H.Alizade; N.Z.Hatemi (3), R.S.Sultanov (16), E.B.Memmedova (10) Farsça'da bir diftongun, V.S.Sokolova (15), Y.A.Rubinçik (13), V.S.Rastarqueva (12), C. Ş. Giunaşvili (4), Ali Hakşenas (6), Yadullah Semereh (14), P.N.Hanleri (7) iki diftong sesin bulunduğunu, İ.Kramski (8) dört, A.K.Lambton ise beş (9) diftong sesin bulunduğunu iddia etmişlerdir. Farsça'da /ou/ diftongunun bulunduğu fikrini araştırmacıların bütünü kabul etmişlerdir. Doktor P.N.Hanleri bu konuda şöyle yazmıştır:

چنانکه در کلمات نو، روشن، کولی و مانند آنهاست، هنگام تلفظ این حرف (صدا) در قسمت اول وضع اعضای گفتار درست همچنان که در تلفظ مصوت ساده "o" باید باشد. اما در قسمت آخر این اعضاء در وضعی قرار می گیرد که برای ادای مصوت "u" باید داشته باشد. صوتی که شنیده می شود نیز در هر قسمت با یکی از آن دو حرف یکسان است. (Hanleri, 1337: 42)

Çevirisi: “/rouşen/, /kouli/, /nou/ gibi sözcüklerin telaffuzu sırasında, konuşma azaları ilk başta monoftong /o/ sesini telaffuze hazırlanır, sonda ise bu organlar monoftong /u/ - yu telaffuz ettikleri zaman geldikleri duruma girerler. Bu zaman duyulan ses aynı bu iki sesin özelliklerini bir arada birleştiriyor”.

Başka diftongların mevcudluğu konusu bir hayli tartışmalıdır. Y.A.Rubinçik, V.S.Sokolova, C.Ş.Giunaşvili ikinci diftong olarak, /ey/ - i, V.S.Rastarguyeva, İ.K.Ovçinnikova (17) da /ei/ - nin varoluşunu yazarlar.

Bilindiği üzere Avrupa dilleri diftonglarla zengindir. İngilizce'de /iə/, /eə/, /ye/, /ay/, /oy/ diftongları vardır. Bu yüzden de Farsça'nın Fonetik'ini ve ya ses sistemini az bile olsa incelemiş araştırmacılar (ingilizler) kendi dillerinin kurallarına dayanarak Farsça'da da bu miktarda diftongun bulunduğunu zannetmişlerdir.

Farsça'nın diftong ünlülerini yaptığı denemeler yardımıyla kontrol etmiş K.İ.Polyakof'un düşünceleri de çok ilginç. Bilgin ilk önce çoğunluğun kabullendiği gibi Farsça'da /ou/ ve /ey/ diftonglarının mevcut olduğunu yazdıktan sonra konuya

daha iyi eğildikçe fikir değiştirmek zorunda kalmaktadır. Ve sonuç olarak da Farsça'da diftongun olmadığı kanaatini ifade etmiştir. Söz konusu düşüncesini می /mey/ – “şarap”, پیاده رو /piyaderou/ - “kaldırım” sözcüklerini örnek vererek ispatlamaya çalışmıştır. Onun fikrine göre, söz konusu içinde diftong olan sözcüklere ünlüyle başlayan ek getirildiği zaman, bu diftongların ikinci ünlü seslerin ünsüz varyantına dönüşüyorlar. Örneğin: می سرخ (me – ye sorh) – “kırmızı şarap”, پیاده رو نو (piyadero – ve nou) – “yeni kaldırım” gibi; Yazar, hem de diftongların aşırı derecede değişmek zorunda kaldığını, bu durumda reduktif varyant olarak kendini gösterdiğini esasa alarak, genelde Farsça'da diftongların bulunmadığını belirtmiştir (Polyakov,1988; 50).

Bizim Araştırmalarımız

Sorunun gerçekçi bir şekilde, objektif olarak çözümü doğrudan doğruya Fars Dilbilgisi'nin vazifesi olsa gerek. Maalesef, kimi hallerde Farsça'nın dilbilginlerinin yazdıkları Avrupa usuluna uyduğundan, kendi dillerinin fonetik kurallarından, etkide kalmadan az faydalanılmakta. P.N.Hanleri Farsça'da /ei/ diftongunun bulunduğunu yazmıştır.

Şunu da diyelim ki, Farsça'da diftonglar konusunda dilbilgisi kitaplarında raslanılan tüm özellikleri yansıtan bir /ou/ diftongu vardır. Bunu eksperimental çalışmalarının sonucu da kanıtlamakta. Araştırmacıların çoğu, Farsça'da ikinci diftong /ey/ ve /ei/ - nin olduğunu yazmaktalar. Bunları teker teker söyleyelim:

/ey/ diftonguna میدان (meydan) – meydan, پی /pey/ - iz, می /mey/ - şarap, نی /ney/ - kaval; gibi sözcükleri örnek olarak veriyorlar. Ama şunları da biliyoruz ki:

1. Diftongun parçalarının arasında ayırım yapılamaz. Nitekim, hece bölgesi diftongun parçaları arasına düşerse, o zaman bu tür ses birleşimi diftong değil, iki değişik monoftong sestir. Örneğin: نی /ney/ sözcüğünü tamlama (izafet) içine alacak olursak, diftong /e/ ve /y/ seslerine taksim olunur, yani, hece bölümü diftong birleşmesinin arasına düşecektir. Örneğin: می گلرنگ /mey – e golreng/ = /me – ye golreng/ ve ya نی /ney/ sözcüğüne birinci kişi iyelik eki (em) ekledikte yine de /ey/ diftongu iki ayrı sese taksim olunur. Örnek: نیم /ne - yem/ şeklinde hecelere ayrılır. Böylece /e/ + /y/ takımı diftong değil, iki ayrı ayrı ses halindedir.

2. Diftongların, iki ünlü sesin bir ünlünün türeme noktasında (bölgesinde) telaffuzudur, yargısını da hatırlatalım istedik.

/ei/ diftongunun parçaları ünlü sesler olsa da bunun da diftongların genel özelliklerine uymayan bir sıra kendine has özellikleri vardır:

a) /ey/ diftongunda olduğu gibi /ei/ diftongu da türlü morfolojik değişimlerden sonra heceye bölünebilir. Mesela: می چون لعل /me-i con la'l / - lal gibi kırmızı şarap. Çoğu zamanlar /me-ye con la'l/ gibi de okunabilir. Yani bu şekilde de /y/ yarımünlüsü iki ünlü arasına girer. Bildiğimiz üzere farsça'nın mevcut fonetik kanununa göre bu dilin öz sözcüklerinde kelime hece başında iki ünlünün ve iki ünsüzün yanyana gelmesi makbul sayılmaz.

b). Diğer bir yönden de /ei/ diftongunu niceliğine, uzunluğuna göre incelersek, bunların bir diftong ses değil, iki değişik monoftong ses niteliğinde telaffuz

edilmiş ve ayrı ayrı sesler olduğunu görürüz. Demek ki, diftong değil de diftoing sayabiliriz belki. Yukarıda da belirttiğimiz gimi onlara hal eki ve sözcük değiştiren parçalar eklersek söz konusu diftonglar teker teker birer hecelere ait olacaklardır. Sonuç olarak da biz farsçadaki diftongların tüm özelliklerini yansıtan bir tane /ou/ diftongunun varoluşunu kabul ediyoruz.

Diftongların gelişimleri sırasında geçmiş oldukları mesafeleri ve bugünkü durumu konusunda kesin incelemeler yapmak için bir az tarihe dönmemiz gerekir. Bilindiği üzere eski farsça'da üç uzun, üç kısa ünlü ses bulunduğundan dolayı, genelde bunların birleşiminden dokuz diftong meydana gelebileceği beklenilebilirdi. Gel gelelim, dildeki fonetik sınırlama kanunu, bunların üçünün uzunluk ve daha uzunluk meydana getirmekle /a/, /i/, /u/ - ya; üçüncü başka bir nitelikte ünlüler olarak: /ə/, /e/, /o/ meydana getirmekle ortadan kalkmış, ikisi /yay-e meçhul ve yay-e maruf/ mevcut ünlülerle, "yay-e maruf ve vav-e maruf"a dönüşmüş, sonuçta farsça'da bir /ou/ diftongu kalmış bulunmaktadır (Sultanov, 1966-1970: 30)

K.İ. Polyakof /ey/ diftongu gibi /ou/ diftongunun da farsça'da bulunmadığını iddia etmiştir (Polyakov, 1988: 51). Buna esas olarak da morfoloji değişimleri sırasında /ou/ diftongunun ikinci unsuru /u-v/- ye geçmesini gösteriyor. Morfem hududunda diftong hem bölünüyor, hem de kendi yarımünsüz durumuna dönüşüyor.

Şunu da ek olarak belirtelim ki, bu durum yalnız ve yalnız sözcük sonunda gelen diftonglarla ilgilidir. Ve Fars dilinin normal bir durumu olarak kabul edilse gerek. Çünkü, Farsça'da iki ünlünün sözcük içerisinde gelememesi kuralları vardır. /ou/ diftongu ile biten خدرو /hodrou/- "makinalı tabanca", كشو /keşou/- "çekmece", درو /derou/- "biçin" gibi sözcüklere çeşitli ekler eklersek, izafet unsuru (tamlama unsuru) ve b. eklersek, خود رو من /hodro-ve men/ - "benim makinalı tabancam", كشو ميز /keşo-ve miz/- "masanın çekmecesini", درو گندم /dero-ve gendom/ - "buğday biçini" gibi tamlamalar türer ve doğal olarak bu zaman dil kanunları devreye girer (yani: iki ünlünün yanyana gelememesi kanunu).

Söz konusu durum başında ve ortasında diftong olan sözcükleri kapsamaz. Doğal olarak, bu pozisyonlarda diftonglar kendi niteliklerini muhafaza etmekte. Bu tür sözcükler اوج /ouc/- "zirve", اوراق /ourağ/- "yapraklar (kağıt)", اوزان /ouzan/- "vezinler", اولاد /oulad/- "evlat", توليد /toulid/- "üretim (istihsal)", اين طور /intour/- "böyle", بد قول /bedgoul/- "sözünü tutmaz", خوف /xouf/- "korku", كون /koun/- "dünya", كوكب /koukeb/- "yıldız", ذوب /zoub/- "eritme", روغن /rouğen/- "yağ", روشن /rouşen/- "ışıklı", دولت /doulet/- "devlet", عودت /oudet/- "avdet", عون /oun/- "yardım", اوضاع /ouza/- "durumlar", اولاء /oula/- "üstün", مولود /moulud/- "mevlut (doğum)", موفور /moufur/- "çok, bol" gibi sözcükleri örnek olarak verebiliriz.

Yukarıya geçirdiğimiz örnekler dikkat edersek onların bu çoğunlukla Arapça'dan gelmiş sözcükler olduğunu görürüz. N.Z. Hatemi'nin 1999 yılında Tahran'da yayınlanmış "Farsça-Azerbaycanca Sözlük"(5) 60 bin sözcük ve sözcük takımını içermektedir. Farsça'nın sözcük terkiibindeki diftonglularını bu sözlüğe dayanarak etimolojisini gözden geçirecek olursak, ilginç sonuçlara varabiliriz.

Farsça sözcükleri çoğunlukla م /mim/ harfiyle başlaması bilinen bir gerçek.

Söz konusu sözlüğe bu harfle başlayan 4460 sözcük ve terkip alınmış ki, bunların sadece 67'si diftongludur. Terkibin bir parçası رو /rou/, نو /nou/, پلو /pelou/ gibi sözcüklerden oluşmuş مالرو /malrou/ “kervan yolu” ماهنو /mahnou/ = /mah-e nou/- “yeni ay” ماهپلو /mahipelou/ eklemesi “balık pilav” gibi yedi sözcük hariç geri kalanları Arapça'dan gelmiş sözcüklerdir. Örneğin مافوق /mafouq/ “yukarı üstün”, مoustouceb/ “yakışır”, موت /mout/ “ölüm”, موجود /moucud/ “mevcut” موروث /mourus/ “irsen geçer”, موضوع /mouzu/ “konu”, موفور /moufur/ “bol, çok” ve. b.

Sözlükte "ت" /te/ harfiyle başlayan 2560 sözcükten 40'ında diftong vardır. Bunlardan تابلو /tablou/ - “tablo” (Avropa kökenli), تندرو /tondrou/- “hızlı gider” sözcükleri hariç, geri kalan sözcüklerin tamamı Arapça'dan gelmelerdir. Arapça'da bu sözcükleri telaffuzu /ou/ diftongundan daha çok.../v/ harfinin

ingilizcedeki “w” harfinin ifade ettiği sese uygun bir şekilde telaffuz edilmesidir. Bu sesin telaffuz yeri (mahreci) genelde, Farsça'da bulunmadığından bu sözcükler Farsça'da /ou/ diftonguyla söylenir.

Farsça'da diftongların kullanım durumu, tezlik katsayımını öğrenelim diye öz Farsça dört harfle ilgili (پ /p/, چ /ç/, ژ /ž/, گ /g/ (ince ünlülerle gelen)) incelemeler yaptık. Sonuçları şunlardır: /ç /, /ž /

"پ" /p/ harfiyle başlayan 2260 sözcük ve terkip bulunmaktadır. Sözlükte bunlardan پادو /padou/ - “hizmetçi,kuryer”, پرتو /pertou/- “pırl pırl”, پيرو/peyrou/- “ardısıra”, پلو /pelou/- “pilav” gibi sözcükler, bir parçası Fars, diğer parçası Arapça'dan gelme bileşik sözcükler de dahil, toplam 14 sözcükte diftong vardır.

"چ" /ç/ harfiyle başlayan 540 sözcükten Pehlevi kökenli چوگان /çougan/- “çovkan” hariç, diftonglu sözcük bulunmamakta.

"ژ" /ž / harfiyle başlayan 75 sözcüğün birinde bile diftong ünlü sesi yok.

"گ" g/ (ince ünlüyle) ve ya /g/ (kalın ünlüyle) harfli 1040 sözcükten گوهر /goud/ - “çukur”, گوجه /gouce/ - “alça” (Prunus divaricata), جوهر // gouher/- “cevher” (Arapça'dan gelme) sözcükleri meydana gelen on sözcük hariç diğer sözcüklerde diftong kullanılmamıştır. Bundan da şu sonuca varabiliriz: Farsça'da gereksinim duyulmadıkça diftongdan faydalanılmamış. Çünkü, iki sestem oluşan /ou/ diftongu Farsça'nın Temel Fonetik Kuralı olan, “bir hecede iki ünlü ve ünsüzün yanyana gelememesi kanunu”yla uyuşmuyor. “Farsça'da diftongun bulunmaması durumu bu dilin vokal sisteminin özgü kurallarıyla iyi bir şekilde bağdaşır (pozisyon ve kombinatör etgilerine rağmen)” (Polyakov,1988; 51).

SONUÇ

Yapılmış deneysel çalışmalar gerçekten de Farsça'nın ünlüleri (monoftong ünlüleri kastediyoruz- E.M.) yeri, hece çeşidine bağlı olmadan, reduksiyona az uyar, genellikle her pozisyonunda nicelik ve nitelik koruyabilir. İncelemeler çağdaş Farsça'nın tek bir tane diftongu /ou/ da şu ana kadar monoftong ünlülerin bu özelliklerini kendisinde yansıtabilir..

EDEBİYAT LİSTESİ

1. Ahundov A., Azərbaycan dilinin fonetikasi, Bakü: 1984,390 s.
2. Dilçilik ansiklopedisi, F.Veysellinin tahriri,2 ciltde, I cild, Bakü: 2006,514 s.
- 3.Hatemi N.Z., Fars dili, Bakü; 1992,309 s.
- 4.Giunaşvili C. Ş., Gaprindaşvili Ş. G. fonetika persidskogo yazıka, Tiflis:1964,225 s.
5. Hatemi N.Z. Farsça-Azerbaycanca sözlük,(iki cildde), Naşer nəşriyatı,Tahran:1999, 1-ci cild,1048 s.; 2 –ci cild 1001 s.
6. Hakşinas A.M. , Aveşenası, Mo`essese-ye intişarat-e Agah, Tahran: 1378, 189 s.
7. Hanleri P.N., Tarih-e zəban-e farsı,celd evvel,Ferhəng-e nəşr-e nou, Tahran:1337,414 s.
8. Kramsky I., A study in the Phonologu of Modern Persian, Aor., X1, 1,1939
- 9.Lambton A.K.S., Persian Grammar, London, Cambridge University press, 1953,276 s.
10. Mehmedova E.B., Fars dilinde vurgu, Bakü, 2007, 242 s.
11. Polyakov K.İ., Persidskaya fonetika , “Nauka”, Mosko:1988, 316 s.
12. Rastorguyeva V.S., Kratkiy Oçerk Grammatiki Persidskogo yazıka, pril. k slovaryu B.V. Millera “Persidskiy-Russkiy slovar”, Mosko: 1960, 668 s.
- 13.Rubincik Y.A., Qrammatičeskiy oçerk persidskogo yazıka, prilojeniye k slovaryu “Persidskogo-Russkiy slovaryu Y.A Rubincika”, v dvux tomax, 2-oy tom, Moskou: 1983,864 cs.
14. Semereh Y., Avaşenası-ye zəban-i farsı, Tahran, 1378, 195 s.
15. Sokolova V.S., Livşis V. A., Noviye svedeniya po fonetike İranckix yazıkov, TİYA, 1, M., 1952, 173 s
16. Sultanov R., Yakın Şark dilləri Kürsüsü`nün1966 – 1970 yılları bilimsel araştırma raporu.
- 17.Ovçinnikova İ.K., Uçebnik Persidskogo yazıka,Izdatelstbo Moskovskoqo Universiteta çast pervaya, Mosko:1956,440 s.
18. Veyselli F., Struktur dilçiliyin esasları,I,Tehsil,NPM, Bakü: 2005,342 s.

ÖZBEK TÜRKÇESİNİN OŞ AĞZI VE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ ALKIŞLARIN MUKAYESESİ

A COMPARISON BETWEEN OŞ DIALECT OF UZBEK LANGUAGE AND PRAISES (ALKIŞ) IN TURKISH

СОПОСТАВЛЕНИЕ ВОСХВАЛЫ В ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ И ОШСКОМ ДИАЛЕКТЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

Erdi ERBEDEN*

ÖZ

Alkışlar, ifadeye değer katma, nezaket, sevgi ve saygı bildirme özelliklerine sahip olan anonim halk edebiyatı ürünleridir. Sosyal ve kültürel unsurlardan doğrudan etkilenen bu tür, aynı toplum bünyesinde dahi ses, biçim ve tercih edilen sözcükler bakımından farklı şekillerde kendini gösterebilmektedir. Bu yazıda Kır-gızistan'ın Oş şehrinde yaşayan Özbek Türklerinin günlük hayatta kullandıkları alkışlar ve bunların Türkiye Türkçesindeki karşılıkları üzerinde durulacak, elde edilen veriler sonuç bölümünde yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alkışlar, Özbek Türkçesi, Oş Ağzı, Alkış, Türk Halk Edebiyatı

ABSTRACT

Praises are anonymous products of folk literature which have qualities such as enriching expressions, and stating kindness, love, and respect. Directly influenced by social and cultural elements, this genre can reveal itself in different ways in terms of sound, form, and preferred words even within the same society. In this paper, praises used in daily life by Uzbek Turks living in Oş city of Uzbekistan and equivalents of these words in Turkish will be emphasized, and the acquired data will be evaluated in the conclusion part.

Key words: Praises, Uzbek Language, Oş Dialect, Praise, Turkish Folk Literature

*Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Ankara/TÜRKİYE
(erdi.erbeden@gazi.edu.tr)

GİRİŞ

Türkçenin Kök Türk, Uygur, Karahanlı, Harezmi-Altinordu, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerini yansıtan eserlerde alkış sözcüğü *alkış*, *alkış*, *alkuş*, *arkış* ve *aşkış* biçimlerinde yer alır (Caferoğlu 2011: 12; Ünlü 2012b: 35; Ünlü 2012a: 41; Ünlü 2013: 36, 64; Ergin 1997, 13; Kanar 2011: 36). Çağdaş Türk lehçelerinde sözcüğün *alkış* (TT., Alt. T., Kır. T.), *algış* (AT., Kum. T., Şor T., Tu. T.), *algıs* (ST., Kaz. T.), *alkış* (UT.), *alkaş* (Tat. T.), *alkış* (ÖT.), *algış* (KBT.), *algas*, *algı* (HT.) ve Anadolu ağızlarında *alkış*, *alhış* şekilleri mevcuttur (Duymaz 2000: 16; Gülensoy 2007: 66; DS. 1993: 22). Sözcüğün karşılığı olarak “kutsama, kutlama, hayır dua, takdis, şükretme, hamdetme, medh, övgü, senâ, ululama ve beğenme” gibi ifadelerle yer verilir (Akalın 1990: 19-56; Caferoğlu 2011: 12; Kaya 1997: 101; Duymaz 2000: 15-17; Sevinçli 2015: 102; Bars 2014: 202). Alkış, Türkiye Türkçesinde en sade biçimiyle *iyi dilek bildiren söz* şeklinde izah edilebilir (Akalın 1990: 28).

Türk ve yabancı kökenli araştırmacıların büyük bölümü alkış sözcüğünün kökeni olarak *alka-* fiilini işaret etmektedir. Son dönemde sözcüğün al “kızıl” isminden türediği görüşü de dillendirilmeye başlanmıştır al+ka-ş > alkış (Güner 2015: 626-629). Bazı Özbek araştırmacılar sözcüğün kökeni olarak al- “övmek, iyi dilek dilemek” fiilini esas alır (Duymaz 2000: 17).

Alkış konusunda bilim insanlarının çalışmalarını dikkate aldığımızda şu fikirlerin ortaya konulduğunu görebiliriz: Alkışlar, ilk zamanlarda daha çok büyü ve sihir içerikli kelimeler olarak kabul görmüştür (Akalın 1990: 30, Kaya 1997: 99, Duymaz 2000: 15). Toplumun ihtiyaçlarına binaen zamanla yaygın kullanım alanı kazanan bu kalıp ifadeler manzum ve mensur edebî türlerin içeriğine de dâhil olmuştur (Kaya 1997: 109). Doğal olarak ait oldukları toplumlardan izler yansıtan bu türün evrensel boyutu da göz ardı edilemez. Bütün toplumlarda sofrâ alkışlarına, teşekkür ve övgü tipinde alkışlara rastlanır (Güzel 2008: 440). Cinsiyetten eğitim düzeyine, inanış biçiminden yaşam tarzına kadar bireysel ve toplumsal pek çok unsur alkışların temeli olarak gösterilebilir (Akalın 1990: 61). Bütün bu görüşler doğrultusunda, Türk Dünyası dediğimiz ve kültürel ortaklıklara sahip olduğumuz coğrafyanın değerlendirilerek her alanda olduğu kadar alkışlarımız konusunda da ortaklıklarımızın ve farklılıklardan kaynaklanan zenginliklerimizin ortaya konulmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple, çalışmamızda Kırgızistan’ın Oş şehrinden derlediğimiz alkış örneklerini değerlendirmek istedik.

Oş Ağzından Derlenmiş Alkış Örnekleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları

İdari anlamda Kırgızistan’a bağlı olan ve ülkenin en büyük ikinci şehri konumunda bulunan Oş, Özbekistan’ın Andican ve Fergana şehirleri ile sınır komşusudur. Özbeklerin yoğun olarak yaşadığı Fergana vadisinin doğu kısmında yer alan şehrin toplam nüfusu 1 Ocak 2018 verilerine göre 1.314.100 kişi olarak belirtilmiştir (<http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/>). Nüfusun takribi olarak yarısını Özbek Türkleri teşkil eder.

Çalışmamıza konu edindiğimiz alkış örnekleri, Oş şehir merkezinden tarafımızca derlenmiş olan metinler ve gezi esnasında tutulmuş münferit notlardan elde edilmiştir. Örneklerin fonetik hususiyetlerini aksettirebilmek adına çalışmada TDK tarafından kabul edilen fonetik alfabe kullanılmıştır. Örneklerde derlediğimiz Özbekçe alkış kalıpları esas alınarak Türkiye Türkçesindeki karşılıkları tespit edilmiştir. Yazılı kaynaklardaki örneklerin karşılıklı olarak değerlendirilmesi makale sınırlarını aşacağından bu çalışmada değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Özbekçe alkışlar Türkiye Türkçesine birebir aktarıldıktan sonra aynı alkış Türkiye Türkçesinde başka bir kalıpla ifade ediliyorsa bunlar parantez içinde gösterilmiştir.

A. Geçiş dönemi alkışları:

➤ Düğün ve nikâh merasimi alkışları:

Báhtli bolsınlár. *Bahtlı olsunlar. (Bahtları açık olsun)*

İkkelé dúnyâ sâdetini bersin. *İki dünya saadetini versin.*

Koşa řarıylár. *Birlikte yaşlanın. (Bir yastıkta kocayın)*

Bu alkışlarda yeni kurulan yuva ve yuvayı kuran gençler için iyi dileklerde bulunmaktadır. İkinci örnekte görüldüğü üzere, gençlere her iki dünya için de söylenen alkışlar bulunmaktadır. Alkışlar ait oldukları toplumların zaman içinde değişen kültürlerini de yansıtan unsurlar olduğundan, İslamiyet'in kabulüyle birlikte inançların alkış kalıplarına yansıdığı açık bir şekilde görülmektedir.

➤ Doğum için söylenilen alkışlar:

Ómrı uzâğ bolsın. *Ömrü uzun olsun.*

Ünıb össin. *Büyüyüp gelişsin. (Büyük adam olsun)*

Állaħım ózi sâhılasın. *Allahım kendisi korusun.*

Ózleridán köpeysin. *Soyu çoğalsın. (Dallayıp budaklansın)*

Toğrı yürip toğrı tursıñ. *Doğru yaşayıp doğru olsun. (Hayırlı evlat olsun)*

Derlediğimiz örnekler, doğum anne ve bebek için bir bütünlük oluşturmakla birlikte, alkışın genelde doğrudan bebeğe yönelik olduğu görülmektedir.

➤ Dış çıkaran çocuklar için söylenilen alkışlar:

mercândeý çırâyli mústahkám tışleri çıhsın. *İnci gibi güzel, sağlam dişleri çıksın. (Dişleri inci gibi olsun)*

➤ Ölen kişinin arkasından söylenilen alkışlar:

Húdâ árkasıda kâlgánlergá sâbır tâkat bersin. *Hüda geride kalanlara sabır ve güç versin. (Allah geride kalanlara sabır versin)*

Câyı cennettán bolşın. *Yeri cennette olsun (Mekânı cennet olsun)*

Dōzah otıdán sâhlâğın. *Cehennem ateşinden koru.*
Kâbîr azâbıdan sâklâğın. *Kabir azabından koru.*
Hûdâ rahmât kışın. *Hüda rahmet etsin. (Allah rahmet eylesin.)*

Ölen kişinin arkasından söylenen alkışlar her iki coğrafyada da büyük oranda benzerlik gösterir. Genel olarak örnekler değerlendirildiğinde Oş ağzındaki alkışlarda *Hüda*, Türkiye Türkçesi örneklerde ise *Allah* adının daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Arapça dualardan bozulmuş Oş alkışlarında da *Allah* isminin kullanım sıklığı artmaktadır.

B. Günlük hayatta kullanılan alkışlar:

➤ Alışveriş esnasında söylenilen alkışlar:

Bârekesinî bersin. *Bereketini versin. (Bereket versin)*
Bâzârîzi bersin. *Pazar versin (Pazar ola)*
Tápáláp-tápáláp kiyip yürün. *Tepe tepe giyin. (Tepe tepe kullanın/ üzerinizde paralansın)*
Yâhşilik küllârdâ kiyiñ. *İyi günlerde giyin.*
Yâhşilikká işlâtiñ. *İyi günlerde kullanın.*

Alışveriş esnasında söylenilen alkışların Türkiye Türkçesindeki alkışlarla daha çok anlam bakımından uyum sağladığı söylenebilir.

➤ Araç satın alan bir kimse için söylenilen alkışlar:

Miñgânî nâsip kılsın. *Binmeyi nasip etsin.*
Tágidán şamâl ótíp tursın. *Altından rüzgâr geçsin.*

Bu tür alkışlar Türkiye Türkçesinde *Allah kazasız belasız kullanmayı nasip etsin* şeklinde yaygınlaşmıştır. Türkiye Türkçesinde ikinci sıradaki örneğe yapı ve anlam olarak rastlanmaz. Her iki coğrafyada tamamen farklılık arz ettiğini tespit ettiğimiz nadir örneklerdendir.

➤ Emek alkışları:

Âsán bolsın. *Kolay gelsin.*
Hârmeylár/ hârmeyñlár. *Kolay gelsin.*

Türkiye Türkçesinde emek alkışları *Kolay gelsin, Allah kolaylıklar versin* şeklinde kullanılmaktadır. İkinci sıradaki örneğe Türkiye Türkçesinde rastlanmaz.

➤ Eğitimle ilgili alkışlar:

Allahım zâhniñizi açık kılşın. *Allahım zihninizi açık etsin.*

İlmimizi ziyâde kılgin. *İlmimizi artır.*

Allah yüziñdi yâruk kılşın. *Allah yüzünü aydınlık etsin. (Allah utandırmasın)*

Mústahkâm yazuvâlişlikni nâsip kılşın. *İyi yazmayı nasip etsin.*

Eğitimle ilgili tespit ettiğimiz son alkış örneği münferit bir kullanım içermektedir.

➤ Kaza ve hastalık gibi durumlar için söylenilen alkışlar:

Allah sâhılasın. *Allah saklasın. (Allah korusun)*

Allah şifâ bersin. *Allah şifa versin.*

Allah sâbır bersin. *Allah sabır versin.*

Üçüncü örnek Türkiye Türkçesinde ölümle ilgili olarak kullanılmakta, hastalık için *Allah yardım etsin/yardımcısı olsun* alkışları kullanıldığı gibi, bu durumun en yaygın alkışı *geçmiş olsun*dur.

➤ Misafir karşılama ve uğurlama alkışları:

Huş kelipsizlár. *Hoş geldiniz.*

Siz keldiyiz bálá kelmesin. *Siz geldiniz, bela gelmesin.*

Yâhşı bâriylár. *Güle güle gidin.*

Yáná keliylár. *Yine gelin.*

İkinci örnekte alkışın *bela gelmesin* kısmı, sözün sihir gücünü yansıtır mahiyetidir. Bu, Türkiye Türkçesinde benzer şekilde de olsa kullanılmayan bir kalıptır.

➤ Nazar alkışları:

Köz tegmâsın. *Göz değmesin. (Allah nazardan saklasın)*

➤ Övgü niteliğinde söylenilen alkışlar:

Âferiñ. *Aferin.*

Bârekállâ. *Allah mübarek etsin/ maşallah.*

Mallades. *Aferin.*

Üçüncü örnek Rusça'dır. Alkışların yaşanılan hayat ile şekillendiğine dair önemli bir örnek olarak gördüğümüz bu alkış, uzun yıllar boyunca Rus kültürü ile iç içe yaşamanın sonucunda dile girmiştir.

- Kalkarken ve yataarken söylenilen alkışlar:

Küniñiz yahşı bolsın. *Günüñüz güzel olsun. (İyi günler/hayırlı günler)*
Yahşı dām āliñ. *İyi dinlenin. (İyi istirahatler/ iyi uykular/hayırlı istirahatler)*

- Selamlaşma esnasında söylenilen alkışlar:

Ássâlām aleyküm. *Selamünaleyküm.*
Húdâ râzı bolsın. *Hüda razı olsun. (Allah razı olsun)*

- Teşekkür mahiyetinde söylenilen alkışlar:

Álhamdülillāh. *Elhamdülillah.*
Húdāgā/ āllahge şükūr/ bēhısap şükūr. *Allah'a şükür/ sonsuz şükür. (Allah'a çok şükür)*
Káttá rahmat. *Çok teşekkürler.*

- Sofra duası mahiyetinde söylenilen alkışlar:

Állāhımgá hamdı senālár bolsın. *Allahıma hamd ü senalar olsun.*
Aş bolşın. *Aş olsun. (Afiyet olsun)*
Dástırhánlárıms tökin saçım bolsın. *Sofralarımız döküm saçım olsun. (Sofralarımız dolsun taşsın)*
Hāneden sâhıp sâhibelerige insâf bergin. *Hane sahibine, sahibesine insaf ver.*
Şu hānedāngá fáyz, bereke yağdırgin. *Şu haneye bolluk, bereket yağdır.*
Hāmme yoğ mölkölçilik bolsın. *Her şeyiniz bol olsun. (Bereketli olsun/Allah bereket versin)*
Hıdāyet, sileyi raħım bergin. *Hidayet, sevgi ve merhamet ver.*
İmānını mústāhkām kılgin. *İmanını sağlam kıl.*
Tāpgánlárgá báreke bergin. *Kazananlara bereket ver. (Kesenize bereket)*

Dördüncü örnekte *insaf dileme*, Türkiye Türkçesinde sadece olumsuz durumlar için kullanılır *Allah insaf versin/insafa gel* gibi. Özbek Türkçesi alkışlarında bu dileğin olumlu durumlarda da kullanıldığı görülmektedir.

- Yol ve yolculukla ilgili söylenilen alkışlar:

Åk yol bolsın. *Ak yol olsun. (Yolun açık olsun)*
Ållahgá āmānát bol. *Allaha emanet ol.*
Bārgán cāyıñde kıyınçılık körmágin. *Gittiğin yerde zorluk görme.*
Esān āmān bārip keliñ. *Sağ salim gidip gelin.*
Sáfárdá yürgánlárın sáfárlárını bēhatar kılgin. *Yolda olanların yolculuklarını zahmetsiz kıl.*

Yâhşi bârıp kēl. *İyi gidip gel. (Güle güle git gel)*

➤ Yurt ve devletle ilgili alkışlar:

Húdâ âdıl pâdîşâládán bersín. *Adil yöneticilerden versin.*

Âllahım yurtumuzgâ âmanlık bersín. *Allah'ım yurdumuza selamet versin. (Allah vatana, millete zeval vermesin)*

Yurtımız âbat bop ketsín. *Yurdumuz abat olsun.*

Bâş egâmis tınç bossín. *Liderimiz sağlıklı olsun.*

Türkiye Türkçesinde bu tür alkışlar genel dualar içinde yer almakla birlikte kalıp olarak çok yaygın değildir.

➤ Diğer konularla ilgili alkışlar:

Âsmânımız musaffâ bolsín. *Gökyüzümüz aydınlık olsun.*

Dúnyâgâ tınşlih tileymán. *Dünyaya huzur diliyorum.*

Sâğlık salâmetlih sorıymán. *Sağlık, huzur diliyorum.*

Zamânámız tınç bolsín. *Günümüz huzurlu olsun. (Allah bu günlerimizi aratmasın)*

Dördüncü örnek kalıp olarak farklı olmakla birlikte, Özbek Türkçesindeki alkışın anlamıyla örtüşmektedir.

C. Genel dinî nitelikli alkışlar:

➤ Dilek niteliğinde olan alkışlar:

Húdâ, hámmegâ nâsip kılsín. *Hüda herkese nasip etsin. (Allah herkese nasip etsin)*

Allâhım, hıyânet kılmıydiğán bándálárdán kılgin. *Allahım, hainlik etmeyen kullarından eyle.*

Húdâ, bálâládán sâqlasín. *Hüda belalardan korusun. (Allah belalardan kazalardan korusun)*

Húdâ, insâp bersín. *Hüda insaf versin.*

Allâhım, ikki dúnyâ sâdetigâ nâsib etgin. *Allahım, iki dünya saadetini nasip et. (Allahım, iki dünyamızı da mamur eyle)*

İnşâllah. *İnşallah.*

Allâhım, kârzdarlarını kârzige necât bergin. *Allahım, borçluları borcundan kurtar. (Allahım, borçlulara borçlarını eda nasip eyle)*

Ya rabbil âlemin, kılğán günâhlarımızı keçirgin. *Ya rabbel âlemin işlediğimiz günahlarımızı affet. (Allahım günahlarımızı affeyle)*

Allâhım, musûbetlerdi başımızgâ salmagin. *Allahım başımıza musibetleri salma. (Allahım, belalardan, kazalardan muhafaza eyle)*

Allâhım, peşanemizi yâruk kılgin. *Allahım, alnımızı ak eyle. (Allahım alnımızı ak, yüzümüzü pak eyle)*

Allâhım, yahşılârgâ yândaştırgin. *Allahım, kötü günler gösterme. (Allahım, kötü günlere düşürme)*

Allâhım, yâmanlârdân adaştırgin. *Allahım, kötülerden uzak eyle. (Allahım, kötülerle karşılaştırma)*

Bu alkışlar zaman içerisinde dinî dualardan günlük hayata yansıyan örneklerdir. Yukarıda da belirtildiği üzere bu örneklerde kullanılan söz varlığı İslamî kültür çerçevesinde her iki dilde de yakınlaşır.

- Zikir niteliğinde olan alkışlar:

Âllâh ekber. *Allahu ekber. (Amin)*

Oş ağzında bilhassa dua katarları sonrasında duaya genel itibarıyla *âllâh ekber* şeklinde son verilmektedir. Âmin ifadesi nadir kullanılır. Türkiye Türkçesinde *Allahu ekber* ifadesi dilek alkışlarından sonra kullanılmaz. Bunun yerine *amin* ifadesi tercih edilir.

- Cami cemaati için söylenilen alkışlar:

Hâr bîr kâdemiylârgâ hasânât bersîn. *Her bir adınıza sevap yazılsın.*

D. Aile üyeleriyle ilgili alkışlar:

- Ana-baba, eş, akrabalar için söylenilen alkışlar:

Allâhım birbirimizgâ miḥri muḥabbâttâ kılgin. *Allahım birbirimize saygımızı, sevgimizi arttır.*

Ânacânımı hâmişe teni cânları sağ bolsın. *Anamın canı her zaman sağ olsun.*

Torılarda otırsın. *Başköşelerde otursun. (Allah başımızdan eksik etmesin)*

Yıkılıp tüşmesin. *Yıkılıp gitmesin. (Allah sağlıklı, uzun ömürler versin)*

İlk örnekte görülen *miḥri muḥabbâttâ kıl-* ifadesine Türkiye Türkçesinde rastlanmaz. Bunun yerine daha çok *saygımızı, sevgimizi arttır* kullanımına rastlanır. Üçüncü alkış örneği Türkiye Türkçesinde *Allah başımızdan eksik etmesin* biçiminde kalıplaşmıştır. Diğer örnekler yaygın kullanım içermeyen alkış örneklerindendir.

- Çocuklar için söylenen alkışlar:

Âğrımásın. *Hastalanmasın.*

Bállarım yâlgan gápirmásın. *Çocuklarım yalan söylemesin.*

Çekmásın. *Çekmesin (sigara içmesin).*

İçmâsin. İçmesin (alkol içmesin).
Yâmanlık körmâsin. Kötülük görmesin.

SONUÇ

Tespit edilmiş olan alkış örnekleri, kalıp ve içerik olarak Türkiye Türkçesi alkışlarından büyük farklılıklar içermemektedir. Oş ağzında karşılaşılan alkışlardan önemli bir kısmının Türkiye Türkçesiyle ortak olduğu gözlemlenmiştir. Bunların bazıları *inşallah, maşallah, elhamdülillah, Allah'a şükür* gibi dinî mahiyetteki alkışlardır ki bunlar doğrudan İslam kültürüyle ilgilidir. Bu tip alkışlarda farklı sözcük kullanımlarına rastlanmaz. Zikredilen alkışlarda sadece ses ve biçim özellikleri bakımından farklılıklar görülür: *Âllahgâ âmânât bol/ Allaha emanet ol.* vb.

Bazı alkış örneklerinde eş anlamlı sözcük kullanımından doğan kısmî farklılıklar bulunduğu söylenebilir. Bunlar da yüksek oranda Türkiye Türkçesindeki alkışlarla benzerlik gösterir: *Küniñiz yahşı bolsın/İyi günler, İlmimizi ziyâde kılgin/İlmimizi artır* gibi. Bunun yanı sıra aynı durumlar karşısında sarf edilebilen fakat her iki grupta anlam bakımından tam olarak birbirini karşılamayan alkış örnekleri de mevcuttur: *âş bolsın/aş olsun (afiyet olsun), âk yol bolsın/ak yol olsun (yolun açık olsun)* vb.

Az sayıda alkış örneğinin kalıp ifade olarak Türkiye Türkçesinde karşılıkları bulunamamıştır. Bu tür alkışlar kalıp sözler vasıtasıyla değil metin aktarma mantığıyla anlamlandırılmıştır: *âsmânımız musaffâ bolsın /gökyüzümüz aydınlık olsun, tâgîdân şamal ôtîp tursın/altından rüzgâr geçsin.*

Görüldüğü üzere tespit edilen örneklerde kısa, kalıp ifadelerin yanı sıra dua mahiyetli serbest kullanımlar da söz konusudur.

Alkışlarda söz varlığı olarak nâsip “nasip”, bâht “baht”, sâdet “sâdet”, sâbir “sabır”, ómúr “ömür”, bâreket “bereket”, zâhin “zihin”, şifâ “şifa”, huş “hoş”, bálâ “bela”, dâm “dem”, âylâ “ayle”, âza “aza”, hısap “hesap”, âsmân “asuman”, âbat “abat”, sâhip “sahip”, amânet “emanet”, ziyâdâ “ziyade”, necât “kurtulma”, muhabbet “muhabbet”, cân “can”, dōzah “cehennem” kâbir “mezar” azâp “azap”, rahmât “rahmet”, Âllah “Allah”, şükür “şükür” gibi Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun kullanımı göze çarpar. Bunda İslam inancının tesiri yadsınamaz. İslam dininin temelini teşkil eden kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim'in Arap dili ile nâzil olması Arapçayı Türk toplumları arasında yaygınlaştırmıştır. Bu durum alkışların yapısına da sirayet eder.

Arapça ve Farsça sözcüklerin dışında yalnız bir örnekte Rusça mallades (молодец) ifadesine rastlanmıştır. Takribi iki asır kadar süre Rus idaresinde kalmış olan bir topluluk için doğal bir durum olarak görülebilir.

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

á	Geniş, yarı kalın, düz, normal süreli, /a-e/ arası bir ses
â	Geniş, kalın, yarı yuvarlak, normal süreli, /a-o/ arası bir ses
í	Dar, yarı kalın, düz, normal süreli, /ı-i/ arası bir ses
ó	Geniş, yarı kalın, yuvarlak, normal süreli, /o-ö/ arası bir ses

ú	Dar, yarı kalın, yuvarlak, normal süreli, /u-ü/ arası bir ses
ġ	Tonlu, süreksiz, arka damak ünsüzü
g̊	Tonlu, süreksiz, dip damak ünsüzü
h̊	Tonlu, sızıcı, sürekli, gırtlak ünsüzü
h̊	Tonsuz, sızıcı, hırıltılı, sürekli, arka damak ünsüzü
k̊	Tonsuz, süreksiz, orta damak ünsüzü
k̊	Tonsuz, süreksiz, arka damak ünsüzü
í	Tonlu, akıcı, diş eti, ön damak ünsüzü
l̊	Tonlu, akıcı, düşmek üzere olan ön damak ünsüzü /l/
ñ	Tonlu, akıcı, arka damak ünsüzü
v̊	Tonlu, sızıcı, sürekli, çift dudak ünsüzü

KISALTMALAR

Alt. T.	Altay Türkçesi
AT.	Azerbaycan Türkçesi
DS.	Derleme Sözlüğü
HT.	Hakas Türkçesi
Kaz. T.	Kazak Türkçesi
KB.T.	Karaçay-Balkar Türkçesi
Kır. T.	Kırgız Türkçesi
Kum. T.	Kumuk Türkçesi
ÖT.	Özbek Türkçesi
ST.	Saha Türkçesi
ŞT.	Şor Türkçesi
Tat. T.	Tatar Türkçesi
TDK	Türk Dil Kurumu
TT.	Türkiye Türkçesi
Tu. T.	Tuva Türkçesi
UT.	Uygur Türkçesi

KAYNAKÇA

- Akalın, Sami (1990), *Türk Dilek Sözlerinden Alkış Kargışlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bars, Mehmet Emin (2014), “Manas Destanı’nda Alkış ve Kargışlar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2/1, ss.. 200-213.
- Caferoğlu, Ahmet (2011), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK, Ankara.
- Duymaz, Ali (2000), “Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar”, *Millî Folklor*, S. 45, ss. 15-21.
- Ergin, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer*, TDK, Ankara.

Gülensoy, Tuncer (2007), Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK, Ankara.

Güner, Galip (2015), “Alkış ‘Dua’ ve Kargış ‘Beddua’ Kelimelerinin Etimolojisi Üzerine”, *7. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, Cilt I, ss.. 625-631.

Güzel, Abdurrahman (2008), “Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua”, *Turkish Studies*, Cilt 3/2, ss. 438-446.

Kanar, Mehmet (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul.

Kaya, Doğan (1997), “Dualar ve Beddualar”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 4, Sivas, ss.. 99-121.

Sevinçli, Veysi (2015), “Türk Dilinde Alkış-Kargış ve Adilcevaz Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı 52, ss.. 97-125.

TDK Derleme Sözlüğü (1993), Cilt I, TDK, Ankara.

Ünlü, Suat (2012a), *Harezm-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya.

Ünlü, Suat (2012b), *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya.

Ünlü, Suat (2013), *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, Konya.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

<http://www.stat.kg/kg/statistics/naselenie/> (Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитети) 19. 05. 2018 tarihinde alınmıştır.

ROMANTİZMİN AYAK İZLERİ: ALBRECHT DÜRER’İN “ARCO VADİSİNDEN GÖRÜNÜM” YAPITI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

FOOTPRINTS OF ROMANTICISM: AN ASSESMENT OF ALBRECHT DÜRER’S ““ARCO VADİSİNDEN GÖRÜNÜM” (VIEW FROM ARCO VALLEY) WORK

СЛЕДЫ РОМАНТИЗМА: АНАЛИЗ ПРОИЗВЕДЕНИЯ АЛЬБРЕХТА ДЮРЕРА «ВЗГЛЯД НА ДОЛИНУ АРКО»

Ayça YILMAZ*

ÖZ

Bu çalışmada, Alman sanatının ve Rönesans’ının en önemli temsilcilerinden olan Albrecht Dürer’in, kendisinden yüzyıllar sonra ortaya çıkacak olan Romantizm akımını, romantiklerden çok daha önce kendi sanatına nasıl uyguladığının konu alınmıştır. Arco Vadisinden Görünüm adlı yapıtı Romantizm akımı özellikleri açısından incelenerek ve Dürer’in Rönesans döneminde Romantizm izleri taşıyan bir çalışma yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dürer, Rönesans, İtalya, Arco Vadisi, Romantizm

ABSTRACT

In this work, Albrecht Dürer, one of the most important representatives of German art and the Renaissance, has taken the subject of how he applied the Romantic movement, which will emerge centuries later, to his art long before romanticism. View of the Arco Valley was examined in terms of the characteristics of the romanticism and reached the conclusion that Dürer made a study bearing romanticism traces during the Renaissance period.

Key words: Dürer, Renaissance, Italy, Arco Valley, Romanticism

* Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi ABD, Resim-İş Eğitimi (Doktora Öğr.) Eskişehir/TÜRKİYE

(ayca.y@anadolu.edu.tr)

GİRİŞ

Tarih boyunca çok sayıda işlev üstlenen sanatın ve sanatçıların, her zaman ait olduğu dönemin özelliklerini yansıttığı düşünülmüştür. Peki gerçekten öyle midir? Ortaya çıkan her sanat akımında destekleyenler olduğu kadar karşı çıkan sanatçılar da söz konusudur. Döneminin sanat anlayışına karşı çıkan sanatçı/sanatçılar, yaptıkları eleştiriler ve getirmiş oldukları farklı bakış açılarıyla aynı zamanda yeni sanat akımlarının da öncüleri olarak kabul edilmişlerdir. Öte yandan kimi sanatçılar belki de hiç farkında olmayarak yüzyıllar sonrasının sanat akımını etkileyebilecek işlere imza atmıştır. Yaşamı boyunca sadece duyduklarıyla yetinmeyip kendini, tekniğini ve sanatını geliştirmek adına, matematik ve doğa bilimleri temelinde alternatif yöntemler araştırmış ve bunları uygulamış olan Albrecht Dürer gibi.

İlk gençlik yıllarından yaşamının sonuna kadar bireyin entelektüel gelişimine önem vermiş, hümanist ve yenilikçi bir sanatçı olan Dürer, kendi tekniğini geliştirmesi açısından çağdaşlarından ayrılmakta, bu özelliği ile nesiller sonraki sanatçıları bile etkileyerek, yöntemlerini takip etmeye yönlendirmektedir (Erdoğan, 2016, 27).

Hazırlanan çalışmada Alman sanatının ve Rönesansı'nın en önemli temsilcilerinden olan Albrecht Dürer'in, kendisinden yüzyıllar sonra ortaya çıkacak olan Romantizm akımını romantiklerden çok daha önce kendi sanatına nasıl uyguladığı incelenmiştir.

Bu amaçla, romantizmin başlangıcından yaklaşık 300 yıl öncesinde sanatçının yarattığı "Arco Vadisinden Görünüm" isimli çalışmasında romantizmin izlerinin peşinden gidilerek bir değerlendirme yapılmıştır.

Rönesans ve Albrecht Dürer

Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, 15. yüzyılda Avrupa'da bilimi önemseyen, insan odaklı, doğayı gözlemlemeye yönelik bir hareket olarak etkili olmuştur. Orta Çağ'da hüküm süren savaşlar, siyasi sorunlar, hastalıklar sonrasında gelen Rönesans'la birlikte insanlar, özgürlüğün ve hayatın zenginliklerinin kıymetini bilmenin eşsiz doyumunu keşfetmişlerdir. Gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda medyana gelen refah ile birlikte ortaya çıkan yeni olanaklarda orta sınıfın yükselmesine, bilimde ve sanatta ilerlemenin oluşmasına imkan vermiştir. Bu dönemde Avrupa'da özellikle İtalya'da sanatçıların, resim ve heykel alanında yapmış oldukları çalışmalarda Roma ve Antik Yunan değerlerinin seviyesini yakaladığını, bilimi kullanarak geliştirdikleri yeni tekniklerle geçtiğini söylemek yanlış olmaz.

Rönesans döneminde sanatsal çalışmalarda ele alınan konular incelendiğinde, genellikle dini temaların işlenmiş olmasına karşın, daha önceki dönemlerin belirleyici özelliği olan geleneksel dogmatik bakış açısının yerini giderek bireyci ve insan odaklı bir bakış açısına bıraktığı görülmektedir (Grzymkowski, 2017, 186). Aynı zamanda, coğrafi keşifler sayesinde farklı kültürlerle iletişim içerisine girilmiş olması, farklı yaşam tarzlarının, inançların ve kültürlerin keşfiyle birlikte sanatçıların çalışmalarında, diğer kültürlere ait mitolojik unsurların da yansıdığı görülmektedir. Bu durumu Hodge (2016, 32) "Daha önce hiçbir dönemde, sanat tek seferde

bu kadar zengin, derinlikli ve üretken bir gelişim göstermemiştir.” diyerek tanımlamaktadır.

Daha fazla gerçekçilik ve imgeleri daha insani bir bakış açısıyla yaratmak gibi Rönesans’ın ilk evrelerine ait fikirler, bu dönem sanatçılarının doğal çevre tasvirinde kusursuzluğu yakalama çabalarında geniş yer tutmuştur. Erken Rönesans’ın detaycılığı ve keskin çizgilerinin yerini güzellik, asalet, ihtişam, dinamizm, derinlik ve anlam taşıyan daha yumuşak hatlı ve basit çizgi ve formlar almıştır. Bakan kişide duygusal bir reaksiyon uyandırmak için daha akıcı ve armonik kompozisyonlara ve duygusal ifadelerle başvurulmuştur. Dönemin sanatçıları sadece dini temalara odaklanmaktan uzaklaşarak, sanatın günlük hayatın önemli bir parçası haline gelmesine katkı sağlamıştır (Hodge, 2016, 35).

Diğer bir ifadeyle Rönesans dönemi resim çalışmaların taşıdığı temel özelliklerini kusursuz bir çevre/doğa resmetmek, tanrısalardan ziyade insani bakış açısıyla resmin temasının insan üzerine odaklanması olarak sıralamak yanlış olmaz.

Dönemin sanatçıların, sanatı bilim ile buluşturma çabaları sonucunda ortaya çıkardığı yeni tekniklerle ortaya koydukları çalışmalar, özellikle Rönesans dönemi İtalyan Ustalarının büyük başarıları ve buluşları, insanlar üzerinde derin etkiler yaratmış ve tekniğin kendini yeniden üretmesini imkanı kılmıştır. Leonardo da Vinci’nin yenilikçi kompozisyonları ve ışığı özgün bir şekilde yakalayan yöntemleri ile ortaya koymuş olduğu tabloları ve çizimleri Rönesans dönemi sanatçıların çalışmalarına örnek verilebilir (Gombrich, 2009, 341; Hodge, 2016, 34).

Bu anlamda dönemin sanatçılarından Albrecht Dürer’de “Rönesans insanı tanımına tam anlamıyla uyan ressamlardan birisi (Erdoğan, 2016, 27)” olarak karşımıza çıkmaktadır. Döneminin birçok sanatçısı gibi Dürer’de, *bilginin yeniden doğuşu hareketinin* verdiği heyecanla, resimleri üzerinde araştırmalar, denemeler gerçekleştirmiş ve ahşap baskılarında, çizimlerinde, suluboyalarında alternatif teknikler uygulamıştır. Uyguladığı farklı teknikler daha çok anatomi ve doğa araştırmalarının ürünü olarak ortaya çıkmışken, kullandığı geometri, perspektif, oran-orantı araştırmaları, yapacağı İtalya seyahatindeki manzara resimleri için temel bir bilgi ve teknik birikimi oluşturmıştır (Erdoğan, 2016, 15).

Dürer ve İtalya Seyahati

“Çıraklık dönemini tamamladıktan sonra, Orta Çağ’ın bütün genç sanatçıların yaptığı gibi yaparak, görüş açısını genişletmek ve yerleşebileceği bir yer bulmak için gezgin bir kalfa gibi (Gombrich, 2009, 342)” yola çıkan Dürer, ilginç bulduğu her şeyin, her manzaranın gerek eskizlerini gerekse tamamlanmış suluboya çalışmalarını yapmıştır. Kültürel vizyonunu genişletmek ve teorik bir temel edinebilmek amacıyla çıktığı yolculuğunda “her şeyi büyük bir dikkatle gözlemlemiş, Alp vadilerindeki resim konusu olmaya değer yerlerin suluboya resimlerini yapmıştır (Gombrich, 2009, 343)”. Dürer, yalnızca gözlemlediklerini olduğu gibi resmetmekle kalmamış, resimlerini tamamlarken perspektif, oran orantı, geometri alanlarındaki öğrenimlerini de kullanmıştır. Dürer’in İtalya seyahati sırasında yaptığı manzara resimleri arasında Trento’da Görünüm, Trento Kalesi, Alp Dağları da yer almaktadır.

Resim 1: Dürer, “Trento’ dan Görünüm”, 23.8 cm x 35.6 cm, Suluboya ve guaj, yak. 1494, Albrecht Dürer (YKY yayınları, 2011)

Resim 2: Dürer, “Trento Kalesi”, 19.6 cm x 25 cm, Kağıt üzerine mürekkep-
li kalem ve suluboya, 1495, Albrecht Dürer (YKY yayınları, 2011)

Resim 3: Dürer, “Alp Dağları”, 21 cm x 31.2 cm, Suluboya ve guaj, 1495, Albrecht Dürer (YKY yayınları, 2011)

Doğa, bütün güzelliği ve tuhaflığıyla hayatı boyunca Dürer’in ilgisini çekmiş ve eserlerine konu olmuştur. Yolculuğu süresince yaptığı gözlem ve geliştirdiği tekniklerle Nürnberg’e döndüğünde kendi atölyesini açan ressam, edindiği sanatsal tecrübeleri Kuzey sanatının formlarıyla birleştirerek özgün bir üslup geliştirmiştir. Özellikle renk seçimi, perspektif, kompozisyon konularında İtalyan sanatının plastik ilke ve elemanlarından etkilenen Dürer’in tarzı tamamen değişmemiş, kendi bilgi ve teknik birikimiyle bir araya getirerek Alman sanatının ve Rönesans’ının en büyük temsilcilerinden biri olabilmıştır. (Zuffi, 2004, 56; Erdoğan, 2016, 23).

Arco Vadisi çalışmasında Romantizmin izleri

Kendini geliştirme amacıyla çıktığı yolculuktan özgün bir üslup geliştirerek ve bakış açısını zenginleştirerek dönen Dürer’in, bu birikimini kullanarak yaptığı çalışmalar incelendiğinde yalnızca Rönesans insanı olduğu tanımını yapmak yetersiz kalmaktadır. Çünkü çalışmalarında kullanmış olduğu suluboya tekniğini, renkleri kullanım şekli, rengin duyarlılığını ve parlaklığını kullanabilmesi, fırça darbeleri vb. noktalarda daha ziyade Romantizmin ayak seslerini duymak mümkündür.

Romantizm, çoğu sanatçının çok hızlı ve mutlak bir şekilde değişen dünyayı kabullenme mücadelesinin sonucu olarak kendini göstermiş olan bir akım olarak nitelendirilmektedir. Toplumda yaşanan ekonomik, sosyal dönüşümler kendisini sanatta; kesin, katı ve net olan bakış açısının keskinliğini kaybetmesi, daha karmaşık ve güvenilmez bir hale gelmesi şeklinde göstermiştir. Bu bakış açısıyla sanatçılar genellikle hayal gücüne dayalı, spontane yaklaşımlar ve teknikler üzerine odaklanmıştır (Hodge, 2016, 56 ve 58). Diğer bir ifadeyle Rönesans dönemi resim çalışmalarında sıklıkla gördüğümüz kusursuzluk, tanrısal figürler, Romantizmle birlikte yerini daha esnek, yumuşak ve hayal gücüne dayalı, kişisel ifadelere daha fazla yer veren duygusal tasvirlerle bırakmıştır.

Aynı zamanda Romantizm, insanın yaratma özgürlüğü önündeki her şeye karşı durmakta, insanın duygularını ve hayal gücünü hayata geçirmesinin gereklili-

ğini savunmakta ve doğduğu çağın akılcılığına, maddeciliğine tepki olarak bireye, öznelliğe, akıl dışılığa, düş gücüne, kişiselliğe, kendiliğindenciliğe ve aşkınlığa, yani sınırları zorlayıp geçmeye önem vermektedir (Demirtas, 2012).

Bu bakış açısıyla incelenen ve çalışmaya konu olan “Arco Vadisi’nden Görünüm” adlı yapıt Dürer’in gezilerinde suluboya tekniği ile resmettiği ve İtalya’nın Trento şehrinde yer alan Arco Vadisi’dir.

Resim 4: Dürer, “Arco Vadisi’nden Görünüm”, 22.3 cm x 22.2 cm, Kahverengi mürekkepli kalem, suluboya, guaj, siyah mürekkep, yak. 1495, Musée du Louvre, Paris, Fransa

Rönesans dönemi resim çalışmalarında sıklıkla tercih edilen kusursuzluk ve dini temalara karşın bu dönemde Dürer “Arco Vadisinden Görünüm” adlı yapıtında, aslında bu şekilde gözükmeyen bir manzarayı Romantizmin temel unsurları arasında yer alan hayal gücüyle zenginleştirerek resmetmiştir. Ki bu tür zenginleştirmeleri Rönesans dönemi sanatçıları görmek pek olası değildir (Ladendorf, T.y., 230).

Ladendorf'un bu resimle ilgili düşünceleri göz önüne alındığında vadinin resmedildiği dönemde, resimdeki gibi görünmediğini söylemek mümkündür. Resim, gündelik hayatta var olan manzaranın birebir aynısı değil, sanatçının eklemeleriyle tamamlanmıştır. O halde yapılan resim ve resmedilen vadinin gerçek görüntüsü arasına eklenen renkler, nesneler, nesnelerin yerleştirilme düzenlerinde vb. farklılıklar bulunmaktadır. Bu anlamda incelenen yapıt, Romantizm akımının başlıca özelliklerinden olan hayal gücü, kişisellik, öznellik gibi özellikleri barındırmaktadır.

Aynı zamanda Dürer'in incelenen yapıtında, var olan görüntüyü resmederken yaptığı müdahalelerle o dönemde vadide yaşayan insanlar için tanıdık olanı yabancılaştırması da söz konusudur. Bu da Romantizme işaret etmektedir. Çünkü Romantizm, "günlük olanı yüceltmek, sonlu olana sonsuzluğun hissini vermek, bilinene bilinmezliğin ve gizemin havasını yansıtmak, tanıdık olanı yabancılaştırmak (Akt. Durusoy,1993, 82)" demektir.

SONUÇ

Sanatın birçok alanıyla ilgilenen Dürer, doğanın bütün güzelliği ve tuhaflılığıyla hayatı boyunca ilgilenmiştir. Bunu manzara resimlerinde kullandığı farklı renk denemeleri ve yeni geliştirdiği teknikleri uygulama isteğiyle de görmek mümkündür. Dürer'e göre "sanat doğanın içindedir, sanatçı bunu oradan çıkarabilir (Soygür, 1999, s.125)".

Dürer, "Arco Vadisi'nden Görünüm" adlı yapıtında, Romantizm dönemi çalışmalarında asıl olarak vücut bulan hayal gücü, kişisellik, öznellik, tanıdık olanı yabancılaştırma vb. noktalar görülmektedir. Bu nedenle Dürer'in "Arco Vadisi'nden Görünüm" adlı yapıtında Romantik etkiler olduğu ve Rönesans döneminde Romantizm izleri taşıyan bir çalışma yaptığını söylemek mümkündür.

Onu, döneminin sanatçılarından farklı ve özel kılan özelliklerinden biri olarak, yalnızca yaşadığı dönemin sanat akımına ait bir sanatçı olmadığını ve bu anlamda Romantizmin öncüleri arasında değerlendirilmesi gerektiği çıkarımını yapmak yanlış olmaz.

KAYNAKÇA

Demirtaş, N., Resimde Romantizm Dönemi, 2012, [http://bilensever.blogspot.com.tr /2012/12/resimde-romantizm-donemi.html](http://bilensever.blogspot.com.tr/2012/12/resimde-romantizm-donemi.html) (Erişim Tarihi: 03.01.2018)

Durusoy, G. (1993). Die Romantik (1798-1835). *Deutsche Literatur und Methodic*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları

Erdoğan, F.C.(2016). Sanatın Büyük Ustaları: Dürer. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Gombrich, E.H.(2009). Sanatın Öyküsü, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Grzymkowski, E. (2017). Sanat 101. (Çeviren: orhan Düz). İstanbul: Say Yayınları.

Hodge, S. (2016). Gerçekten bilmeniz gereken 50 sanat fikri. İstanbul: Domingo Bkz Yayıncılık.

Ladendorf, H (T.y.). *Gin Felsgesicht bei Albrecht Dürer*, <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/akb/article/viewFile/34862/28547> (Erişim Tarihi: 03.01.2018)

Soygür, H. (1999). Sanat ve “Delilik”, Klinik Psikiyatri, Ankara: Ayraç Yayınları.

Zuffi, S. (2004). Art Book Dürer Alman Rönesansı'nın Büyük Ustası (Çeviren: Kutay Özturan), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

TARİHİ İPEK YOLU, TİCARET VE KÜLTÜR YOLU

HISTORICAL SILK ROAD, TRADE AND CULTURE ROAD

ИСТОРИЧЕСКИЙ ШЁЛКОВЫЙ ПУТЬ – ПУТЬ ТОРГОВЛИ И КУЛЬТУРЫ

Necdet BAYRAKTAROĞLU*

ÖZ

Yüzyıllar öncesinde Avrupa ve Batı; Doğu'nun kaliteli ipek ve baharatını tanıyınca bu ürünlere büyük ilgi ve talep gösterince İpek Yolu ticaret amacıyla kullanılmaya başlamıştır.

Doğudaki Çin ve Hindistan gibi ülkelerden temin edilen ipek, baharat, kağıt, porselen, değerli taşlar ve diğer ürünler; batıda Mısır ve Roma gibi ekonomisi zengin ülkelere ulaştırılmaya başlamıştır. Bu yolla taşınan ürünler içinde en çok rağbette olan ipek olduğu için bu yolun adına "İpek Yolu" denilmiştir.

İpek Yolu, zaman içerisinde sadece ticaret amacıyla kullanılmamıştır. Bu yol ülkeler arasında; din, kültür, medeniyet, bilim ve teknik alışverişin de vesilesi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, Çin-Hindistan, Avrupa, İpek, baharat, kültür, ticaret.

ABSTRACT

Centuries ago, when Europe and the West recognized the quality of Orient silk and spice and showed great interest and demand for these products, Silk Road started to be used for trade purposes.

Silk, spices, paper, porcelain, precious stones and other products from countries such as China and India in the east; had begun to reach to the rich countries' economies like Egypt and Rome, in the west.

The Silk Road had not been used for commercial purposes only in that time. This road conducted to the connection between countries within the meaning of religion, culture, civilization, science and technical exchanges.

Key words: Silk Road, China-India, Europe, Silk, spice, culture, trade.

* Araştırmacı-Yazar, Em. Cumhuriyet Savcısı. Manisa/TÜRKİYE
(necdetbayraktaroglu@hotmail.com)

Tarihte en eski gelişmiş uygarlıklar Mısır, Roma, Babil, Çin, Hindistan ve Türk medeniyetleri olmuştur. Yüzyıllar boyunca bu medeniyetler birbiriyle ilişki içinde olmuşlardır. İşte İpek yolu da, bu medeniyetler arasında tarih boyunca bir ticaret güzergâhı olmasının yanında farklı kültürlerin, dinlerin, dillerin, fikirlerin birikimlerini, bilgilerini ve uygulamalarının aktarıldığı, tüccarların, gezginlerin ve âlimlerin, din adamlarının takip ettiği tarihi kervan yolu olarak görev yapmıştır. Bu nedenle tarihte çok önemli bir yeri vardır.

İpek Yolu, yüzyıllar öncesinde Avrupa'nın, Doğunun kaliteli ipek ve baharatını tanıyınca bu ürünlere büyük bir ilgi ve talep göstermesi üzerine sadece ticaret amacı ile kullanılmaya başlamıştı. Doğuda ki Çin, Hindistan gibi ülkelerden temin edilen ipek, baharat, kâğıt, porselen, değerli taşlar ve başka sağlanan ürünler, batıda Mısır ve Roma gibi ekonomisi zengin ülkelere ulaştırılmaya başlamıştı. Bu yolda taşınan ürünler içinde en çok revaçta olan ipek olduğu için ünlü yolun ismine **“İpek Yolu”** adı verilmiştir.

İpek ve ipekten imal edilen kumaşlar ticaret ve hediye için çok değerli yerleri bulunmaktadır Çinliler ipeğin imali ve işlenmesi konusunda çok başarılı olmuşlar, dost olarak görünmek için ipeği, ipekli kumaşları, ipek giysileri karşılıksız olarak vermiş, zamanla etkilerine alarak hükmetmeye başlamışlardır. Orhun Abidelerinde Göktürk Hakanı Bilge Kağan vasiyetinde bu konuda şöyle demektedir:

“Ötüken Ormanında oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öyle veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış... Çin milletinin tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp Türk milleti mahvoldun”

İpek ve ipek sanayi eski çağlardan beri birçok ülkelerin hayatında önemle yer almıştır. İpek memleketi olan Çin bu sayede büyük bir ekonomik zenginliğe kavuşmuştur. Çin İmparatoru Vudi zamanında (M.Ö. 142-87) imparatorluğun sınırları batıya doğru genişlemiş, Çin ile Batı arasındaki ticaret yollarını açmıştır. Keşişler de, ilk ipek kozalarını Mısır, Bizans ve Roma'ya taşımış ve batı da bu şekilde tanıyıp ve kıymetini anlamaya başlamışlardır.

Ticaret yolu olarak kullanılmaya devam eden bu yolun, daha sonra başka önemi ve faydaları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Doğu ve batıda ki ve ikisi arasındaki devletlerin arasında ki ilişkilerin düzelmesinde, kültür alış verilerinde imkân sağlamış ve önemli rol oynamıştır. Bu yol ile Doğu zengin kültür ve medeniyeti, batıdaki ülkelerde ve bu yol üzerindeki memleketlerde tanınması, bilinmesi sağlanmış, kültür ve medeniyetlerinin, ekonomilerinin ve siyasi, askeri, dini ve ilmi yapı ve anlayışlarının gelişmesinde önemli büyük katkı oluşmuştur. Bu yol ile milletlere ait örf ve adetler yanında ilim, sanat, mimari ve dini, felsefî anlayış ve düşüncelerde karşılıklı olarak aktarılmıştır. Hindistan'dan ve Çin'den giden baharatlar batıda, özellikle Avrupa mutfaklarına lezzet ve tat katmıştır. Yemen'den götürülen kahve batı insanının keyf ve zevkini artırmıştır. Ayrıca, gıda maddelerinin karşılıklı girişi ile tarım alanında da değişimler yaşanmıştır.

Keza, İpek Yolu üzerinde taşınan en önemli şeylerden biride dinin taşınması olmuştur. Budizm, 4. ve 5. Yüzyıllarda Hindistan'dan kuzey güzergâh yoluyla Çin

ve Japonya'ya yayılmıştır. Hristiyanlık dini de, Orta ve Doğu Asya da hâkim bir din olmamasına rağmen, bu yol vasıtasıyla Çin sınırlarına kadar ulaşmıştır. İslamiyet'te, Arap Yarımadasından çıkarak hızla Hristiyan toprakları olan Suriye, Mısır'dan ilerleyerek Kuzey Afrika'ya doğru yayılmaya başlamıştır. Yine İpek yolu güzergâhı ile Orta ve Güney Asya topraklarına doğru yayılmış, özellikle yolun geçtiği şehir merkezlerinde kabul görmüş, daha sonrada kırsal kesimler Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Orta Asya' da ki Türkler, Çin, Bengal, Endonezya ve Hindistan' da ki bazı ahaliler Müslüman olmuşlardır. Pers kaynaklı Zerdüştlük ve Mani dini de özellikle İpek Yolu vasıtasıyla yayılmıştır. Bu nedenle, bu yol üzerinde bulunan ülkelerin tarihi gelişimleri, ilerlemeleri ve dini yapılarında ki değişimler, bir bakıma bu yola borçludur.

İpek Yolu güzergâhı ve haritası çizildiğinde dünyanın en önemli ve çok büyük bölgelerini, devletlerini, şehirlerini olumlu yönde etkilemektedir. Asya'da Çin'in Şian şehrinden başlayarak, tüm Orta Asya topraklarında ilerleyip Özbekistan'ın Kaşgar şehrinden geçerek ikiye ayrılan yoldan, birincisi Afganistan ovalarından Hazar denizine, diğeri de Kara Kurum Dağlarını aşarak İran üzerinden Orta Doğu ülkelerine ulaşip Akdeniz'e ve Afrika bölgelerine, bir taraftan da Anadolu'dan devam ederek deniz yolu ile ve Trakya üzerinden kara yolu ile Avrupa'nın her tarafına ulaşmaktaydı. Bir başka yolda Türkistan'ın güneyinden geçerek Hindistan'a varırdı. Bazen de Tacikistan'ın güney kesiminde bulunan Pamir Ovasında Taş Kule denilen yerde, batıdan ve doğudan gelen mallar takas edilir, değiştirilirdi.

İpek Yolu hakkında ilk tarihi bilgiler ve belgeler, Romalılar ile antik Yunan dönemine dayanmaktadır. Bu kaynaklara göre İpek Yolunun kuzey çıkış yolu Asya topraklarında bulunan Don Nehri ağzından başlayarak, kuzeyden ilerleyip, eski Part İmparatorluğunun toprakları olan, bugünkü Türk Cumhuriyetlerinin bulunduğu bölgelerden geçerek, Çin'in batı tarafında bulunan Kansu Şehrinin olduğu yerdeki Tanrı dağlarında kuzeyinden devam ediyordu. Güney güzergâhı ise, Mezopotamya da Antakya'dan başladığı ve İran ve Afganistan'ın kuzey kısmında kalan Pamir Ovasına ulaşarak devam ettiği bilinmektedir. Özellikle Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular döneminde İpek Yolu çok önemli bir yere sahipti.

İpek Yolu hakkında birçok seyyah, keşiş ve ilim adamları bilgiler vermişlerdir. Marco Polo, İbni Batuta, Pegolotti, Cilavijo gibi ünlü gezginlerde bu yol hakkında çok önemli bilgiler sunmuşlardır.

Anadolu, İpek Yolunun en önemli buluşma ve kavşak noktalarından biriydi. Batıya Avrupa'ya giderken Anadolu'da birçok kola ayrılarak ağ gibi Anadolu'yu sararak Karadeniz, Ege ve Akdeniz'de ki limanlara ulaşırdı. İran üzerinden gelen yolun Anadolu'da ki güzergâhları şöyle idi. 1-Tebriz-Bargari-Erciş-Maalzgirt-Hinis-Erzurum-Tercan-Erzincan-Sivas-Şarkışla-Kayseri-Aksaray-Konya-Adana-Ayas. 2- Tebriz-Erzurum-Sivas-Kayseri-Aksaray-Konya-Antalya-Alanya. 3- Tebriz-Erzurum-Bayburt-Gümüşhane-Trabzon. 4-Tebriz-Erzincan-Sivas-Tokat-Amasya Samsun-Sinop. 5- Tebriz-Sivas-Yozgat- Ankara-İstanbul. 6- Konya-Isparta-Denizli-İzmir. Karadeniz, Ege ve Akdeniz limanlarına aktarılan bu mallar, Venedikliler ve Cenevizliler tarafından gemileri ile Güney Avrupa ve Kuzey Afri-

ka limanlarına ulaştırıyorlardı. İstanbul'a varan mallar ise, Trakya üzeri kara yolu ile Avrupa içlerine kadar varıyordu.

Binlerce kilometrelik yolda ulaşım, o zamanlar sabır ve cesaretle ve develi kervanlarla yapıyordu. Bu ıssız yolların geçtiği Türk illerindeki topraklar üzerinde, 30- 40 kilometre aralıklarla, mimari açıdan ve sanat değeri bakımından görkemli ve özenli hayvan, bitki işleme ve süslemeleri olan kesme taşlardan yapılmış hanlar, kervansaraylar inşa edilmiştir. Bunlar ticari konaklama merkezleri olup, bugünkü otellerin görevlerini yerine getirmektedir. Bu kervansaraylar arasında seyahat ve ticaret, ülkelerin askeri merkezleri tarafından emniyet altına alınmış, buraya gelenlerin mallarını rahatlıkla pazarladıkları ortam oluşturulmuştur. Yüklü kervanlarla gelip kalanların kendileri ve hayvanları için hekim, baytar ve nalbant bulundurulmuş, ayrıca yatma için odalar, tedavi için revir, kütüphane, ibadet yerleri, yıkanmak için hamam, su ihtiyacı için çeşmeler yapılmıştır.

İktisadi ve ticari hayata önem veren Selçuklu Sultanlarından Alaaddin Keykubat, İpek Yolu üzerindeki kara ve deniz yollarına da önem verdi ve kervan yollarının emniyete alınması, tüccarların mallarının korunması için, ticaret yolu üzerine en çok kervansarayları o yaptırdı. Selçuklular zamanında bu yol, tüccarları, seyyahları, zanaatkarları, hacıları, askerleri, elçileri emniyet içinde rahatça taşımıştır. Selçuklu Sultanları, milletler arası ticaret yollarının önemini kavradıkları için, fetih ve sefer politikalarını buna göre tanzim ediyorlardı. Kervansaraylar kadın-erkek, köle, Müslüman, Gayrimüslim, herkese açık bir yer olup, gelen bu insanlara her türlü hizmet veriliyordu. Vakıf hizmeti sunulur, herkes ücretsiz kalır, hastalar tedavi edilirdi. Bu kervansaraylar farklı insanların bir araya geldiği, faydalandığı bir yerdi.

Ülkemizde İpek yolu güzergahında bulunan han ve kervansaraylardan bazıları şunlardır. Erzurum da Hacılar, Kanberoğlu, Rüstem Paşa Hanı, Erzincan da Sarı Han, Tercan da Mama Hatun Han, Sivas-Kayseri arasında Sultan Hanı, Sivas-Amasya arasında Çiftlik Han, Sivas-Malatya arasında Taş Han, Kayseri-Malatya arası Karatay Han, Malatya Hekim Han, Kayseri-Aksaray arası Öresun Han, Amasya-Tokat arası Ezinepazarı Han, Sinop Durağan Han, Konya-Antalya arası Kargı Han, Konya-Akşehir arası Horozlu Han, Antalya-Isparta arasında Evdir Han, Antalya-Alanya arasında Şerefza Han, Afyon-Akşehir arasında Çay Han ve Denizlide Akhan bulunmaktadır. Dokuzu Selçuklu Sultanları tarafından yapıldığı için Sultan Hanı adı verilmiştir.

Ayrıca kervan yollarının üzerinde bulunan göl, ırmak, dere vadi gibi engelleri geçmek için de köprüler yapılmıştır. Bu köprüler sayesinde ticaret canlı, güvenli, ulaşımında kolaylık ve sürat sağlanıyordu. Anadolu da ki İpek Yolu üzerinde bulunan tarihi köprülerden bazıları ise, Erzurum da Çobandere, Sivas'ta Eğri, Tokat'ta Hıdırlık, Kayseri'de Tekgöz, Kırşehir'de Kesik Köprü, Diyarbakır-Batman arasında Maladabi Köprüsü, Dicle Nehri üzerinde Hasankeyf Köprüsü bulunmaktadır.

Önceleri **“Ulu Yol”** olarak adlandırılan İpek Yolu başka yollara kayınca, bu yollar üzerindeki Kervansaraylar, hanlar ve köprüler kendi kaderine terk edildi. İssız dağ başlarında kalıntıları ile vakur bir şekilde yıkık, viran halde canlanmasını ve onarılmasını beklemektedir. Selçuklular, İpek Yolu üzerinde ki bu şehirlerin

bulunduğu ticaret merkezleri ve kervansaraylar, hanlar ve köprüler sayesinde büyük gelir sağlamışlardır. Anadolu da, Selçuklular ve beylikler döneminden günümüze kadar 270 civarında kervansaraylar kalmıştır. 1980 yılında **“İpek Yolu Projesi”** ile bu yolun canlandırılması istenilmiş, şehir merkezlerine yakın olanlar ile şehir merkezlerindeki onarılmış ve bazı faaliyetlerde kullanılmaya başlanmıştır.

En sonunda Batıya taşınan değerli mallar, Avrupa’nın ekonomik hayatında büyük zenginleşme sağladı ve deniz güçleri de gelişti. Batılı devletlerin ticaretini deniz yolu ile ve gemilerle yapmaları sonrası İpek Yolunun her geçen gün önemi azalmaya başladı. İlk önce Portekizliler, daha sonra da İspanyollar deniz ticaret yoluna hâkim oldular. Ayrıca Çinli tüccarların, deniz ticareti sayesinde Güney Asya ülkelerinde yeni pazarlar bulması, Amerika’nın keşfi, bu yolun tercihini azalttı. İpek Yolunun yerini artık yavaş yavaş gemiler almaya başlamıştı. Aynı zamanda Fatih Sultan’ın 1453 de İstanbul’u fethederek Osmanlı topraklarına katmasıyla, Hristiyan âleminin temsilcisi olan Bizans’ın ortadan kaldırılmasıyla da, İpek Yolu güzergâhının yolu hem değişti, hem de önem ve faaliyetini kaybetti. Avrupa ülkelerinin gemileri ticareti devam ettirebilmek için Ümit Burnunu dolaşarak Hindistan ve Çin’e varmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda bu yol üzerinde yeterli emniyet ve güvenliğin sağlanmaması üzerine asayişsizlik, vurgun, talan ve öldürmeler yolun işlememesini sağlamış, zamanla önemini kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca 14. yüzyılda Çin’de çıkan veba salgını, bu ticaret yolu ile ta Avrupa’ya kadar ulaşmış ve etkili olmuş, uzun süre ticari ulaşım askıya alınmış, ara verilmiştir.

Rusya’nın dağılmasından sonra, Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları üzerine, İpek Yolunun hem ticaret yolu olarak, hem de tarihi ve kültür yapısı olarak yeniden canlandırılması çalışmalarına başlanmıştır. Bu yol üzerinde bulunan kervansaraylar ve diğer hizmet veren yapılar yeniden inşa ve imar edilerek, dostluğu, yakınlaşmayı ve dayanışmayı sağlayan bu tarihi ve kültürel değerler korunup, yaşatılması ve insanların bilgi ve ziyaretlerine sunulması sağlanmaktadır. Aynı durum ülkemizde de, bu eselerin imar ve tadilatı uzun zamandır yapılmakta, tarihi kıymetleri gelecek kuşaklara taşınmaktadır.

İpek yolu yeniden doğudaki ve batıdaki ülkelerin ilgi alanı, odağı oldu, üretim ve ticari, sanayi en önemli malların merkezi, yeniden Asya’nın doğusunda oluşmaya başladı. Sanayi, enerji ve hammadde, ticari ve teknolojik mallar karayolu, denizyolu, demiryolu ve hava yolu ile batıya ve diğer ülkelere taşınmaya başladı. Yeniden canlanan, hareketlenen ve her geçen gün gelişmekte olan İpek Yolu, Orta Asya’da ki Türk Cumhuriyetlerini ve ülkemizi yakından ilgilendirmekte ve ticaret ve ekonomiye zenginlik katmaktadır. Tarihi ve kültürel mirasa Türk dünyası bir an önce hazırlıklı, planlı ve hedefli olarak yola koyulup sahip çıkmalıdır. Çünkü İpek Yolu, tarihi süreci içerisinde her zaman, Türk soyunu canlı ve hareketli tutmuş ve Türk medeniyetine zenginlik kazandırmıştır. 2009 yılında Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında kurulan **“Türk Konseyi”** ile geleceğe güzel adımlar atılacak Türk Soyuları arasında İpek Yolu canlılığına kavuşacaktır.

Tekrar güçlenmeye başlayan ve dünya güç dengelerini bozan ve Amerika, Rusya, Almanya, İngiltere ve Japonya karşısında rekabet gücünü ortaya koyan Çin, her geçen gün artan ticari ve teknolojik gücünü dünyaya ispatlamaya çalışıyor. Çin

Devletin öncülüğünde, sermayesinde Çin'in önemli katkısı bulunan Asya Altyapı Yatırım Bankası kurulmuş olup, bu bankaya İngiltere, Fransa gibi birçok ülkeler ortak olmaya başladılar. Amerika ve Japonya şu anda uzak durmaktadırlar.

Zenginleşen Çin, ürettiği her türlü mallarını batıya aktarmak için çözüm yolları oluşturmakta ve eski İpek Yolunu tekrar hayata geçirmek istemektedir. Dağları, ovaları, çölleri aşan kervanlar yerine, başlangıç noktası Hong Kong olup, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden geçerek, ülkemiz topraklarında ilerleyip İstanbul'a varan ve buradan Avrupa'ya ulaşan demiryolu ağı düşünülmektedir. Şu anda zaten Avrupa ülkelerine ve Çin'e kadar aralıklı olarak demiryolu bağlantısı bulunmaktadır. Eskimiş raylar ve istasyonlar yük taşımaya uygun ve hızlı ulaşımaya hazır değildir. Hızlı trenlerin gittiği emniyetli demiryolları süreyi azaltacak ve maliyetleri düşürecektir. Londra'dan kalkan tren hızlı şekilde Çin'e ulaşacaktır. Ağırlıklı olarak devam eden şu an ki deniz yolu ile taşımacılık, Çin'den Avrupa'ya ulaşmada hem süreyi uzatmakta hem de maliyeti artırmaktadır. Çin'den deniz yolu ile Avrupa'ya 27-28.000 km.lik bir mesafe ile ve 45 günlük zaman içinde ulaşmaktadır. Halbuki demir yolu ile bu mallar, aynı yolda 8500 km.lik bir mesafe ve 10 günde ulaşmış olacaktır. Bütün bu projeler ve planlar gerçekleşirse Çin'in dünya ekonomisindeki payı artacak, güç konumu yükselecektir. İşte geleceğin İpek Yolu olacak demiryolu projesinin maliyeti, kurulan bu bankadan karşılanacağı düşünülmektedir.

Ayrıca, 30 yakın Asya ülkesinin katılımı ve Birleşmiş Milletlerin desteği ile Asya uzak ticaret yolları ağının, inşa projesinin de yürümekte olduğu bilinmektedir. Yol ağının yenilenmesine çok büyük paralar harcanmaktadır. Yol üzerinde bulunan birçok kültür eserleri restore edilmekte, her ülkenin resmi makamları tarafından da kontrol altına alınmaktadır. Petrol ve doğalgaz yataklarının bulunması ve sanayi şehirlerinin kurulması, turistik amaçlı ziyaretlerin artması, mevcut yolların ve yeni yolların inşasını daha da hızlandırmıştır. Bu şekilde yeniden İpek Yolunun önemi artmaya ve yeni yollarla ticari faaliyetlerde artmaya başlayacaktır.

İpek Yolunun geçtiği Asya kıtasında ki halkaların büyük bir kısmı Türk'tür. Gerçekleşecek bütün bu projeler Orta Asya Türk Devletlerine ve ülkemize yeni imkânlar hazırlayacaktır. Türk topraklarında ekonomik, ticari, tarihi ve kültürel stratejik bütünleşme açısından büyük öneme sahip olacaktır. İstanbul, Kars, Bakü'den devam eden demiryolu Türk İllerini, Türk Soylarını **"Tarihi Köprü"** olarak kavuşturacaktır. İpek Yolunun yenisinin doğuşunda, Türk soyunun tarihi yolunu ve bağını her bakımdan artıracak ve geleceğini aydınlatacak ve 21. Yüzyılın **"Türk Asrı"** olmasını sağlayacaktır.

Milli Şairimiz Türk İlleri için Safahat'ında şöyle dile getirmektedir:

"Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkent'i / Geçtiğim yerleri tadada mahal yok şimdi, / Uzanıp sonra Buhara'ya Semerkand'a kadar / Eski dünyada bakındım ki ne âlemler var"

KAYNAKLAR

- Prof. Dr. Muharrem Ergin- Orhun Abideleri - Boğaziçi Yay.-İst.2012
Prof. Dr. Osman Turan-Selçuklu Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti- Boğaziçi Yay. İst.1966
Prof. Dr. Nadir Devle İpek Yolu- Türk Tarih Kurumu Yay.-Ank.1999
Arif Aşçı-İpek Yolunda Son Kervan- Kale Gurubu Kültür Yay.- 1998
Yahya Aksoy - Tarihi İpek Yolu - Boğaziçi Yay.- İst. 2015
Hans Wilhelm Haussig- İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi- Ötüken Yay.- İst.2001
Prof. Dr. Abdurrahman Güzel- Türk Kültüründe İpek Yolu- Çanakkale 18 Mart Üniv. Yay.1997
Colin Falconer- İpek Yolu- İnkılap Kitabevi - İst. 2002
Susan Whitfield- İpek Yolunda Yaşam- İnkılap Yay.-İst. 2005
Mehmet Bulut- Medeniyetler Güzergahı İpek Yolu- İst Zaim Üniversite Yay. Yay. İst.2014
Helmut Uhlig- İpek Yolu Çin ve Roma Arasında Eski Dünya Kültürü-- Okyanus Yay.-İst.2000

ABOUT VUQAR AHMED'S LIFE, WORKS AND BIBLIOGRAPHY

VUQAR AHMED'İN HAYATI, ÜRÜNLERİ VE BİBLİYOGRAFYASI HAKKINDA

VÜQAR ƏHMƏDİN HƏYATI, YARADICILIĞI, BİBLİOQRAFIYASI HAQQINDA

ЖИЗНЬ, ТВОРЧЕСТВО И БИБЛИОГРАФИЯ ВУГАР АХМЕДА

Dilber RZAYEVA *

ABSTRACT

Vuqar Ahmad, who began writing his first scientific and aesthetic works in the period of popular action at the end of the 80's of the past century, has begun to carry out wider literary activities in the years of independence of Azerbaijan. In a short period of time, he had a reputation as a literary fan, poet, music researcher, radio and television journalist, populist, pedagogue, press worker and redactor. He had gained the interest of cultural and literal society's readers'.

Indeed, what Vuqar Ahmed has produced is rich and worthy of investigation. There is a need for extensive scrutiny of his products.

In this article; linguistic and science doctor, professor, poet, writer, Vuqar Ahmed's life, products and bibliography information is gathered together. Here; along with life, the witty and artful saying of the books and monographs that hold an important place in their works are characterized by scientific and aesthetic values.

At the same time, a bibliography of a more important part of many scholarly works is presented to the readers.

Key Words: Vüqar Ahmed, works, Bibliography, Azerbaijan

* Institute Of Literature Named After Nizami Ganjavi Of ANAS Scientific Worker Of The Department Of South Azerbaijan Literature. Gence/AZERBAIJAN
(aziza_rzaeva@gmail.com)

ÖZ

Geçtiğimiz yüzyılın 80'li yıllarının sonunda halk harekâtı döneminde ilk bilimsel ve estetik eserlerini yazmaya başlayan Vüqar Ahmed, Azərbaycan'ın bağımsızlık yıllarında daha geniş çapta edebi faaliyet göstermeye başlamıştır. O, kısa bir zaman içinde edebiyatsever, şair, musiki araştırmacısı, radyo ve televizyon haberciliği, halkçılık, pedagog, basın emekçisi ve redaktör olarak pek çok alandaki ürünleri ile ün sahibi olmuştur. Kültür ve edebi toplumun ve okuyucularının ilgisi- ni kazanmıştır.

Gerçekten de Vüqar Ahmed'in ürettikleri zengindir ve araştırmaya layıktır. Onun ürünlerinin etraflı tetkik edilmesine ihtiyaç vardır.

Bu makalede; dilbilim üzerine ilimler doktoru, profesör, şair, edebiyatçı, Vüqar Ahmed'in hayatı, ürünleri ve bibliyografyası hakkında bir araya toparlanmış biçimde bilgi verilmektedir. Burada; hayatı ile birlikte, eserlerinde önemli yer tutan kitap ve monografilerin mazmunu, ilmi ve estetik değeri karakterize olunmaktadır.

Aynı zamanda pek çok ilmi eserlerin daha önemli olan belirli bir kısmının bibliyografyası okuyucuya sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vüqar Ahmed, eserleri, Bibliyografyası, Azərbaycan .

XÜLASƏ

Ötən əsrin 80-cı illərinin sonlarında xalq hərəkatı dövründə ilk elmi və bədii əsərlərini yazmağa başlayan Vüqar Əhməd müstəqillik illərində daha geniş miqyasda ədəbi fəaliyyət göstərməyə başlayır. O, az bir zaman içərisində ədəbiyyatşünas, şair, musiqi tədqiqatçısı, tele-radio jurnalisti, publisist, pedaqoq, mətbuat xadimi və redaktor kimi çoxsahəli yaradıcılığı ilə şöhrət tapır, ədəbi-mədəni ictimaiyyətin və oxucuların rəğbətini qazanır.

Həqiqətən də, Vüqar Əhmədin yaradıcılıq yolu zəngindir, araşdırmağa layiqdir. Onun yaradıcılığının ətraflı təfqiqinə böyük ehtiyac var.

Məqalədə filologiya üzrə elmlər doktoru, professor şair, ədəbiyyatşünas Vüqar Əhmədin həyatı, yaradıcılığı və bibliyografyası haqqında yığcam, icmal şəklində məlumat verilir. Burada həyatı ilə bərabər yaradıcılığında önəmli yer tutan kitab və monoqrafiyalarının məzmunu, elmi və bədii dəyəri xarakterizə olunur. Eyni zamanda coxsaylı elmi əsərlərinin daha önəmli olan müəyyən hissəsinin bibliyografyası təqdim edilir.

Açar Sözlər: Vüqar Əhməd, bibliyografiya, ədəbi fəaliyyət, dərslik

РЕЗЮМЕ

Вугар Ахмедов в 80-х годов прошлого века во время народного движения впервые начал писать свои научные и художественные произведения. Он в годы независимости широко развил своего литературную деятельность. Он за короткое время выступил как литературовед, поэт, литературный критик, радио и тележурналист, публицист, педагог, редактор и своей многогранной деятельностью широко прославляется и превращается в любимца своих читателей.

Действительно, научный путь Вугара Ахмеда очень богат и принадлежит исследованию. Очень большая нужда широко исследовать его творчество.

В статье коротко описывается жизнь, творчество и библиография доктора филологических наук, профессора, поэта, литературоведа Вугар Ахмеда. В работе совместно с жизненной деятельностью также характеризуется его книги и монографии, которые имеют научно-художественную ценность. В тоже время читатель в статье встречает определенную часть библиографии из его многочисленной научной произведений.

Ключевые Слова: Вугар Ахмед, библиография, литературная деятельность, учебник.

Vugar Ahmed, who wrote his first scientific and literary works during the national movement at the end of 80s of the last century, began to engage in literary activity more extensively in the independence period.

He has been known as a literary critic, poet, music researcher, TV-radio journalist, publicist, pedagogue, press officer and editor, and gained the sympathy of the readers. Indeed, Vugar Ahmed's creativity is rich and deserves to be studied. There is a great need for a detailed investigation of his creativity. In the article is given brief information on the life, creativity and bibliography of the Doctor of Philology, professor, poet, literary critic Vugar Ahmed. Here is also characterized the content, scientific and artistic value of his books and monographs which have an important place in his creativity. At the same time it is presented bibliography of some important parts of his scientific works.

Vugar Ahmad was born in Baku on 17 April 1963. He graduated from secondary school No.18 named after M.Mushfig in 1980, the Azerbaijan State Pedagogical University with "Honors" diploma in 1984, and postgraduate degree from the Pedagogical University in 1990 successfully. He worked as a literature teacher in the Darakand village of Shamakhy district in 1984-1987. In different years he worked as chief editor of the publishing house "Azerbaijani world" and "Novruz" newspaper, the deputy chairman of the Trade Union of Mass Media, as well as in various responsible positions in the Azerbaijani Television and Radio from 2005 until 1987. Meanwhile the writer is senior scientific worker in the Institute of Literature named after Nizami of Azerbaijan National Academy of Sciences. He was professor of Azerbaijan Institute of Teachers (2005-2011). Vugar Ahmad got the degree of candidate in philology in 1992 and doctor of philology sciences in 2005. He is author of 33 books such as "Russian children's literature and Azerbaijan" (Baku, 1992), "Mirjafar Pishavari: his life, environment and creativity" (Baku, 1998), "Azerbaijan children's literature" (Baku, 2006), "Literary criticism" (Baku, 2007), "Sheikh Muhammad Khiyabani", "Scientific-philological

researches" (Baku, 2010) etc., as well as 4 textbooks for high schools and more than 300 scientific and publicist articles.

His works have been published in Iran, Turkey, Greece, Germany, Georgia and other countries. V.Ahmad is also author and compositor of more than 500 songs. He is a full member of the New York Academy of Sciences, as well as the Azerbaijan Writers and Journalists, the Russian Derbent Writers Union, "Mugham" association, religious commission of Baku City Executive Power. The writer have been awarded with "Araz", "Abdulla Shaig", "Mammad Araz", "Songwriter of the year", "Zirva", "Song of the Year", "Simorgh" national awards, "Honorary Diploma" by the ETUC (in 2009 and 2013), "Golden pen" award by the decision of the presidium of AKIVHI (on 12 February 2013).

It has published his novel "Karabakh's dream, or victory in dream", reflecting the history of South Azerbaijan and Karabakh, "Garadaglilar" novel trilogy and is the "Azerbaijan until last breath" dedicated to Mammadamin Rasulzadeh. When V.Ahmad worked in AZTV channel, he was editor and presenter of about 200 programs, television movies. With his leadership and editorship a great mugham project was filmed in ATV channel.

In 2008, the book "My mother" was published in mass circulation in Tehran. In that year he made a speech about the invaluable works done by Mehriban Aliyeva, first lady of Azerbaijan, and contemporary national literary process on Iran State Television.

Vugar Ahmad is also a member of "Dissertation Council" and chairman of "Literary criticism" association at the Institute of Literature of ANAS. It was held his recitals in Moscow, Tehran and Baku. He represented Azerbaijan as a scientist at conferences in Iran, Russia, Turkey and Sweden.

Vugar Ahmad. Children's Literature of Azerbaijan (textbook). Baku-"Muallim"-2006

Vugar Ahmad is one of the researchers of children's literature. The work written for high schools in modern literary-theoretical aspect is the first textbook titled "Children's Literature of Azerbaijan" in the period of independence. In general, the textbook written on the basis of high school programs is designed for students who are studying on the subject "Children's Literature of Azerbaijan" for undergraduate-level, elementary and preschool faculties.

Mahammadhusein Shahriyar. Selected works. (Persian diwan (poetry). Drafting, notes, explanations and "Foreword" by Vugar Ahmad.

The book was published by the decision of the scientific council of Institute of Literature named after Nizami at Azerbaijan National Academy of Sciences. M. Shahriyar's works written in Persian, as well as original translations from his "Diwan", samples of literary translation from "Selected works" published in Baku was included in the book. The scientific editor of the publication is academician Isa Habibbeyli and the complier, author of the "Foreword", notes and explanations, as well as 52 translations is Doctor of Philology, Professor Vugar Ahmad. The

professor Vugar Ahmad notes in “Foreword” that the creativity of Shariyar seriously influenced on the literary process, its development and national literature in Turkey, Western and Central Asia, Pakistan, Afghanistan, India, the Caucasus and other countries. Shahriyar wrote in all genres and types of classical poetry and enriched the Persian and Azerbaijani literature with ghazals, odes, couplets, semais and rubais. His poems have been translated into many languages of the world, amazed the spirit of the people. A part of his works in Persian has been translated into the native language by the Azerbaijani talented poets and scientists. Institute of Literature named after Nizami of ANAS continues this tradition. “Muhammad Shahriyar. Selected Works” book includes the translation of works written by outstanding master in Persian.

Vugar Ahmad. South Azerbaijan Poetry. Baku –ISBN-2014 (scientific editor- academician Teymur Karimli)

It is the first time that in this monograph was studied on the 60-year period of South Azerbaijan poetry fundamentally. In fact, in this work was reviewed the South Azerbaijani poem, poetry and literature of 1950 – 1980s, 1990 and 2000s.

In the research work is highlighted different periods of the South Azerbaijan poetry, as well as looked through nation's genetic memory and the historical values in the glorious pages are brought to the attention of readers. It can be said that this book was a source of South Azerbaijan poetry. At the same time this is a valuable resource highlighting historical, political - social events in XX century.

Vugar Ahmad. M.J.Pishavari's life, environment and creativity. Baku-“Gokturk”-1998

In the research is noted that, Mir Jafar Pishavari lived in the 1st half of XX century. He was a staunch, strong and tireless, strong-willed public figure being humane character. Pishavari was a follower of the Sabir literary school with their artistic talent. The writer enriching the memoir genre of literary history is the author of the memorial-narrative like J.Mammadguluzade, Y.Vazir and A.Shaig. As well as he was the author of the scientific-theoretical and practical-publicist ideas about linguistics, literary criticism; a warlike, fighting publicist based on the principles of national roots and historicity, rich theme, diverse genres and forms; a talented publisher promoting the best examples of world literature and culture and trying to create cultural and literary relations between nations. All of these allow us to present his life, activity and personality, the definition of the Pishavari phenomenon as a source, sample and experience, to deal with him as a great public figure, wise head of government, talented scientist, prominent poet and writer, publicist and editor being humanist and international nature. The work is a perfect fundamental monographic study based on historical facts scientifically. The work was published in Russia in 2002.

Vugar Ahmad. Sheikh Muhammad Khiyabani. Baku- “Muallim” – 2010

The monograph by Vugar Ahmad is a valuable resource for the study of life and creativity of prominent politician, theologian, writer and philosopher Khiyabani, at the same time, the national liberation movement in South Azerbaijan. The monograph dedicated to the life and creativity of Sheikh Muhammad Khiyabani, a leader of struggle for South Azerbaijani people's freedom, is the first scientific monograph written about him. The scientific and historical works about the brave Azerbaijanis who led the liberation movement in South Azerbaijan it should have been written and published after restoring Azerbaijan's independence. The researchers note that such works will be of great importance in the liberation of Nagorno-Karabakh being an integral part of the whole Azerbaijan, will become a beacon showing the way and will have a crucial role in the development of patriotic education among today's young generation. Vugar Ahmad has made a lecture on this book in the international conference dedicated to the 90th anniversary of the movement Sheikh Muhammed Khiyabani in the Institute of Oriental Studies named after Ziya Bunyadov of ANAS.

Vugar Ahmad. Thoughts about literary figures and scientific-philological sources. Baku - “Muallim” – 2010

The author has given a description about scientific and didactic issues in this book on the transformation of philological scientific resources, literary figures to some specific issues.

In the book the new investigations about Khiyabani, Pishavari, Mirzazadeh, as well as new interpretations on the themes of “South Azerbaijan Poetry”, “Pishavari in Contemporary Tehran poetry”, “Mirvarid Dilbazi”, “Literary Sources”, “Azerbaijani fighters” will attract readers' attention. Vugar Ahmed is one of the researchers who is familiar with the history of the Azerbaijani poetic ideas, music theory, music science, art history, and can say new one. The author can perform tar, kamancha and other musical instruments, but also is a theologian, expert on theology. For this reason, he is thoroughly versed in Fizuli's poetry, Persian-speaking writers and comments Fizuli's opinions on poetry, art, musical instruments. It should be noted that in this book have been collected in more than 40 different kinds' articles by the author. Along with the removal of problems distinguished by modernity and relevance, it can be found in informative articles, posts, reviews. In general, this book is designed for researchers including the students, masters and doctoral students.

Vugar Ahmad. Literary criticism. (Textbook for high schools) Baku “Muallim” -2008

Vugar Ahmad's "Literary criticism" textbook is designed for students of the Faculty of Philology. Students, scholars of colleges and high schools and literature lovers can benefit from this book. Overall, the book is intended for the general public. Vugar Ahmad as a theorist has studied the originality of literary genres, reflection of the life events, current and schools and creative methods, as a literary

historian has interpreted the reasons for the decline and progress of literature, its development. He has treated as a critic to modern literary process. The value of the textbook first and foremost lies with reaching the unique through summarization. The author has highlighted the main problems of poetry, has given an explanation of a new paragraph in modern literature and said new thoughts about the importance of eloquent science still not learned in literary process of Azerbaijan. The most valuable aspect of the study is systemization of opinions.

While commenting on the rules of various current and school the author took into consideration the existing period and the conditions and was not indifferant to those that are impeding the development of literary-theoretical thought. The textbook in which is reflected Azerbaijanism, fanaticism and national spirit is commendable in terms of mastery, wisdom and lyricism. In each work dealt with fiction the idea of the writer should be in harmony with artistic taste, in that case all ideas will be fresh and virgin. Author's lyricism, sensitiveness, instability and kindness gives to the work a new spirit. The work "Literary criticism" by Professor Vugar Ahmad is an important research work for public.

Vugar Ahmad. "Russian children's literature and Azerbaijan". Baku-"Bilik", 1992

In the monograph "Russian children's literature and Azerbaijan" by V.Ahmad is dealt with the development of Azerbaijani-Russian literary relations and literary translations. The monograph "Russian children's literature and Azerbaijan" (Baku, 1992) is devoted to the complex and [troublous](#) period of XX century (1905-1917). It is reflected the certain years of Azerbaijani-Russian literary relations on the basis of children's literary of that time. The author has benefited rich studies of literary critics researching Azerbaijani-Russian literary relations, and written an interesting monograph in terms of requirements of that period in children's literature. In the monograph is used the historical-genealogical and comparative-typological method widely.

A description of how the candidate's submitted work has contributed to the popularization of science

Professor Vugar is one of the hard-working specialists, who attentively studied and published the national literary relations at the beginning of XX century, the classical Azerbaijani literature, the history and literature of South Azerbaijan, the literary creativity of prominent personalities of South Azerbaijan and literary process of South and North Azerbaijan. He devoted his monographs to the literature, publicity and scientific-theoretical thoughts of XX-XXI century.

Despite the fact that the boundaries of Vugar Ahmed's literary activities are wide, mainly he has studied the literature of South Azerbaijan. The first fundamental researches about Sh.M.Khiyabani, M.J.Pishavari are connected with Vugar Ahmad.

Vugar Ahmad is a scientist that based on archive documents, scientific findings and reliable sources. Vugar Ahmad has spent most of his time in St.

Petersburg, Moscow, Tehran, Tabriz and Baku libraries and archives. One of the factors that determine scientific value of his monographs is documents, scientific-historical facts from these archives and funds. His researches on the history and literature of the South and North are among the most valuable researches. Vugar Ahmad is also one of the researchers of children's literature. "Literary criticism" and "The Children's Literature" textbooks written for high schools on the modern theoretical aspects at the period of independence belongs to him. Vugar Ahmad with broad erudition and comprehensive creativity is a professional factograph and scientist. His creativity has attracted the attention of researchers and it has been done researches on his works. (Rasim Nabioglu, Mushfig Jabiroglu. The creativity of Vugar Ahmad. Baku-ISBN-2013)

Vugar Ahmad worked very productive as a prominent literary critic, poet, writer, music researcher, pedagogue and journalist dedicated 30 years of his life to scientific, literary-artistic creativity. He is a person who enriched our literature, especially poetry with his fundamental, poetic works from scientific and artistic point of view. Each work by the scientist and poet has captured interest of readers and literary community, and has been highly evaluated on periodicals, TV, radio programs. He has an important role in enrichment of our literature, especially poetry in terms of content, ideas, genre, language, styles, themes and poetics. His scientific and literary activity is full of interesting facts.

Vugar Ahmad's life and literary activity is connected with our poetry, the development of literary criticism, in particular national history and literature of the South Azerbaijan.

Vugar Ahmad wrote prose works as well. First he wrote satirical, humorous stories, later a wide range of two novels. His first autobiographical novel, "Karabakh dream and victory in the dream" appreciated by the literary community. The second novel is a trilogy "Garadaglilar" which is about the history of South Azerbaijan and Karabakh and shows the real face of Armenians. Both of these works are historical -documentary, having a special significance. His last novel is the first prose work dedicated to Mahammadamin Rasolzade, one of the founders of Azerbaijani Democratic Republic ("Azerbaijan until Last Breath"). These works give rich information to the readers about historical periods, our past and present, different historical figures. The novel "Karabakh dream or Victory" included in works fund in memoir genre is an important fact conforming artistic talent of the author.

His creativity is rich with necessary, original thoughts and ideas in terms of literary criticism, literary theory and historiography. In his researches, scientific works, monographs and articles Vugar Ahmad reflected the ancient of our nation's history, the ancientness of our nation in terms of the Azerbaijanism and Turkism on the basis of literary and historical sources and facts. He put forward scientific and theoretical ideas on the South and North literature, individual works by literary personalities, as well as their creativity.

A part of Vugar Ahmad's creativity consists of poetry. Especially, his art of singing. He has about 10 books of poetry and more than 500 poems and songs.

Another part of his creativity consists of his publicity. His publicity is rich in according to the genre and form. Vugar Ahmad also worked as a skilled organizer and publisher, publicist, journalist and news-man.

Mugam researcher Vugar Ahmad is also well known to the music community. His television and radio presenter, editor and script writer of the films has gained viewers and listeners. He has won the sympathy of audience and listeners as a television and radio presenter, editor and script writer in the films and programs.

At the beginning of the XXI century Vugar Ahmad as an intellectual is strong-willed strong and tireless citizen; a poet winning the love of readers with his artistic talent; a prominent literary scientist and author of work written in the original form and style on criticism, literary studies and children's literature; a patriotic publicist and literary historian promoting and studying samples of the world literature and culture, creating literary relations among nations.

Bibliography of works by senior researcher of the Department of Literature of Southern Azerbaijan in the Institute of Literature named after Nizami of ANAS, Dr.philology, Professor, poet-literary critic Vugar Ahmad Books

1. "Victim". Baku. 1990
2. G.R.Mirzazade. "Ayineyi-millat". Baku, 1992, "Maarif" ("Education")
3. Russian children's literature and Azerbaijan. Baku, 1992, "Bilik" ("Knowledge")
4. "Everyone's own voice". Baku, 1993, "Azerbaijan dunyasi" (Azerbaijani world")
5. "The tragedy of Seyavush". Baku, 1993, "Azerbaijan dunyasi" (Azerbaijani world")
6. Vugar Ahmad. "Sea of golden sand, sacrifice to your God!". "Yazichi" ("Writer"), Baku 1993.
7. Vugar Ahmad. "It is also my land" (Foreword). A.Gorarkhli "My land" poems.: Baku, 1993
8. "Shahnaz's sound". Baku, 1994, "Sherg-Gerb" ("East-West")
9. "Grey-haired palm". Baku, 1995, "Sherg-Gerb" ("East-West")
10. "Actor's funeral". Baku, 1995, "Sherg-Gerb" ("East-West")
11. "Mirjafar Pishavari". Baku, 1995, "Elm" ("Science")
12. "The features of Pishavari's publicity". Baku, 1996, "Elm" ("Science")
13. "The lifetime in the struggles". Baku, 1996, "Elm" ("Science")
14. "Pishavari's attitude to classical and contemporary literary works". Baku, 1997, "Elm" ("Science")
15. "For national liberation and national-democratic press". Baku, 1997, "Elm" ("Science")
16. "Pishavari's literary critical opinions". Baku, 1998, "Elm" ("Science")
17. "M.J.Pishavari: his life, environment and creativity". Baku, 1998, "Gok-turk"

18. "On the history of Azerbaijani-Russian literary relations in XX century" (1905-1917). Baku, 1998, "Sharg-Gerb" ("East-West")
19. "The sound – the sound of Koran". Baku, 2002, "MBM"
20. "My songs". Baku, 2002, "El-Allianje"
21. "Pishavari: life in the struggles", Baku, 2002, "El-Allianje"
22. Vugar Ahmad (author and editor of the Foreword). A.Asgar. "Fly my songs". Poems. Baku, 2002
23. Vugar Ahmad. "In honor of Kamanza". "Word, music and me", Baku, 2003
24. Vugar Ahmad. "Mugham is proud of Talat". "Word, music and me", Baku, 2003
25. "Pure water". Baku, 2003, "El-Allianje"
26. "I sing in my heart". Baku, "MBM", 2003
27. "When inspired...". Baku, "Min bir mahni" ("Thousand and one songs"), 2003
28. "Word, music and me". Baku, "Min bir mahni" ("Thousand and one songs"), 2003
29. "My world with songs", Baku, "Araz", 2003
30. "Good days ahead". Baku, "Shur", 2005
31. "Azerbaijan children's literature". Baku, "Muallim" ("Teacher"), 2006
32. Vugar Ahmad (editor). "Hokumali iftikhari Bigalam". Compiler: Mam-madagha Agharzaoglu. Baku-Shirvanneshir, 2006
33. Vugar Ahmad. (Author and compiler of Foreword). Ibrahim Zahid, "Ghazals", Baku, 2006
34. The program for the subject "Literary criticism" for bachelors of Philol-ogy faculties in universities. Baku, "Muallim" ("Teacher"), 2007
35. The program for the subject "Literary theory" for bachelors of Philology faculties in universities. Baku, "Muallim" ("Teacher"), 2007
36. Vugar Ahmad. Azerbaijani language. Textbook for 9th grade students in Russian-language schools. (Vugar Ahmad: the poem "My Tabriz". Baku, 2007
37. Vugar Ahmad. "Worthy son of Azerbaijan" article and poem. Mirashraf Fatiyev – translator, author of Foreword of the monograph "Innovative develop-ment of the city's housing and communal economy", Baku, 2007
38. V.Ahmad (compiler, editor and author of Foreword). Abbasgulu Ismail. "Tale of a fortune". Poems. Baku, 2007
39. The textbook "Literary criticism" for students of Philology faculties. Baku, "Muallim" ("Teacher"), 2008
40. "Thoughts about scientific-philological sources, literary figures". Baku, "Muallim" ("Teacher"), 2010
41. "Sheikh Muhammad Khiyabani" (His life, environment and literary ac-tivity). Monograph. Baku, "Muallim" ("Teacher"), 2010
42. "Karabakh dream or victory in dream". Baku, "MBM", 2012
43. "Garadaglilar". Novel. "Trilogy". Baku, "Araz", 2013
44. "Azerbaijan until Last Breath". Baku, "MBM", 2014

45. South Azerbaijan Poetry. (1950-2010). Baku, "MBM", 2014
46. M.Shahriyar. Selected works. (Poetic and philological translation of the works by M.Shahriyar in Persian). Baku, "Ecoprint", 2016

ARTICLES

In newspapers

47. Vugar Ahmad. From "Akinchi" to "Molla Nasraddin" – "Azerbaijan ganjlari" ("Azerbaijani youth") newspaper, June 25, 1987
48. Vugar Ahmad. Sayavush of our century. "Novruz" newspaper, July 2, 1991
49. Vugar Ahmad. "Azerbaijani ghazal nine centuries-old". "Adabiyat" newspaper, November 29, 1991
50. Vugar Ahmad. Azerbaijani woman's poetic chronicle. "Novruz" newspaper, October 3, 1991
51. Vugar Ahmad. Mansurov's dynasty. "Novruz" newspaper, November 27, 1991
52. Vugar Ahmad. The description of ancient musical instruments and mughams in "Khamsa", "Shahriyar" newspaper, January 19, 1993
53. Vugar Ahmad. Fayyaz Saglam. "Novruz" newspaper, January 28, 1993
54. Vugar Ahmad "If you go to Shirvan". "Shahriyar" newspaper, May 1993
55. Vugar Ahmad. "What I saw in Nakhchivan". "Gurtulush" ("Independence") newspaper, July 22-30, 1993
56. Vugar Ahmad. "Rasul Rahim Dizachi". "Iki sahil" newspaper, October 15, 1994
57. Vugar Ahmad. Poem—love and affection". "Shahriyar" newspaper, October 22, 1994
58. Vugar Ahmad. The character of Fuzuli in our prose. "Zaman" ("Time") newspaper, November 26, 1994
59. Vugar Ahmad. Fuzuli in prose. "Vahid" newspaper, December 20, 1994
60. Vugar Ahmad. The poet Rasul Rahimi. "Akhtarish" ("Search") newspaper, December 22, 1994
61. Vugar Ahmad. "He is a true Azerbaijani son". "Iki sahil" newspaper, November 13, 1994
62. Vugar Ahmad. With respect to great Fuzuli. "Seher" ("Morning") newspaper, December 14, 1994
63. Vugar Ahmad. "The sound from Tabriz". "Akhtarish" ("Search") newspaper, Rasim Nabioğlu, Mushfig Jabiroğlu 374 №11, December 22, 1994
64. Vugar Ahmad. "Poem— love and affection" – "Shahriyar" newspaper, January 1995
65. Vugar Ahmad. Followers of Fuzuli literary school. A.Vahid –100. "Shahriyar" newspaper, 1995

66. Vugar Ahmad. Alirza Gazvi. "Vakht" ("Time") newspaper, February 1, 1995
67. Vugar Ahmad. "The word is Karbala, Najaf". "Soz" ("Word") newspaper, March 1-15, 1995
68. Vugar Ahmad. "I'm a poet, Savalan". "Maarifchi" ("Educationist") newspaper, April 4, 1995
69. Vugar Ahmad. "Vacuity rooted out by his existence" (Javad Heyet). "Soz" ("Word") newspaper, April 1-15, 1995
70. Vugar Ahmad. "Theme and idea features of contemporary South poetry". "Pilleler" ("Steps") newspaper, November 12, 2005
71. Vugar Ahmad. "Samad Vurgun and Pishavari" – the lecture by Vugar Ahmad, member of the commission in 100th anniversary of Samad Vurgun
72. Vugar Ahmad. "Memoirs about real events of the past". "Azerbaijan muallimi" (Azerbaijani teacher") journal №5. Baku, 2007
73. Vugar Ahmad. "Home language! Our past and present". "Senet dunyasi" ("Art world") newspaper, June 7, 2008
74. Vugar Ahmad. "Worthy Azerbaijani son". "Senet dunyasi" ("Art world") newspaper, June 7, 2008
75. Vugar Ahmad. "Khiyabani's life, environment and creativity". "Kredo" newspaper, January 31, 2009
76. Vugar Ahmad. "Khiyabani's life, environment and creativity". "Kredo" newspaper, February 7, 2009
77. Vugar Ahmad. "First democratic national government in South Azerbaijan"–I record. "Khalg cabhasi" ("People's Front") newspaper, April 30, 2010
78. Vugar Ahmad. "First democratic national government in South Azerbaijan"–II record. "Khalg cabhasi" ("People's Front") newspaper, May 1, 2010
79. Vugar Ahmad. "Contemporary Ardabil literary environment". "Impuls" newspaper, November 18, 2011
80. Vugar Ahmad. "Use of national traditions in Shahriyar's creativity". "Yeni tafakkur" ("New thinking") newspaper, November 2, 2012
81. Vugar Ahmad. "Our folklore's Mushfig" (G.Pashayev). "Adalat" ("Fairness") newspaper, November 13, 2012
82. Vugar Ahmad. "Savalan creativity. He was familiar with depths of people's spirit". "Khalg cabhasi" ("People's Front") newspaper, October 28, 2014

IN JOURNALS

83. Vugar Ahmadov. "Promoting of classical-literary heritage in children's press". "The materials of Azerbaijani High School graduates 9th national conference". Baku, 1988
84. Vugar Ahmadov. "Promoting of Russian and world literature in our children's journal". "Mukhbir" ("Reporter") journal, № 8, 1989
85. Vugar Ahmad. "Literary value of Pishavari's creativity". "Abstracts", Baku, 2002

86. Vugar Ahmad. "M.J.Pishavari and the establishment of the Azerbaijani Democratic factions". "Senet" ("Art") journal. Baku, 2003
87. Vugar Ahmad. "Pishavari's attitude to language and folklore". Scientific studies (collection of scientific articles). "Nurlan", Baku, 2004. №1-2
88. Vugar Ahmad. "Pishavari's dungeon memories". "Azerbaijan" literary journal, № 11, 2004
89. Vugar Ahmad. "Literary Resources should be studied from a new perspective". "Teaching of the Azerbaijani language and literature" scientific and methodological journal. October-December 2007, № 4
90. V.Ahmad. "Gafur Rashad Mirzazade. News of Azerbaijan Institute of Teachers". Baku "Muallim" ("Teacher"), № 2, 2007
91. Vugar Ahmad. "H.Kh.Garadagii: his life and creativity". Baku "Muallim" ("Teacher"), № 1, 2009
92. Vugar Ahmad. "Reflection of people's lives in Shahriyar's creativity". "Orta tehsil" ("Secondary education") journal, 2013, № 1
93. Vugar Ahmad. "Social motives in South Azerbaijan lyrics". Literature Collection. Baku-Elm 2014
94. Vugar Ahmad. "Prominent scientist Akif Alizadeh with rich ancestry". "Milli zeka" ("National intelligence") journal, 2014, № 1
95. Vugar Ahmad. Ibrahim Zakir's ghazals. "South Azerbaijan Literature: Researches-I". Baku, "Elm ve Tehsil" ("Science and education"), 2015
96. Vugar Ahmad. "Shahriyar's place in Persian poetry." "Azerbaijan Oriental Study", 2016, №11
97. Vugar Ahmad. The diversity of genre and form in South Azerbaijan poetry. "South Azerbaijan Literature: Researches-II". Baku, "Elm ve Tehsil" ("Science and education"), 2016
98. Vugar Ahmad. M. Hussein's place and position in Persian poetry. "South Azerbaijan Literature: Researches-III". Baku, "Elm ve Tehsil" ("Science and education"), 2016
99. Vugar Ahmad. Haji Mail's life, environment and creativity. Literature Collection of the Institute of Literature named after Nizami of ANAS. Works of Institute of Literature. Volume XXVII. Baku, "Elm ve Tehsil" ("Science and education"), 2016
100. Vugar Ahmad. "Literary process in Institute of Literature". Literature Collection of the Institute of Literature named after Nizami of ANAS. Works of Institute of Literature. Volume XXIX, Baku, "Elm ve Tehsil" ("Science and education"), 2017
101. Vugar Ahmad. "Poetry in South Azerbaijan after Iran Islamic revolution" (1979-1950). ANAS, "News" the humanities. Baku, "Elm" ("Science"), 2017, №1
102. Vugar Ahmad. "Literary Process in South Azerbaijan after Iran Islamic revolution". "Dovlat ve Din" ("State and religion") journal, 2017, № 2
103. Vugar Ahmed. "The place and position of the Shahriyar in Persian poetry". "Actual Problems of Theoretical And Applied Philology"

BOOKS AND ARTICLES PUBLISHED ABROAD

104. Vugar Ahmad. "South Azerbaijan and our intellectuals". "21 Azer". Public, political and literary journal. December №1, 1998, Dortmund, Germany
105. Vugar Ahmad. "Ancient Homeland, listen me, for God's sake!". "Georgia" newspaper, December 26, 1992
106. Vugar Ahmad. "My mother" (poem). Tehran, 2008
107. Vugar Ahmad. "Ghazals". "Geyret" newspaper, April-May, 1994
108. Vugar Ahmad. Borchali. "Geyret" newspaper, April-May, 1994
109. Vugar Ahmad. "Poetic image of the Prophet". Tehran. "Varlig" journal, June-August, 1994
110. Vugar Ahmad. "Platitude". "Geyret" newspaper, Georgia, August 13, 1994
111. Vugar Ahmad, "The voices from the South Azerbaijan". "Geyret" newspaper, Georgia, August 13, 1994
112. Vugar Ahmad. "Poem is divine love" Tehran. "Ittilaat", September 15, 1994
113. Vugar Ahmad. Baki Traklyali Fayyaz Saglam. Turkish Literature Collection, Greece, 1995
114. Vugar Ahmad. "Iran—our kind neighbor". Tehran, "Ahli-galam" newspaper, 1995
115. Vugar Ahmad. "Seid Jafar Pishavari's inexplicable deaths". "Azerbaijan" newspaper, №1, October 1999, Koln, Germany
116. Vugar Ahmad. Biographical information and "My mother" poem. Tehran, 2006
117. Vugar Ahmad. "View to human in the creativity of Hallaj Mansour, Imadeddin Nasimi and Friedrich Nietzsche". "Khudaferin" journal, Tehran, 2016, №12 (145)
118. Vugar Ahmad. "Shahriyar's position and pace in Persian poetry." "Khudaferin" journal. Tehran, 2016, №13 (146)
119. Vugar Ahmad. Hasan Majidzade Savalan. "Khudaferin" journal, Tehran, 2017, №150

IN WEB-SITES

120. Vugar Ahmad: "Sheikh Muhammad's life and literary environment /elmler.net/vuqar-əhməd-seyx-məhəmməd-xiyabaninin-həyat
121. Vugar Ahmad. Thoughts about scientific philological sources and literary figures. Baku-2010, Literary language characteristics of the South Azerbaijan democratic poetry. 23.12.2016
122. Vugar Ahmad. Shahriyar's place and position in Persian poetry. Moderator.az
123. Vugar Ahmad. Shahriyar's place and position in Persian poetry. shahriyar.ru/.../vüqar-əhməd-şəhriyarın-fars-poeziyasında-yer
124. Vugar Ahmad. "Literary process in the Institute of Literature..." zim.az/.../2541-nizami-adna-dbiyyat-nstitutunda-dbi-proses.

125. Vugar Ahmad. "My son, forget himself day by day" - Bay Media bay-media.az/news.php?id=46310

126. Isa Habibbayli-65 – Vugar Ahmad considers him an outstanding scientist. Moderator.az

127. Vugar Ahmad. HXQaradagski (Garadagi): "It is going to be one such period of destiny..." / Moderator.az

128. Vugar Ahmad. Self-sacrificer of education and science - Kheyrolla Mammadov / Moderator.az

129. Vugar Ahmad. A new stage in the poetry of South Azerbaijan. "Congress of World Azerbaijanis." Official web-site: dak.az

130. Vugar Ahmad. Seid Jafar Pishavari's life and creativity... Moderator.az

131. Vugar Ahmad. "Savalan" poem's influence. "Khalg cabhasi" ("People's front") newspaper, 2014. October 25

In the article is dealt with life, creativity and bibliography of Vugar Ahmad. It should be read his works to know his creativity.

CENNETİN PLASTİK ANAHTARLARI: PASAJLAR

HEAVEN'S PLASTIC KEYS: PASSAGES

ПАССАЖИ – ПЛАСТИКОВЫЕ КЛЮЧИ РАЯ

Cumhur Okay ÖZGÖR*

ÖZ

Walter Benjamin'in Pasajlar projesi bitmemiş, zamanında kabul edilmemiş bir çalışma olarak son anına kadar çantasında, yanında taşıdığı önemli bir çalışmadır. Benjamin'in Pasajlar çalışması fikrini ilk olarak Paris'te okuduğu Louis Aragon'un "*Paris Köylüsü*" adlı avangard romanından almış olması olasıdır. Benjamin'in Pasajlar projesinin şekillenmesinde Aragon'un eseri kadar bulunduğu ve iyi gözlemlediği, Napoli, Moskova, Berlin ve Paris önemli bir yere sahiptir.

Napoli tarihini ve geçmiş mirasını parça parça olarak yabancılara satmakla beraber artık orada ne antik ne de modern bir toplum vardır. Sadece kapış kapış satılan Pompei tapınak yıkıntılarının içi boş alçı taklitleri gibi hızla çürüyen bir kültür yer almıştır. Moskova'da ise avangard akımlara ve yeni sanat anlayışına destek çıkılmamaktadır. Sanatçılar Moskova'da ekonomik özgürlüğe kavuşmak adına yaratıcı özgürlüklerinden feragat etmek zorunda kalır. Özgürlük ve ekonomik gücü bir arada bulmak oldukça güçtür. Avrupa'da olduğu gibi anıtlar tarafından aşağılanmasa da Lenin ikonları tıpkı Napoli'de olduğu gibi devrimin turistik eşyası olarak satılır. Berlin'de ise siyasal bir uyanış söz konusudur. Burada boğucu bir atmosfer vardır ve faşist çizgiye uymayan yapıtlar, sanatsal çalışmalar yayıncı bulamaz hale gelmeye başlamıştır. Bu bakımdan diğer şehirlerle kıyaslanıldığında zaman Paris'te daha yenilikçi ve özgür bir hava hakimdir. Sonuç olarak mekansal olarak Benjamin'in çalışmalarında ve yaşamında bu kentler son derece önemli bir yer tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Walter Benjamin, pasajlar, Louis Aragon, Paris.

* Batman Üniversitesi. Arş.Gör. Batman/TÜRKİYE
(kaedeoky@hotmail.com)

ABSTRACT

As unfinished, timely dismissal work, Walter Benjamin's Passages project is an important work as it was carried by him in his bag until his last moment. It is possible that Benjamin's idea of working on the Passages was first taken from the avant-garde novel "Paris Peasant" by Louis Aragon in Paris. In the formation of Benjamin's Passages project Napoli, Moscow, Berlin and Paris have an important place where he stayed and well-observed, as much as Aragon's work.

There is now neither an ancient nor a modern society in Naples and also its history and past heritage were sold to foreigners. Inside the sold ruins of the Pompei temple, there was a rapidly decaying culture like imitation of empty plaster. In Moscow, there is no support for avant-garde trends and new artistic understanding. Artists have to renounce their creative freedoms in order to obtain economic freedom in Moscow. It is very difficult to find freedom and economic power together. As in Europe, even if not humiliated by the monuments, the Lenin icons are sold as tourist attractions of the revolution just as they are in Naples. In Berlin, there is a political awakening. There is a stifling atmosphere here, and works, artistic works that do not fit the fascist line have begun to not to find a publisher. Compared to other cities in this respect, Paris has a more innovative and free atmosphere. As a result, these cities have a very important place in Benjamin's work and life.

Key words: Walter Benjamin, passages, Louis Aragon, Paris.

GİRİŞ

Pasajlar projesi:

-Yeniden üretim çabaları içerisinde moda ile çabuk tüketilen değerlerin meta-laşmasını

- Üretim güçlerinin etkin gücünden

- Halesini kaybeden sanatçıdan, yola çıkmaktadır.

Pasajlar projesi insanları gerçeküstücülüğün nihilist anarşizmin “devrim” rüyasından, sarsarak, şok ederek uyandırmak için tarihten yola çıkan bir peri masalı sahnesidir. Benjamin'in bir diğer amacı da unutulmuş geçmişi yeniden keşfetmek için kendi kuşağında yer alan rüya fetişlerini yorumlayarak, bu rüya fetişlerinde yer alan fosilleri incelemek suretiyle tarihin izlerine uzanmayı amaçlamaktadır.

Kısacası *Pasajlar*, tarihsel ve toplumsal imgeleri arar. Sanayi kültürü çağında bilinç; mitik ve düşsel bir durumda var olup panzehiri tarihsel bilgi olup tarihsel ve sosyo-kültürel gerçekçilik imgeleri aranır. Bu bakımdan Benjamin tarihten yola çıkarak felsefeyi inşa etmeyi amaçlar (Morss 2009: 67).

Pasajlar: Cenettin Plastik Anahtarı

Walter Benjamin'in XIX. yüzyılda modern kültürün hızla yapılandığı bir dönemde düşlerini tarihsel bir perspektifte oluşturmaya çalışmıştır. Pasajlar çalışması kavramsal olarak belirli bir rota üzerinde ilk olarak Paris'te şekillenmeye başlar ve

XIX. yüzyıl sanayi kültürüne ilişkin yazarın kendi tarihsel deneyimlerini, gözlemlerini içerir. Dikkatli bir gözlemci olan Benjamin, bu deneyin katmanları içinde derin bir uykuya dalmış olan modern insanı, modernizm içerisinde kaleme alır. Bu bakımdan Paris'i anlatan eserler, Louis Aragon ve Charles Baudelaire gibi yazarlar Benjamin için son derece önemli bir yere sahiptir.

Popüler kültür ve kitle kültürü eleştirileri ile birlikte yürüyen kültür endüstrisi tartışmaları bağlamında “metalaşma”, “şeyleşme” ve “fetişleşme” kavramları öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Benjamin, kitle kültürüne eleştirel bakışında sıkça yer alan eğlence ve metalaşma ortamı moda gibi insanı rüya ortamlarına sürükleyecek, sanatçı da aylak adam niteliği kazanacaktır. Dolayısıyla modern insanı, rüya ortamı, özgürleşme sorunu çerçevesinde irdeleyen Benjamin'e, Baudelaire'in şiirlerinde sıklıkla rastlanan “aura”¹ ve “flaneur”² gibi kavramlar yol gösterici olacaktır. Kitlesele üretimle birlikte sanatın ve sanatçının doğasındaki değişimi irdeleyen Walter Benjamin'in ana kavramları arasında “aura” önemli bir yer tutmaktadır. Aura, özgün sanat yapıtını kendisini çevreleyen aydınlığı temsil etmek için kullanılan bir terimdir. Sanat yapıtının teknik yolla yeniden üretimiyle yapıtın, “şimdi”, “burada” ve “biricik”liği nitelikleri ortadan kalkar. Yeni sanat yapıtı, sanayi ürünü niteliğinde, yeniden üretilmesiyle, kutsallığını yitirir. Aurasız ürüne olan talep, alıcının büyülenmiş ortama çekilmesiyle³ mal ve onu çevreleyen eğlence atmosferi baş tacı edilerek fetişleştirilmiştir. Sanatçı da bu bağlamda sıradan bir işçiden farksız hale gelir. Baudelaire ile Marx arasındaki yakınlıkları fark eden ilk kişi olarak Benjamin'i gören Berman'ın bakış açısı, söz konusu yargı ile örtüşmektedir. Burjuvazi daha önce saygı gösterilen her türlü etkinliğin üzerindeki aurayı çekip alır. Bu süreçte doktor, hukukçu, rahip, şair ve bilim adamı ücretli emek işçilerine dönüşmüştür. Kutsal olan her şey dünyevileşmekte; kutsallık yitirilmektedir (Berman 1999: s. 176). Marx, bu durumun korkutucu yönlerinin farkındadır. Modern insanı durduracak, korkutacak bir mit kalmamıştır artık. Marx Kapital'in ilk cildindeki meta fetişizmi analiziyle piyasada özneler arasındaki ilişkileri, şeyler arasındaki salt fiziksel ilişkiler olarak örten gizemi aralamaya çalışmıştır. Entelektüeller ve sanatçılar iş bulabildikleri sürece yaşamlarını idame ettirebilmektedir. Diğer ticari mallar gibi meta olan bu kişiler rekabetin iniş çıkışlarına ve piyasa dalgalanmalarına bağımlıdırlar. Sanatçılar, piyasadaki eylemlerini gerçekleştirerek kendilerini ve emeklerini parça parça satmak zorunda kalmaktadırlar. Söz konusu durum, bireyin kendisini ve emeğini en karlı bir biçimde sunabilmeleri için sarf ettikleri çabadır. Kendilerini parça parça satarken⁴ yalnızca fiziksel enerjilerini değil, zihinlerini, duyarlılıklarını, en derin duygularını ve hayal güçlerini de sattıkları bir piyasa dünyaya hakim olmak üzeredir. Yaptıkları tamamlandığında ise tüm işçiler gibi kendi

¹ Aura: Hale

² Flaneur: Avare, gezgin.

³ Dünya Fuarlarında bu yöntem sıklıkla kullanılmıştır. Sanayi ürünleri, sanat eserleri gibi büyüleyici atmosfer içerisinde reklam ilkelerine uygun bir biçimde sergilenmiştir.

⁴ Kendini parça parça satmak terimini benzerini Benjamin *Pasajlar*'da da kullanır. O'na göre fahişe, kapitalizmin nesnel bir simgesi olup hem kendi patronu hem de kendisinin işçisi bir meta konumundadır.

emeklerinden koparılmış olurlar. Ne var ki yapıtların/yapılanların modern insana ulaşabilmesi için Pazar ve dağıtım da çok önemlidir.

Burjuvazi her alanda olduğu gibi kültürel alanda da üretim araçlarını kontrol etmektedir. Marx, kapitalizmin herkes için böyle bir deneyim tarzını ortadan kaldırma eğiliminde olduğunu savunmaktadır.

Sanattaki teknik ilerlemelerle birlikte yeniden-üretim ilişkileri içerisinde sanat ve sanat nesnesinin yapısı değişmeye başlar. Sanat nesnesi, hızlı gelişim, Pazar, moda, reklam ve çabuk tüketim gibi etkenlerin ışığında şekillenir. Yaratıcı sanat doğrudan reklam sektörünün olgunlaşmasıyla ticari kapitalist amacına ulaşarak meta üretimi adı altında var olan ürün, sanat kalıbından sıyrılarak kendini bayağılaştırır ve sanat eseri niteliğini kaybeder. Reklam imgeleri, ürünlerin meta niteliğini insanileştirmeye çalışır. Yeniden üretim tekniği sanatı bulunduğu konumdan koparıp almaktadır. Yeniden üretim, eseri çoğaltarak onun bir defaya özgü varlığını kitlesel hale getirip kopya edileni güncel tutmaktadır. Benjamin ayrıca sanat yapıtının yeniden üretebilmesi ile etkinliğini kaybettiğini vurgular ve gelenekten uzaklaştığını vurgular. Sanayileşme ve onun getirdiği teknik olanaklar ve kültürün kitleselleşmesi gibi değişimler bir kitle kültürü eleştirisi sunan Benjamin'in kutsallığın çöküşünü auradan yola çıkarak irdelemesi dikkate değer bir çözümlemedir. Benjamin'in aura çerçevesindeki görüşlerinin kitle iletişim araçları bağlamında irdelenmesinde fayda vardır. Şöyle ki, kapitalizm, yıkıcı etkilerini edebi üretim alanında fazlasıyla hissettirir. Basın tekniklerindeki gelişmelerle geleneksel sanat üretiminde tehlike hızla baş göstermeye başlar. Benjamin'e göre üretim araçlarının olgunlaşması, siyasal anlamda ilericidir; bu sebepten dolayı burjuvaya hizmet etmek için oluşturulmuştur. Bu gelişmeler, sanatçıyı bireysel bir deha olarak gören tutumu sekteye uğratmaya başlar. Üretimdeki kitselleşme sanatçıyla tüketici arasındaki sınırları aşındırır ve sanatçıyı sermayeye bağlı olan üretim araçlarının boyunduruğu altında kitlesel basın araçları yönetiminin bir kölesi haline getirir. Kapitalist gazetecilik bunun bir örneğidir. Yazıyı bayağılaştırır ve metni basit bir kitle tarafından tüketilmesi gereken bir olgu olarak biçimlendirir.

Benjamin'in kanaatine göre sanat yapıtının biricikliği ile geleneği içerisindeki yerleşikliğinde bir birliktelik vardı. Eski sanat yapıtları arasında önce büyü, ardından dinsel törenler vurgusunda toplanan sanat, işlevsel yönüyle kendi doğası arasındaki bağı koparmamış bir haldeydi. Bu doğrultuda gerçek sanat eseri, işlevselliği ve atmosferik yapısındaki bütünlüğü sağlayabilen kutsal törenlerdedir. Üretim fazlasıyla sıra dışılığını yitiren sanatta kutsallıktan söz etmek artık oldukça güçtür.

Yeniden üretim ile metalaşan sanat, gerçeklik ölçütünün zedelenmesiyle toplumsal işlevi bakımından bir başkalaşım içine girer. Kapitalist toplumda reklamdan payda sağlayan sermaye sahiplerinin propagandacı yaklaşımı, izleyiciyi kısırlaştırarak özgürce düşünebilme yetisini yitirmesine sebep olur. İzleyicinin dikkatini çekebilmek için süsleyici teknikler arar. Sinemada izleyici ile yıldız arasında bir mesafe, fark mevcuttur. Ancak dekoratif süslemelerle, kurmacalarla izleyiciden bu gizlenir ve gerçeklik başka bir boyut kazanarak çarpıtılır. Benjamin, kutsallığını yitirmiş olan değerlerin yerine yapay bir kutsallıkla doldurulmaya çalışılan dünya olu-

şumundan bahseder. Emperyalizm, defalarca kopya edilmiş bir metni ya da eseri yapısal değişiklikler ile ondan bazı izler taşıyarak o eserden yeni bir kavram oluşturur. Benjamin'in sözünü ettiği şiirsel üslup, reklamlardan haber bültenlerine kadar pek çok alanda yaratılmaya çalışılmaktadır. Sözü edilen aura oldukça yapaydır; ama geçmişteki auradan da izler taşımaktadır.

Karşıt olarak caddeleri, pasaj ve şehir görünümelerini modernite ve kültürel tarihin her ikisinde bulunan fantazmagorinin işlevine temel olan sergileme tüketim mekanizması için metafora dönüşür. Benjamin için bu alanlar kapitalist ideolojinin gerçek, sembolik ve mecazi açıklamalarıdır. Modern yaşamın üretiminde imgelerin rolünü yeniden değerlendirerek Baudelaire'i büyüleyen moda fikrini keskin bir biçimde eleştirir. Benjamin, modanın yeni olarak malları sürekli fetişleştirme yoluyla insanı tüketime yönelten ideolojik bir araç olduğuna işaret eder. Benjamin, Baudelaire'in Paris ve modern hayat üzerine yazdığı yazılarında, güzel kadınlara, moda dünyasına, lükse yönelmek istese de marksist vicdanı onu bu tutkudan uzak tutar. Tüm bu parıltılı dünya aslında içi boş tuhsuz, çökmüş ve tarih tarafından mahkum edilmiştir (Benjamin 2007: s. 99).

SONUÇ

Walter Benjamin'in endüstri kavramının konu edildiği bu makalede sanatı ve sanatın içinde bulunduğu siyasi/ekonomik düzenin birey ve toplum üzerine getirmiş, özellikle kapitalizmin varlığını idame ettirme ve meşrutiyyetinin devamlılığını sağlama sayacında bu etkileşimi baskıcı bir tutumla zalimleştirir. Bu süreçte endüstri kültürünün vücut bulduğu bir atmosferde kültür ve sanatın özgürlüğünden bahsetmek olanaksızdır. Benjamin yeni dünyayı ve geçişin yıkıntıları arasında yükselen bu canavarı sonuna kadar eleştirir.

Pasajlar bize endüstri kültürünün dayatmacı politikası ve ürünlerini ideolojik ilişkileriyle birleştirerek bireyin insan yığınları üzerindeki davranış etkilerini gözlemleme fırsatı sunar. Kitle iletişim araçlarıyla kabuğu daralan dünyada birey ve toplum ilişkisi olanağı içerisinde tüketim kültürüne de ışık tutar. Derin uykudan uyanma adına tarihsel olanı felsefi bir dille aktararak Marx'ın eksik olan üstyapı (sanat) sorununu da irdeler. Böylelikle modern sanata ve değişen sanatçı kimliğine değinir. Günümüz sanatının nasıl değiştiği emperyalizmin basın ve sanattaki ege-men gücüne etkili bir eleştiridir pasajlar.

KAYNAKÇA

Benjamin, Walter, Pasajlar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Berman, Marshall, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Morss, Susan Buck, Görmenin Diyalektiği: Walter Benjamin ve Pasajlar Projesi, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2009.

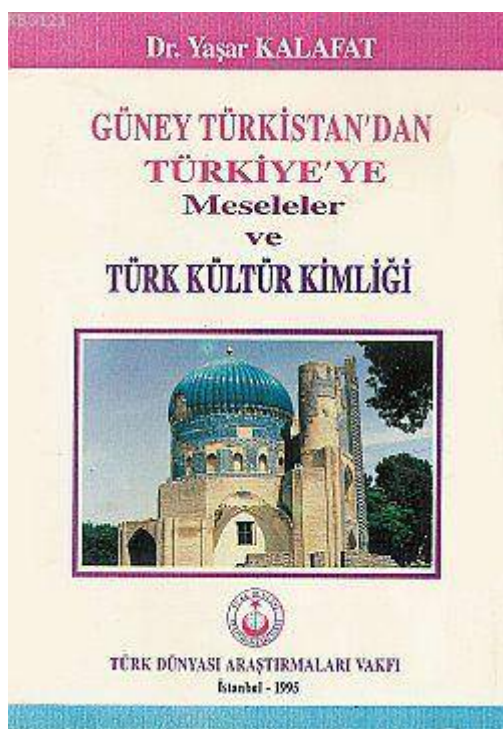
Kitap Tanıtımı/ Book Launches / Знакомство Книги

GÜNEY TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE MESELELER VE TÜRK KÜLTÜR KİMLİĞİ

**THE ISSUES FROM SOUTH TURKESTAN TO TURKEY
AND TURKISH CULTURE IDENTITY**

**«ЮЖНЫЙ ТЮРКИСТАН, ЕГО ПРОБЛЕМЫ И ПРОБЛЕМА
ТЮРКСКОГО САМОСОЗНАНИЯ В ТУРЦИИ»**

Esma Nisa ALTUN*

ÖZ

* Araştırmacı.

Dr. Yaşar Kalafat'ın kaleme aldığı "Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği" adlı kitabın tanıtımıdır. Bu kitap Afganistan'da yapılmış ve kültür bilgisini içeren bir çalışmadır. Afganistan'daki Türk kültürünü ve oradaki Türk kültür kimliğini, tarihi kaynaklarla ve doğrudan yapılan gözlemlerle anlatan bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Güney Türkistan, Afganistan, Türk kimliği, kültür.

ABSTRACT

This is the presentation of Dr. Yaşar Kalafat's "The Issues From South Turkestan to Turkey and Turkish Culture Identity " book. This book was prepared in Afghanistan and is a study of cultural knowledge. It is a work describing the Turkish culture in Afghanistan and the Turkish culture identity there, with historical sources and direct observations.

Key words: South Turkestan, Afghanistan, Turkish identity, culture

Dr. Yaşar KALAFAT, Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği, Baskı ETAM Matbaa A.Ş., Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yayınları, İstanbul 1995, 78 sayfa, ISBN:975-498-095-0

Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği, Güney Türkistan'da- Afganistan'da yapılmış olan Türk Kültür bilgisini bize sunan çalışmadır. Bu eser Yaşar Kalafat'ın bu alanda ilk eseri olmamakla birlikte ortak Türk kültürünü gözlem ve tarihi bilgilerle iyi bir şekilde yansıtan eserlerinden biridir. İncelemeye alınan bölge Uluğ Türkistan'ın Güney kesimidir.

Türk kültür bilgisinin müşterek eserleri olarak değerlendirilebilecek bu konuda az sayıda kaynak vardır. Yaşar Kalafat, Başbakanlık'ta müfettişlik yapmış, daha ziyade psikolojik hareket alanında ihtisaslaşmış bir kişiyken "Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançları" isimli çalışmasıyla ilk mastırını yapmıştı. Bu bir şablondu. Giderek bu şablonu Balkanlar Türk kültür coğrafyasına uygulayan kitap çalışmaları oldu. Yaşar Kalafat'ın görevi ona Güney Türkistan'da bulunma imkanı sağladı. Bu oluşturduğu şablonu Türk kültür dünyasının o bölgedeki Türk kültürlü halklarına uygulamaya çalıştı. Zamanla yeni seyahatlerle bu coğrafyanın sınırları genişledi ve kapsadığı halklarla birlikte makale ve bildirilerin sayıları bunların toplandığı keza kitapların da sayıları arttı. Kitabın belirli sayıda sınırlı imkanlarla basılabilen kitapçıklar oluşu büyük ölçüde toplantılarda ilgili çevrede tüketilmelerinden kaynaklıdır. Sayın Yaşar Kalafat ile kısa konuşmamız sonucu kitap yazımı hakkında edindiğim birkaç bilgiyi de aktarmak isterim. Kitaba başlamadan önce kafasında bazı düşüncelerin var olduğunu, imkan bulup bir yerlere giderek biraz da alt yapı oluşturarak ve devlet memuru olması dolayısıyla az çok sınırlamalar yaşadığını dile getirmiştir.

Kitabın Giriş kısmında da belirttiği gibi, oluşturduğu Türkistan konusu, milli eğitim alanında da ilgi gördüğünden ancak yetersiz olduğuna değinmiştir. Aynı

zamanda yakın tarihine dair bilgi verdiği bölge için; Enver Paşa ve Sultan Galiyev gibi bu vadideki iki önemli köşe taşının ihmal edildiğinden, bölgenin mevcut siyasi hizipleri de yüzeysel olarak ele alınması açısından eleştirmiştir. Yaşar Kalafat'ın bu kitaptaki düşüncesine göre, Kimlik konusu yeniden ele alınmalı ve Türk mitolojisinden günümüze getirilmeli ve ayrıca alfabe birliği sağlanmalıdır.

78 sayfadan oluşan kitabın birinci bölümünde Dini Hayat'a, ikinci bölümünde Dil Konusuna, üçüncü bölümünde Türk Adının Mistik Muhtevasına, dördüncü bölümünde Kültürel Kimlik meselesine, beşinci bölümünde düşünürlerin kaleminde Uluğ Türkistan'a, altıncı bölümünde Dostum Paşa ve Yeni Dostluklar'a, yedinci bölümünde Sonuç kısmına, sekizinci bölümde Resimlere, dokuzuncu bölümünde ise Haritalara yer verilmiştir.

Yaşar Kalafat'ın kaleme almış olduğu, 'Güney Türkistan'dan Türkiye'ye Meseleler ve Türk Kültür Kimliği'' başlıklı eseri 1995 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bakanlar Kurulu'nun 20.07.1980 tarih ve 8/1307 sayılı kararıyla kamu yararına hizmet verdiği kabul edilerek vergi muafiyeti tanınmış olan Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın yayını olan Yaşar Kalafat'ın bu eseri küçük ebatta toplam 78 sayfa ve giriş bölümüne ek olarak 9 bölümden oluşmaktadır.

Ayrıca 25-30 yıl öncesinde yazılmış olan bir kitaba göre, kitap kapak ve içeriğinin düzen ve içeriği estetik açıdan güzel görünüyor.

Kitabın birinci bölümü olan Dini Hayat'ta, Türk dünyasında dini hayatın, müessesleşme, kadro ve sair imkan itibariyle durumu en iyi olan ülkenin Türkiye Cumhuriyeti olduğundan söz edilmiştir. Kitabın algı çerçevesinde İslamiyeti mevcutların içerisinde en iyi yaşayan da Türkiye Türkleri olduğuna ve bu durum çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kardeş cumhuriyetlerin bu alandaki sorularına yardımı olması gerektiği düşüncesini yansıtmıştır. Kitabın yazıldığı dönemin rakamlarıyla 60-65 milyon Türkiye Türklüğünün dini hayatının din hizmetlisi kadrosunun sayısından ve bu sayısının ne kadarlık kısmının yurtdışında hizmet verdiği anlatılmış ayrıca Türkiye'den yurtdışına verilen dini hizmet özellikle yeni Cumhuriyetleri itibariyle önem kazandığı dile getirilmiştir.

Birinci bölümünde yer alan bilgiler arasında, T.C de yaşayan Müslümanların ülkenin imkanları çerçevesinde dini ibadetler için gerekenleri yaptığını, ve ilgilendiği, hacca gönderildiği ve diğer Müslüman ülkelere de bu konularda yardım sağladığı bilgileri vardır. Yaşar Kalafat'ın 1994 seyahatinde Diyanet İşleri Başkanı'nın, Mezar-ı Şerif'in büyük kütüphanelerine yayın gönderme vaadinde bulunduğu bilgisi de not edilmiştir. Türk ve Müslümanların Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an kurslarında eğitim gördüğünü, ek olarak Türkiye Cumhuriyeti'nde dini hayatını Diyanet İşleri Başkanlığının yanında, anayasaya göre ilk, orta ve lise eğitiminde İslam dersleri konularak, ilahiyat fakültelerinin sayısının artışı ve TRT ve yazılı basınında halkımıza dini bilgi verdiği dile getirilmiştir. Bu bölümde "Cümbüş'den daveti sağlanılacak 8-10 din adamının Türkiye'deki dini hayatı incelemek üzere T.C'ye gelmeleri sağlanılacaktır." Bilgisi de not edilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde sözü edilen Dil Konusunda sayın Yaşar Kalafat ile aynı fikirde olduğumu belirtmek isterim. Kitapta Uluğ Türkistan meselelerinin çözümünde en önemli hususun alfabe meselesi olduğu ve bu sorunun sadece Tür-

kistan Türklüğünün değil, genel Türk dünyasının sorunu olduğu dile getirilmiştir. Ve bunun çözümünün “alfabe birliği” olmaksızın Türkiye Türklüğü ile Türkistan Türklüğü’nün siyasi, etnik ve iktisadi meselelerinde ortak çözüm beklenmesinin mümkün olmadığı, ortak alfabede birleşilmediği takdirde Türk dünyası içerisinde; daktilo, matbaa, bilgisayar birliğini kurmanın mümkün olmadığı eklenmiştir.

İkinci bölümde yapmak istediğim önemli alıntı ise CMİA konusudur. CMİA’lı tıp, maden, iktisat elemanlarının T.C’li meslektaşlarıyla temasa geçerken anlaşmazlık doğmaması adına farklı alfabe yerine ortak alfabede birleşilmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır. “CMİA Milli Eğitim Politikasına, Talim-Terbiye mevzuatına, Türkiye Türkçesi itibariyle ortak alfabe konusu terici de olsa, alınma zorunluluğu vardır. Bu uygulamaya ilkin Türkiye Türkçesi kursundan geçirilmiş belirli sayıda CMİA’lı öğretmenle başlanabilir. Bunu ülkede açılacak birkaç örnek Türk okulu ile CMİA’nın mevcut okullarında verilecek seçime tabi Türkiye Türkçesi dersleri izlenebilir. Lise düzeyindeki okullarda Türkiye Türkçesi bölüm olarak tesis edilebilir. Belh Üniversitesinde keza bu amaçla bir bölüm açılabilir. Böylece Fars harfleri ile üretilmiş kültürden de kopulmamış ve bu birikim de dışlanmamış olunur. Ülkenin Türkiye Türkçesi ile eğitim görmek isteyen vatandaşlarına demokratik davranılmış olunur.” Alıntısı aslında bu bölümün kısa özeti ve örneği niteliğindedir.

Kitabın üçüncü bölümü Türk Adının Mistik Muhtevası’nda ise ilk olarak Türk tarihinin bütünlüğünden bahsederken Hun-Göktürk-Uygur-Karahanlı-Gazneli-Selçuklu-Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti sıralamasından bahsedilmiştir. Türklerin Budizm, Maniheizm v.b gibi Asya dinlerinin yanı sıra, semai dinlerin de cemaati olduğundan ancak büyük ölçüde İslamiyet de karar kıldıklarına yer verilmiştir. Peygamberlerin getirmiş oldukları talimat ve tebligatların zamanla tahrifata uğradığını buna örnek olarak eski Türklerdeki “Gök Tanrı” inancını “Yüce Tanrı” şeklinde algılamamıza bağlamıştır.

Üçüncü bölümde Türk kitlelerinin birbirlerinden farklı gelişme yolları takip etmelerine, yeni iklimler ve yeni coğrafyalarda sahneye çıkmalarına rağmen Türk adının arzettiği devamlılığın sebepleri de irdelenmeye çalışılmıştır. Bunlara ek olarak kitapta yararlanılan kitaplardan bahsedilmiştir. İncelemede büyük ölçüde tasavvufi kaynaklardan ve bilhassa kendi arşivlerinde bulunan “Tasavvuf Notları” ve “Tasavvuf Mektupları”ndan yararlanıldığı dile getirilmiştir. Bu durumun takibinde ek bilgi olarak yazar eski Türklerin dini hakkındaki yazılı kaynaklardan İbn Fazlan’ın seyahatnamesi’nde, Türklerin eski dinlerinin semavi olabileceğine dair tespitler olduğu bilgisini eklemiştir. Ayrıca Gök Tanrı inancının da “Tevhid” esasına uygunluğu ortaya çıkarmasından çok bu incelemede Gök Tanrı inancından hareketle, Türk kelimesinin mistik anlamı üzerinde durulmuştur.

Kitabın dördüncü ve en uzun bölümü olan Kültürel Kimlik Meselesi’dir. Yaşar Kalafat’a göre Türk kültür kimliği Türk kültürlü halkların, Türk kültür coğrafyasındaki yaşamıdır, ürettikleridir. Varisi oldukları ve miras olarak bırakacakları yaşatmak, korumak, yüceltmek durumunda oldukları kimliktir. Bunun yanı sıra Türk kültür milliyetçiliği ile Atatürk milliyetçiliğini aynileştirmiştir. Türk kültürlü halklar, kültür akrabası olan halklardır. Akrabalık sadece fiziki genlerle soy birliği

ve bezerleri ile oluşmaz. Dil de tarih de kader de ortak var olma mücadelesi de en önemlisi derinliğinde halk kültürü olan kültürün her nevisi de akrabalıkta belirleyicidir. Türklüğe mensubiyetteki kıdem ve mertebeyi bu kültüre hizmet etmiş olmak belirler. Halk kültürünün dili anadilden daha sıradan bir kültür akrabalığı bağı değildir. Yaşar Kalafat, ortak kimlik etrafında birleşmenin mümkün olduğunu ve tek çözüm yolunun bu olduğunu düşünüyor. Bu fikre bende ortağım. Ona göre, Türklük birlikte yaşanan halklarla bir bütünlük arz eder. Birlikte yaşadığımız halkların kültürleri sizin öz kültürünüzdür. Onların yaşamalarının sağlanması birlikte yaşama şansımızın sigortasıdır. Kültürde inkârcılığa karşı. Tek tipleştirmeciliğe de karşı. Ancak etnik milliyetçiliğe mikro milliyetçiliğe de karşı. Türklük bilimi ana dili farklı olanların da kültürlerinin bilimidir. Tükoloci kadrolarında yer alıp ortak kültürün inşasında varlık gösterebilmek için ana dili öz Türkçe olanları kadroya almakla yetinilemeyeceğini dile getirmiştir. Bütün bunlar malum uzun konular. Her biri ayrı makalelerde ele alınmış hususlar. Bu açıklaması bir şablondur. Kazakistan Kırgızcıktan ve diğerleri için de kendi şartlarında geçerlidir. Türk devlet ve toplulukları kendi iç yapılanmaları bu anlayışla oluşturduktan daha büyük ortak yapılanmaya gidilmesi kendiliğinden gelişir. Türk kültür coğrafyası geneli bakımından Türklük milletin genel ismidir. Özbeklik Türkmenlik özel isimlerdir. Türkiye’de özel ve genel isimler bir kelimedede birleşmiştir bu Anadolu Türklüğüne farklı bir üstünlük kazandırmış.

Kitabın bu bölümünde 20. Yüzyılın başında Atatürk’ün de içinde bulunduğu Türk kültür milliyetçileri Türk alemini, coğrafya ve etnik unsuru ile kapsayacak ortak kimlik tanımı üzerinde durduğuna değinilmiştir. Uluğ Türkistan, Kafkasya ve Kırım temsilcilerinin savundukları “Dünya Türklüğü”nün merkezi Kazan’dır. Türk kimliği kapsamına girebilmesi için Türk etnik kökeninden gelinmesi gerekir.” Görüşüne, Atatürk ve çevresi karşı çıkarlar. Onlara göre; Türklük dünyasının kalbi Anadolu merkez olmak üzere Balkanlardır. Türk kimliği kapsamında mütalaa edebilmek için Türk kültürünü almış olmak yeterli olduğu görüşüne yer verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde , “kendisini Türk hissedebilmenin Türk olabilmek için yeteceği” dile getirilmiştir.

Kitabın bu bölümünde milliyetçiliğin izleri görülüyor. Türk kültür kimliği inşasında yaşanan kargaşalara yer verilmiş, aynı zamanda diğer Türklerle ortak geleneklerimize yer verilmiştir. Hatta Kürt kimliği konusunda, Kürt kimliğinin Türk, Fars, Arap kültürlerinin değişik kompozisyonlarda tezahürü olduğundan bahsedilmiştir. Ortak milli eserlerin sahipleri bir isimde toplanılmış ve “Türkiye Cumhuriyetini kuran halkın adı Türk milletidir.” Denmiştir.

Bu bölümde dikkate değer alıntı ise Kur’an da El Hucurat suresi, Ayet 13’de insanların birbirlerini tanımak üzere çeşitli milletler halinde yaratıldıkları belirtilmiştir. “Şaab, kavimden büyük, millettten küçük bir topluluğun adıdır. Esasen; Can Kavmi, Cin Kavmi, İnsan Kavmi denmiştir. Bunların her üçü de tüm ırkları içerir. Yani Canlar 2 ırktır. Cinler 17 ırk. İnsanlar 72 ırktır. Bir milletin 7-8 devleti olabilir. Yine de bir ırk olmayabilirler.” Bu alıntı aslında kitabın bu bölümünün kısa bir özetidir. Türklüğü de sadece ortak bir coğrafya ile açıklamak yetersiz kalacaktır. Türk adının mistik anlamda manasının irdelenmesi ihtiyacı, Gök Tanrı inanç siste-

mi için ihtiyaç duyulan bu hususların açıklık kazanması zaruretinden doğmuştur. Milletlerin hayatında en derin izleri bırakan ve milli bağların en güçlü harcı olan din, Türk toplumunda da kendini göstermiştir.

Milletimizde millet kavramını meydana getiren umdelerden, aynı ülkede yaşamak, aynı ırka mensup olmak, aynı yönetim tarzında birleşmek, aynı yasalara bağlı olmak, aynı dili konuşmak, ortak örf ve adetlere, müşterek seciceye sahip olmak gibi hususlar din faktöründen hareketle irdelenmiştir. Türklerin bir diğer adının da Kantura olduğu hadislerde ve İbni Haldun gibi bilginlerin eserlerinde yer almaktadır.

Kitabın beşinci bölümü olan Düşünürlerin Kaleminden Uluğ Türkistan başlığında Yaşar Kalafat, Zeki Velidi Togan'da Başkurdistan'dan yapılmış bir tespitten bahsediyor. Bu anıya göre sonbaharda köylerinin medresesi açılır açılmaz medreseye 'Kadı' denilen reisler intisap olunuyordu. Medrese öğrencileri onu beyaz bir keçe içerisine koyup dört kişi yukarıya doğru kaldırırken, diğer talebeler onu çimdikleyip, hatta bazen de ötekisine berisine biz bile batırarak ağlatırlarmış. Bu bir tip göye kaldırma uygulamasını, doğum ve rahatsızlık hallerinde bebeklerde, gerdek gecesinde damatta, düğün esnasında kayıvalidede tespit ettiğini dile getirmiş ve ona göre bu dini pratiğin Gök Tanrı inancındaki Hakan'ın Gök'de Tanrı tarafından kut bulması olayıydı.

Bu bölümde Pir Sultan Abdal, Eşrefoğlu Rumi, Hacı Bayram Veli, Z. Velidi Tuğan, Mir Said Sultan Alioğlu, Enver Paşa, Şevket Süreyya Aydemir, Sultan Galiyev, Hanefi Muzaffer, Smagul Sadvokasov, Reşit Saffet ve Fevzi Paş gibi düşünürlerin fikirlerine yer verilmiştir.

Kitabın altıncı bölümü olan Dostum Paşa ve Yeni Dostluklar başlığı altında Yaşar Kalafat'ın Dostum Paşa ile görüşmelerine ve görüşmeleri, seyahatleri sırasında tanıştığı, ona yardımcı olan dostluklar kurduğu kişilere yer vermiştir. Dostum Paşa ile ilgili, bölgesinde duruma hakim alternatifsiz bir lider görünümü verdiğini dile getirmiştir. Dostum Paşa'nın fikirlerini açıklarken onun bölgesinde denge unsuru olduğunu, sulhu sağladığını, mevcudiyeti ile bazı komşulardaki muhtemel etnik kıpırdanışları önlediğini, savaşın kan dökmenin aşığı olmadığını, silahlı harekete itildiği için mecburen girdiğini, demokrasinin aşığı olduğunu, ideolojik saplantılarının olmadığını, arkadaşları için komünist, ırkçı, funtamantalist diyenlerin çıkabildiğini ancak aralarında böyle bir ayrımın olmadığını, birlikte düşünüp doğru olanı yaptıklarını, halkın arasından yetişmiş samimi bir Müslüman olduğunu, Türk olduğunun şuurunu taşıdığını ancak kesinlikle ırkçı olmadığını, esasen bütün inanç ve etnik kimliklere saygılı olduğunu, kültürlere, mensuplarının yoğunluğu nispetinde eşit haklar tanımaktan yana olduklarını, Türkiye'nin dostça davranışlarını unutmadıklarını, Türkiye'den bir gazetecinin Atatürk aleyhinde konuşması üzerine, kendisine "bütün dünyanın takdir ettiği bir lideri eleştirdiğinin farkında mısınız?" dediğini, Türkiye'ni ülkesinin tanıtımında yardımcı olmasını beklediğini, birçok iddialı diplomatın tarihe karıştığını, ancak samimi ve tevekkül bir insan olduğu için başarıya ulaştığını, belirtmiştir. Dostu Paşa'nın en fazla üzerinde durduğu konunun, Orta Asya'da bir güç oluşturmak gerektiğini ancak kültürel güç konusunda yardım

alabileceğini ancak dostlarına bölgedeki bazı büyük güçlerin engel olduğundan söz etmiştir.

Bu bölümde ek olarak Güney Türkistan ziyaretinde Kuzey Afganistan Politik Direktörü General Gulam Saki Fevzi, Şıvırgan Vali Muavini Kurban Nazar, Vali yardımcısı İnak beyi, Siret Talgani, Abdul Gaffar Beyani, Dr. Argun, Halim Yarkın ve Yakubi bey, Dr. Selam Azim, Dr. Abdulazim Resül, Hacı Muhammed Muhakkik, Abdulgaffar Kemal gibi isimlerin yardımlarından ve dostluklarından söz etmiştir.

Yedinci Bölüm olan Sonuç bölümünde, genel değerlendirmelerine yer vermiştir. Türk kimliği üzerinde durmaya çalıştıklarını, Türklüğün, Anadolu’da iç; Orta doğuda komşu; İslam aleminde dini; Türk dünyasında eşitlikçi, demokrat, katılımcı profili sunulmuştur. Uluğ Türkistan ile geçmişte, tamamen Türkçü, tamamen İslamcı, tamamen Markist yaklaşımlarla ilgilenilmiştir. Bunların içerisinde en sağlıklı Atatürkçü yaklaşımdır. Bu yaklaşımda milletin dini, soyu, ekonomisi inkar edilmemiştir. Ancak kültür ön plana alınarak gerçekçi davranılması esas alınmıştır. Yaşar Kalafat, geçmişin Afgan yönetimleri T.C’nin Afganistan Türklerine gösterdiği yakınlığa samimi ilgi duymuş olsaydı, Afganistan bugün daha demokratik ve dağılmamış bir yapı olacağı düşüncesini yansıtmıştır. Bunlara ek olarak İran’ın, geçmiş Afgan yönetimlerinin kültürel baskılarının ve ayrıca T.C’nin, zamanında harekete geçememiş oluşunun doğurduğu olumsuz sonuçları, Türk uydusunun giderebileceğini yansıtmıştır. Bunun ise ancak Güney Türkistan’ın yayın programına alınabilmesiyle mümkün olacağı dile getirilmiştir. Özellikle maddeleştirmek gerekirse, Türkiye’de yapılan uluslar arası her sempozyuma, Güney Türkistan aydınlarının çağırması önerisini getirmiştir. Bunlarla birlikte yeni dengelerin kurulabileceğinin hesabını yapabilir duruma gelmemiz gerektiğine vurgu yapmıştır. Önerilerine ek olarak Uluğ Türkistan’ı öğrenebilmemiz için kurulması vasiyet edilen “manevi köprüler” cümlesinden dil, tarih ve inanç köprülerinin tesisi için sempozyum, kongre ve kurultaylara daha bir hız verilebilmesi gerektiğini, Irak, İran, Çin ve Afganistan’da yaşayan Türklerin Arap harflerini kullanırlarken, bunların yazı sistemlerinin birbirinden farklı oluşları problemine çözüm aranması gerektiğini savunmaktadır.

Son olarak kitabın 8.ve 9. Bölümü olan Resimler ve Haritalar bölümünde Amir Timur Ecdanının hükümlanlık secerinin, Karamanlı nişancı Mehmed Paşa’ya göre Osmanlı Hanedanının Soykütüğü, Aşıkpaşa oğluna göre Osmanlıların Soykütüğünün birer tablolarına yer verilmiş. Ve gezileri sırasında çekilen fotoğraf, Afganistan ablemine, Şairlerin resimlerine, Liderlerinin fotoğraflarına ve geçmişten günümüze iki adet Afganistan ve Türkistan haritaları vardır.

Sonuç olarak Türk kültür kimliği inşası için tamamen yeterli olmasa da gerekli bilgileri bulmak isteyenler için okunması gereken kitaplar arasında olduğunu söyleyebilirim. Geçmişten günümüze aynı tarihi paylaştığımız kültür kardeşlerimizle sempati duymamızı sağlayan bu kitabın bir diğer katkısı ise tarih çalışmalarında kolaylık sağlayabilecek nitelikte olmasıdır.

Buraya kadar daha çok özetlemelerle tanıtmaya çalıştığım Güney Türkistan’dan Türkiye’ye meseleler ve Türk Kültür Kimliği kitabı günümüzde geçerli

olan bakı açılarını, kurucularından bugüne, örnekleriyle gözler önüne sermektedir. Bu haliyle kitap sadece tarih bölümü öğrencileri için değil, her meraklı Türk'ün de faydalanabileceği bir eser; hatta kılavuz bir kitaptır. Son cümle olaraktan toplumumuzun bilgi dünyasına önemli bir katkı sağlayacağını düşündüğüm bu kitabın okunmasını/okutulmasını tavsiye ediyorum.

BİLİMSEL EKSEN DERGİSİ

ISSN: 1309-5811

Yayın İlkeleri

1) Bilimsel Eksen Dergisi yılda dört kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

2) Bilimsel Eksen Dergisinde *[iletişim, arkeoloji, sosyoloji, felsefe, tarih, antropoloji, etnoloji, psikoloji, onomastik (ad bilimi), sanat tarihi, hukuk]* alanında makalelerin yanı sıra bu konularda; söyleşi (sohbet, röportaj), eleştiri, tanıtım ve haberler yer alabilmektedir.

3) Bilimsel Eksen Dergisinde yayımlanacak yazılar, daha önce herhangi bir yayın organında, sosyal medyada (internette) yayımlanmamış olacaktır.

4) Bilimsel Eksen Dergisinin dili; Türkiye Türkçesi, Türk dilinin diğer lehçeleri (Azeri Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Kırım Türkçesi vb.), İngilizce ve Rusça'dır.

5) Bilimsel Eksen Dergisinde, 4. maddede belirtilen dil ve lehçelerde yayımlanacak yazı ve makaleler; Lâtin, Kril ve Arap elifbası ile kaleme alınabilir. Ancak, makalede (yazıda); Türkçe öz ve anahtar kelimeler, İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords) ile genel kaynakça Lâtin harfleri ile yer alır.

6) Türkiye Türkçesiyle kaleme alınan yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler ile İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

7) Türkiye Türkçesi dışında; Türk dilinin diğer lehçelerinde kaleme alınmış yazılara, Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile o lehçeyle öz ve o lehçeyle anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

8) İngilizce kaleme alınmış yazılara, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

9) Rusça kaleme alınmış yazılara, Rusça öz ve Rusça anahtar kelimeler, İngilizce öz ve İngilizce anahtar kelimeler ile Türkçe öz ve Türkçe anahtar kelimeler mutlaka eklenecektir.

10) Özler, hangi dilde ve hangi lehçede olursa olsun; 100-250 kelime arası ve tek paragraf olmalıdır. Tek cümlelik özler kesinlikle kabul edilmeyecektir. 100 kelimenin altında veya 250 kelimenin üstündeki özler de kabul edilmeyecektir.

11) Özler; hangi dil ve hangi lehçede olursa olsun, makaledeki bilginin kısaca bir tanımıdır. Makalenin ana kısımlarının (giriş, bulgular ve yöntem, sonuçlar, tartışma ve öneriler) her birinin kısa bir özünü içermelidir. Okuyucunun makalenin içeriğini; kısa zamanda ve hassasiyetle belirlemesine, kendi ilgi alanlarıyla ilişkisini saptamasına ve böylece makaleyi bütünüyle okumaya ihtiyaç duyup duymayacağına karar vermesine imkân vermelidir.

12) Özlerde; araştırmayı yapılmaya değer kılan neden ve çözülmeye çalışılan problem belirtilir. Araştırma sürecinde kullanılan yöntem, kapsam, zaman, yer ve verilen özellikler belirtilir. Kapsama alınan ve kapsam dışı bırakılan değişkenler açıklanır. Elde edilen en önemli sonuçlar sunulur. Bulgular rakamsal olarak ortaya konulur. “Çok, az, büyük, biraz” vb. gibi belirsiz ifadeler kullanılmaz. Elde edilen sonuçların önemi ve araştırma alanına kattığı bilginin önemi belirtilir. Sonuçların potansiyel olarak genellenebilir olup olmadığı ya da belirli bir duruma bağlı olarak ortaya konulup konulmayacağı belirtilir. Bilgiler genellikle birer cümle olarak verilir, bulgu ve sonuç kısmı birkaç cümleden oluşabilir. Uygun bağlaçlar

kullanılarak bütünlük sağlayacak şekilde düzenlenir. Cümleler açık ve anlaşılır olmalıdır. Cümlelerde geçmiş zaman kipi kullanılır. Özte; tablo, şekil, atıf ve referans kullanılmaz.

13) Anahtar kelimeler (Keywords), yayının elektronik ortamda taranmasına, dizinlenmesine yardımcı olduğu gibi yayına hazırlama süreçlerinde hakem ve editörlere katkı sağlamaktadır. Anahtar kelimeler, ilişkili terimler dizini (gömü=thesaurus), dizin (index) vb. araçlardan seçilmeli, rastgele verilmemelidir. Bilgiye erişimde anlamlı olabilecek darlık ya da genişlikte seçilmelidir. Terimlerin ve kavramların seçimi mümkün olduğunca erişimi anlamlı kılacak biçimde yapılmalıdır. Anahtar kelime sayısı makalenin erişimine imkân verecek alanları içerecek sayıda (en fazla 5) olmalıdır. Özellikle edebiyat alanında makalede incelenen yazar ve eser adlarının erişim ögesi olduğu unutulmamalıdır.

14) Yazıların (makalelerin) başlıkları 12 kelimeyi aşmamalıdır. Başlık, makaleyi betimleyici olmalı, makalenin temel kavramlarını, tartışmalarını ve savını (tezini, iddiasını) yansıtmalıdır.

15) Bir makale hangi dilde ve lehçede kaleme alınmış olursa olsun; Türkçe başlık, İngilizce başlık, Rusça başlık mutlaka olmalıdır.

16) Makalelerin (yazıların) yazım sırası şöyle olmalıdır:

a)Yazının Başlığı

-Türkçe başlık

-İngilizce başlık

-Rusça başlık

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o başlık önce yazılmalıdır.

b) Özler

-Türkçe öz ve anahtar kelimeler

-İngilizce öz (abstract) ve anahtar kelimeler (Keywords)

Not: Yazı hangi dil ve lehçede yazılmış ise o dildeki öz ve anahtar kelimeler önce yazılmalıdır.

a) Makale Metni

b) Kaynakça

c) Ekler (varsa)

d)Geniş öz (summary) (isteniyorsa)

17) Yazılar, (Microsoft Word) programıyla gönderilecektir. Yazı, Türkçe veya İngilizce ise, Times New Roman; Azeri lehçesinde ise, Times Roman Azlat (veya benzeri); Rusça ise Times Cyr (veya benzeri) olmalıdır. Gönderilen yazının yanında, yazının fontları mutlaka olmalıdır. Yazının içinde resim, nota vb. var ise baskıya uygun yüksek çözünürlükte gönderilmelidir.

18)Yazılar (makaleler), başlıklar, özler, metin, dipnotlar, kaynakça vb. dahil minimum 2000 kelimedenden az olmamalıdır. Yani, Bilimsel Eksen dergisinin sayfa standardına göre 5 sayfadan daha az olmamalıdır.

19) Makale metninin içindeki alıntılar ve göndermeler; yazar soyadı, yayın yılı, sayfa numarası biçiminde parantez içeride belirtilecektir. Mesela; (Boratav 1987:9)

20) Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılacak ve aynı yazı karakteriyle daha küçük punto ile yazılacaktır.

21) Metin içinde belirtilen alıntılar ve göndermelerin yeri; “KAYNAKÇA” başlığı altında soyadı başta olmak üzere alfabetik sıraya göre sıralanacaktır. “KAYNAKÇA” yazının (makalenin) en sonunda ve eklerden önce verilecektir.

a) Kitaplar için;

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., s.209-210.]

b) Makale ve bildiriler için;

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Yazılar dergiye ait olan e-posta (e-mail) ile dergiye ulaştırılacaktır. Yazılar; derginin www.bilimselksen.com sitesinde “makale gönder” tıklanarak mevcut “Makale Gönder Formu” doldurulacak bu formla birlikte iletilecektir. İleti e-posta (e-mail) olarak mutlaka (bilimselksendergisi@gmail.com) aracılığıyla gönderilecektir.

23) Dergi Temsilcileri aracılığıyla gönderilen makaleler, yine mutlaka (bilimselksendergisi@gmail.com) e-postası kanalıyla iletilecektir.

24) Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar; hakem heyeti içinde yer alan konuyla ilgili en az iki uzmana gönderilecek ve yazılar gelecek raporlara göre yayımlanacak veya yayımlanmayacaktır. Düzeltmeler varsa yazı sahiplerine düzeltmelerin yapılması amacıyla geri gönderilecektir. İncelenmek üzere yazı gönderilen uzmanların (hakemlerin) adları yazarlara, yazarların adları, uzmanlara (hakemlere) kesinlikle bildirilmeyecek, gizli tutulacaktır. Çift taraflı körleme ilkesi (double blind referee) bozulmayacaktır. Hakemlerin yazı ile ilgili verdiği karar Yayın Kurulu’nda değerlendirilecektir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı veya değişikliklerin neler olması gerektiği Yayın Kurulu tarafından kararlaştırılacaktır.

SCIENTIFIC AXIS JOURNAL

ISSN: 1309-5811

Publication Principles

- 1) *Scientific Axis* published three times a year is an international peer reviewed journal.
- 2) *Scientific Axis* journal includes scientific articles about folklore, linguistics, music, literature, Turcology and mythology. In addition, interview (chatting, conversations), critique, book-review and news are available for publishing in this journal.
- 3) Previously unpublished articles should be submitted to the *Scientific Axis* journal: at the any printed, net and magnetic facilities.
- 4) The languages of the *Scientific Axis* journal are Turkey Turkish, the other dialects of Turkish (dialects of Azerbaijani, Kazakh, Uzbek, Kyrgyz, Crimean Tatars etc.), English and Russian.
- 5) Writings and articles which will be published (with 4th article will be mentioned in the specified languages and dialects) is to be written in Latin, Cyrillic and Arabic alphabet. The article (writing) should be include abstract, and Keywords Turkish and English and also general bibliography in Latin letters.
- 6) The article in Turkey Turkish should be include Turkish and English abstract and Keywords.
- 7) The article in other dialects of Turkic language should be include abstract and Keywords in Turkish, English and language of main text abstract and Keywords.
- 8) The article in English should be include English and Turkish abstract and Keywords.
- 9) The article in Russian should be include Russian, English and Turkish abstract and Keywords.
- 10) Abstract should include at least 100 upmost 250 words and in form of one paragraph in any language. Abstracts as only one sentence not be accepted. Abstract, the top of less than 100 words or 250 words will not be accepted.
- 11) Abstract, no matter in which language and dialect; is a brief description of knowledge in the article. Abstracts should also include a brief abstract of each main part in the article (introduction, findings and methods, results, discussion and proposals). Therefore abstracts should be comprehensible enough for the readers to have an idea about the article with precision in a short time and to determine the relationship between their own interests. So that, the abstract should enable the readers to decide about the necessity to read the entire text.
- 12) In abstracts; reason that is worth investigating and the problem to be solved are indicated. In the research process; method, scope, time, place and the specified properties are also indicated. Included and excluded variables are explained. The most significant results are presented. Results can be demonstrated numerically. Non-specific statements such as "So, little, big, little" etc. are not used. The importance of the results and their contribution to the research area are indicated. There are also indications about whether these results can be generalizable or potentially generalizable or whether to be put forward due to a particular situation. Information is usually given in one sentence. Some of the findings and conclusions may consist of a few sentences. Sentences are arranged so as to ensure integrity

using appropriate connectors. Sentences should be clear and understandable. Past tense is used in sentences. In abstract; tables, figures, cited and references are not used.

13) Keywords also make contributions to the referees and editors in publication process as well as to the publications scanned in electronic media and indexing process. Keywords should be chosen from associated terms index (burial = thesaurus), index and so on but not chosen randomly. For accessing to information they should also be selected having significantly stenosis or sizes. The choice of the term and concept of access as possible should be done in a way that makes sense. The number of Keywords that will allow the article to include access to a number of areas (up to 5) should be. Especially in the field of literature, the names of authors and works analyzed in the article should be noted as an item for the access to the work.

14) The titles of articles (writings) should not exceed 12 words. The title should be descriptive for the article and should reflect the article's basic concepts, discussions and arguments (thesis, the claim).

15) Regardless in which language and dialect the article is written; there must be Turkish, English and Russian title located.

16) Title of article must be in order as follow:

a) Writings the title

- Turkish title
- English title
- Russian title

Note: The text should be written in which language and dialect is written before that title.

b) Abstracts

- Turkish abstracts and Keywords
- English abstracts (summary) and Keywords

Note: The text must be written in languages and dialects, which was written in the abstract and Keywords in that language before.

c) Article Text

d) Bibliography

e) Appendices (if applicable)

f) Large abstract (summary) (if required)

17) Articles will be sent to the MS Word program. Text, in Turkish or English should be in Times New Roman; In the Azerbaijani dialect, in Times Roman Azlat (or similar); in Russian in Times Cyr (or similar). Besides the type sent, type of fonts should also be included. In the article if there are pictures, musical notes etc. they should be submitted with high resolution in accordance with printing.

18) Writings (articles), titles, abstracts, text, footnotes, bibliography etc. including not less than a minimum of 2000 words. So, according to the standards of *Scientific Axis* journal, writings (articles) should not be less than 5 pages.

19) Citations and references in the article text; author's name, year of publication, page number format will be indicated in parentheses. For example; (Boratav 1987: 9)

20) Footnotes will be used for illustration only and will be written with the same font and smaller font size.

21) Location of quotations is specified in the text under the title of **“Bibliography”**. Those are listed in alphabetical order in that the surname of the author mainly located. **“Bibliography”** will be given at the end of the text (article), before appendices.

a) For the books;

In the bibliography: [KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009).. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay., vs. 209-210.]

b) For the articles and proceedings;

In the bibliography: [ASAN, Veli: (1995). “Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılar da Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22) Articles will be delivered to the e-mail of journal through the journal’s website of www.bilimseleksendergisi.com by clicking "article Send" in which "Submission Form" is available to be filled. So the articles attached with this form will be sent to the journal through e-mail (bilimseleksendergisi@gmail.com) to the absolute way.

23) However articles submitted to the Journal of Representatives, will also be sent to the current e-mail channel.(bilimseleksendergisi@gmail.com.)

24) Articles submitted for publication to the Journal will be delivered by at least two referee experts related to the subject penned in the texts thus according to the reports of these experts articles will be published or not. In case of corrections articles will be returned to the owners in order to make those corrections. The name of experts and the name of authors will not be divulged each other and will be kept confidential. Double-sided blanking principle (double-blind referee) will be kept. Decisions of the arbitrators over the articles shall be assessed on the Editorial Board. The Editorial Board will decide whether these articles will be published or what changes should be made.

25) Writings (articles) sent to our journal, will not be paid any royalties when published.

ЖУРНАЛ “НАУЧНЫЙ МЕРИДИАН”

ISSN: 1308-5811

Требования к авторам

1) Журнал “Научный Меридиан” является реферируемым журналом и издаётся три раза в год.

2) В журнале “Научный Меридиан” наряду со статьями в области социальных наук [Археология, Социология, Философия, История, Антропология, Этнология, Этнография, Ономастика, Искусствоведение, Юриспруденция] печатаются и литературно-критические статьи, очерки, эссе, информации о презентации книг, репортажи.

3) Предъявляемые в журнал “Научный Меридиан” статьи не должны быть изданы в других органах печати и социальной сети (интернет).

4) Статьи могут быть написаны на турецком языке и на разных диалектах тюркского языка (Азербайджанский, Казахский, Узбекский, Киргизский и т.п), а также на английском и русском языках.

5) Статьи могут быть написаны латинским и арабским шрифтами или кириллицей. Однако, аннотации (abstract), ключевые слова (keywords) и источники должны быть написаны латинскими буквами.

6) Статьи, издаваемые на турецком языке, обязательно должны иметь аннотацию и ключевые слова как на турецком, так и на английском языке.

7) Статьи, издаваемые на диалектах тюркского языка, должны иметь аннотацию и ключевые слова на турецком, английском языках и на указанных диалектах.

8) Статьи, издаваемые на английском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на английском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова и на турецком языке.

9) Статьи, издаваемые на русском языке, вместе с аннотациями и ключевыми словами на русском языке, должны иметь аннотации и ключевые слова на турецком и английском языках.

10) Все аннотации должны состоять из 100-250 слов без абзаца. Аннотации, состоящие из одного предложения и менее, чем из 100 или более 250 слов категорически приниматься не будут.

11) Все аннотации должны содержать краткий смысл статьи. В нём должны быть выделены основные черты введения, новизны, методов исследования, диспута, предложений и результатов. По аннотации читатель должен определить связана ли она с его специальностью и нужно ли ему читать всю статью.

12) В аннотации должна быть чётко поставлена проблема и указан путь её решения. А также должны быть определены методы, сфера, время, место и данные исследования, уточнена разница между выдвинутой проблемой и похожими на неё проблемами, указаны самые важные итоги и их вклад в науку. Открытия должны быть определены в цифрах, неопределённые выражения, подобные “много, мало, большой, немножко” не принимаются. Информация должна быть уложена в одно предложение, а новинка и итог можно сформулировать в нескольких предложениях.

Предложения должны быть чёткими и ясными. В аннотациях нельзя использовать рисунки, ссылки и рекомендации.

13) Ключевые слова помогают членам редколлегии и научному совету в процессе издания, в поисках по интернету и индексации. Ключевые слова должны быть определены строго из применённых терминов (thesaurus), (index) и т. п. Принципом их отбора должно быть упрочение доступности главного смысла статьи. Количество ключевых слов должно быть не более пяти.

14) Заглавие статьи не должно превышать 12 слов. Оно должно включать в себя основные понятия, идею и положения статьи.

15) Все статьи, без исключения, должны иметь заглавия на турецком, английском и русском языках.

16) Правила написания статьи:

а) Заглавие статьи

- Заглавие на турецком языке

- Заглавие на английском языке

- Заглавие на русском языке

Примечание: сначала пишется заглавие на том языке, на котором написана статья.

б) Аннотации

- Аннотация на турецком языке и ключевые слова

- Аннотация на английском языке и ключевые слова

Примечание: сначала пишутся аннотация и ключевые слова на том языке, на котором написана статья.

с) Текст статьи

д) Источники

е) Приложения (если имеются)

ф) Обширная аннотация (по требованию)

17) Статья должна высылаться по программе (Microsoft Word). Статьи на турецком и английском – по программе Times New Roman, на азербайджанском диалекте - Times Roman Azlat (или т.п.), на русском - Times Cyr (или т.п.). Вместе со статьёй должны высылаться фонты.

18) Статья, включая заглавие, аннотацию, текст, сноски, источники и т.п. должна состоять не менее из 2000 слов, т.е. по стандартам журнала “Научный Меридиан” не менее 5 страниц.

19) Заимствования в тексте пишутся в скобках следующим образом (фамилия автора, год издания, номер страницы. К примеру (Boratav 1987:9)

20) Сноски должны приниматься только для разъяснений. Они пишутся малым шрифтом, а основной текст крупным шрифтом.

21) Место ссылок в тексте; В “источниках” сначала указывается фамилия автора и список определяется по алфавиту. “Источники” пишутся в конце статьи, перед примечаниями.

а) для монографий

[KÖPRÜLÜ, M. Fuat: (2009). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, Akçağ Yay.,s.209-210.]

б) Для статей и докладов

[ASAN, Veli: (1995).”Tahtacı Türkmenleri-IX: Tahtacılarda Musahiplik”, *Cem*, V(49), s. 44-45]

22)Статьи должны отправляться по **e-posta (e-mail)**. На электронной странице www.bilimseksen.com кликая над “makale gönder” надписью и заполняя форму “Makale Gönder Formu”. Готовая статья, вместе с заполненной формой исключительно должны отправляться по адресу (bilimseksendergisi@gmail.com)

23) Представителям журнала статьи должны отправляться тоже исключительно по адресу (bilimseksendergisi@gmail.com)

24) Каждая статья, принятая для публикации, будет отправлена двум специалистам, членам совета редколлегий для рассмотрения и она будет напечатана на основе заключения указанных специалистов. В случае отрицательного заключения статья не будет опубликована. Для исправления ошибок статьи будут отсылаться к авторам. Члены совета редколлегий не будут осведомлены об авторах статей, информация будет конфиденциальной. Принцип двусторонней конфиденциальности (double blind referee) будет сохранён. Заключение специалистов будут переданы членам редколлегий. Окончательное решение о публикации статьи будет приниматься редколлегией.

25) Язык статей, написанных на турецком языке, должен соответствовать правилам TDK.

26) Авторы статей не будут вознаграждаться.